

T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANA BİLİM DALI
ULUSLARARASI POLİTİK EKONOMİ YÜKSEK LİSANS PROGRAMI

**SOSYAL İNŞACI YAKLAŞIMLAR IŞIĞINDA BM
MÜDAHALELERİNİN NORMATİF DÖNÜŞÜMÜ**

Yüksek Lisans Tezi

BURAK SARIKAYA

İstanbul, 2025

T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANA BİLİM DALI
ULUSLARARASI POLİTİK EKONOMİ YÜKSEK LİSANS PROGRAMI

**SOSYAL İNŞACI YAKLAŞIMLAR IŞIĞINDA BM
MÜDAHALELERİNİN NORMATİF DÖNÜŞÜMÜ**

Yüksek Lisans Tezi

BURAK SARIKAYA

Tez Savunma Jürisi

1. Tez Danışmanı: Prof. Dr. Gonca OĞUZ GÖK
2. Üye : Prof. Dr. Arzu AL
3. Üye : Doç. Dr. Helin SARI ERTEM

İstanbul, 2025

ÖZET

Bu tez çalışmasının konusunu teşkil eden barış güçleri, Birleşmiş Milletler (BM)'nin amacı olan uluslararası barış ve güvenliğin sağlanması amacına hizmet etmektedir. Soğuk Savaş döneminin sona ermesiyle beraber bu amaç varlığını sürdürse de barış güçleri başta olmak üzere BM müdahaleciliği, yapısal ve fikri bir dönüşüm yaşamıştır. Bu tezin amacı barış güçleri başta olmak üzere BM müdahalelerinin yaşamış olduğu yapısal ve normatif dönüşümü açıklamaktır. Tez çalışması; BM müdahalelerin yaşamış olduğu bu dönüşümü uluslararası sistemde yaşanan normatif ve fikişel değışim üzerinden; sosyal inşacı yaklaşımların sunmuş olduğu perspektifle açıklayacaktır. Kalitatif yöntem benimsenerek, barış güçleri başta olmak üzere BM müdahalelerinin tarihsel süreçte yaşadığı dönüşüm; amaçları, ilkeleri ve sahip oldukları yetkileri üzerinden süreç analizine dayalı karşılaştırması yapılarak aktarılabaktır. Ayrıca bu müdahalelerin yaşadığı dönüşüm; norm girişimcisi aktör olarak tanımlanan Genel Sekreter öncülüğündeki çeşitli uzman ve hükümet dışı aktörlerin öncülüğünde yapılan panel raporları ile Genel Kurul ve Güvenlik Konseyi Kararları, Uluslararası Komisyon ve Zirve Raporları gibi yazılı hukuki metinler ile ortaya konularak nitel bir analiz yapılmaya çalışılacaktır. Dönüşen BM müdahalelerin dayandığı yeni normatif gerekçeyi oluşturan insani müdahalenin koruma sorumluluğuna evrilmesi; sosyal inşacı teorisinin çağdaş düşünürlerinden Martha Finnemore ve Katryn Sikkink tarafından oluşturulan norm yaşam döngüsü modeli ve norm çatışması kavramları ışığında açıklanacaktır. BM Genel Sekreterlerinin ve uluslararası toplumun dönem bazlı normatif talepleri, başat mekanizma olan BM ve müdahale aracı olan barış güçleri üzerinden ortaya konacaktır.

Anahtar Sözcükler: Birleşmiş Milletler, İnsani Müdahale, Barışı Koruma, Koruma Sorumluluğu, Sosyal İnşacılık

SUMMARY

The peace forces, which are the subject of this thesis, serve the purpose of the United Nations (UN) to ensure international peace and security. With the end of the Cold War, although this goal has continued to exist, UN interventions, particularly peacekeeping forces, have undergone a structural and ideological transformation. The purpose of this thesis is to explain the structural and normative transformation that UN interventions, especially peacekeeping forces, have experienced. This thesis will explain this transformation of UN interventions through the normative and ideological changes in the international system, based on the perspective provided by social constructivist approaches. By adopting a qualitative method, the transformation of UN interventions, particularly peacekeeping forces, throughout history will be presented through a process-based comparative analysis of their goals, principles, and authorities. Additionally, this transformation of interventions will be examined through qualitative analysis using written legal texts such as panel reports led by various experts and non-governmental actors under the leadership of the Secretary-General, General Assembly and Security Council Resolutions, International Commissions, and Summit Reports. The evolution of humanitarian intervention into the responsibility to protect, which constitutes the new normative justification on which the transformed UN interventions are based, will be explained in the light of the norm life cycle model and norm conflict concepts developed by contemporary thinkers of social constructivist theory, Martha Finnemore and Katryn Sikkink. The period-based normative demands of the UN Secretaries General and the international community will be presented through the UN as the dominant mechanism and the peace forces as the intervention tool.

Keywords: United Nations, Humanitarian Intervention, Peacekeeping, Responsibility to Protect, Social Constructivism

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	iii
ABSTRACT.....	iv
TABLolar LİSTESİ.....	vii
KISALTMALAR.....	ix
ÖNSÖZ.....	xi
GİRİŞ.....	1
Araştırmanın Konusu ve Arka Planı.....	1
Araştırmanın Amaç ve Soruları.....	2
Araştırmanın Metodolojisi ve Teorik Arka Planı.....	3
Tez Çalışmasının Özgün Değeri ve Literatürdeki Yeri.....	4
Araştırmanın Planı.....	5
1.BM MÜDAHALE ENSTRUMANI OLARAK BARIŞ MİSYONLARI.....	8
1.1 Müdahalenin Tanımı.....	8
1.1.2 Uluslararası İlişkiler Teorilerin Müdahaleye Bakışı.....	9
1.1.3 Müdahalenin Uluslararası Hukuk'taki Gelişimi.....	13
1.2 BM Müdahaleleri ve Hukuki Çerçevesi.....	15
1.2.1 Genel Kurul ve Barış İçin Birlik Kararı.....	18
1.2.2 Geleneksel Barışı Korumanın Normatif İlkeleri.....	19
1.2.2.1. Rıza İlkesi.....	20
1.2.2.2. Öz Savunma Hariç Kuvvet Kullanmama.....	21
1.2.2.3 Tarafsızlık İlkesi.....	24
1.2.2.4 İçişlerine Karışmama İlkesi.....	24
1.3 Barış Operasyonlarının Kavramsal Çerçevesi.....	25
1.3.1 Önleyici Diplomasi ve Çatışmanın Önlenmesi.....	27
1.3.2 Barışın Yapılması (Peace-Making).....	29
1.3.3. Barışa Zorlama (Peace Enforcement).....	30
1.3.4. Barışı Koruma (Peace-Keeping).....	30
1.3.5. Barış İnşası (Peace-Building).....	33
1.4 Barış Operasyonlarının Tarihsel Arka Planı.....	37
1.4.1 Barış Operasyonlarının Kronolojik Sınıflandırılması.....	38
1.4.2 Barış Operasyonlarının Evrimi.....	40
1.4.2.1 Geleneksel Operasyonları Dönemi.....	41
1.4.2.2 Yeni Nesil Barış Operasyonları.....	44
2.NORMATİF DEĞİŞİMİN KURAMSAL ÇERÇEVESİ.....	48

2.1 Normlar ve Tanımı.....	48
2.1.1 Normların Rol ve İşlevi.....	51
2.1.2 Normlar ve Uluslararası İlişkiler.....	53
2.2 Uluslararası İlişkiler Teorilerinin Normlara Bakışı.....	55
2.2.1 İdealizm ve Normlar.....	55
2.2.2 Realizm ve Norm.....	56
2.2.3 Neo Liberalim ve Norm.....	58
2.2.4 İngiliz Okulu ve Norm.....	60
2.2.4.1 Uluslararası Toplum ve Normlara Bakış.....	62
2.2.4.2 Düzen ve Adalet İkileminde Normatif Taleplere Bakış.....	63
2.2.5 Sosyal İnşacılık ve Normlar.....	66
2.2.5.1 Fikri Temelleri.....	66
2.2.5.2 Uluslararası İlişkilerde İnşacı Yaklaşımlar.....	69
2.2.5.3 Sosyal İnşacılık ve Normlar.....	73
2.2.5.4 Normların Yaşam Döngüsü Modeli.....	75
2.2.5.5.Normların Çatışması.....	79
3. SOĞUK SAVAŞ SONRASI DÖNEMİN NORM GİRİŞİMCİSİ AKTÖRLERİ VE DÖNÜŞEN BM MÜDAHALE ÖRNEKLERİ.....	81
3.1 Müdahalelerin Yeni Normatif Çerçevesi.....	81
3.1.1 İnsani Müdahale.....	81
3.1.1.1 Fikri Temeller.....	83
3.1.1.2 İnsani Müdahale ve Uluslararası Hukuk.....	84
3.1.1.3 İnsani Müdahalenin İlk Örnekleri.....	86
3.1.1.4 İnsani Müdahale Kapsamında BM Müdahaleleri.....	88
3.1.1.4.1 Körfez Savaşı ve Irak Müdahalesi.....	90
3.1.1.4.2 Somali Müdahalesi ve UNISOM I/II VE UNITAF.....	92
3.1.1.4.3 Ruanda Müdahalesi ve UNAMIR-UNOMUR.....	96
3.1.1.4.4 Kosova'da Devlet İnşası ve Referandum (UNMIK-1999).....	99
3.1.2 Koruma Sorumluluğu(R2P).....	105
3.1.2.1 Normun Doğuşu: Müdahale ve Devlet Egemenliği Uluslararası Komisyonu (ICISS).....	107
3.1.3 BM, BMGK ve İnsancıl Müdahaleye İlişkin Çelişkiler.....	111
3.2 Genel Sekreterlerin Normatif Gelişimdeki Rolü.....	112
3.2.1 Boutros-Ghali Dönemi (1992-1996).....	116
3.2.1.1 Barış İçin Bir Gündem.....	116
3.2.1.2 Barış İçin Bir Gündem Ek Raporu.....	119
3.2.2 Kofi Annan Dönemi (1997-2006).....	121
3.2.2.1 Brahimi Raporu ve Sivillerin Korunması-PoC Görevi.....	122

3.2.2.2 2005 Dünya Zirvesi Sonuç Bildirgesi.....	126
3.2.3 Ban Ki-Moon Dönemi (2007-2016).....	129
3.2.3.1 Koruma Sorumluluğunu Uygulama Raporu.....	129
3.2.3.2 Koruma Sorumluluğu Kapsamında Libya’da BM Müdahalesi.....	131
3.2.3.3 Güçlü Barışı Koruma Fikri(Robust Peace-Keeping).....	134
3.2.3.4 BM Barış Operasyonları Yüksek Düzeyli Bağımsız Paneli -HIPPO.....	135
3.2.4 Antonio Guterres Dönemi (2017-Günümüz).....	137
3.2.4.1 Barış Gücü Eylemi(A4P) ve A4P+.....	138
3.2.4.2 Barış İçin Yeni Bir Gündem(NA4P).....	140
3.2.4.3 Barış İçin Bir Gündem ve NA4P’nin Karşılaştırılması.....	142
SONUÇ.....	145
KAYNAKLAR.....	153

TABLÖLAR LİSTESİ

Tablo 1: Çatışma Çözümü Yöntemleri Bağlantıları ve Gri Alanlar.....	27
Tablo 2: Barış İnşası Düzeyleri-Aktör İlişkisi.....	35
Tablo 3: Norm Yaşam Döngüsü.....	76
Tablo 4: Norm Aşamaları.....	77
Tablo 5: 1991-1999 Yılları Arasındaki İnsani Müdahale Örneklerinin Karşılaştırılması.....	104
Tablo 6: R2P'nin Evrimi ve Kurumsallaşma Sürecindeki Kilometre Taşları.....	131

KISALTMALAR

A4P: Action for Peace

AB: Avrupa Birliği

ABD: Amerika Birleşik Devletleri

AGİT: Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı

ASEAN: Güneydoğu Asya İşbirliği Örgütü

BM: Birleşmiş Milletler

BMGK: Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi

DPO: The Official Department of Peacekeeping Operations

DRC: Demokratik Kongo Cumhuriyeti

ECOWAS: Economic Community of West African States

EULEX: European Union Rule of Law Mission in Kosovo

GSÖT: Genel Sekreter Özel Temsilcisi

HIPPO: High Level Independent Panel on Peace Operations

ICISS: The International Commission on Intervention and State Sovereignty

IMF: International Monetary Fund

KFOR: Kosova Gücü

KKO: Kosova Kurtuluş Ordusu

LDK: Democratic League of Kosovo

MC: Milletler Cemiyeti

MINUGUA: United Nations Verification Mission In Guatemala

MINUSMA: United Nations Multidimensional Integrated Stabilization Mission in Mali

MINUSTAH: United Nations Stabilisation Mission in Haiti

MIPONUH: United Nations Civilian Police Mission in Haiti

MONUSCO: United Nations Organization Stabilization Mission in The Democratic Republic Of The Congo

NA4P: New Agenda for Peace

NATO: Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü

ONUC: United Nations Operation in the Congo

ONUMOZ: United Nations Operation in Mozambique

PoC: Protection of Civilisation

R2P: Responsibility to Protect

SİD: Siyasi İşler Departmanı

SSCB: Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
TWAIL: Third World Approaches to International Law
UAD: Uluslararası Adalet Divanı
UCM: Uluslararası Ceza Mahkemesi
UNAMIR: United Nations Assistance Mission for Rwanda
UNASOG: United Nations Aouzou Strip Observer Group
UNAVEM: United Nations Angola Verification Mission
UNEF: United Nations Emergency Force
UNEF: United Nations Emergency Force
UNIFIL: United Nations Interim Force in Lebanon
UNIHP: United Nations Intellectual History Project
UNITAF: United Task Force
UNMIH: United Nations Mission in Haiti
UNMIK: United Nations Mission in Kosovo
UNMOGIP: United Nations Military Observer Group in India and Pakistan
UNOGIL: United Nations Observation Group in Lebanon
UNOMUR: United Nations Observer Mission Uganda–Rwanda
UNOSOM: The United Nations Operation in Somalia
UNOWA: United Nations Office for West Africa
UNPROFOR: United Nations Protection Force
UNSF: United Nations Security Force in West New Guinea
UNTAG: United Nations Transition Assistance Group
UNTMIH: United Nations Transition Mission in Haiti
UNTSO: United Nations Truce Supervision Organization
UNYOM: United Nations Yemen Observation Mission
WSOD: World Summit Outcome Document

ÖNSÖZ

Askerlik görevim sırasında yedek subay olarak görev icra ettiğim Genelkurmay Başkanlığı Uluslararası Harekat Plan Daire Başkanlığı'nda, “Birleşmiş Milletler Barış Operasyonları” konusunda yaşadığım ilgi ve farkındalık, tez konumu belirlememde büyük bir yarar sağlamıştır. Bundan dolayı birlikte çalıştığım komutanlarımıza ve bize bu imkanları sağlayan Türk Silahlı Kuvvetleri'ne şükranlarımı sunuyorum. Bu akademik yolculuğun başında öneri ve yönlendirmeleriyle beni destekleyen; çalışmamın teorik çerçevesi konusunda akademik desteklerini esirgemeyen; çalışmalarımı titizlikle okuyarak tezin gelişiminde önemli katkılar sağlayan değerli hocam ve danışmanım, Prof. Dr. Gonca Oğuz Gök'e teşekkürü bir borç bilirim.

Tez yazım sürecinde manevi desteklerini hiçbir zaman esirgemeyen İpsala Gümrük Müdürlüğü'ndeki değerli mesai arkadaşlarıma da katkıları için teşekkür ederim.

Eğitim hayatım başta olmak üzere hayatımın her evresinde maddi ve manevi yanımda olan; kendilerini iyi bir insan olmamıza adayan hayattaki en değerli varlığım aileme, sevgili annem Aysel SARIKAYA'ya, kıymetli babam Kıyas SARIKAYA'ya; canım kardeşim Açelya'ya; sabırları, ilgileri ve güvenleri için teşekkürler ederim.

Burak SARIKAYA

İstanbul,2025

GİRİŞ

Araştırmanın Konusu ve Arka Planı

Tez çalışmasının konusu, BM müdahalelerinin yaşadığı normatif değişimdir. BM müdahalelerinin başat bir enstrümanı olan barış güçleri, Birleşmiş Milletler (BM)'nin amacı olan uluslararası barış ve güvenliğin sağlanması amacına hizmet etmektedir. Soğuk Savaş döneminin sona ermesiyle beraber bu amaç varlığını sürdürse de barış güçleri başta olmak üzere BM müdahaleciliğinin gerekçeleri ve enstrümanları yapısal ve fikri bir dönüşüm yaşamıştır. Tez çalışmasının da teorik çerçevesinin dayandığı normatif boyut bu dönüşümün açıklamasında odak noktasını oluşturmuştur.

Uluslararası müdahalelerin hukuki dayanağını oluşturan BM Şartı'nın altıncı ve yedinci bölümleri, uluslararası barış ve güvenliğe tehdit yaratabilecek çatışma ve uyuşmazlıkların nasıl çözümleneceği konularını düzenlemiştir. Altıncı bölüm, uyuşmazlıkların barışçıl yollarla çözülmesi başlığını taşımakta olup uyuşmazlıkların çözümünde tavsiyede bulunma yetkisini Genel Kurul'a vermiştir. Yedinci bölümde; barışın tehdidi, bozulması ve saldırı eylemi durumunda alınacak önlemler sıralanmış olup, kuvvet kullanma dahil müdahalede bulunma yetki ve sorumluluğu BM Güvenlik Konseyi'ne verilmiştir.

Güvenlik Konseyi'nin karar alma mekanizmasının vetolar nedeniyle 1950'lerden itibaren tıkanması, BM'nin müdahale mekanizmaları konusunda ilk yapısal değişimi getirmiş, eski Genel Sekreter Dag Hammarskjöld'ün de önerileriyle barışı koruma güçlerinin oluşturulması fikri geliştirilmiştir. BM müdahaleciliğinde yapısal dönüşümün ilk aşaması olarak değerlendirdiğimiz bu gelişme, ilerleyen yıllarda egemenlik ve müdahale etmeme gibi dönemin baskın normlarını dönüşüme zorlamış ve uluslararası müdahalenin gelişimine de katkı sağlamıştır. Soğuk Savaş dönemi boyunca geleneksel barışı koruma olarak da kavramsallaştırılan bu dönemde rıza, öz savunma hariç kuvvet kullanmama, tarafsızlık ve içişlerine karışmama ilkeleri birinci nesil barış güçlerinin dayandığı normatif çerçeveyi belirlemiştir.

Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle uluslararası barışı tehlikeye sokan çatışmaların niteliği değişmiş, müdahalede bulunmanın yeni normatif gerekçeleri doğmuştur. Yeni normatif talepler yükselen güçler başta olmak üzere BM Genel Sekreterleri gibi norm girişimcisi aktörler başta ortaya konmuştur. BM Genel Sekterlerince eskiden ortaya konan barışı koruma konsepti zamanla barış inşası talepleri ile

şekillenerek barış güçlerinin çok fonksiyonlu dönüşümüne zemin hazırlamıştır. Diğer taraftan insancıl hukuk ve insan haklarının uluslararası hukukta içselleştirilmesi; insancıl krizler karşısında devletlerin uluslararası toplum nezdinde sorumlu olduğu fikrini de güçlendirmiştir. Irak, Somali, Ruanda ve Eski Yugoslavya'daki gelişmeler ile beraber insani krizlerin de uluslararası barış ve güvenliği tehdit edebileceğine dayalı yeni normatif yapı ortaya çıkmıştır.

Araştırmanın Amaç ve Soruları

Tez çalışmasının amacı, barış güçleri başta olmak üzere BM müdahalelerinin yaşamış olduğu yapısal ve normatif dönüşümü açıklamaktır. Bu bağlamda tez çalışmasının da yanıt bulmaya çalışacağı sorular şunlardır:

1. BM müdahalelerinde yaşanan dönüşüm ne ile açıklanabilir?

Tez çalışmasının bu soruya cevabı; BM müdahalelerin yaşamış olduğu dönüşümün ancak uluslararası yapıda yaşanan normatif ve fikirsel değişim üzerinden açıklanacağıdır. Soğuk Savaş döneminde genel kabul gören klasik egemenlik anlayışı ve müdahale etmeme gibi normların aşınmasıyla insani krizlerin de artık uluslararası barış ve düzeni tehdit edebileceği düşünülmeye başlanmıştır. Bu kapsamda insani müdahalenin uygulanması konusunda çeşitli tartışmalar yaşanmış ve süreç koruma sorumluluğu şeklinde somut bir normun oluşuna zemin hazırlamıştır.

2. BM müdahalelerin dönüşümünde ve yeni normların oluşumunda Genel Sekreter'in rolü nasıl açıklanabilir?

Tez çalışmasının bu soruya cevabı, Genel Sekreterlerin rolünün norm girişimci aktör şeklinde daha iyi açıklanacağıdır. Genel Sekreterler, Soğuk Savaş döneminde BM'deki kolektif güvenlik mekanizmasının tıkanması sonucu barışı koruma güçleri fikrinin önünü açmıştır. Soğuk Savaş sonrası ise uluslararası ilişkilerde yaşanan insani krizler ve iç çatışmaların artması durumu, barış ve güvenliğe karşı yeni tehditlerin tanımlanmasını beraberinde getirmiş; bu çerçevede barış inşası ile barışa zorlama gibi konseptler yoluyla; müdahale etmeme ve egemenlik normlarıyla çatışan çok fonksiyonlu barış misyonları oluşturulmuştur. Bu çerçevede Genel Sekreter Boutros Ghali ile beraber başlayan Genel Sekreterler öncülüğünde çeşitli uzmanlar tarafından hazırlanan raporlar ve çeşitli örgüt kararları; yeni normların, çatışmış olduğu eski normlar karşısında güçlenip uluslararası toplum tarafından içselleştirmesini sağlamıştır.

Inis L. Claude 1956 yılındaki çalışmasında, üye devletlerden oluşan bir BM ve sekreteryalardan oluşan bir BM olmak üzere iki BM'yi tanımlamaktadır (Claude, 1956). Ancak BM' ile yakından ilişkili

de olsa resmen bir parçası olmayan aktörlerden oluşan üçüncü bir BM'nin de tanımlanması gerektiği Tatiana Carayannis ve Thomas G. Weiss tarafından ortaya konmuştur (Carayannis & Weis, 2021). Yeni norm ve fikirlerin oluşumunda genel sekreterler kadar bireyler, uzmanlar, hükümet dışı aktörler gibi elitler de çeşitli roller üstlenmektedir. Bu bağlamda Carayannis ve Weiss tarafından kavramsallaştırılan “Üçüncü BM” yaklaşımı da çalışmamızda özellikle BM müdahalelerinin yaşamış olduğu zorlukların ele alındığı paneller ve raporlar incelenirken kullanılmıştır.

Araştırmanın Metodolojisi ve Teorik Arka Planı

Çalışmada kalitatif yöntem benimsenerek, barış güçleri başta olmak üzere BM müdahalelerinin tarihsel süreçte yaşadığı dönüşüm; amaçları, ilkeleri ve sahip olduğu yetkileri üzerinden çoklu vakaların süreç analizine dayalı karşılaştırması yapılmıştır. Ayrıca bu müdahalelerin yaşadığı dönüşüm; norm girişimcisi aktör olarak tanımlanan Genel Sekreter öncülüğündeki çeşitli uzman ve hükümet dışı aktörlerin öncülüğünde yapılan panel raporları ile Genel Kurul ve Güvenlik Konseyi Kararları, Uluslararası Komisyon ve Zirve Raporları gibi yazılı hukuki metinler ile ortaya konularak nitel bir analiz yapılmıştır.

Uluslararası yapıda yaşanan fikri ve normatif değişim hipotezimizin bağımsız değişkeni olarak kullanılırken, BM müdahalelerin dayandığı hukuki gerekçe, ilke ve prensipler bağımlı değişken olarak kullanılmıştır. Uluslararası normatif yapının dönüşümün teorik açıklaması ise sosyal inşacı teorinin ve savunucularının sunmuş olduğu sosyal epistemolojik ve ontolojik perspektif ışığında ele alınmıştır.

Ana akım pozitivist teorilerin sahip olduğu anlayış normların kurucu ve belirleyici rolünü reddederken, uluslararası yapıyı sosyal olandan ziyade verili stratejik bir alana indirgemektedir. Pozitivist bu yaklaşımlar aktörlerin kimlik ve çıkarlarını verili ve sabit olarak tanımladığından uluslararası müdahalelerin dönüşümün kaynağını açıklama konusunda yetersiz kalmaktadırlar. Pozitivist teoriler, aktörlerin normlara uygunluk göstermesinin kaynağını sabit ve verili olan çıkarlarına dayandırmaktadır. Sosyal inşacı teori ise normlara özel ve içkin bir anlam atfetmektedir. Bu anlamıyla aktörler normları sadece çıkarları ölçüsünde takip etmez, onları içselleştirerek onlara uygun hareket ederler. Sosyal inşacı teori sosyal olanın pratikleri de inşa ettiğini öne sürerek, sosyolojik analizi disiplinin merkezine yerleştirmiştir. Soğuk Savaş'ın sonunda ortaya çıkan norm, kültür, kimlik ve çıkara dönük inşacı ilgi, uluslararası ilişkiler çalışmalarında da yeniliğin önünü açmıştır.

Dönüşen BM müdahalelerin dayandığı yeni normatif gerekçeyi oluşturan insani müdahalenin koruma sorumluluğuna nasıl evrildiği meselesi sosyal inşacı teorinin çağdaş düşünürlerinden Martha Finnemore ve Katryn Sikkink tarafından oluşturulan norm yaşam döngüsü modeli üzerinden açıklanmıştır. Buna göre, yeni normların ortaya çıkışı, yaygınlaşması ve içselleştirilmesi aşamalarında norm girişimcisi aktör olarak Genel Sekreter başta olmak üzere çeşitli uzman ve aktörlerin rolü aktarılmıştır. BM Genel Sekreterlerinin ve uluslararası toplumun dönem bazlı normatif talepleri, başat mekanizma olan BM ve müdahale aracı olan barış güçleri üzerinden ortaya konmuştur.

Finnemore, uluslararası sistemdeki normların nasıl işlerlik kazandığının anlaşılabilmesi açısından norm çatışması kavramına da değinilmiştir (Finnemore, *Paradoxes in Humanitarian Intervention*, 2008). Normların nasıl işlerlik kazandığı, aktörlerin eylemlerinin gerçekleştiği normatif sistemin barındırdığı çelişiklere, karmaşıklığa ve belirsizliklere odaklanarak anlaşılabilir. Bu bağlamda, normatif çatışma, aktör eylemlerini ve siyasi kararları inşa etmektedir. Norm çatışması bağlamında insani müdahaleyi ele alan Finnemore, insani müdahale normunun da çatışan norm ve değerlerin karmaşık bir yapısı içinde geliştiğini öne sürmektedir. Bu bağlamda insan hakları ve self determinasyon normlarının çatışan rolleri üzerinden de insani müdahalenin oluşumuna açıklık getirilmiştir.

Tez Çalışmasının Özgün Değeri ve Literatürdeki Yeri

YÖK Ulusal Tez Veritabanı, British Library Ethos Veritabanı ve Prequest Theses Veritabanları'nda yer alan BM müdahaleleri ve barış güçlerine dönük mevcut literatür taranmıştır. Özellikle Türkiye'de yapılan çalışmaların daha ziyade vaka analizine dayalı olduğu (Kerem, 2020), (Kılıç, 2014), (Güngör, 2007), (Erdem, 2007), (Aslantaş, 2022), (Epik, 2024), (Yavaş, 2002), (Çakmakçı, 2017), (Velibeyoğlu, 2005), (Kıvıl, 2021), (Gürsoy, 2022) ve barış güçlerinin sahip oldukları hukuki yetki, askeri güç ve kaynakları yönüyle karşılaştırmalı analizi yapılarak başarılı olup olmadıkları ölçütü üzerinden incelendiği görülmüştür. Konunun teorik arka planının ise gereğince önemsenmediği görülmüştür.

Uluslararası literatürde, konunun oldukça farklı yönlerinin incelendiği görece değerlendirilmektedir. Martha Finnemore ve Kathryn Sikkink'in çalışması olan "Uluslararası Norm Dinamikleri ve Siyasi Değişim" adlı eserinde uluslararası normların sistemdeki kurucu rolüne değinilmiş, ayrıca bu normların uluslararası örgütler aracılığıyla çeşitli norm girişimcileri üzerinden sisteme nasıl eklemlendikleri "norm yaşam döngüsü" modeli üzerinden aktarılmıştır. Peter Katzenstein'in "Ulusal Güvenlik Kültürü" çalışmasında da normların devletlerin iç politikası ve çıkarları üzerindeki kurucu rolü anlatılmaktadır.

Normların kurucu rolü bağlamında yine Amitav Acharya çeşitli çalışmalarında Güneydoğu Asya Ülkeleri İşbirliği Örgütü(ASEAN)’ın benimsediği işbirlikçi güvenlik anlayışı üzerinden yerel aktörlerin uluslararası normları kendi koşullarına göre yeniden inşa edebileceklerini öne sürmüştür. John Karlsrud ise çalışmasında (Karlsrud, 2013) Genel Sekreter Özel Temsilcisi(GSÖT)’nin norm girişimcisi yönünü ele almıştır. Tatiana Carayannis ve Thomas G. Weiss tarafından yazılan “Üçüncü BM” çalışması da yeni norm ve fikirlerin oluşumunda genel sekreterler kadar bireyler, uzmanlar, hükümet dışı aktörler gibi elitlerin rolü olduğuna odaklanmaktadır.

Türkiye’de son yıllarda sosyal inşacı yaklaşım özellikle Türk Dış Politikası konulu çalışmalarda görece kullanılmaya başlamıştır. Ancak BM ve barış operasyonları konulu çalışmalarda normların rolü başta olmak üzere inşacı yaklaşım ihmal edilmiştir. Başlangıcında uluslararası güvenlik kaygılarının olduğu barış operasyonlarının yaşadığı dönüşümü yalnızca nicel olarak askeri ve ekonomik göstergeleriyle ortaya koymak, birtakım eksiklikler yaratabilir. Uluslararası çalışmalarda norm, kimlik, kültür gibi fikri yapıların belirleyici rolü ön plana çıkmıştır. Bu tez çalışmasında; sosyal inşacı teorinin sosyal ontolojik ve epistemolojik varsayımları ışığında; BM müdahalelerinin yaşamış olduğu değişim, normlar üzerinden tarihsel ve yorumsamacı bir anlayışla açıklanarak; Türkiye’deki uluslararası ilişkiler çalışmalarına katkı sağlanması beklenmektedir.

Araştırmanın Planı

Birinci bölümde ilk olarak müdahalenin tanımı yapılmıştır. Müdahalenin anlamının uluslararası ilişkiler disiplininde muhteviyatı gereği hem betimleyici hem de normatif olması durumu pek çok tanımla beraberinde getirmiştir. Bundan dolayı farklı tanımlar da çalışmada gösterilmiştir. Müdahalenin karşılığı gibi görünen egemenlik normu ile ilk çağlarda gerekçesini oluşturan haklı savaş kuramına da değinilmiştir. Ardından sırasıyla uluslararası ilişkiler teorilerinin müdahaleye bakışı, temsilcilerinin görüşleri üzerinden ortaya konmuş ve müdahalenin uluslararası hukuktaki gelişimi aktarılmıştır. Milletler Cemiyeti’nin başarısız olması sonucu dersler çıkarılarak kurulan BM’nin barış ve güvenliği koruma misyonu çerçevesinde müdahalenin hukuki şartları bu bölümde detaylıca aktarılmıştır. BM çerçevesinde yapılan müdahalelerin hukuki altyapısını oluşturan BM Şartı’nın altıncı ve yedinci bölümündeki yetkiler üzerinden Genel Kurul’un yardımcı; Güvenlik Konseyi’nin ise başat rolü detaylıca ele alınmıştır. Geleneksel barışı korumanın dört ilkesi olan rıza, öz savunma hariç kuvvet kullanmama, tarafsızlık ve içişlerine karışmama ilkelerine değinilmiştir. Son olarak barış güçlerinin farklı türlerini de açıklaması bakımından kavramsal çerçevesi ile beraber tarihsel arka planı ortaya konarak kavram karmaşasının önüne geçilmeye çalışılmıştır.

Normatif değişimin kuramsal çerçevesinin aktarıldığı ikinci bölümde; ilk olarak normun tanımı üzerinde durulmuştur. Normlar hem öznelere davranışlarını belirleyen kurallar hem de öznelere arası ilişkilerle ortaya çıkan fikri yapılar olduğu tanımı (Björdahl, 2002, s. 21) üzerinde durularak tez çalışmanın kuramsal çerçevesini de oluşturan sosyal inşacı yaklaşımların normlara bakışı esas alınmıştır. Normlar, Soğuk Savaş döneminin sona ermesi ile beraber disiplindeki sosyal teorisinin hakimiyeti ile gündeme gelmiştir. Yosef Labid tarafından “Üçüncü Büyük Tartışma” (Lapid, 1989) olarak kavramsallaştırılan kuramsal gelişme neticesinde mevcut pozitivist paradigma karşısındaki post pozitivist ve inşacı yaklaşımlar disiplinde daha fazla yer bulmuştur. Tez çalışmasında da müdahalenin dönüşümünde belirleyici unsur görülen normların; pozitivist ve post pozitivist teoriler ile orta yol olarak tanımlanan sosyal inşacı teori tarafından nasıl tanımlandığı, uluslararası ilişkiler disiplinde atfedilen rolü ve yeri ele alınmıştır. Sırasıyla; idealizm, realizm ve neo-realizm, liberalizm ve neo-liberalizm gibi pozitivist teorilerin normlara atfettikleri yaklaşımlar ortaya konmuş, daha sonra İngiliz Okulu ve Sosyal İnşacı teorisinin normlar konusundaki yaklaşımları detaylı şekilde aktarılmıştır. Sosyal İnşacı yaklaşımların sırasıyla fikri temelleri, uluslararası ilişkiler disiplindeki güncel yeri ve normları bir unsur olarak nasıl ele aldığı detaylıca aktarılmıştır. Bu çerçevede çeşitli inşacı düşünürlerin görüşlerine yer verilirken, normun oluşum sürecini anlamamıza yardımcı olacağını değerlendirdiğimiz norm yaşam döngüsü modeli ve norm çatışması kavramları açıklanmıştır.

Son bölümün ilk kısmında; müdahalenin yeni normatif çerçevesi bağlamında insani müdahalenin fikrî temelleri ve ilk uygulamalarına değinilerek, BM müdahalelerine nasıl gerekçe yapıldığı sorgulanmıştır. Soğuk Savaş’ın bitmesinin hemen ardından 1991-1999 yılları arasında ortaya çıkan dört kriz örneği üzerinden insani müdahale örnekleri ve bunları yetkilendiren Güvenlik Konseyi kararları normatif sonuçları üzerinden karşılaştırılmıştır. Bu kapsamda ilk defa insan hakları ihlali ile uluslararası barış ve güvenlik arasında bağ kurulan Güvenlik Konseyi’nin Irak müdahalesi kararlarına değinilmiştir. Ardından sırasıyla Somali örneği üzerinden BM’nin iç çatışmalardaki tarafsızlık rolünün nasıl dönüştüğüne ve insani yardımların güvenliği meselesinin nasıl uluslararası barışın sürdürülmesi ile ilişkilendirildiğine odaklanılmıştır. İnsancıl krizlerin arttığı bu dönemde BM’nin en çok sorgulandığı Ruanda örneği de üçüncü kriz örneğimiz olmuştur. Son örnek olan Kosova Krizi ise Güvenlik Konseyi’nin hem bölgesel örgütlere alan açması hem de barış inşası kapsamında yeni ve karmaşık görevleri yetkilendirmesi bakımından detaylı şekilde ele alınmıştır. BM müdahalelerini dönüştüren koruma sorumluluğu normu, norm yaşam döngüsü modeli ışığında ele alınmıştır. Öncelikle normun ortaya çıkışı ya da birinci aşaması olarak kabul ettiğimiz ICISS zirvesi ile başlayan süreç irdelenmiştir. Ardından insancıl müdahaleye dair BM sistemi ve aktörlerin tutumları arasındaki çelişkiler ele alınmıştır.

Son bölümün ikinci kısmında; genel sekreterlerin norm girişimci rolleri bağlamında son dört genel sekreterin dönemleri ele alınmıştır. İlk olarak Boutros Ghali dönemi irdelenmiştir. Bu dönemde BM müdahale konseptlerinin çatışma süreci bağlamında ilk kez tanımlandığı ve çatışma sonrası bir süreç olarak barış inşası konseptinin de detaylıca ele alındığı Barış İçin Bir Gündem raporu ortaya konmuştur. Kofi Annan dönemi ise uluslararası toplum tarafından egemenlik ve müdahale etmeme normlarının tartışıldığı bir kırılma dönemi olarak ele alınırken, bu bağlamda “Üçüncü BM” yaklaşımı ışığında BM uzmanlarının da ön plana çıktığı Brahimi Raporu incelenmiştir. Raporla beraber BM müdahalelerinde daha fazla ön plana çıkan sivilin korunması görevi ve sorumlu egemenlik anlayışı irdelenmiştir. 2005’teki BM Dünya Zirvesi Sonuç Bildirgesi ile koruma sorumluluğunun norm yaşam döngüsün modelindeki yaygınlaşma yani ikinci aşamaya geçip geçmediği ele alınmıştır. Normun çerçevesinin sınırlandırılarak somutlaştırıldığı ve uluslararası toplumun üyeleri olan devletler tarafından kabul edilip, edilmediği değerlendirilmiştir. Ban Ki Moon dönemindeki Koruma Sorumluluğu Uygulama Raporu üzerinden ise normun üç sütunlu yeni kurumsal yapısı irdelenmiştir. Koruma sorumluluğu kapsamındaki ilk müdahale olan ve halen tartışılan 2011 yılındaki Libya müdahalesinin hukuki gerekçeleri ele alındıktan sonra, TWAIL(Third World Approaches to International Law) hareketi üzerinden eleştirel bir bakış açısıyla normatif gelişime olan katkısı ele alınmıştır. BM müdahalelerinin karşılaşmış olduğu yapısal ve normatif zorlukları tespit eden Brahimi Raporu’nun devamı niteliğindeki Barış Harekâtları Yüksek Düzeyli Bağımsız Paneli(HIPPO)’nun “Barış İçin Güçlerimizi Birleştiriyoruz” raporunun yeni zorluklarla başa çıkma konusunda çeşitli değişimleri öneren ve BM içindeki kurumsal ayrışmanın önüne geçmeyi amaçladığı teması üzerinde durulmuştur. Antonio Guterres döneminde HIPPO raporunun devamı niteliğinde kabul Barış İçin Eylem(A4P)’e değinildikten sonra bölgesel örgütlerin barış operasyonlarında fazla roller üstlenmesi gerektiği ve yeni küresel normların güçlendirilmesine vurgu yapan Guterres döneminin de son raporu olan Barış İçin Yeni Bir Gündem’e değinilerek güncel BM müdahaleciliğin yeni normatif çerçevesi ortaya konmuştur.

1.BM MÜDAHALE ENSTRUMANI OLARAK BARIŞ MİSYONLARI

1.1 Müdahalenin Tanımı

Uluslararası ilişkiler disiplininde müdahale; bir devletin egemenlik hakları ihlal edilmek suretiyle iç işlerine veya dışişlerine bir başka devlet tarafından karışılmasıdır. Bu eylemin amacı mevcut durumu korumak ya da değiştirmek olabilmektedir (Silverstone, 2011). Uluslararası İlişkiler disiplini içerisinde müdahale kavramı, birbirinden farklı pek çok olgu ve normun içinde geçmekte ve farklı şekillerde anlamlandırılmaktadır. Müdahale kavramı özellikle uluslararası hukukun öne çıkan kavramları olan *insani müdahale*, *insancıl müdahale*, *davetle müdahale* ve *askeri müdahale* gibi kavramlar üzerinden tartışılmakta ve bu kavramlar üzerinden farklı teorik yaklaşımlara göre anlam kazanmaktadır.

Müdahale fiilinin kendisi düşmanca bir eylem olarak tanımlanmaktadır. Çünkü müdahalenin uygulanmasıyla diğer bir devletin egemenlik alanına girilmiş olmaktadır. Ancak müdahale birbirine zıt iki anlamı da karşılayabilmektedir. İki devlet müdahale konusunda bir anlaşma yapmadıysa, müdahaleye uğrayan devlet bu eylemi, egemenliği ihlal edildiğinden dolayı kendine karşı savaş ilanı olarak değerlendirir. Ancak müdahalede bulunan ülke açısından durum çok farklıdır. Bu ülkeye göre müdahalenin kendisi olası bir savaşı önlemenin aracı olarak da değerlendirilebilir.

Müdahale kavramının kendisinin uluslararası ilişkiler disiplininde muhteviyatı gereği hem betimleyici hem de normatif olması durumu anlam karmaşası yaratabilmektedir. Çünkü bu kavram, bir taraftan olan ve biteni tanımlar iken bir taraftan da etkilediği olaylara değer yargısı yüklemektedir. Ahlaki mesele bağlamında müdahale etmeme uluslararası hukukta *jus cogens* norm olan kuvvet kullanma yasağı bağlamında da görülebilir. Bu yönü ile uluslararası ilişkilerin anarşik dünya sisteminde düzen sağlayan da bir normu olarak da görülmektedir. Ayrıca müdahale, uluslararası ilişkiler disiplininde egemen bir devletin içişlerini etkileyen dışsal eylemlere de gönderme yapmaktadır (Nye & Welch, 2015, s. 280-281).

Bir kavramın varlığının meşruluğunu karşının varlığı belirlediği düşünülürse müdahale kavramının da uluslararası ilişkilerde hem bir norm hem de bir olgu olarak ortaya çıkan egemenlik kavramı ile de sıklıkla beraber tartışıldığı görülmektedir.

Bu bağlamda uluslararası ilişkiler disiplininde müdahale olgusunun egemenliğin bir sebebi olarak işlev gördüğü değerlendirmeleri de yapılmaktadır. Cynthia Weber'e göre müdahale olgusunun başka bir kavramı destekleyen bir kavram olduğunun göstergesi; hem gösterenin (müdahale) hem de gösterilenin (egemenlik) tarihsel olanın dışına çıkılarak somutluğa dayanmaksızın sembolik düzlemde inşa

edilmeleridir (Weber, 2009, s. 26-27). Müdahaleyi “egemenliēin ihlali” olarak tanımlayan ve onun karşıtı olarak inşa ettiēini ne süren bu anlamda iki teorik yaklaşım bulunmaktadır: *Bilimsel Davranışsalc Yaklaşım ve Geleneksel (normatif) yaklaşım* (Weber, 2009, s. 20).

Richard Little’nin “müdahalenin tanımının genel olarak analistler tarafından pratiēi gerçekleştirenlerin bakış açısına deēinilmeden yapıldıēı” tespitinden hareket eden Weber, bilimsel davranışsalc teorisyenlerin yaptıēı müdahale tanımının tarihsel koşullardan baēımsız olduēunu, uluslararası ilişkiler teorilerindeki egemenliēe yönelik sabit genel geçer anlamdan tretildiēini ne sürmektedir. Geleneksel normatif yaklaşım ise müdahaleyi tanımlarken farklı tarihsel dönemlere göre anlam farklılıēı gösteren egemenliēin ihlali yaklaşımı baz almaktadır. Bu yaklaşımın temel belirleyicisi uluslararası toplumun müdahaleye ilişkin normlarıdır ve bu normlar da egemenlikle ilişkili olarak ortaya çıkmaktadırlar. Normatif yaklaşım; müdahale olmamasını normal durum varsaymaktadır. Bu varsayımda müdahale kavramı egemenliēin referans olarak alındıēı normal durumun ihlali olarak ortaya çıkmaktadır (Weber, 2009, s. 20).

Hedley Bull da müdahale tanımında “*egemen bir devletin ya da daha geniş bir ifadeyle baēımsız politik bir topluluēun yetki alanına dışarıdan yapılan diktatoryal ya da zoraki müdahalenin genellikle yasal ve ahlaki anlamda yanlış olduēu kabul edilir*” demektedir (Bull, 1986, s. 1-2).

Funda Keskin ise müdahaleyi; bir devletin diēer bir devlet üzerinde birtakım deēiřiklikler yaratabilmek için cebren içişlerine yahut dışışlarına karışması şeklinde tanımlamıştır (Keskin, 1998, s. 103).

Yukarıdaki tanımlar birlikte deēerlendirildiēinde müdahale en geniş tanımıyla; devletler arası ilişkilerde herhangi bir devletin münhasıran yetki alanına giren konularda diēer devletlerin tek taraflı olarak her türlü karışması ya da zorlayıcı bir eylemde bulunmadır.

1.1.2 Uluslararası İlişkiler Teorilerin Müdahaleye Bakışı

Uluslararası ilişkilerde devletlerin yapmış olduēu müdahalelerin çeşitli gerekçeleri bulunmaktadır. Bu gerekçeleri anlamak bakımından uluslararası ilişkiler teorilerin müdahaleye bakışını incelemek gerekmektedir.

Klasik Realizm’ in öncülerinden Thukydides’ in “Peloponnesos Savaşları” adlı eseri realizmin müdahaleye olan bakışını anlamak açısından önemlidir. Eserde güçlü olan Atina ile zayıf olan Sparta arasında yaşanan savaşlar (M- 431- 404) ele alınmıştır. Eserin realizm teorisi ile olan ilişkisi Atinalılar ile Meloslular arasında geçen “Melian Diyaloēu” bölümünde saklıdır. Bu diyalog realistlere göre uluslararası ilişkilerin doēasını yansıtmaktadır. Atinalılar, Melosluların Sparta kolonisi olduēundan

dolayı güvenmemiş ve itaat edip teslim olmasını istemiştir. Meloslular bu teklifi kabul etmeyince Atina sözcüsü, “Her iki tarafın eşit olduğu yerde adalet olur. Ancak taraflardan birisi zayıf diğeri güçlü ise zayıf olanın boyun eğmesi gerekmektedir. Zayıf olanın yani Melosluların çıkarı en büyük felaketlere katlanmak iken güçlü olan Atina’nın çıkarı ise zayıfı öldürmemektir. Tanrılar da insanlar gibi güçlü olanın egemenlik kurması gerektiği fikrini paylaşır” demiştir. Sözcü karşı tarafın kendi yerinde olması durumunda aynı şekilde kendilerinin de aynı muamele göreceklarını öne sürmüştür. Atina sözcüsünün teklifi kabul edilmeyince, Melos adası Atinalılar tarafından işgal edilmiştir (Thukydides, 2019, s. 274-280).

Klasik realizmin bir diğeri önemli temsilcilerinden biri olan Morgenthau ise müdahalenin; savaştan her türlü diplomatik baskı ve müzakereye kadar pek çok aracı kapsadığını öne sürmüştür. Ona göre bir devletin müdahale kararı alması, o devletin sahip olduğu çıkar ve hedeflere ulaşma konusunda yeterli güce sahip olduğunu göstermektedir. Antik Yunan'dan bu yana, bazı devletler, kendi çıkarları uğruna ve diğeri devletlerin iradesine karşı, diğeri devletlerin işlerine müdahale etmenin avantajlı olduğunu düşünmüşlerdir. Diğeri devletler ise, kendi çıkarları doğrultusunda, böyle müdahalelere karşı çıkmış ve kendi çıkarlarını savunmak için müdahalede bulunmuşlardır (Morgenthau, 1967).

Realist yaklaşıma göre uluslararası sistemdeki otorite eksikliği her ne kadar diğeri aktörlerde güvensizlik ve tehdit algısı yaratsa da uluslararası siyaset tam bir kaos üzerine kurulu değildir. Michael Wesley’e göre de realist müdahale anlayışının bu anlamda üç ilkesi bulunmaktadır. Birincisi; ulusal çıkarın gözetilmesidir. İkincisi; bir müdahale hareketinin haklı gerekçesinin varlığıdır. Üçüncüsü ise dış politika karar ve eylemlerinin uluslararası moral ilkelerine uygun olarak ele alınması ve uygulanması gerekliliğidir. Çünkü bu ilkeler uluslararası sistem içindeki eylemlerin oluştuğu çerçeveyi temsil ederken uygulanan dış politika kararlarının meşruluğunu teyit eden normatif yapıyı da ortaya çıkarmaktadır (Wesley, 2005, s. 55).

Realist yaklaşıma göre uluslararası siyasetin kilit değerleri düzen ve barıştır. Kilit kurumu ise güç dengesidir. Bu bağlamda realistlere göre güç dengesi, barış ve düzen korunması gereken unsurlardır. Tehlikeye düştükleri zaman müdahale meşru görülebilir. Bu yaklaşım özellikle Soğuk Savaş boyunca iki süper güç tarafından etki alanlarını muhafaza etmek amacıyla kullanılmıştır (Nye & Welch, 2015, s. 283). Soğuk Savaş’ın bloklarının; doğrulanan dış politika anlayışını değiştiren ya da bir bloktan diğeri sapan bir devlete müdahalesi kaçınılmaz olmuştur. Soğuk Savaş sonrası ise değişen normatif yapı temelinde müdahalelerin realist moral çerçevesi yerine genel fikri değerler üzerinden yapıldığı müdahale örneklerine şahit olunmuştur. Bu bağlamda Ruanda ve Somali müdahaleleri yalnızca insancıl değerler üzerinden tartışılmış ancak uygulama konusunda başarısız kabul edilmiştir. Ayrıca realist

prensiplere uygunluğuna bakılmaksızın yalnızca ulusal çıkar doğrultusunda yapılan Irak müdahalesinin de başarısız olduğu kabul görmektedir. (Wesley, 2005, s. 55-74).

Liberal veya kozmopolitan yaklaşıma göre ise müdahalenin etiksel meşruluğu; adalet ve insani nedenlere dayandırılmaktadır. Bu yaklaşıma göre kilit aktör bireylerden oluşan toplumsal yapıdır. Bu bağlamda müdahale bireysel adalete ve insan haklarının korunmasına hizmet ediyorsa meşru kabul edilebilir. Liberal teori müdahale kavramını açıklarken moral değerlere ve normlara güçlü bir vurgu yapmaktadır. Liberal yaklaşım açısından insani ilkelerin korunması için gerekirse askeri müdahale desteklenmelidir.

Liberal müdahalecilik ise liberal normları ve değerleri ilerletmek için silahlı kuvvet kullanımı olarak tanımlanmaktadır (Geis & Müller, 2013). Böylece insani değerleri de ön plana çıkararak, normatif bir yaklaşımla müdahaleyi savunmaktadır. Öte yandan liberaller, uluslararası kurumların rolü ve askeri müdahalenin uygulanması konusunda farklı görüşlere sahiptir. Bazılarına göre, yurttaşlarının sahip olduğu temel insan haklarını çiğneyen devletlerin egemenlik hakkı göz ardı edilebilir (Miller, 2010). Çağdaş liberal teori askeri müdahale konusunda iki farklı gruba ayrılmaktadır. Kozmopolit müdahaleciler, yurttaşlarının hakkını çiğneyen bir devletin sürekli hale gelen insan hakları ihlallerine karşı, müdahalenin ahlaki bir zorunluluk olarak ortaya çıktığını savunmaktadır. Diğer taraftan liberal enternasyonalistler ise yabancı müdahaleyi, uzun süren iç savaşları ortadan kaldırmayı hedeflediği için savunmaktadırlar. Ancak askeri müdahalenin meşru olması adına öncelikle BM Güvenlik Konseyi tarafından yetkilendirilmesi ve çok taraflı şekilde desteklenmesi gerektiği üzerinde durmaktadırlar (Doyle & Recchia, 2011). Çoğu liberal yazar da dış müdahaleyi; iç karmaşaların uluslararası barışı ve güvenliği tehdit ettiği veya etnik temizlik ve soykırım gibi insan hakları ihlallerine yol açtığı durumlarda desteklemektedir (Hoffmann, 1995).

Liberal düşünürlerden J.S.Mill, "Müdahale Etmeme Üzerine Birkaç Söz" (1859) adlı eserinde, devletlerin bağımsızlığına vurgu yaparken, müdahale etmeme genel kuralının olası istisnalarını da ele almıştır. Mill, devletlerin halkları üzerindeki yaşatmış oldukları eziyet ve acılara rağmen dış müdahalenin olmaması gerektiği ve ne yapılması gerekiyorsa bunun o devletin halkı tarafından yapılması gerektiğini öne sürmüştür (Mill, 2007).

1960'lerden sonra uluslararası ilişkiler disiplininde etkisi gözlemlenmeye başlanan davranışçılık yaklaşımı yöntem olarak doğa bilimlerinin pozitivist metodolojisini benimsemiştir. Davranışçı yazarlardan James N. Rosenau'ya göre müdahalenin tanımı üzerinde bir uzlaşma olmamakla beraber kavramın kendisi de iyi veya kötü değildir. Ona göre müdahale bazıları için toplumların haklarını ihlal ederken uluslararası sistemin dengesini bozabilmektedir. Diğer taraftan ise bazıları insan haklarını

korumakta ve uluslararası sistemin dengesini muhafaza edebilmektedir. Sonuç olarak müdahaleler bir eylem aracı olarak görülmelidir. Bu yönüyle müdahale davranışının moral değeri onun amacına bağlı olarak değişmektedir (Rosenau, 1969).

Eleştirel teoriler arasında gösterilen Bağımlılık Teorisi, 1960'ların sonlarında Latin Amerika'daki kalkınma sorunlarını açıklamak amacıyla bölgede çalışan akademisyenler tarafından geliştirilmiştir (Ahiakpor, 1985). Teorinin müdahaleye olan bakış açısı da bu anlamda politik ekonomi temellidir. Teorinin savunucularından Andre Gunder Frank, üçüncü dünya ülkeleri şeklinde kavramsallaştırılan ülkelerin geri kalmışlığını gelişmiş ülkeler ile ilişkilendirmektedir. Gunder bu tezini tarihsel nedenlere dayandırmaktadır (Frank, 1971). Bağımlılık teorisi ile yakından ilişkili olan bir diğer teori ise “Modern Dünya Sistemi Teorisi”dir. Bu teoriyi geliştiren Immanuel Wallerstein, küresel ekonomik sistemi merkez ve çevre kavramları ile bağımlılık ilişkileri üzerinden analiz etmektedir. Wallerstein’a göre çevre ülkeler, yarı çevre ülkelere göre, yarı çevre ülkeler ise merkez ülkelere göre çevre konumundadır. Uluslararası sistem; politik ekonomik bir bakış açısıyla, yaşayan bir piramide benzetilmektedir. Müdahale de, piramidin altında kalan çevre ülkelerin bulundukları konumları değiştirmek istediklerinde yukarı basamaktaki yarı çevre ve merkez ülkeleri tarafından statükonun korunması adına yapılan güç uygulamaları olarak tanımlanmaktadır (Wallerstein, 1974).

İlk dönem adımlarının, İkinci Dünya Savaşı sonrası sömürgecilik karşıtı yazar Frantz Fanon ve sonrasında Edward Said’in “Oryantalizm” adlı eseriyle atıldığı Post-Kolonyal Teori de müdahale anlayışının ve gerekçelerinin anlamlandırılması açısından eleştirel bir yaklaşım sunmaktadır.

Kolonyal politikalar izlemiş Batı ülkelerinin karşısında kolonyal politikalara maruz kalmış Asya, Amerika, Afrika ülkelerinin toplumları arasındaki tarihsel ilişkilere ve bu ilişkilerin günümüzdeki yansımalarına odaklanan post kolonyal çalışmalar kendini diğer kültürlerden daha üstün şekilde tanımlayan egemen kültürün eleştirisine dayanmaktadır (İpek & Oyman, 2019, s. 405). Post-Kolonyal Teoriye göre, Soğuk Savaş sonrası kurulan devletlerin yaşamış olduğu sosyal değişim ve aralarındaki mücadelelerin ana akım teoriler tarafından açıklanamaması, Batının geleneksel liberal demokratikleşme, ve küresel sisteme entegrasyon gibi hakim söylemlerin inandırıcılığını azalmasından kaynaklanmaktadır. Bu bağlamda Phlip Darby’e göre Avrupa merkezli uluslararası ilişkiler söylemlerinin üçüncü dünyayı anlamlandırması sorgulanmalıdır (Darby, 2008, s. 94-95). Soğuk Savaş sonrasında disiplin içerisinde öne çıkmaya başlayan Post-Kolonyal Teori, bu eksikliği doldurmayı amaçlamıştır. Bu anlamıyla Postkolonyalizm, üçüncü dünyanın gözünden, hâkim uluslararası ilişkiler normlarını incelemektedir. Batının doğu üzerinde kurduğu ilişki biçimi üzerinden okuma yapmayı eleştirir ve kolonizasyon sürecine odaklanmaktadır.

Müdahalenin tanımlanmasına dönük Post-Kolonyal bakış açısından hareketle; Yasemin Özdek, Batının müdahale anlayışını 19. yüzyıla beraber insani müdahale üzerinden meşrulaştırdığını öne sürmektedir. Özellikle dünyada 19.yüzyıl boyunca sömürgeci güçlerin işgal ve fetih politikaları, tekelci bir niteliğe kavuşan kapitalizmle birleşerek 20. yüzyıl başlarında belli başlı birkaç emperyalist devletin dünyanın yarısını sömürdükleri bir alana dönüşmüştür. Bu dönemde insani müdahale sömürgeci devletlerin işgal ve fetih politikalarına meşruiyet kazandırdıkları bir unsur haline gelmiştir. Sömürgecilik tarihine bakıldığında sömürgeci aktörlerin yayılmacı hedeflerini ahlaki gerekçelere dayandırdıkları görülmektedir. Dönemin en büyük sömürgeci gücü olan Britanya İmparatorluğu'nun askeri müdahalede bulunduğu ülkelerin yerli halklarını ahlaki açıdan kalkındırmak ve medeniyeti gelişmemiş bölgelere götürmek şeklinde savunması bu olgunun bir sonucudur. 19. Yüzyıl, güçlü Avrupa devletlerin zayıf ülkelere müdahalelerinin örnekleri açısından zengindir. Askeri işgal ve savaşlar ile sonuçlanan müdahaleler Avrupa kıtasındaki yeni bağımsız devletlerin kurulmasıyla sonuçlanmıştır. Bu dönemde Osmanlı Devleti'nin toprakları Avrupa'nın insani müdahalelerinden en fazla payı almıştır. Daha sonrasında Avrupalı güçler müdahalelerini Amerika kıtasına kadar yaymış ve eski İspanyol sömürgesi ve bağımsızlıklarını yeni kazanan Latin Amerika'daki cumhuriyetler üzerinden devam etmişlerdir (Özdek, Uluslararası Politika ve İnsan Hakları, 2000, s. 66-69).

1.1.3 Müdahale'nin Uluslararası Hukuk'taki Gelişimi

Uluslararası hukukta müdahale kavramının gelişimi askeri müdahale olgusu ile eşdeğer gitmektedir. Ancak askeri müdahalenin ya da savaşın meşru bir gerekçeye dayandırılması hususu devletlerin mutlak egemen olduğu dünya sisteminde ahlaki bir zorunluluk olarak da görülmüştür.

Askeri müdahalenin ya da savaşın haklı gerekçesi olarak sunulan “haklı savaş” kuramı Romalıların hâkim olduğu dönemde medeniyet götürmeye dayalı anlayış çerçevesinde geliştirilmiştir. Bu dönemde askeri müdahale veya fetih olgularının meşruiyeti hukuki gerekçelerle değil bir takım şekli unsurlara uygunluk yönüyle değerlendirilmiştir (Orallı, 2014, s. 102-103). Roma sonrası haklı savaş kuramı Hristiyan Kilisesi tarafından da benimsenmiş olup misyonerliğin yayılması üzerinden yeni bir yaşam biçimine geçişte kullanılmıştır. Ancak Westflaya Anlaşması ile beraber ulus devletlerin yavaş yavaş ortaya çıkması ile haklı savaş kuramındaki unsurlar laikleşmiş ve prensiplerinin ahlaki zeminden ziyade hukuki temellere dayandığı bir geçiş dönemine sahne olunmuştur (Keskin, 1998, s. 22-23).

Müdahale kavramının uluslararası hukuktaki yerine bakarken bu alandaki en önemli kuruculardan kabul edilen Hugo Grotius'un görüşlerine bakmanın faydalı olacağı muhakkaktır.

Grotius, uluslararası sistemin düzenini ahlaki olarak tanımlamıştır. Bu anlamda bu durumu bozan devletlerin sınırlarının müdahaleye açık olacağını öne sürmüştür (Kurunç, 2012, s. 22). İlerleyen süreçte bu anlayışın aksine Westphalia tipi egemenlik anlayışının bir tezahürü olarak devletlerin egemenlik haklarının mutlak görüldüğü ve müdahalenin yasaklanması anlayışı baskın olmuştur.

Uluslararası hukukun devletlerin sınırları konusunda nerdeyse kutsallık atfetmesi, egemen devletlerin sınırlarına müdahalelere tüm seçeneklerin kapatılması gibi yorumlar, Grotius sonrasında da gelişerek, devletlerin sınırları içindeki eylemlerine sınırsız tolerans gösterilmesi şeklinde devam etmiştir (Kurunç, 2012, s. 22). Mutlak egemenliğin güçlendiği bu dönemde devletler, sahip oldukları bu haktan vazgeçmemişler, askeri müdahalede bulunduklarında haklılıkları başka kavramlara dayandırarak eylemlerini sürdürmüşlerdir (Taşdemir, 2006, s. 96-97).

Uluslararası İlişkilerde bir hak olarak kullanılma anlamında askeri müdahale olgusunun resmi anlamda ilk kez 1899-1907 La Haye Sözleşmeleri'nde geçtiği belirtilmektedir. Ancak bu hakkın kullanılma şartlarına ve bu hakkın kullanıldığında ortaya çıkabilecek zararların azaltılmasına dönük tedbirlere yer verilse de hakkın sınırlanması yoluna gidilmemiştir. Takip eden süreçte La Haye Konferansı'nda devletlerin birbirlerinden ekonomik anlamda alacaklarını zorla tahsil etmeleri noktasında kuvvete başvurmayı belli şartlara bağlayan Drago-Porter Doktrini ile beraber askeri müdahale olgusuna çeşitli normlara dayalı sınırlandırma getirilmiştir (Orallı, 2014, s. 105).

Milletler Cemiyeti döneminde ise savaş ve askeri müdahale konularında birtakım gelişmeler yaşanmıştır. Ancak Milletler Cemiyet Misakı savaşa başvurmama yükümlülüklerini kabul etmesine rağmen zararlar karşılık gibi savaşa varmayan fiilleri dışarda tutmuştur. Böylece zararlar-karşılık meşru görülmüştür. Sonraki yıllarda Milletler Cemiyeti sisteminin boşluklarını kapatmayı amaçlayan Cenevre Protokolü ve Locarno Anlaşması imzalanmıştır. Ancak her ikisi de kuvvet kullanımının sınırlandırmaya yönelik olmuştur (Nuhiç, 2010, s. 30).

Egemen ve eşit devletler sisteminin bir sonucu da devletlerin birbirlerinin iç ve dış işlerine müdahale etmemeleridir. Müdahale ya da karışma kuvvet kullanmayı barındırabilir ya da barındırmaz. Özellikle kuvvet kullanarak müdahale etmeye ilişkin yapılageliş kuralları özellikle genel kuvvet kullanma yasağı ile beraber gelişmişse de karışma ya da müdahale etme ayrı bir kavram olarak kullanılmaya devam etmiştir. Ancak müdahalenin tanımı konusunda farklı görüşler olmaya devam etmiştir. Müdahale etmenin ilke olarak uluslararası hukuka aykırı olduğu kabul edilse de bu kavramın tanımı ve müdahale etme yasağının kapsamı konusunda konsensus yoktur (Keskin, 1998, s. 102).

1.2 BM Müdahaleleri ve Hukuki erevesi

BM artı'nın 2/7.maddesi ile beraber devletler arasında kuvvet kullanımı kesin olarak yasaklanmıştır. Ancak meşru müdafaa durumu (Madde 51) ve BMGK'nin uluslararası barış ve güvenliği tehlikeye sokacak durumlardaki kuvvet kullanımı(Madde 42) bu durumun istisnaları olarak sayılmıştır. (United Nations, Charter of the UN and Statute of the International Court of Justice, 1945) BM artı çerçevesinde yapılan müdahalelerin başında da barış operasyonları gelmektedir.

Barış operasyonları bugün dünyada uluslararası güvenlik alanındaki akademik çalışmaların odak noktası haline gelmiştir. Bu operasyonlar kolektif güvenliğin merkezini oluştururken, Birleşmiş Milletler'in (BM) faaliyetleri arasında ön plana çıkmaktadır. Bugün, BM tarafından gönderilen veya onaylanan operasyonlarla neredeyse eşanlımlı hale gelen barış operasyonları; arabuluculuk, müzakere ve uzlaşma gibi önlemlerin doğal bir sonucudur. Barış operasyonlarının çatışma çözümü bağlamında yasal meşruiyeti ise BM artı'nın altıncı, yedinci ve sekizinci bölümlerine dayandırılmaktadır (Kenkel, 2013, s. 122).

Barış operasyonları Genel Kurul kararı çoğunlukla ise Güvenlik Konseyi kararına istinaden oluşturulur. Hukuki zeminde yasal dayanakları BM artı'nın uluslararası uyuşmazlıkların çözümüne ilişkin ilgili bölümlerindeki hükümlerdir. Ancak barış operasyonlarının şart'ta adının tam olarak zikredilmemesi durumu şart'ın kesin olarak hangi hükmüne dayandıkları noktasında bir belirsizlik yaratmaktadır.

Barışı Koruma kavramı ise BM artı'na girmiş bir kavram değildir. Bu kavram barış güçleri ya da barışı operasyonları ile beraber sıklıkla kullanılmaktadır. Ancak ilerleyen süreçte bu kavram ve uygulamaları BM artı'nda öngörülen kolektif güvenlik mekanizmasının tam olarak işleyememesi neticesinde ortaya çıkan boşluğu doldurmak üzere örgütün aldığı kararlar neticesinde doğmuş ve gelişmiştir (Demirdöğen, 2006, s. 237).

BM artı'nı oluşturanlar, anlaşmazlıkların barışçıl çözümü ile kolektif güvenlik hükümlerine şart'ın farklı bölümlerinde ele alarak bu iki başlığı açık bir şekilde birbirinden ayırmışlardır. art'ın altıncı bölümü *Anlaşmazlıkların Barışçıl Yollarla zm* başlığını taşırken, yedinci bölümü ise *Barışın Tehdit Edilmesi, Bozulması ve Saldırı Eylemleri Durumunda Alınacak nlemler* başlığını (United Nations, Charter of the UN and Statute of the International Court of Justice, 1945) taşıymaktadır. art'ın altıncı bölümü kaleme alınırken, uyuşmazlığın çözümünün tarafların kendileri tarafından geliştirilmesi ve Güvenlik Konseyi'ne yapılan tavsiyelere uygulamasında taraflarca herhangi bir zorunluluk bulunmaması yani gönüllülüğün esas olması amaçlanmıştır. Ancak yedinci bölümde tedbirlere uyma

zorunluluğu vardır ve bu bölümde Güvenlik Konseyi'ne oldukça geniş yetkiler tanınmıştır (Demirdöğen, 2006, s. 238).

Güvenlik Konseyi pek çok uyuşmazlığın ele alınmasında BM Şartı hükümlerine atıfta bulunmayarak esnekliğini korumuş ve yetki konusunda kendisini hukuki sınırlamalardan uzak tutmuştur. Böylece barışçıl çözüm ile kolektif güvenlik eylemi arasındaki fark belirsizleşmiştir. Böylece BM Şartı'nda tanımlanmamış olan yeni bir süreç BM uygulamaları ile de gelişmiştir. Söz konusu uygulamalar ve süreçler **barışı koruma** olarak isimlendirilmiştir.

BM Şartı'nın saldırganlıkla mücadelede yetersiz kalması da barış gücünün doğmasına yol açmıştır. Barış gücü kavramı uluslararası ilişkiler boyutuyla da çok farklı anlamları barındırmaktadır. Tarafsız askeri bir gücün savaşa ara verildikten sonra söz konusu bölgeye yerleştirilmesi en geleneksel anlamıdır. Bu askeri varlık, savaşan tarafları birbirinden ayrı tutmakta yani tampon vazifesi görmektedir (Çaycı, 1994, s. 33). Herhangi bir uluslararası örgütün bir çatışmayı barış gücü ile durdurma bağlamında yapabileceği faaliyetler kısıtlıdır ancak çatışma durduğu takdirde onun tekrar başlamasını engellemek adına yapılacak faaliyetler oldukça çeşitlidir. Bu bağlamda uygulama açısından barış güçlerin genelde silahlı çatışmalar durduktan sonra yapıldığı görülse de tek başına bir uyuşmazlığı çözmede yeterli değildir. Bu yönüyle barış operasyonları ya da güçleri geçici bir önlem niteliğinde yardımcı araç kabul edilmektedirler (Çaycı, 1994, s. 37).

Barış gücü harekât planları ve düzenlemeleri; Güvenlik Konseyi veya Genel Kurul Kararları, ilgili devletler ile BM arasında imzalanan harekata ilişkin özel anlaşmalar, harekata katılma anlaşmaları ve harekatla ilgili diğer anlaşmalar esas alınarak hazırlanır. Söz konusu barış gücü harekatları belli şartlar altında hukuki kabul edilmektedir. Güvenlik Konseyi'nin barış gücü harekâtına izin verdiği durumlarda operasyonların hukukiliği konusunda tam mutabakat bulunmaktadır. Genel Kurul tarafından yetkilendirilen bir barış operasyonu üç kriteri bünyesinde barındırdığı takdirde hukuki yönden geçerli kabul edilmektedir. Bu kriterler şunlardır:

1. Güvenlik Konseyi'nin aynı anda bu konuyu görüşmüyor olması,
2. Barış gücü operasyonunun Genel Kurul'un tavsiyesi sonrası başlatılmış olması,
3. Barış gücü hakkında ev sahibi devletin onayı veya talebi (Bozkurt, 2007, s. 81).

Bölgesel bir örgüt tarafından uygulanan bir barış gücü harekâtı da aynı üç kritere uyduğu ölçüde hukuki yönden uygun kabul edilmektedir. Ayrıca bölgesel bir örgüt tarafından yapılacak barış gücü harekâtında; BM yetki kararı, kuvvet statüsü sözleşmesi ve kuvvet yönergesi düzenlemesi gereklidir (Çaycı, Barış Gücü Harekâtının Hukuksal Esasları, 1993, s. 105-106).

BM Şartı'nda yer alan hükümlere göre, BM Genel Kurulu ve Güvenlik Konseyi, barışı koruma operasyonlarına karar vermeye yetkilidir. Şartın 10, 11 ve 14. hükümlerinde Genel Kurul'a, uluslararası barış ve güvenliğin sağlanması konusunda tavsiyede bulunma yetkisi tanınmış iken; Şart'ın 24. maddesinde ise uluslararası barış ve güvenliğin sağlanmasından Güvenlik Konseyi sorumlu tutulmuştur. Ayrıca bu hükme göre Konsey'in tavsiyede bulunabilme veya başka ne tür tedbirler alınacağına kararlaştırmak türünden yetkileri de bulunmaktadır (United Nations, Charter of the UN and Statute of the International Court of Justice, 1945).

Güvenlik Konseyi'nin daimî üyelerinin veto haklarını kullanması yaptırımların etkin şekilde uygulanması konusunda çeşitli güçlükler yaratmaktadır. Güçlü devletlerin ulusal çıkarları uluslararası barışın korunması konusundaki yükümlülüklerin önüne geçmektedir. Daha evvelki Milletler Cemiyeti döneminde yaşanan kararlarının uygulamasındaki eksiklik zorlayıcı güç yetkisini düzenleyen BM Şartı'nın 43. Maddesi ile tamamlanmaya çalışılmıştır. Bu hüküm Güvenlik Konseyi'nin çağrısı üzerine BM üyelerinin askeri yaptırımların uygulanmasında kullanılmak üzere silahlı kuvvetlere yardım ve kolaylıklar sağlamalarına yönelik anlaşmalar yapmaları için hemen görüşmelere başlamalarını öngörmektedir (United Nations, Charter of the UN and Statute of the International Court of Justice, 1945, s. Madde 43). Yapılacak anlaşmaların hükümlerine bağlı olarak ya sürekli bir uluslararası güç oluşturulacak ya da Güvenlik Konseyi'nin çağrısıyla hemen kullanılabilir ulusal askeri güçler yaratılacaktır. Ancak BM üyeleri bu konuya ilişkin sadece iki ilke konusunda anlaşmaya varabilmişlerdir. Birincisi, askeri güçlerin çoğunun büyük devletler tarafından oluşturulması ikincisi ise askeri güçlerin Güvenlik Konseyi'nce spesifik bir görev için çağrılıncaya kadar ulusal yetki alanında kalmaları için hazır tutulmasıdır. Askeri güçlerin büyüklüğü ve üye devletler için tahsis edilecek kotalar ile devletlerin sağlayacağı güçlerin türü konularında anlaşma sağlanamamıştır. Büyük güçler arasındaki şüpheler ve uyuşmazlıklardan dolayı 43.madde uygulamaya konamamış ve saldırgan devlete karşı askeri eylem gerçekleştirilmesi için kullanılması düşünülen uluslararası güçler hiçbir zaman ortaya çıkarılmamıştır.

1.2.1 Genel Kurul ve Barış İçin Birlik Kararı

Güvenlik Konseyi, BM Şartı'nın yedinci bölümü çerçevesinde yaptırımları uygulayabilecek yegâne organ olarak düşünülse de Genel Kurul bu alana zamanla dahil olmuştur. Tehditlere ve uluslararası barışın ihlallerine karşı eylem gerçekleştirmede daimi üyeler arasındaki anlaşmazlıklardan dolayı Güvenlik Konseyi genellikle hareketsiz kalmaktadır. Geçmiş dönemde Çin'in temsili ile ilgili duyduğu rahatsızlıktan dolayı SSCB konseyi terk etmiş ve Güvenlik Konseyi 1950 yılında Kore'de ortak eylem kararı alabilmiştir. Daha sonraki süreçte ortak eylem kararı alınamamıştır. SSCB'nin 1 Ağustos 1950'de

Konsey'e geri dönmelerinden sonra Kore'deki temel sorunlarla ilgili anlaşma da sağlanamamıştır. ABD'nin girişimleri ile Genel Kurul bir sonraki toplantısında Şart'ın kendisine verdiği 10. Maddedeki mevcut anlaşma kapsamına giren herhangi bir sorunu ya da konuyu tartışma yetkisi gibi genel yetkilerine barışın ihlali durumlarına ele alma araçlarını da eklenmiştir. Genel Kurul'un kendi ilgi ve eylem alanını genişletmeye yönelik olarak kullandığı bu spesifik araç, 3 Kasım 1950'de benimsediği Barış İçin Birlik Kararı'dır.

Barış İçin Birlik Kararı ile beraber uluslararası barış ve güvenliğin sağlanması amacıyla Konsey'in karar alamadığı durumlarda Genel Kurul, uluslararası barış ve güvenliğini sağlamak üzere, barışın ihlali veya saldırı fiilinin mevcudiyeti durumunda, gerekirse silahlı kuvvetlerin kullanılması da dahil üye devletlere kolektif tedbirlerin alınabilmesi için gerekli tavsiyelerde bulunmak üzere konuyu ele alacaktır (Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nun 377 (V) Sayılı "Barış İçin Birleşme" Kararı, 2002, s. 1-2). Genel Kurul, Güvenlik Konseyi'nin dokuz üyesi ya da BM üyelerinin çoğunluğu tarafından da olağanüstü toplantıya çağrılabilir. Ayrıca, Güvenlik Konseyi ya da Genel Kurul tarafından çağrı yapılması halinde Barış İçin Birlik Kararı ile beraber BM hizmetine verebilecekleri askeri birlikler belirlemelerini ve bunları eğitime tabi tutmaları istenebilmektedir. Bu hüküm, 43. maddenin işletilememesinin ortaya çıkardığı boşluğu doldurmak üzere tasarlanmıştır.

Barış için Birlik Kararı'nın Genel Kurul tarafından alınabilmesi üç koşula bağlanmıştır. İlk olarak Güvenlik Konseyi uluslararası barış ve güvenliğin sağlanması bağlamında sorumluluğunu yerine getirmede başarısız olmalıdır. İkinci olarak Konseyin bu başarısızlığın yani karar alamaması durumunun yalnızca daimi üyelerin sahip olduğu veto yetkisini kullanmalarından kaynaklanmış olması gerekir. Üçüncü olarak ise konunun; barışın tehdidi, barışın bozulması ve saldırı eylemi olması gerekmektedir (Bayrak, 2022, s. 65-66).

Barış için Birlik Kararı özellikle 1960'lı yıllarda Ortadoğu'da yaşanan krizlerde kendini göstermiştir. Bu dönemde Güvenlik Konseyi kararlarının önemli bir bölümü Fransa ve İngiltere tarafından veto edilince, Konsey sorunu Genel Kurul'a devretmiştir. Genel Kurul ise "Barış İçin Birlik Kararı" (United Nations Dag Hammarskjöld Library, 2024) bağlamında, Genel Sekreter'i bir barış gücü operasyonu oluşturması için yetkilendirmiştir. Kongo krizinde de oluşturulan bu operasyon Konsey tarafından yetkili kılınmışsa da Genel Kurul sorunu üstlenmiş ve sonraki faaliyetleri yönetmiştir (Çaycı, 1994, s. 37).

1.2.2 Geleneksel Barışı Korumanın Normatif İlkeleri

Kolektif güvenlik önlemlerinin başarısız olması, uluslararası barış ve güvenliğe katkı sağlayacak bazı yeni adımların atılmasını gündeme getirmiştir. Böylesi bir süreç sonrası gündeme gelen barışı

koruma kavramı geleneksel barışçı çözüm modelindeki kolektif güvenlik tarzına uyması bakımından da biricik bir yöntem olmuştur. Genel Sekreter Dag Hammarskjöld döneminde söz konusu teknikler çatışmaların çözümüne de yeni katkılar sağlamıştır.

1945 sonrası mevcut uluslararası sistem göz önünde bulundurulduğunda kolektif güvenlik ilkesi uygulanamaz bir ilke olarak ön plana çıkmıştır. BM Şartı'nın uluslararası polis gücü oluşturulmasını öngören 43. Maddenin uygulanması konusunda ortaya çıkan anlaşmazlıklar, BM Şartı'nın yedinci bölümündeki hükümlere başvurulamaması ve kolektif güvenlik alanında yaşanan tikanlıklar karşısında BM yeni metotlar geliştirmek durumunda kalmıştır. Bu yeni metotlar genel haliyle çatışmanın yaşandığı ülkenin hükümetinin çağrısıyla saldırganı yenmek üzere değil barışın yeniden oluşturulması ve korunması amacıyla küçük devletlerin sağladığı askeri güçlerin silahlı müdahalede bulunmadan konuşlandığı süreçleri temsil etmektedir. Bu çözüm süreçleri genellikle Genel Sekreter ile onun temsilcilerinin ya da yardımcılarının önleyici diplomasi çabalarıyla desteklenmiştir. Ayrıca askeri birliklerin varlığı ile de kriz durumlarının ortadan kaldırılması ve istikrar ortamının tesisi hedeflenmiştir (Bennett & Oliver, 2015, s. 212-213).

Barışı koruma operasyonlarının hukuki dayanağı noktasında doktrinde görüş birliği olmasa da BM Şartı'nın birçok hükmünün bu operasyonlara hukuki dayanak oluşturduğu ifade edilmektedir. Bazı yazarlara göre bu operasyonlar hiçbir zorlayıcı karaktere sahip olmadıkları ve ilgili tarafların rızasına dayandıkları için uyuşmazlıkların barışçı çözüm yöntemlerinin düzenlendiği BM Şartı'nın altıncı bölümüne dayanmaktadır. Eski BM Genel sekreteri olan. Dag Hammarskjöld de barış güçlerinin hukuki temellerini Şart'ın altıncı ve yedinci bölüm hükümleri arasında potansiyel bir şekilde var olan “*Altı Buçuk'uncu Bölüm*” ile açıklamıştır (Öncü, 2006, s. 33). Bu durumun ana sebebi ise operasyonların altıncı bölümün askeri olmayan işbirliği imkanları ile yedinci bölümün zorlama tedbiri niteliğindeki hareketleri arasında bir konumda bulunmasıdır.

BM barış güçlerinin dayandığı temel ilkeler ilk kez eski BM Genel sekreteri Dag Hammarskjöld tarafından 1956'daki Mısır-İsrail Savaşı'ndan sonra Ortadoğu'ya konuşlandırılan silahlı ilk barış gücü olan UNEF 1 oluşturulurken belirlenmiştir (Karabulut, 2016, s. 37). Bu ilkeler şunlardır:

- Barış güçleri BM Şartı'nın yedinci bölümünde nitelenen türden güçler değildir. Bu yüzden barış gücünün bir ülkeye gönderilebilmesi için o ülke hükümetinin rızasına gerek vardır.
- Barış gücü savaşmak için örgütlenen vurucu bir güç değildir. Barış gücü askerlerinin ancak yasal öz savunmaları için silah kullanmaya yetkisi vardır.
- Barış gücü, tarafsız hareket etmelidir. Bir siyasal çözümü zorla kabul ettirmek için siyasal çözümlerin bağlı bulunduğu taraflar arasındaki dengeyi bozacak bir şekilde kullanılmamalıdır.

Genel sekreter Dag Hammarskjöld bu temel ilkelere ek olarak iki özelliği daha vurgulamıştır. Birincisi bu operasyonlara katılacak güçler, BM üyesi olan tarafsız ülkelerin gönüllü olarak sağladıkları asker, personel ve araçlardan oluşmalı ve ikincisi bu güçler BM Genel Sekreteri'nin komuta denetiminde olması gerekmektedir (Demirdöğen, 2006, s. 240). Barışı Koruma Misyonu anlaşmazlığın taraflarının rızasıyla ya da en azından onlardan birisinin rızası ile görevini yerine getirirler. Teoride, BM işaretini taşıyan bir misyonun, çatışan güçler arasına yerleşmiş olması, çatışmaları azaltacağı öngörülmektedir. Çünkü taraflar küresel barış arzusunun sembolüne saldırıda bulunarak uluslararası arenada dışlanmak istemeyeceklerdir.

Operasyonların yürütülmesi sırasında uyulması gereken ilkeler ise mavi berelilerin görev yaparken uymak zorunda oldukları operasyonların hukuka uygunluk sınırları içerisinde kalmasını sağlayan kurallardır. Her ne kadar ilk barışı koruma operasyonları 1940'ların sonlarında yürütülmüş olsa da barışı koruma operasyonlarıyla ilgili temel ilkeler UNEF 1 barış gücünün kurulması aşamasında özellikle dönemin BM Genel Sekreteri Dag ve Kanada Dışişleri Bakanı Lester Pearson tarafından oluşturulmuştur. BM Genel Sekreterleri'nden Boutros Ghali'nin BM Örgütü'nün kuruluşunun 50. Yılı vesilesiyle kaleme aldığı 3 Ocak 1995 tarihli Supplement to Agent for Peace (Barış İçin Bir Gündem Ek Bölüm)'de de belirttiği üzere barışı koruma operasyonlarının başarısı, özellikle bazı temel ilkelere bağlı kalmasına bağlıdır. Bunlar; *tarafların rızasına saygı, tarafsızlık ve meşru müdafaa durumu hariç kuvvet kullanmama*dır (Öncü, 2006, s. 48). Söz konusu operasyonların dayandığı bu hukuki norm ve prensipler yeni normatif gelişmeler bağlamında bazı noktalarda aşınmıştır. Bu bağlamda geleneksel barışı koruma operasyonu olarak kavramsallaştırılan BM müdahale yöntemlerinin dayandığı ve Şart'ın söz konusu bölümlerinde de bahsi geçen hukuki ilke ve sınırlılıklar; öz savunma hariç kuvvet kullanmama, rıza, tarafsızlık ve içişlerine karışmama şeklinde sıralanabilir.

1.2.2.1. Rıza İlkesi

Rızaya dayalı olarak oluşturulan bu operasyonların hukuka uygun olarak devam edebilmeleri ancak ev sahibi devletin rızasının korunmasına bağlıdır. Ancak Güvenlik Konseyi'nin yedinci bölüme dayanarak oluşturduğu bir barışı koruma operasyonunu kuvvet kullanmakla yetkilendirdiği durumda bu zorunluluk ortadan kalkmaktadır. Bu durumda barış gücünün kendisi zorlayıcı bir askeri operasyona dönüşmektedir. Bir bölgede yerleştirilmiş mavi bereliler kabul eden devletin rızasını kaybederse kural olarak operasyon askıya alınır ve barış gücü askerlerinin geri çekilmesi gerekir. Bu durumun tipik örneğini 1956 yılında kurulan UNEF1 barış gücü oluşturmaktadır. Söz konusu barış gücünün konuşlandığı devlet olan Mısır bu operasyona başlangıçta verdiği rızayı 18 Mayıs 1967 tarihinde geri

almış ve bu durum operasyonun sona ermesine yol açmıştır. Kabul eden devlet dışındaki tarafların rızasının sona ermesi nedeniyle de görevine son verilen bir operasyon örneği de mevcuttur. 1963 yılında kurulan Yemen için BM Gözlem Misyonunu başlangıçta ilgili tarafların rızasına dayanılarak kurulmuş olsa da 14 ay görev yaptıktan sonra Suudi Arabistan ve Mısır'ın misyonun finansmanın karşılanması konusundaki rızaları sona ermiştir. Misyonun yetkisinin 4 Eylül 1964 tarihinde sona ermesiyle beraber mavi bereliler geri çekilmek zorunda kalmıştır (Öncü, 2006, s. 50).

Rıza ilkesi bağlamında, BM Genel Sekreterlerinin bir barış misyonu oluşturulmadan önce çatışan tarafların rızasını almak adına yoğun bir diplomatik faaliyet yürüttüğü söylenebilir. Barış operasyonları içinde yer alan barışa zorlama operasyonlarında ise rıza unsuru bulunmamaktadır. Rıza unsuru var ise bu operasyon barış operasyonları içinde yer alan barışı koruma operasyonu; rıza unsuru yok ise bu operasyon barışı zorlama operasyonu olarak nitelendirilmektedir.

Askeri ve stratejik açıdan da çok önemli olan ilgili bütün tarafların rızasının alınması, tarafların operasyonu onayladıkları ve barış gücü unsurları ile işbirliğini kabul ettikleri anlamına gelmektedir. Bu durum ise operasyondan beklenen başarının elde edilmesi açısından son derece önemlidir. BM Şartı'nın 43. Maddesi hariç üye devletlere, askeri birliklerini örgüt emrine sunmaya zorlayan başkaca bir düzenleme yoktur. Ancak Şart'ın 43. Maddesi işletilemediğinden BM'nin kararlaştırdığı bu askeri operasyonlar üye devletlerin yaptığı gönüllü katkılarla gerçekleştirilmektedir. Her üye devlet de bu bağlamda herhangi bir barış gücüne askeri katkıda bulunup bulunmama konusunda özgür bırakılmıştır (Öncü, 2006, s. 41).

1.2.2.2 Öz Savunma Hariç Kuvvet Kullanmama

Uluslararası ilişkilerde uyuşmazlıkların barışçıl yollarla çözülmesi konusu BM Şartı'nın altıncı bölümünde düzenlenmiştir. Bu bölüm; devletlere uyuşmazlıkları çözümü konusunda eylem serbestisi tanırken, kuvvet kullanma yasağı getirmiş, kendi seçecekleri yollarla uyuşmazlığın barışçıl çözümü konusunda üye devletleri teşvik etmiştir (Civelek, 1990, s. 14-15). Kuvvet kullanma tehdidi Şartın 2/4 maddesinde genel olarak yasaklanmıştır. Bu madde ile beraber sadece savaş değil, kuvvet kullanımının her türlü hali üye devletlere yasaklanmıştır (United Nations, Charter of the UN and Statute of the International Court of Justice, 1945).

Kuvvet kullanmanın yasaklanması bağlamında uygulanan kuvvetin kapsamı bağlamında akademik çevrede farklı görüşler bulunmaktadır. Bazı yazarlara göre Şart'ın 2/4 hükmüyle yalnızca silahlı kuvvet kullanımı yasaklanmıştır, ikinci bir görüşe göre ise ekonomik zorlamalar da yasaklama kapsamına

girmektedir. Genel eğilim ise silahlı kuvvet kullanımının yasaklandığı yolundadır (Bozkurt, 2007, s. 18-21). BM Şartı'nda kuvvet kullanma yasağının 2 adet istisnası olduğu öngörülmüştür. Bunlar:

- 1.Meşru müdafaa halinde kuvvet kullanma (Madde 51)
2. Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi tarafından kuvvet kullanma (Madde 42) (United Nations, Charter of the UN and Statute of the International Court of Justice, 1945)

BM Şartı'nın kuvvet kullanmama konusundaki bahse konu ilk istisnası 51 inci maddesinde belirtilen ferdi ve ortak meşru müdafaa hükmüdür. Buna göre BM üyesi devletlerden herhangi birine karşı silahlı bir saldırıda bulunulduğunda Güvenlik Konseyi uluslararası barış ve güvenliği korumak amacıyla toplanıp gerekli tedbirleri alana kadar tek başına veya toplu olarak meşru müdafaa hakkının her zaman saklı olduğu ve bunun BM anlaşmasında hiçbir tehdide tabi tutulamayacağı belirtilmiştir. İkinci istisnaya göre ise Güvenlik Konseyi 42. madde çerçevesinde otoritesini kullanırsa, saldırgan olan devlete karşı olarak BM üyelerine kuvvet kullanmaları için talimat verilebilecektir (United Nations, Charter of the UN and Statute of the International Court of Justice, 1945).

Uluslararası hukukta egemen devletleri, yabancı askeri birlikleri topraklarında kabul etmeye zorlayan herhangi bir hüküm yoktur. BM Şartı, kuvvet kullanmayı ve egemen devletlerin iç işlerine karışılmasını yasaklamaktadır. BM Şartı 2/4 ve 7.fıkrası ve Şart'ın yedinci bölümünde öngörülen hükümler bu durumun istisnasını oluşturmaktadır. Uluslararası barış ve güvenliğin tehdidi, bozulması ya da bir saldırı eyleminin varlığı durumunda barışın korunması ya da yeniden inşası için Güvenlik Konseyi'nin aldığı kararlara dayanılarak kuvvete başvurma ile bir saldırıya maruz kalan devletlerin öz savunma hakkından bahseden 51. madde hariç uluslararası hukukta kuvvet kullanımı yasaklanmıştır.

Genel Kurul'un 1965 tarih ve 2131 sayılı Devletlerin İç İşlerine Karışmanın Yasaklanması ve Bağımsızlık ve Egemenliklerinin Korunması Bildirisi ve 24 Ekim 1970 tarihli 2625 sayılı BM Genel Kurulu kararıyla kabul edilen *Devletler Arasında Dostane İlişkiler ve İşbirliğine Dahil Uluslararası Hukuk İlkeleri Bildirisi*'nde de iç işlerine karışmama konusuna açıklık getirilmiştir. Her iki bildiri de, hiçbir devletin başka bir devletin iç veya dış işlerine, hangi nedenle olursa olsun, doğrudan veya dolaylı olarak karışma hakkı olmadığını ve devletin siyasi, ekonomik ve kültürel unsurlarına yönelik her türlü karışmanın uluslararası hukuka aykırı olduğunu belirtilmiştir (Keskin, 1998, s. 105). Uluslararası Adalet Divanı'nın 1962 tarihinde almış olduğu *Birleşmiş Milletler'in Bazı Harcamaları'na Dair Danışma Görüşü*'nden bu yana kabul edildiği gibi ilgili devletin ön rızası alındıktan sonra kurulacak olan bir barışı koruma operasyonunun hukuka uygunluğu konusunda herhangi bir tartışma yoktur (Öncü, 2006, s. 39).

BM Şartı'nın yedinci bölümündeki 42. maddede yer alan önlemler kuvvet kullanmama ilkesi ile çelişse de barışı koruma operasyonları teknik anlamda buradaki tedbirler içerisinde kabul edilmemektedir. Çünkü barışı koruma operasyonları bir zorlama harekâtı değildir. Barışı koruma operasyonlarına katılan kuvvetlerin kendilerini savunma hakları istisna olmak üzere, kuvvet kullanmama ilkesi benimsenmektedir. Bu bağlamda BM eski Genel Sekreteri Dag Hammarskjöld'e göre; *barışı koruma operasyonu literatürde askeri olmayan ancak askerlerin yerine getirebileceği bir harekattır*. NATO ve Batı Avrupa Birliği gibi güvenlik örgütleri de barış operasyonlarında kuvvet kullanılmamasını konsept ve doktrin metinlerinde yer vermişlerdir. Bu sebeple söz konusu örgütler tarafından *Çatışma Kuralları(Rules of Engagement)* belirlenmiş ve barış kuvvetinin sadece öz savunma amacıyla ve angajman kurallarına göre silah kullanabileceği kabul edilmiştir. Ancak unutulmamalıdır ki BM liderliğinde yapılan bu operasyonların çatışma kurallarının BM tarafından onaylanması zorunluluğu da bulunmaktadır (Odman, 2006, s. 158-159).

Kural olarak pratikte kuvvet kullanma yetkileri bulunmayan barış gücü unsurları, bir saldırıya uğradıklarında saldırıya karşı orantılı olmak kaydıyla ve öz savunma kapsamında kuvvet kullanabilmektedir. Herhangi bir barışı koruma operasyonunda görev yapan askerler, kuvvete başvurdıkları andan itibaren söz konusu ev sahibi devletin de rızasına aykırı davranmış bulunduğundan eğer Güvenlik Konseyi kuvvet kullanma konusunda operasyona yetki vermemiş ise söz konusu operasyon aynı zamanda uluslararası hukuka aykırılık teşkil edecektir. Teorik olarak, barış misyonunu kabul eden devletin hafif silahlarla donatılmış meşru müdafaa durumu hariç kuvvet kullanma yetkisi olmayan ve rızasını geri aldığı anda topraklarını terk edeceğini bildiği bir operasyona kurulma aşamasında rıza göstermesinin kolay olacağı kabul edilmektedir. Oysaki, ağır silahlarla donatılmış bir askeri birliğin bir ülkede görev yapması, bu ülkenin yabancı güçlerce işgal edildiği izlenimine yol açabilmektedir. Böyle bir durumda söz konusu devletin temsilcilerinin de bu türden bir operasyona rıza göstermesi beklenmeyecektir. Operasyonların uygulanması açısından meşru savunma bağlamında barış gücünün görevlerinin yürütülmesine şiddet yoluyla engellenmesi durumunda da asgari ölçüde olmak kaydıyla operasyonun kuvvet kullanma hakkı bulunmaktadır (Öncü, 2006, s. 52-53).

Örneğin; Güvenlik Konseyi Bosna Hersek'te görev yapmış olan UNPROFOR barış gücünü insani yardım konvoylarına yapılacak saldırıları önlemesi amacıyla kuvvet kullanma yetkisi vermiştir. Bu operasyon başlangıçta Hırvatistan'da görev yapmak üzerine kurulmuşsa da, Bosna Hersek'te yaşanan insani felaket ile beraber yetkisi bu ülke topraklarını da kapsayacak şekilde genişletilmiş ve ana misyonu insani yardım faaliyetlerinin sürdürülmesinin güvence altına almak şeklinde dönüştürülmüştür. Yine, 26 Mart 1993 tarih ve 814 sayılı Güvenlik Konseyi kararıyla kurulan BM Somali Operasyonu(UNOSOM 2), insani yardım faaliyetlerinin denetlenmesini sağlamak amacıyla kurulmuştur. Ancak Güvenlik

Konseyi'nin 6 Haziran 1993 tarihli 837 sayılı kararıyla bu operasyonun yetkisinde barışın zorla sağlanması kapsamında değerlendirilecek nitelikte yetki genişlemesi olmuştur. Bu yetki genişlemesi kararının alınmasında Somali Devlet Başkanı Mohamed Farrah Hassan Garad'ın BM müdahalesini kabul etmemesi ve iki BM personeline karşı gerçekleştirdiği silahlı saldırılar etkili olmuştur. UNOSOM II başlangıcı itibariyle bir barışı koruma operasyonu olarak tasarlanmış olsa da ilerleyen süreçte meşru savunma sınırlarını aşar nitelikte kuvvet kullanma ve barışı zorla tesis etme yetkileriyle donatılmış bir barışı zorlama operasyonuna dönüşmüştür (Öncü, 2006, s. 54-55).

1.2.2.3 Tarafsızlık İlkesi

Tarafların güvenini kazanmak adına barışı misyonunun tarafsızlığı önem arz etmektedir. Tarafsızlığın sağlanabilmesi bir barış misyonu, geniş coğrafi temsili gözetilerek çok uluslu bir niteliğe sahip şekilde oluşturulur. Tarafsızlık ilkesi güven ilkesi bağlamında hayati bir unsur olarak ortaya çıkmaktadır. Bu sebeptir ki, barış gücü birlikleri çok uluslu şekilde düzenlenmektedir.

Rıza unsurunda meydana gelebilecek değişiklikler tarafsızlık unsurunu da etkileyebileceğinden, barışı koruma operasyonunun barışa zorlama operasyonuna dönüşmesine zemin hazırlamaktadır (Odman, 2006, s. 161).

Barışı koruma operasyonları uyuşmazlığın taraflarından herhangi birine karşı oluşturulmuş ve saldırgan tarafı tespit edip cezalandırmak amacıyla oluşturulmuş misyonlar değildir. Taraflara eşit uzaklıkta bulunan tarafsız operasyonlar niteliğini barındırmaktadır. Yaşanan uyuşmazlığın taraflarından birine karşı oluşturulmadıkları için bu operasyonlar BM Şartı'nın yedinci bölümünde öngörülen zorlama tedbirlerini barındıran askeri operasyonlardan ayrılmaktadırlar. Tarafsızlıktan kasıt; uyuşmazlığın taraflarına eşit mesafede bulunma, bir tarafı diğerine karşı koruyup kollama saldıran ve saldırıya uğrayan ayrımı gözetmeksizin taraflara eşit muamelede bulunmaya ve özellikle birinin konumunu diğerine karşı avantajlı ya da dezavantajlı duruma getirmeme veya bu anlama gelebilecek eylemlerden kaçınmadır. Bu operasyonların başarısı için uyuşmazlığın bütün taraflarıyla iyi ilişkiler kurmak ve iş birliği yapmak gerekmektedir. İşbirliğinin ön koşulu ise taraflara adil davranmak ve özellikle de tarafların uyuşmazlıkla ilgili pozisyonlarına zarar vermekten kaçınmaktır (Öncü, 2006, s. 50-51).

1.2.2.4 İçişlerine Karışmama İlkesi

İçişlerine karışmama ilkesi ya da içişlerine karışma yasağı en basit ifade ile herhangi bir devletlerin diğer devletin ulusal yetki alanına giren alanlara müdahale etmemesi anlamına gelir. Bu ilke devletlerin egemen eşitliği ilkesinin de bir sonucudur. Ancak içişlerine karışma yasağı mutlak değildir. Bu bağlamda devletlerin herhangi bir müdahaleye ve uluslararası hukuktan doğan yükümlülükleri istisna

teşkil etmektedir. Örneğin barışı koruma bağlamında gönderilen bir barış gücü ev sahibi devletin de rızasını barındırdığından içişlerine karışmama ilkesine aykırılık yaratmaz. Ayrıca insan haklarından kaynaklanan yükümlülüklerin ihlali durumunda yürütülen müdahalelerin de iç işlerine karışma yasağına aykırılık yaratmayacağını öne süren görüşlerde bulunmaktadır (Bayrak, 2022, s. 17-18).

İçişlerine karışmama ilkesi, devletlerin ulusal yetki alanlarına karışılmaması anlayışından doğan uluslararası bir teamül kuralıdır. BM Şartı'nın 2/4.maddesinde başka bir devletin toprak bütünlüğü ya da siyasi bağımsızlığına karşı kuvvet kullanılması yasağı hükme bağlanırken; devletlerin içişlerine karışmama ilkesi 2/4.maddesinde düzenlenmiştir (United Nations, Charter of the UN and Statute of the International Court of Justice, 1945). BM Genel Kurulu'nun 2625 sayılı "Devletler Arasında İşbirliğine ve Dostane İlişkilere İlişkin Milletlerarası Hukuk İlkeleri Bildirisi"nde de devletlerin başka bir devletin siyasi bağımsızlığı ve toprak bütünlüğüne karşı kuvvet kullanımı yasaklanmıştır. Ayrıca egemen eşitlik ve karışmama ilkesi kapsamında çeşitli konular ifade edilmiştir (United Nations, A/RES/25/2625, 1970).

Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Konferansı (AGİK)'nda, 1 Ağustos 1975 tarihli Helsinki Nihai Senedi'ne imza atan devletler arasındaki ilişkileri yönetecek ilkeler hakkında bildirinin 6.maddesinde de içişlerine karışmama ilkesi düzenlenmiştir. Söz konusu düzenlemede; kabul eden devletler açısından devletlerarası ilişkilerde devletlerin birbirlerinin içişlerine doğrudan, dolaylı ya da kolektif şekilde karışma ve müdahaleden kaçınmaları gerektiği ifade edilmiştir. (C.S.C.E., 1975).

İçişlerine karışma yasağı, Şart'ın yedinci bölümünde yer alan zorlama tedbirlerinin uygulanmasına engel oluşturmamaktadır (United Nations, Charter of the UN and Statute of the International Court of Justice, 1945). Barış operasyonlarının hukuksal temelini Şart'ın altıncı ve yedinci bölümleri arasında bir yerde olduğu genel kabul görse de, bazen operasyonlar; niteliği, boyutu ve içeriği açısından içişlerine karışmama ilkesi göz ardı edilerek barışa zorlama operasyonları şeklinde de icra edilebilmektedir.

1.3.Barış Operasyonlarının Kavramsal Çerçevesi

Uluslararası ilişkiler literatüründe sıklıkla geçen ve BM'nin müdahalelerinde de adını sıklıkla duyduğumuz Barış Operasyonları, Barış Gücü ya da Barışı Destekleme Operasyonları birbirinden farklı esas ve yöntemleri içinde barındırmaktadır. Bu misyonların genel bir tanımını yapmak gerekirse; barışın bozulduğu durumlarda üye ülkelerin BM Güvenlik Konseyi'ne bağlı görev yapmak üzere gönderdikleri askeri birliklerin genel adıdır. Çatışmalara taraf olmayan ülkelerin askeri personelinden oluşan birlikler genellikle çatışan taraflar arasında bir tampon konumunda bulunmakla birlikte nadir de olsa bazen örgütün aldığı kararlar doğrultusunda doğrudan çatışma içerisinde yer alabilmektedir (Ülkü Arıboğan,

Ayman, & Dedeoğlu, 2000, s. 131-132). Barışı koruma kavramı birtakım uygulamalarla ortaya çıkmış, ilgili tarafların anlaşmasına bağlı olarak uluslararası toplumda kabul görmüş bir harekât türüdür. Türkçede yerleşik ve yaygın bir şekilde barış gücü harekâtı deyimi kullanılsa da doğru terimin barışı koruma harekâtı olması gerekmektedir. Nitekim son dönemdeki resmi terminolojide daha doğru olarak barışı koruma harekâtı terimi kullanılmaktadır (Çaycı, Silahlı Kuvvetlerinin Kullanılması, Doktora Tezi, 1994, s. 60-62).

BM yoluyla bugün sıklıkla karşılaştığımız devletlerin iç çatışmaları ile uluslararası krizlere dönük uluslararası müdahale yönteminin yapısal anlamda BM hukukunda tanımlanmadığı çalışmamızda daha önce de ifade edilmiştir. Müdahalelerin ana çerçevesini oluşturan barışı koruma operasyonları başlangıçta birer istisna olarak düşünülse de teamül merkezli bir içtihat sonucunda oluşturulmuştur. BM'nin eski genel sekreteri İsveçli devlet adamı ve entelektüel Dag Hammarskjöld, Kongo'daki iç krize dönük 1964'deki faaliyetler sonucunda barışı koruma operasyonlarını kurumsallaştıran kişi olarak bilinir. Kongo'daki devlet otoritesinin sarsılmasıyla oluşan istikrarsızlık ve çatışma ortamında uluslararası müdahale ile ilk barışı koruma ve devlet inşası faaliyetleri gerçekleştirilmiştir. Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle uluslararası gündemin esas meselesi olan etnik sorunlar ve iç çatışmalar barışı koruma faaliyetlerini arttırmıştır. Bu gelişmeler sonucunda hareketlerin tanımlanma çabaları artmıştır (Balta, 2016, s. 388-389). 1992 yılında dönemin BM Genel Sekreteri Boutros Ghali, hazırlamış olduğu Barış İçin Bir Gündem (An Agenda For Peace) (Boutros-Ghali, 1992) adlı raporunda ise uluslararası barış ve düzenin sağlanması bağlamında bu misyonlara ilişkin yürütülecek barış süreçlerinde dört stratejik aracın kullanılabileceğini belirtmiştir. Bunlar: Önleyici Diplomasi (Preventive Diplomacy), Barış Yapma (Peacemaking), Barışı Koruma (Peace-Keeping), Çatışma Sonrası Barış İnşası (Peace-Building) Somali ve Yugoslavya'daki gelişmeler sonrası bu stratejilere çatışma sonrası barışı tesis etme süreci de eklenmiştir. Ghali raporunda, BM Şartı'nın yedinci bölümü kapsamındaki zorlama yöntemlerini de genel olarak barışa zorlama (peace enforcement) olarak ifade etmiştir (Karabulut, 2016, s. 38).

Barış misyonları uluslararası barış ve güvenliği korumak amacıyla BM ve diğer uluslararası aktörler tarafından gerçekleştirilen faaliyetlerin odak noktası olsa da; diğer barış süreci yöntemleri ile nasıl bir ilişkisinin olduğu uygulayıcılar açısından önemlidir. Bu yöntemler arasındaki sınırlar oldukça bulanıktır. Tablo 1 (United Nations, United Nations Peacekeeping Operations Principles and Guidelines, 2008, s. 19)'de görüldüğü üzere barış operasyonları genellikle BM tarafından yönetilen veya BM dışındaki aktörler tarafından yürütülen tek bir etkinlikle sınırlı değildir. BM Barış Operasyonları, ilke olarak, ateşkesin veya barış anlaşmasının uygulanmasını desteklemek için konuşlandırılmış olsa da, barış sağlama çabalarının da aktif bir rol oynaması beklenmektedir. Hatta barış inşa etme faaliyetleri de

sürece eklenilebilmektedir (United Nations, United Nations Peacekeeping Operations Principles and Guidelines, 2008). Tablo 1’de görüldüğü üzere çatışma öncesi durumda çatışmanın önlenmesi yöntemleri bulunmaktadır. Çatışma sürecine girildikten sonra ateşkes sağlanana kadar barışın yapılması ve barışa zorlama faaliyetleri yürütülmektedir. Bu iki yöntem barış bu tez çalışma

larında beraber bulunabilir. Ateşkes sürecinin işletilmesiyle barışı koruma yöntemi yürütülmektedir. Çatışma sonrası barış inşası faaliyetleri de barışı koruma faaliyetleri ile beraber daha uzun erimli yürütülmektedir.

Tablo 1: Çatışma Çözümü Yöntemleri Bağlantıları ve Gri Alanlar

1.3.1 Önleyici Diplomasi ve Çatışmanın Önlenmesi (Preventive Diplomacy/Conflict Prevention)

Barış yöntemleri kapsamında kabul edilen araçlar sahip oldukları içerik ve amaçlar yönünden birbirinden ayrılmaktadırlar. Bu yöntemler diplomatik girişimler şeklindeki yumuşak güce dayalı araçlar olduğu gibi askeri güç kullanımını da içerebilecek şekilde geniş bir yelpazeye sahiptir. Bu bağlamda yumuşak gücü barındıran en önemli araçlardan birisi de çatışma önleyici diplomasidir.

Önleyici diplomasi en basit tanımıyla taraflar arasındaki mevcut uyuşmazlıkların çatışmaya dönüşmesinin engellenmesi, uyuşmazlıkların sınırlandırılması veya yayılmasına engel olunması için gerçekleştirilen faaliyetlerdir (Odman, Barışı Destekleme Operasyonları, 2004, s. 73).

Önleyici diplomasi hassas bir siyasi ortamda, şiddetli çatışma ihtimalinin fiili çatışmaya yönelme ihtimalini ortadan kaldırmaya çalışan diplomatik bir araçtır. Önleyici diplomasi; çatışma öncesinde başvuru ve ilişkilerinin tıkanması ya da tıkanma ihtimalinin doğması durumunda devreye giren bir barış yöntemidir. Bu bağlamda önleyici diplomatik görüşmeler BM tarafından yetkilendirilmiş tarafsız

aktörler eliyle, tarafların da karşılıklı rıza gösterdiği bir ortamda yürütülmektedir. Bu faaliyetlerin uluslararası politikada başarılı ve başarısız örnekleri mevcuttur. Örneğin Sovyetler Birliği'nin dağılma sürecinde AGİT ile BM'nin beraber yürüttükleri önleyici diplomasi faaliyetleri sonuç vermiş ve Litvanya, Letonya ve diğer Baltık ülkeleri arasındaki sınır anlaşmazlıkları çatışmaya dönüşmeden çözümlenebilmiştir. Ancak dağılma sürecindeki Yugoslavya'da önleyici diplomasi girişimleri etkisiz kalmış ve Balkanlardaki çatışma önlenememiştir (Halistoprak, 2019, s. 1-2). BM Genel Sekreteri tarafından doğrudan ya da üst düzey görevlilerce programlar aracılığıyla yürütülebileceği gibi Güvenlik Konseyi ya da Genel Kurul tarafından BM ile iş birliği içerisindeki bölgesel örgütler tarafından da yerine getirilebilir.

Önleyici diplomasi yöntemi hassas politik zeminde askeri faaliyetleri de barındırabilmektedir. Bu bağlamda önleyici diplomasiyi barındıran askeri faaliyetler; önleyici konuşlandırma, diğer kuvvet gösterileri veya askeri hazırlıkları üst seviyeye çıkarılması şeklinde örneklendirilebilir (Odman, Uluslararası Uyuşmazlıkların Yargı Dışı Barışçıl Yöntemlerle Çözümlemesi ve Barışı Destekleme Operasyonları, 2006, s. 205-207). Önleyici diplomasi faaliyetlerine dönük pek çok örnek bulunmaktadır. Özellikle NATO'nun yürüttüğü faaliyetler kapsamında insani boyut açısından AGİT'in çabalarının desteklenmesi, güven ve güven artırıcı tedbirlere dönük çalışmaların yapılması örnek olarak verilebilir. Önleyici diplomasi konusunda BM Genel Kurulu veya Güvenlik Konseyi, Genel Sekreteri görevlendirmektedir. Genel Sekreter de verilen siyasi görevleri yerine getirmesi için özel temsilcileri, özel elçileri ve diğer özel görevlileri anlaşmazlık olan ülkede kalıcı olarak veya ziyaret etmek suretiyle görevlendirebilmektedir. Önleyici diplomasi ile ilgili yürütülen diğer faaliyetler şunlardır:

1. Erken uyarı ile beraber potansiyel kriz bölgelerinin tespit edilmesi,
2. Genel sekreterin dostça girişim, arabuluculuk ve müzakere faaliyetleri
3. Genel sekreter tarafından kamuya dönük açıklanan bildiriler
4. Genel sekreter tarafından görevlendirilen özel temsilciler ile diğer özel görevlerin uygulayacağı siyasi emirlerin hazırlanması ve bu kişilerin desteklenmesi.
5. BM sistemi içerisinde yer alan organların ve kuruluşların fonlar ve programlar yoluyla desteklenmesi (Odman, Uluslararası Uyuşmazlıkların Yargı Dışı Barışçıl Yöntemlerle Çözümlemesi ve Barışı Destekleme Operasyonları, 2006, s. 209-210).

Çatışma önleme ise devletler arası veya devlet içi anlaşmazlıkların şiddetli çatışmaya dönüşmesini engellemek için yapısal veya diplomatik önlemlerin uygulanmasıyla ilgilidir. Çatışma önleme faaliyetleri, Genel Sekreter'in "iyi niyet misyonu," önleyici konuşlandırma veya güven artırıcı önlemler

gibi unsurları içerebilir (United Nations, United Nations Peacekeeping Operations Principles and Guidelines, 2008, s. 17).

Çatışma önlemede beklenen şey anlaşmazlıkları krize dönüşmeden çözümlenmesidir. Özellikle çatışmaların önlenmesi yöntemlerinin ileri aşamalarına geçilmeden anlaşmazlıkların barışçıl olarak çözümlenmesi mali açıdan önemlidir. Çatışma tırmanış evresine geçtikten sonra barışın korunması ve barışa zorlama faaliyetleri maliyeti arttırmaktadır. Örneğin; Körfez Savaşı 50 milyar dolara mal olmuş, iki günlük Çöl Fırtınası Harekatı'nda BM'nin barışın korunması operasyonlarına bir yıl içinde harcadığı maliyet kadar para harcanmıştır. Uyuşmazlıklar çatışmaya dönüşüp, çatışmalar tırmandıktan sonra zorlama yöntemlerine geçilmesi uyuşmazlıkların barış ortamında devam etmesini engelleyecektir. BM Şartı'nın altıncı bölümünde yer alan diplomatik girişimlerden, kuvvetlerin koruyucu konuşlandırılmasına kadar uzanan çeşitli faaliyetler bu kapsamda değerlendirilmektedir (Odman, Uluslararası Uyuşmazlıkların Yargı Dışı Barışçıl Yöntemlerle Çözülmesi ve Barışı Destekleme Operasyonları, 2006, s. 213).

1.3.2 Barışın Yapılması (Peace-Making)

Barışın Yapılması(Peacemaking), Barış İçin Gündem raporunun tanımlar başlığı altında; BM Şartı'nın VI. Bölümünde öngörülen barışçıl yollarla, düşman tarafları anlaşmaya yöneltme eylemi olarak tanımlanmıştır (Boutros-Ghali, 1992, s. 11). Barışın sağlanması veya barışın yapılması BM tarafından yürütülen 2000 yılındaki bir panel sonucunda yayınlanan Brahimi Raporunda (United Nations, A/55/305-S/2000/809, 2000) da diplomasi ve arabuluculuk araçları kullanılarak yürütülen faaliyetler olarak tanımlanmıştır. Bu bağlamda barışın yapılması diplomatik bir süreç şeklinde kabul edilip, BM Şartı'nın VI. bölümünde öngörülen tedbirler yoluyla aktörler arasındaki anlaşmanın sağlanması için yürütülen faaliyetler olarak kabul edilir. Barışın yapılması faaliyetlerine devletler, bölgesel örgütler, BM ve hükümet dışı kuruluşları değişik zaman ve şekillerde katılmaktadır. Barışın yapılması tanımı içerisinde kuvvet kullanma söz konusu olmasa da barışın yapılmasını destekleyen askeri faaliyetler de bu kapsamda değerlendirilmektedir.

Barışın yapılması faaliyetleri devam eden çatışmaları durdurmaya çalışarak, diplomasi ve arabuluculuk araçlarını kullanarak çatışmaları çözümlemeye çalışır. Barış yapımcılar, devletlerin elçileri, devlet grupları, bölgesel organizasyonlar veya BM olabilir. Hatta resmi olmayan sivil toplum grupları da öncülük yapabilir. Barışın yapılması aynı zamanda bağımsız olarak çalışan tanınmış bir kişinin çalışması ile de olabilir (United Nations, A/55/305-S/2000/809, 2000, s. 2).

1.3.3. Barışa Zorlama(Peace Enforcement)

Barışın zorla uygulanması, Güvenlik Konseyi'nin yetkisiyle askeri güç kullanımı dahil olmak üzere bir dizi zorlayıcı önlemin uygulanmasını içermektedir. Bu tür eylemlerde Güvenlik Konseyi; barışa yönelik bir tehdidin, barışın ihlali veya saldırının varlığını belirlediği durumlarda uluslararası barışı ve güvenliği yeniden sağlaması için yetkilendirilmiştir. Güvenlik Konseyi, uygun bulduğunda, yetkisi altında bölgesel örgüt ve kuruluşları da kullanabilir (United Nations, United Nations Peacekeeping Operations Principles and Guidelines, 2008, s. 19).

Barışa zorlama BM Şartı'nın yedinci bölümüne göre, çatışmaya katılanların bazılarının veya tümünün rızası alınmadan yeniden barışı sağlamak ve sürdürmek için alınan kararlar ve yaptırımlar doğrultusunda zor kullanarak askeri araçları kullanmaktır. Devletler içinde veya devletler arasında meydana gelen çatışmalar sonucunda insani ihtiyaçların karşılanmaması veya devlet kurumlarının önemli ölçüde çökmesi hallerinde de barışa zorlama yöntemleri uygulanabilmektedir (Odman, Uluslararası Uyuşmazlıkların Yargı Dışı Barışçıl Yöntemlerle Çözümlemesi ve Barışı Destekleme Operasyonları, 2006, s. 221).

Barışa zorlama operasyonları barışı koruma konseptine nazaran amaç ve kapsam bakımından daha geniş bir bağlama oturmaktadır. Barışı koruma operasyonlarıyla benzer yanı çatışma sonrası gerçekleşmesidir, temel farkı ise çatışan tarafların ateşkes irade ve isteklerinin olmadığı durumlarda onları ateşkeske zorlayacak şekilde kuvvet kullanılmasıdır. Barışa zorlama operasyonlarında, müdahale gücü çatışan taraflar ile gerektiğinde sıcak çatışmaya girmekte hatta taraflara ateşkes görüşmesi için zorlayıcı tedbirler uygulamaktadır. Barışı koruma operasyonları ile karşılaştırıldığında görece daha fazla askeri güç barındırmaktadır. Tarafların daha önce imzalanmış olduğu bir ateşkes anlaşmasına uymadığı, çatışmanın devam ettiği ve sivil kayıpların arttığı durumlarda devreye girmektedir. Bu operasyonların ilk örneği 1950 yılında Kore Savaşı'nda yapılan BM müdahalesidir. Bir diğer önemli örnek ise Yugoslavya'nın dağılma sürecinde NATO öncülüğünde yürütülmüştür. Yugoslavya ordusunun Kosova'ya girmesinin ardından BM Güvenlik Konseyi, Rusya ve Çin'in vetoları sebebiyle duruma müdahale edememiş, müdahale NATO öncülüğünde yapılmıştır (Halistoprak, 2019, s. 3-4).

1.3.4. Barışı Koruma(Peace-Keeping)

BM'nin en önemli amacı Şart'da ifade edildiği üzere uluslararası barış ve güvenliğin sağlanması olsa da Şart'ın kaleme alındığı sırada düşünülen kolektif güvenlik mekanizması hayata geçirilememiştir. Kolektif güvenlik mekanizmasının tam manasıyla işleyememesi sonucu ortaya çıkan boşluğu doldurmak üzere barışı koruma(peace-keeping) kavramı ortaya çıkmıştır. Söz konusu kavram, örgütün

hukuki çerçevesini oluşturan Şart'a girmemiş olsa da yaşanan acil problemlere dönük de facto bir çözüm olarak kalmış, kolektif güvenlik sistemine bir alternatif olarak görülmemiştir. Barışı koruma; çatışma ve bunalımları yumuşatmak, büyümelerini önlemek ve uyuşmazlıkların barışçıl yollarla çözümüne katkı sağlamak için başvurulmuş bir araç olmuştur (Demirdöğen, 2006, s. 237-239).

“Barışı Koruma” kavramı taraflar arasında ortaya çıkan anlaşmazlıkların önlenmesi, sınırlandırılması, yumuşatılması ve sona erdirilmesi amacıyla asker, polis ve sivillerden oluşan çok uluslu gücün uluslararası bir yönetim vasıtasıyla müdahale ettiği barışı sağlama girişimi şeklinde Uluslararası Barış Akademisi tarafından tanımlanmıştır (Indar Jit , Harbottle, & Egge, 1974, s. 11). Barışı koruma misyonları da bu bağlamda geleneksel olarak BM'nin askeri personeli ile üstlendiği çatışma bölgelerinde barışın inşası ve sürdürülmesini amaçlayan ancak zorlayıcı askeri güç içermeyen ve kuvvet kullanma yetkileri meşru müdafaa ile sınırlı tutulmuş BM müdahale yöntemidir.

Barışı koruma konsepti hem kolektif güvenlik modeline hem de klasik barışçıl çözüm modeline benzemektedir. Bu anlamda biricik bir yöntem olarak karşımıza çıkmaktadır. Ancak bu benzerlik neticesinde askeri güçleri de barındırması kolektif güvenlik yöntemleriyle karıştırılmaktadır. Fakat sahip olduğu diğer özellikler açısından kolektif güvenlik yöntemlerinden ayrılmaktadır. Barışı koruma konseptinin amacı çatışmayı önlemek, tampon vazifesi görmek, ateşkesi sağlamaktır. Saldırgan tarafı yenmek amacı değildir. Nitekim barışı koruma askerleri yalnızca öz savunmaları kapsamında silahlarını kullanabilmektedir. Onlar, askeri güç dışındaki araçlar vasıtasıyla barışı korumaya çalışırlar. Bu güçler, anlaşmazlığın taraflarının rızasıyla ya da en azından onlardan birinin rızası diğerinin de karşı koymamasıyla görevlerini yerine getirebilirler. Barışı koruma kavramının BM sözlüğüne dahil olduğu dönemde de söz konusu kavrama dönük teknikler bazı olaylara uygulanmıştır. Dag Hammarskjöld'ün genel sekreterliği döneminde söz konusu teknikler çatışmaların çözümüne biricik katkılar olarak algılanmıştır. Bu yüzden Dah Hammarskjöld'ün ismi barışı koruma uygulamalarının başarılı bir şekilde geliştirilmesi ile özdeşleştirilmiştir (Bennett & Oliver, 2015, s. 190).

Boutras Ghali'nin kaleme aldığı Barış İçin Bir Gündem adlı rapordaki tanımlar başlığında geçen dört barış yönteminden ilk üçü (Önleyici Diplomasi, Barışın Yapılması ve Barışı Koruma) daha önce kullanılan ancak yeniden tanımlanan kavramlardır. Bu bağlamda Ghali'nin kaleme aldığı raporda BM'nin dünya güvenliğinde oynadığı role yeni bir yaklaşım getirilmiştir. Raporun dayandığı ilkeler yeni değildir. Bunlar neredeyse uygarlığın ortaya çıkarılmasından beri insanların uygulamaya çalıştığı ilkelere aittir.

Raporun ikinci bölümünde önleyici diplomasi ve barışın yapılması kavramları klasik anlamıyla BM Şart'ında yer aldığı şekilde tanımlanırken, barışı koruma(peace-keeping) şimdiye kadar ilgili tüm

tarafların rızasıyla, normalde BM askeri veya polis personelinin ve sıklıkla sivillerin de dahil olduğu bir BM varlığının sahada konuşlandırılması şeklinde tanımlanmıştır. Barışı koruma, hem çatışmanın önlenmesi hem de barışın sağlanması olanaklarını genişleten bir tekniktir. Bu tanımlardan da anlaşılacağı üzere barışı koruma ve bu işlevle yükümlü barış güçlerinin rolleri şimdiye kadar olduğundan daha geniş yetkileri barındırmaktadır (Boutros-Ghali, 1992, s. 11).

Barışı koruma, hem çatışmanın önlenmesi hem de barışın yapılması yöntemlerini kendi içinde barındıran bir tekniktir. BM'nin yeni oluşumlarından birisi kabul edilmekle beraber 1988 yılında Barışı Koruma Güçleri Nobel barış ödülü almasıyla beraber uluslararası arenada tanınırlığı artmıştır. Barışı Koruma Operasyonları aynı zamanda diplomatik faaliyetlere yardımcı olmak üzere mevcut bir ateşkes anlaşmasının yürütülmesine katkı sağlayarak siyasi çözümü de amaçlamaktadır. Bu operasyonlar, Güvenlik Konseyi tarafından oluşturulmakta, Genel Sekreter tarafından ise yönetilmektedir. Çatışan taraflardan herhangi bir tarafın lehine olacak şekilde bir tarafı desteklemek üzere kullanılamaz. Katılımcı ülkeler söz konusu misyonda yer almaya gönüllü olarak katılırlar ve istedikleri an geri çekebilirler. İlerleyen dönemlerde ise barışı korumaya yeni sorumluluklar yüklenmiştir. İnsani yardımlar, savaşan tarafların silahsızlandırılması, sivillerin korunması, insan hakları gözlemciliği, seçim görevleri, bölgenin mayından temizlenmesi ve kurumların yeniden inşa edilmesi gibi yeni görevler bunların arasındadır. Bu operasyonlar ise ikinci kuşak barışı koruma operasyonları olarak anılmıştır (Duran, 2001, s. 135-136).

Yıllar içinde, barışı koruma, başlangıçta ateşkesleri gözlemlemeye ve devletler arası savaşımlardan sonra kuvvetlerin ayrılmasına dayanan daha çok askeri bir modele evrilmiş ve sürdürülebilir barış için temel oluşturmaya yardımcı olmak için askeri, polis ve sivil gibi birçok unsurun birlikte çalıştığı karmaşık bir modele dönüşmüştür (United Nations, United Nations Peacekeeping Operations Principles and Guidelines, 2008, s. 6).

Barışı koruma, anlaşmazlıkların veya çatışmaların meydana geldiği yerde BM varlığının gerginliği azaltacağı ve sorunların çözülmesi adına müzakere faaliyetlerine uygun ortam hazırlayacağı mantığına dayanmaktadır. Aynı zamanda bir konsept olarak da düşünülen barışın korunması, BM'nin anlaşmazlıkların barışçıl yöntemlerle çözülmesi ve çatışmaların kontrol altına alınması için uluslararası düzeyde yürüttüğü müdahaleler sonucunda geçen yıllar içerisinde bir kavrama dönüşmüştür. Barışın korunması kavramı, çatışan tarafların tümünün rızasıyla icra edilen askeri ve paramiliter operasyonlara da verilen isimdir. Bu bağlamda barışı koruma operasyonları; mevcut ateşkes anlaşmasının uygulanmasının izlenmesi ve kolaylaştırılması ile uzun dönemli diplomatik çözümlerin

desteklenmesi için de düzenlenmektedir (Odman, Uluslararası Uyuşmazlıkların Yargı Dışı Barışçıl Yöntemlerle Çözümlemesi ve Barışı Destekleme Operasyonları, 2006, s. 215-219).

1.3.5. Barış İnşası (Peace-Building)

Barışın korunması yöntemi uygulamada artan şekilde barış inşası faaliyetlerini de içermeye başlamıştır. Barışı inşa etme, çatışmanın kökeninde yer alan yapısal faktörlerle kapsamlı bir mücadelenin ardından sürdürülebilir bir barış için gerekli koşulların ortaya çıkarılmasına dönük uzun dönemli bir süreci ifade etmektedir. Bu stratejilerin arasında hem askeri unsurlar bulunmakta hem de ekonomik ve sosyal altyapının yeniden yapılandırılması, yerlerinden edilmiş insanların evlerine dönüşü gibi toplumsal örgütlenmenin düzenlenmesine kadar bir dizi sosyal faaliyet bulunmaktadır. Bu yöntem de devlet inşası olarak da isimlendirilmektedir (Heywood, 2011, s. 523-524).

Barışı inşa etmek, sürdürülebilir barış için gerekli koşulları oluşturmak adına karmaşık, uzun vadeli bir süreci yansıtmaktadır. Bu sürece şiddetli çatışmanın kökenlerinin kapsamlı bir şekilde ele alınması da dahildir. Devletlerin yönetim mekanizmalarını etkileyen problemler, barışı inşası faaliyetlerinin konusu olduğu için, devletlerin temel işlevlerini etkili ve meşru bir şekilde yerine getirme kapasitesinin artırılması temel amaçtır. (United Nations, United Nations Peacekeeping Operations Principles and Guidelines, 2008, s. 18) Söz konusu kavram ilk kez Johan Galtung tarafından “*Three Approaches to Peace: Peacekeeping Peace Making and Peacebuilding*” başlıklı çalışmada kullanılmıştır. Galtung’a göre barış inşası savaşın nedenlerinin ortadan kaldırılması ile beraber, toplumun tüm kesimlerinde sürdürülebilir barışı sağlayacak yapının oluşturulmasına dönük çabaları içermektedir. Diğer bir ifade ile üçlü çatışma çözümü olan “Peacekeeping-Peacemaking-Peacebuilding” süreçlerini tamamlayıcı nitelikte olan bu kavram barış adına daha iyi bir altyapının üretilmesini amaçlamaktadır. Söz konusu kavram 1970’lerde Galtung ile beraber literatüre girse de kavrama dönük asıl ilgi 1990’lardan sonra ortaya çıkmıştır (Dizdaroğlu, 2019, s. 1).

Barışın inşası bir yönüyle de barışçıl yolların bozulmasına engellemeyi amaçlayan önleyici diplomasinin de tamamlayıcısıdır. Çatışma sonrası barış inşası modeli; olayın tekrar etmesinin önüne geçmeyi hedeflemektedir. Bu kapsamda yapılan bütün bu faaliyetler, BM tarafından organize edilmektedir (Duran, 2001, s. 140).

Barış inşası iki yönlü bir süreci içinde barındırmaktadır. Bir taraftan çatışma sonrası şiddete dair yapıların sonlandırılmasını diğer taraftan da barışa ilişkin yapıların oluşturulmasını içermektedir. Ayrıca söz konusu kavram kendi içinde iki zıt eğilimi de barındırmaktadır. Bu eğilimler devletin egemenliği ile

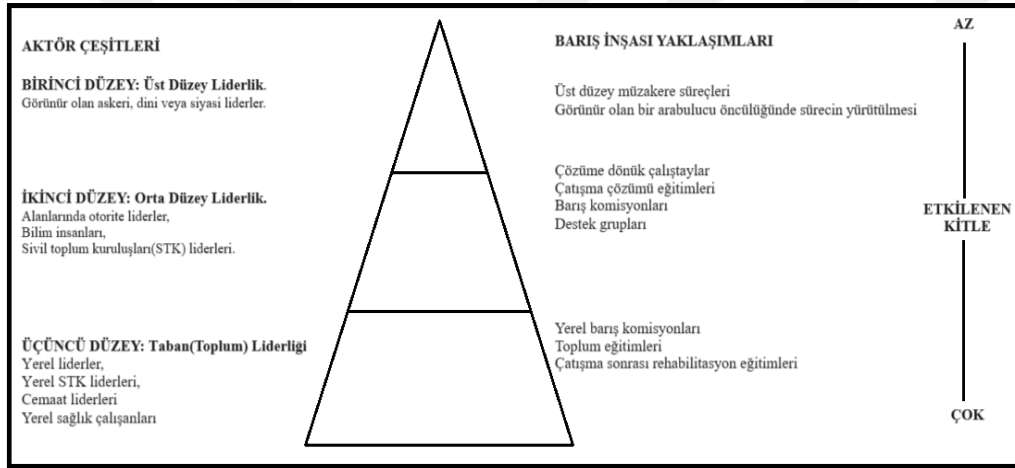
ilgilidir. Söz konusu faaliyet ile beraber uluslararası barış ve güvenliğin korunması amacıyla ev sahibi devletin çatışmadan barışa geçişteki yönetiminin uluslararası toplum tarafından üstlenilmesiyle egemenlik yetkisinin sınırlandırılması söz konusu olur. Ancak diğer yandan da barışı kurma faaliyeti, uluslararası barışı kalıcı kılmak suretiyle söz konusu devletin egemenliğinin güçlendirilmesini de hizmet etmektedir. İş bu BM sistemi de çatışma yaşayan devletin egemenlik yetkisinin korunması ile uluslararası toplumun güvenliğinin korunması arasındaki dengeye dayanmaktadır. BM Şartı'nın Madde 2/3 ve 33.Madde hükümleri uyarınca çatışmanın tarafları barışçı çözümü sağlamak üzere kendi aralarında çaba göstermekle yükümlü kılınmıştır (United Nations, Charter of the UN and Statute of the International Court of Justice, 1945). Ancak söz konusu çatışmanın uluslararası barış ve güvenliğe tehdit oluşturması durumunda uluslararası toplumun devreye girmesi söz konusudur. Devletin egemenlik yetkisiyle uluslararası toplumun devreye girmesi şeklindeki iki karşıt eğilimin arasında denge kurulması yönündeki gereklilik, barışın sağlanmasından kalıcı kılınmasına kadarki sürecin her bir aşaması için geçerli olmaktadır (Mengiler, 2014, s. 20-21).

Barış İnşası kavramının kurumsal gelişiminde en önemli aşamayı kuşkusuz BM oluşturulmuştur. 1992'de BM Genel Sekreteri olan Boutros-Ghali "Barış İçin Gündem" adlı çalışmada bu kavramı çatışmanın yinelenmesini önlemek üzere barışı güçlendirecek ve sağlamlaştırabilecek yapıların saptanarak desteklenmesi şeklinde tanımlamıştır (Boutros-Ghali, 1992, s. 11-12). Bu bağlamda kavram kapsamındaki görevler çatışan tarafların silahsızlandırılması ve düzenin yeniden sağlanması, silahlara el konulması ve gerekirse imhası, sığınmacıların geri dönüşünün sağlanması, seçim gözetimi, insan haklarının koruma çabalarının güçlendirilmesi, kamu kurumlarının reformu ve güçlendirilmesi ile siyasi katılım süreçlerinin ilerletilmesi olarak belirlenmiştir (Mengiler, 2014, s. 9).

Sonraki yıllarda Genel Sekreterler öncülüğünde; BM'nin barış inşası vizyonunu daha anlaşılır şekilde açıklamaya çalışan raporlar yayımlanmıştır. 1995'de yayımlanan A Supplement to an Agenda for Peace, 1996'da yayımlanan An Agenda for Democratization, 2000'de yayımlanan Report of the Panel on United Nations Peace Operations, ve 2004'de yayımlanan A More Secure World: Our Shared Responsibility raporları, kavramın gelişmesi ve tanımının genişlemesine katkı sağlamıştır. Çatışmadan çıkmış ülkelerinin yarısından fazlasının beş yıl içerisinde yeniden çatışmaya sürüklendiğini ortaya koyan akademik araştırmaların da ardından, BM bünyesinde bu yöndeki faaliyetlerin iyileştirilebilmesi, çatışma sonrası dönemde talepte bulunan hükümetlere yardımcı olunması ve barış inşası için ihtiyaç duyulan kaynakların sağlanması amacıyla, 2005 yılında 'Barış İnşası Komisyonu' (Peacebuilding Commission) kurulmuştur. Ayrıca, 'Barış İnşası Destek Ofisi' (Peacebuilding Support Office) ve 'Barış İnşası Fonu' (Peacebuilding Fund) da oluşturulmuştur. Tüm bu gelişmelerden de anlaşılacağı üzere, BM

barış inşası kavramına dair çalışmaların ve uygulamaların gelişiminde önemli bir öncü görevi üstlenmiştir (Dizdaroğlu, 2019, s. 2).

Barış inşası kavramının gelişiminde John Paul Lederach'ın toplumun rolünü ön plana çıkaran kapsayıcı yaklaşımı da önemlidir. Lederach, barış inşasını, “çatışmanın kalıcı barışa çevrilmesinde ihtiyaç duyulan ve aşamaların tümünü kapsayan bir süreç olarak tanımlamıştır. Bu yaklaşım, çatışmanın arka planındaki yapısal ve kültürel sorunları dönüştürmeyi amaçlayan kapsayıcı süreçlere işaret etmektedir. Farklı aktörlerin katılımını gerektiren bu süreçte Lederach, üç tür liderliğin (üst kademe, orta kademe ve halk liderliği) olduğunu öne sürmektedir. Tablo 2 (Lederach, 1997, s. 39)'de gösterilen farklı düzeylerdeki bu liderliklerin birbirleriyle koordineli ve iletişim halinde çalışmaları; sürdürülebilir bir barışın inşası için önem taşımaktadır. (Lederach, 1997: 38–43). Burada, tabana yayılacak bir barış inşası süreci ile etkilenen kitlenin sayısının arttığı görülmektedir (Lederach, 1997, s. 38-43).

Tablo 2: Barış İnşası Düzeyleri-Aktör İlişkisi

Barış inşası operasyonları ise içerik olarak çatışma zamanı da dahil olmak üzere çatışma sonrasında da kapsayan faaliyetleri içeren bir müdahale türüdür. Barış inşası operasyonları genellikle pek çok aktörün içinde olduğu bir dayanışmayı yansıtmaktadır. Bu dayanışma içerisinde sivil toplumdan devletlere, uluslararası örgütlerden diğer devlet dışı aktörlere kadar pek çok aktör bulunmaktadır. Yaşanan çeşitli çatışmalar sonrası imzalanan barış anlaşmasına rağmen, çatışma koşullarının devam etmesi durumu barışın yalnızca kağıt üzerinde kalması durumunu yaratmaktadır. Bu bağlamda barış inşası operasyonların da ana amacı; çatışma sonrası olumsuz koşulların ortadan kaldırılması ve imzalan anlaşmanın pratikte de insanların her alanını etkileyecek ölçüde hayata geçirilmesidir (Halistoprak, 2019, s. 4-5).

Jacob Bercovitch ve Robert Jackson barış inşasını; üçüncü taraflar vasıtası ile çatışma durumundan barışa geçişin sağlanması, çatışmanın tekrarlanmasını önlenmesi, yerel düzeydeki barışa dönük çözüm

kapasitesinin güçlendirmesi ve uzun vadede birey güvenliğini de sağlayacak koşulların yaratılmasına dönük kısa, orta ve uzun erimli siyasi ve kalkınma içerikli faaliyetler şeklinde tanımlamıştır (Bercovitch, 2009, s. 171). Barış inşasının kapsamı bu yönüyle; çatışmanın önlenmesi, silahlı çatışmaya müdahale, barışçı çözüm ve çatışma sonrası aşamaların tümünü içermektedir. Barış inşası sürecinde; ateşkes ya da barış anlaşmasının imzalanmış olmasından ziyade çatışma taraflarının barışın sürekli kılınmasıyla çıkarlarının daha iyi korunacağına ilişkin olarak ikna edilmesi söz konusudur. İnsani yardım aşamasıyla başlayan sürecin barışı kurma ya da barış inşası ile son bularak kalkınmışlık seviyesinin de artmasıyla sonuçlanacağı düşünülmektedir (Mengiler, 2014, s. 10-11).

Çatışma sonrası sivil polis güçlerinin konuşlandırılması, silahsızlandırma ve çatışan aktörlerin silahtan arındırılması ile serbest seçimlerin yapılması sürecindeki gözlemcilik faaliyetleri barışın korunmasını çağrıştırmaktadır. Barışın korunması, barışçı çözüme katkıda bulunurken, sağlanacak çözümün kalıcı olmasını sağlamaktadır. Bu bağlamda barışın korunması sonuçları itibariyle barış inşası faaliyetlerinin gerçekleşeceği siyasi ve askeri çerçeveyi belirlemektedir (Mengiler, 2014, s. 12-13).

Barış inşası kavramı, literatürdeki devlet kurma kavramıyla da örtüşmektedir. Bu örtüşme durumu ise doğrudan başarısız devlet kavramıyla ilgilidir. 1992’de Geralt Hellman ve Steven Rather tarafından “Başarısız Devlet” ifadesi uluslararası sistemin bir üyesi olarak kendisini devam ettirme yeterliliğinden yoksun nitelendirilmesine özdeş olarak kullanılmıştır (Helman & R. Ratner, 1992). Başarısız devlet ifadesinin kesin bir tanımı bulunmamakla beraber özellikle üç unsur üzerinde durulduğu ifade edilmektedir. Birincisi; kamu düzeninin bozulmasıyla beraber devlet kurumlarının meşru kuvvet kullanma tekeli yitirmesi ve vatandaşların güvenliğini sağlayamaması, ikincisi vatandaşların gereksinimlerine cevap verecek temel hizmetleri sağlanamaması ve son olarak uluslararası alanda devletin temsil yeteneğinden yoksun kalmasıdır (Mengiler, 2014, s. 14). Zaten barış inşası kapsamındaki faaliyetlerin devlet kurmak kavramıyla örtüşmesi de bu tanımdan kaynaklanmaktadır.

Günümüzde barış inşası operasyonlarının karmaşık doğası gereği pek çok farklı aktör tarafından gerçekleştirildiği görülmektedir. Bu durum BM ile bölgesel örgütler arasında görev bölümü yapılmasına da yol açmıştır. Avrupa Birliği, AGİT, Afrika Birliği, Batı Afrika Devletleri Ekonomik Topluluğu(ECOWAS), Amerikan Devletleri Örgütü ve Güneydoğu Asya Uluslar Birliği(ASEAN) gibi bölgesel örgütler bu bağlamda azımsanamayacak roller üstlenmektedirler. Genellikle Afganistan örneğinde yaşandığı üzere askeri görevler NATO’ya bırakılırken, ekonomik alandaki yeniden yapılandırma süreçleri IMF, Dünya Bankası ya da Doğu Timor örneği bağlamında Asya Kalkınma Bankası gibi bölgesel kalkınma bankaları çerçevesinde de gerçekleştirilebilmektedir (Mengiler, 2014, s. 16-20).

Barış inşası kavramının teori ve pratikte yaygın şekilde kullanılmasında uluslararası siyasette yaşanan değişimler de öncü rol oynamıştır. Soğuk Savaş'ın sona ermesi beraberinde çatışmaların niteliğinde bir değişim meydana getirmiştir. Devletler arası çatışmanın yerini önemli ölçüde etnik ve dinsel temelli iç çatışmalar almıştır. Bu değişim ile beraber, Soğuk Savaş dönemi boyunca daha çok devletler arası çatışma ortamlarında barışı sağlamak amacıyla tarafları silahsızlandırmak, tampon bölge oluşturmak, sınırları gözetmek ve ateşkesin devamını sağlamak gibi geleneksel bir görev tanımına sahip olan 'barışı koruma' (peace-keeping) operasyonlarının işlevlerinin genişletilmesi konusu gündeme gelmiştir. Bu dönemde görülen ikinci nesil barışı koruma şeklinde kavramsallaştırılan operasyonlar, daha kapsamlı çözümler ile barış inşası süreçlerini de kapsayacak şekilde görevler ile donatılmıştır. Böylece daha uzun erimli bir sosyal dönüşümü hedefleyen kalıcı barışın sağlanması hedeflenmiştir. Soğuk Savaş sonrası demokratik devletlerin birbirleriyle savaşmayacağı tezine dayalı 'liberal (demokratik) barış' teorisine olan ilginin de artması barış inşasına dönük ilgiyi arttırmıştır.

Barış inşası operasyonlarının çatışma sonrasında yayılan eylemleri içermesi bakımından bir müdahale şekli olduğu söylenebilir. Bu konsept askeri güçlerin de yanında sivil aktörlerin de bulunduğu çok unsurlu eylemlere sahip olması bakımından hem barışı koruma hem de barışa zorlama operasyonlarından farklılaşmaktadır. Bu farklılığın bir sonucu olarak, barışı koruma operasyonlarında hedeflenen sığ barış, Soğuk Savaş sonrası dönemde barış inşası operasyonlarıyla anlam genişlemesi yaşamıştır. Bu bağlamda Galtung, salt silahlı çatışmanın yokluğunu negatif barış olarak tanımlarken; içinde demokrasi, insan hakları, toplumsal adalet gibi değerlerin de inşa edildiği ve uygulandığı barış ortamını ise pozitif barış olarak tanımlamaktadır. Bu yönüyle barışı koruma müdahalelerinin hedefi negatif barış ortamını oluşturmak iken barış inşası müdahaleleri ise negatif barıştan pozitif barışa doğru bir altyapıyı hedeflemektedir (Galtung, 1976, s. 282-304).

1.4.Barış Operasyonlarının Tarihsel Arka Planı

Birleşmiş Milletler, 1948 yılındaki Arap-İsrail Savaşı sırasında bölgeye bir gözlemci ekibi göndermiştir. Bu gözlemci ekip ilk resmi barış gücü misyonu kabul edilmektedir. BM Ateşkesi Denetleme Teşkilatı(United Nations Truce Supervision Organization-UNTSO) 29 Mayıs 1948'de Güvenlik Konseyi'nin 50(1948) sayılı kararı ile kurulmuştur. Filistin'deki çatışma durumunun sonlandırılması üzere ateşkesin bir grup askeri gözlemcinin yardımıyla BM arabuluculuğu nezdinde denetlenmesi görevleri yetkilendirilmiştir. (United Nations, Historical Timeline of UN Peacekeeping) Bu tarih aynı zamanda barış gücü askerleri için bir anma günü olmuş ve "Uluslararası BM Barış Gücü Günü" olarak kutlanmaktadır (United Nations, International Day of UN Peacekeepers).

1.4.1 Barış Operasyonlarının Kronolojik Sınıflandırılması

Çalışmamızda barış misyonların kavramsal çerçevesinde de açıkladığımız üzere tanımdaki zorluklar nedeniyle BM eski Genel Sekreteri Ghali tek bir operasyon tanımı yerine, An Agenda for Peace’de dört farklı operasyon tipi üzerinde durmuştur. Önleyici Diplomasi, Barışın Yapılması, Barışı Koruma ve Çatışma Sonrası Barışın İnşa Edilmesi ve Pekiştirilmesi raporun tanımlar başlığı altında açıklanmıştır. Ayrıca Ghali raporunda, BM Şartı’nın yedinci bölümü kapsamındaki zorlama yöntemlerini de genel olarak barışa zorlama(peace enforcement) olarak ifade etmiştir.

Zülfikar Ali Bhutto ise çalışmasında; (Bhutto, 1967, s. 7-8) barış operasyonlarını barışı koruma operasyonları adı altında 5 kategoriye ayırmakta ve bu kategoriler arasında kesin sınırlar çizilemeyeceğini ifade etmektedir. Bhutto’ya göre birinci kategori; ateşkes hatların izlenmesi ve denetlenmesi ile ilgili gözlemci grupların faaliyetleri olarak tasnif etmektedir. Bu kategoriye örnek olarak; 1946-1947 yılları arasında Balkanlar’da, 1947-1949 yılları arasında Endonezya’da, 1947’den itibaren Filistin’de, 1948’den itibaren Keşmir’de, 1958’de Lübnan’da ve 1963-1964 yılları arasındaki Yemen’deki faaliyetleri göstermektedir. İkinci kategoriye ise iki veya daha fazla uluslararası kuruluşan oluşan askeri gücün uluslararası sınırlarda görev yaptığı faaliyetler şeklinde açıklamaktadır. İkinci kategoriye ise BM Gazze Şeridi Acil Kuvveti örnek olarak gösterilmektedir. Üçüncü kategori olarak ise dış müdahaleleri engellemek, iç hukuk ve kamu düzenini sağlamak için hükümetlere destek sağlamak üzere konuşlandırılan askeri kuvvetlerin faaliyetleri gösterilmektedir. Buna örnek olarak ise BM Kongo Operasyonu(ONUC) örnek olarak verilmektedir. Dördüncü kategori olarak ise toplumlar arasında meydana gelen çatışmaların yayılmasının önüne geçmek üzere yapılan faaliyetler açıklanmaktadır. Bu kategoriye örnek olarak ise BM Kıbrıs Kuvveti(UNFICYP) verilmektedir. Beşinci ve son kategoride ise dışarıdan gelebilecek olası saldırıları önlemek adına herhangi bir ülkede konuşlu uluslararası askeri birlikler eliyle yürütülen faaliyetler gösterilmektedir. Bu faaliyetlere örnek olarak ise BM Kore Operasyonu örnek olarak gösterilmektedir (Odman, Uluslararası Uyuşmazlıkların Yargı Dışı Barışçıl Yöntemlerle Çözümlemesi ve Barışı Destekleme Operasyonları, 2006, s. 74).

Wiseman ise barış operasyonlarını tarihi gelişim sürecinde inceleyerek beş ayrı döneme ayırmıştır. Genel kabul gören bu ayrıma göre barış operasyonları ya da barışı destekleme operasyonları: 1946-1957 yılları arasındaki başlangıç oluşum dönemi, 1957-1967 yılları arasında **iddiacı dönem**, 1967-1973 yılları arasında **hareketsizlik dönemi**, 1973-1978 yılları arasında **yeniden canlanma dönemi**, 1978-1985 yılları arasında **idame ettirme dönemi** şeklinde kategorize edilmiştir (Wiseman, 1987).

Başlangıç döneminde BM, sadece birkaç izleme ve gözleme faaliyetleri kapsamında komisyon görevi yürütmüştür. Oluşum dönemi olarak da kabul edilen bu dönemde özellikle barışı koruma terimi kullanılmamıştır. 1957-1967 yıllarını kapsayan iddiacı dönemde ise gözleme ve izleme görevlerine ek olarak geniş çaplı büyük ve karmaşık faaliyetleri içeren çok sayıda operasyonun yürütüldüğü bir dönem olarak ön plana çıkmıştır. Bu Operasyonlar sırasıyla; 1958- BM Lübnan Gözleme Grubu, 1964-BM Yemen Gözleme Misyonu, 1966- Dominik Cumhuriyeti'nde Genel Sekreterinin Temsilcilik Misyonu, 1965-1966 yılları arasındaki BM Hindistan ve Pakistan Gözlemci Misyonu, 1964-1957 yılları arasındaki BM Acil Kuvveti(UNEF-1), 1960-1964 yılları arasındaki BM Kongo Operasyonu, 1962-1963 yılları arasındaki yılları arasında Batı Yeni Gine'de BM Gücü(UNSF) son olarak ise 1964-BM Kıbrıs Kıbrıs Barış Gücü(UNFICYP). Bu dönemdeki operasyonlarda ilk kez BM bağımsızlık süreçlerindeki uyuşmazlığın ortaya çıktığı ülke topraklarında geçici olarak yetkileri üzerine almış, sivil polis gücü kullanmış ve iç savaşta geniş ölçekli operasyonlar yürütmüştür BM Kongo Operasyonundaki başarısızlıktan dolayı 1967 ve 1973 yılları arasındaki barış operasyonları askıya alınmıştır. Bu dönem faaliyetlerin askıya alınması nedeniyle hareketsizlik dönemi olarak sınıflandırılmıştır. 1973 ve 1978 yılları kapsayan yeniden canlanma döneminde ise geniş kapsamlı üç barış operasyonu yürütülmüştür. Bunlar sırasıyla BM Golan Tepeleri Çatışmaların Önlenmesi Gözleme Kuvveti, 1973-1979 yılları arasında Sina yarımadasında yürütülen BM Acil Kuvveti(UNEF-2) ve BM Lübnan Geçici Kuvveti(UNUFIL)dir. 1978'de yeniden hareketsizlik dönemine girilmiş ve bu dönem yaklaşık on yıl devam etmiştir (Odman, Barışı Destekleme Operasyonları, 2004, s. 123-136).

K. Michael Kenkel'e göre ise barış operasyonlarını yaşamış olduğu dönüşüm açısından beş ardışık "kuşaklar" halinde sınıflandırmak mümkündür. Ona göre bu kuşakların tam olarak belirlenmesi konusunda bir fikir birliği olmamasına rağmen onları net ayırıcı kriterler bulunmaktadır. Kenkel, operasyonların görev tanımlarındaki somut değişikliklerin yanı sıra, kuşaklar arası ilerlemeyi birkaç eksen etrafında açıklamıştır. Bu eksenler; egemenlik ve müdahale konuları etrafındaki tartışma ve bunu takip eden görevlerin askeri güç kullanma eğilimindeki değişim; BM'nin çatışmaya olan yaklaşımı ile aranan çatışma çözümü yönetimi ve son olarak bu faktörlerden kaynaklanan somut görev tanımı ve görevi yerine getirmek için gereken aktörlerdir. Kenkel'e göre bu beş ardışık kuşak şunlardır:

Birinci Kuşak: Geleneksel Barışı Koruma

İkinci Kuşak: Sivil Görevler

Üçüncü Kuşak: Barışın Zorla Uygulanması(Pecae-Enforcement)

Dördüncü Kuşak: Barış İnşası(Peace-Building)

Beşinci Kuşak: Hibrit Görevler (Kenkel M. K., 2013)

Barış operasyonlarının barındırdığı bir takım görev ve özellikleri yönüyle Soğuk Savaş dönemi ve sonrası dünya düzeninin yapısal özelliklerinin ayrımını merkeze alan tarihsel bir sınıflanma daha mevcuttur: Birinci Nesil/Geleneksel Operasyonlar, İkinci Nesil Operasyonlar ve Üçüncü Nesil Operasyonlar. Tarafların rızası, öz savunma hariç silah kullanmama, iç işlerine karışmama ve tarafsızlık gibi geleneksel barışı koruma ilkelerinin egemen olduğu operasyonlar birinci nesil barışı koruma operasyonları şeklinde kavramsallaştırılmıştır. Soğuk Savaş sonrası dönemde ise bu şekilde kavramsallaştırılan operasyonların yerini ikinci nesil barışı koruma operasyonları almıştır. Bu dönemde BM Güvenlik Konseyi'nde karar alma süreçlerinde görüş birliğinin sağlanabilmesi ve birçok bölgede yaşanan çatışmalarının iç savaş şeklinde ortaya çıkması yürütülen barış operasyonlarının da nicelik ve nitelik yönünden değişimini beraberinde getirmiştir (Demirdöğen, 2006, s. 237). Ayrıca sert önlemler içerdikleri için geleneksel barışı koruma ilkelerinden büyük ölçüde ayrılan faaliyetlerin de üçüncü nesil barış operasyonları olarak sınıflandırıldığı görülmektedir. Bunlar ayrıca barışı güç kullanarak sağlama faaliyetleri olarak da ele alınmaktadır. Bu bağlamda Somali'deki UNOSOM-2 barış gücü askerlerinin BM Şartı'nın yedinci bölümünde öngörülen zorlama tedbirlerini uygulamakla yetkili kılındığı ilk operasyon örneğini taşımaktadır. Somali'de yürütülen bu faaliyet BM'nin taraf tuttuğu izlenimini yansıtmaması açısından üçüncü nesil hareketlere bir örnektir (Demirdöğen, 2006, s. 247).

Çalışmamızda ise literatürde daha yaygın olarak kullanılan ve Soğuk Savaş dönemi geleneksel barışı koruma ilkelerini barındıran operasyonlar birinci nesil operasyon; Soğuk Savaş sonrası ortaya çıkan ve nicelik ve nitelik yönüyle daha da karmaşıklaşan zaman zaman barışa zorlama yöntemlerini de içinde barındıran operasyonlar ikinci nesil operasyonlar başlıkları altında tarihsel arka plana uygun şekilde aktarılmıştır.

1.4.2 Barış Operasyonlarının Evrimi

1.4.2.1 Geleneksel Operasyonlar Dönemi

BM Şartı başka bir dünya savaşının yaşanmasını önlemek ve büyük güçlerin yenmiş olduğu devletlerin kolektif olarak cezalandırmasına yönelik bir şekilde tasarlanmıştır. Ancak sonraki yıllarda yaşanan çatışmalar haksız belirlemenin zorlaştığı sömürgeciliğin tasfiyesi süreçlerine bağlı gelişmiştir. Soğuk Savaş dönemi boyunca, sömürgecilikle ilgili çatışmalar Güvenlik Konseyi'nin ele alabildiği konuların başında gelmiştir. Güvenlik Konseyi'nde ayrıca Sovyetler Birliği ve ABD için ikincil öneme sahip alanlarda karar alabiliyordu. Barışı koruma operasyonlarının barındırdığı normatif yapı ve prensipler de bu Soğuk Savaş'ın iki kutuplu ayrılığının bir sonucu olarak gelişmiştir.

Barışı koruma, altıncı ve yedinci bölüm hükümleri arasında bir araç olarak ortaya çıkmış, ilk BM barışı koruma misyonları da 1948 ve 1949 yılları arasında ortaya çıkmıştır. 1948 misyonu, BM Ateşkes Gözlem Teşkilatı (UNTSO), birinci Arap-İsrail Savaşı'nın sonuçlanmasının ardından kurulmuştur. Güvenlik Konseyi, ateşkesi izlemek ve ihlalleri Konsey'e bildirmek için birkaç silahsız askeri gözlemci görevlendirmiştir. Benzer bir yetkiye sahip olan Birleşmiş Milletler Hindistan ve Pakistan Askeri Gözlem Grubu (UNMOGIP) ise 1947-1948 yılları arasında Hindistan-Pakistan Savaşı'nın ateşkesini izlemekle görevlendirilmiştir. Bu dönemin barış misyonlarının ortaya çıkmalarında birkaç ortak özelliği bulunmaktadır. Genellikle çatışmaların daha ziyade yakın tarihli bağımsızlık ilanlarının ardından ortaya çıktığı görülmektedir. 1947'de İsrail devleti ilan edilmiş, Hindistan ve Pakistan'da da benzer durumlar yaşanmıştır. Her iki çatışmada da, Soğuk Savaş'ın iki hegemon gücü karşıt tarafları desteklemiştir. Çatışmanın doğrudan ABD ve SSCB'yi içermemesi ve tarafların ayrılmalarını sağlamak adına mekanizmalar geliştirilmiştir. BM barışı koruma birlikleri, tüm tarafların ateşkese uyup uymadığını izlemekle görevlendirilmiş ve böylece taraflar arasında bir tampon bölge oluşturulmuştur. Özetle, barışı koruma güçleri bu çatışmaları çözmek için değil, yönetmek için yetkilendirilmiştir (Coning, 2018, s. 26-27).

İlerleyen yıllarda, Süveyş krizi patlak vermiş ve Güvenlik Konseyi karar mekanizması İngiltere ve Fransa'nın vetoları nedeniyle tıkanmış ve Barış İçin Birlik Kararı'na istinaden Genel Kurul özel bir oturumla toplanmıştır. Genel Kurul tarafından 7 Kasım 1956 tarihli ve 1001 (ES-I) sayılı kararla (United Nations, Resolution 1001 (ES-I)) onaylanan UNEF-1, büyük ölçüde BM Genel Sekreteri Dag Hammarskjöld'ün çabaları ve daha sonra Nobel Barış Ödülü'nü kazanacak olan Kanada Dışişleri Bakanı Lester B. Pearson'un teklifinin bir sonucu olarak geliştirilmiştir. (United Nations, Historical Timeline of UN Peacekeeping) Filistin'de güvenliğin sağlanması için Güvenlik Konseyi tarafından 1948'de oluşturulan UNTSO'dan sonra uluslararası sistemdeki ikinci barış gücü olan UNEF-1 aynı zamanda ilk silahlı barış gücü özelliğini taşımaktadır (United Nations, Our History, 2024). Amacı Fransız, İsrail ve Britanya kuvvetlerinin Mısır'dan çekilmesini gözlemlemek ve Mısır ile İsrail arasında bir tampon bölge oluşturmak olmuştur.

UNEF I'nin konuşlandırılmasından iki yıl sonra, Genel Sekreter, barışı koruma ile ilgili olarak bu ilk deneyimden çıkarılan dersleri özetleyen geniş kapsamlı bir rapor yayımlamıştır. Raporda gelecekteki herhangi bir konuşlandırmayı yönlendirmesi açısından gerekli bir dizi prensip ele alınmıştır. Barışı korumanın ana prensipleri; rıza, sınırlı güç kullanımı ve ev sahibi devletlerin içişlerine müdahale etmeme olmuştur. Rapor, bu misyonların uluslararası hukuka ve BM Şartı'na uygun olması için BM'nin, ilgili hükümetin rızası olmadan misyon güçlerinin bir üye devletin topraklarına konuşlandırılmayacağını vurgulamıştır. Hammarskjöld, misyonların asker kontenjanların Güvenlik Konseyi'nin daimi

üyelerinden veya durumu özel bir ilgisi olabilecek bölgesel ülkelerden olmamasını öngörmüştür. Böylelikle operasyonların tarafsızlığı hedeflenmiştir. Rıza, sınırlı güç kullanımı ve ev sahibi devletlerin iç işlerine müdahale etmeme, Soğuk Savaş dönemi boyunca BM barışı koruma müdahalelerinin normatif yapısını oluşturmuştur. İlk kırk yıllık dönem boyunca, barışı koruma konsepti esasen devletler arası anlaşmazlıklardaki ateşkeslerin gözlenmesi anlamını taşımıştır (Coning, United Nations Peace Operations in a Changing Global Order, 2018, s. 29).

Soğuk Savaş döneminin ilk yıllarında geniş bir coğrafyaya yayılan misyonlar; bir yandan Keşmir, Lübnan Kongo, Ürdün ve Kıbrıs gibi ülkelerde ülke içi problemler söz konusu olurken, diğer yandan da Küba krizi gibi büyük güçlerin karşı karşıya geldiği krizler gündeme gelmiştir. Bu dönemlerde oluşturulan diğer barış güçleri sırasıyla şunlardır:

- 1958'de Güvenlik Konseyi'nin 128(1958) sayılı kararına istinaden Lübnan sınırlarından yasadışı insan ve silah kaçakçılığının yapılmasını engellemek amacıyla gözlem gurubu gönderilerek kurulan **UNOGIL**,
- 1960'da Kongo'da Belçika kuvvetlerinin çekilmesini sağlamak ve ulusal güvenlik güçlerinin görevini yerine getirebilene kadar yerel hükümete gerekli askeri yardımı sağlamak üzere Konseyin 143(1960) sayılı kararı ile kurulan **ONUC**,
- 1962'de Endonezya ve Hollanda arasındaki anlaşma ile kurulan BM Geçici Yürütme Otoritesi altındaki bölgede barış ve güvenliği sağlamak amacıyla Genel Kurul kararı ile kurulan **UNSF**,
- 1963'te Yemen üzerinden Mısır'daki Birleşik Arap Cumhuriyeti ile Suudi Arabistan arasında yaşanan gerginliklerin uluslararası bir olaya dönüşmemesini sağlamak için Güvenlik Konseyi'nin 179 sayılı kararı ile kurulan BM Yemen Gözlem Misyonu(**UNYOM**)
- 1964'te Güvenlik Konseyi'nin 186 sayılı kararı ile Kıbrıs'ta Rum ve Türk tarafları arasındaki şiddet olaylarının önüne geçmek ve düzenin yeniden kurulmasına yardımcı olmak kaydıyla kurulan **UNFICYP**'dir (United Nations, Historical Timeline of UN Peacekeeping).

Birincil Nesil Barış Misyonları olarak da anılan bu ilk dönem misyonları daha ziyade Şart'ın altıncı bölümü çerçevesinde genellikle devletler arası çatışma ortamlarında barışı sağlamaya yönelik olarak bir takım görevler üstlenmiştir. Temel görevleri; askerlerden arındırılmış sınır bölgelerini gözetlemek, ateşkesin devamını sağlamak, tampon bölgeler oluşturmak ve sınırların denetimi gerçekleştirmek olmuştur (Gök, 2019, s. 41-42).

Geleneksel barışı koruma konseptinden sapan ilk operasyon, 1960 yılında eski Belçika sömürgesi Demokratik Kongo Cumhuriyeti'ne konuşlandırılan BM Kongo Operasyonu (ONUC) olmuştur. Personel sayısı bakımından o zamana değin en büyük BM barışı koruma operasyonlarından biri

olmuştur. Ayrıca, yerel gelişmeler nedeniyle bir iç savaşa müdahil olmak zorunda kalmış ilk barış koruma misyonu kabul edilmektedir. Operasyonun asıl yetkisi, Hammarskjöld'ün vizyonu ile uyumlu şekilde, Kongo topraklarından Belçika koloni kuvvetlerinin çekilmesinin denetlenmesi şeklinde belirlenmiştir. Ancak, barış güçleri, SSCB ve ABD'nin desteklediği birbiri ile savaşan iki grup arasında kalmış ve silahlı çatışmaya dahil olmuştur (Keskin, Uluslararası Hukukta Kuvvet Kullanma: Savaş, Karışma ve BM, 1998, s. 176).

Güvenlik Konseyi, 1961'de ONUC'un yetkilerini güçlendirse de kriz çözülmemiş mevcut uyuşmazlık iç savaşa evrilmiştir. Yaşanan gelişmeler barışı koruma konseptinin gelişimi açısından önemlidir. Bu yönüyle barışa zorlama (peace-enforcement) operasyonu olarak değerlendirilmektedir (Gök, 2019, s. 44). Soğuk Savaş sırasında ikinci geleneksel olmayan barış koruma operasyonu, Batı Yeni Gine'deki BM Güvenlik Gücü (UNSF)'dir. UNSF, Batı Yeni Gine'nin topraklarını yönetmek üzere BM Genel Kurulu tarafından Ekim 1962 ile Nisan 1963 arasında yetkilendirilmiştir. Bu dönemden sonra bu eski Hollanda kolonisi Endonezya'nın bir parçası haline gelmiştir. Soğuk Savaş bağlamında bir barış koruma kuvvetinin bir ülkeyi yönetmesi çok görünür bir durum değildir. Ancak UNSF, Endonezya ve Hollanda arasında uzun süredir devam eden bir anlaşmazlığın çözümü için geçerli bir uzlaşma sağlamıştır. Endonezya, SSCB'ye giderek daha da yaklaşırken, ABD, Endonezya'nın Batı bloğunu desteklemesi karşılığında Hollanda'nın Endonezya'nın iddiasını kabul etmesini sağlamıştır. Endonezya'nın BM barış güçlerine teslim edilmesi kararlaştırılmış ve barış güçleri bir süre yönetimi devralmıştır. ONUC ve UNSF, Soğuk Savaş dönemi sonrası barışı korumanın dönüşümüne dair ilk izlenimi verse de ilk kırk yıllık dönem boyunca barışı koruma konsepti büyük ölçüde ateşkeslerin gözlenmesiyle sınırlı kalmıştır. Soğuk Savaş'ın sona ermesi ile beraber hem karşıt kutuplar arasındaki iş birliği artmış hem de birçok devlet, dünyanın farklı yerlerindeki insani felaketlere karşı tepki gösterilmesi konusunda uluslararası toplum nezdinde baskı altında kalmıştır. Soğuk Savaş'ın son yıllarında, iki süper güç de müttefik ve uydu devletlerinin iç sorunları ile fazla ilgilenmemiştir. Bu görevin büyük bir kısmını uluslararası kuruluşlara, özellikle de BM'ye bırakmışlardır. Bu durum barışı koruma faaliyetlerinde büyük bir artışa yol açmıştır. Niceliksel artış ile beraber yeni görev tanımları da, barışı koruma misyonlarının nitel değişimini yaratmıştır (Coning, 2018, s. 31).

Birinci nesil barış gücü hareketleri genel anlamda gözlemci gruplar ve askeri güç içerenler olmak üzere iki grupta incelemek mümkündür. Gözlemci gruplar az sayıda personelden oluşurken görevi uyuşmazlığın olduğu yerlerde sorun hakkında rapor hazırlamaktır. Bu bağlamda 1949 yılında kurulan BM Ateşkes Gözlem Teşkilatı (UNTSO) İsrail ile komşuları arasında ateşkesi gözetlemiştir. Askeri güç barındıranlar ise sayıca daha fazla olup, silahlı çatışma olan bir yerde ateşkes ilan edilmiş ise gözetlemek, dış müdahaleyi önlemek gibi amaçlarla kullanılmaktadır. İlk askeri güç barındıran barış

gücü 1956'daki Süveyş krizi sonrası ateşkesi gözetlemek üzere Genel Kurul tarafından kurulan , BM Acil Durum Gücü(UNEF-1) olmuştur (Keskin, Yeni Barış Güçleri, 1999, s. 69-70).

1.4.2.2 Yeni Nesil Barış Operasyonları

Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle beraber BM Barışı Koruma konsepti dönüşmeye başlamıştır. Yalnız askeri personelin kullanıldığı geleneksel gözlem görevlerinden ziyade karmaşık ve "çok boyutlu" girişimlere öncülük verilmeye başlanmıştır. Bu çok boyutlu misyonlar, kapsamlı barış anlaşmalarının uygulanmasını sağlamak ve sürdürülebilir barışın sağlanmasına yardımcı olmak için yürütülmüştür. Başlangıçta devletler arası çatışmaların yumuşatılmasının bir yolu olarak geliştirilen Barışı Koruma, artık devlet içi çatışmalar ve iç savaşların çözümü için yürütülen BM Müdahalelerinin bir anlayışı haline gelmiştir. Barış güçlerinden artık sürdürülebilir yönetim kurumlarının oluşturulması, insan haklarının korunmasının gözlemlenmesi, güvenlik alanındaki reform çalışmalarına yardım edilmesi, eski savaşçıların silahsızlandırılması ve yeniden entegrasyon gibi pek çok karmaşık görevleri üstlenmeleri beklenmiştir. Her ne kadar barış operasyonlarının merkezinde askeri unsurlar bulunsun da, zamanla barışı koruma konsepti çok kapsamlı görevleri de kapsayacak yeni unsurlar ile desteklemeye başlamıştır.

Yeni nesil barış operasyonları sahip oldukları yeni normatif yapı gereği, geleneksel yapıdan ayrılmaktadır. Nitekim, Genel Sekreter Ghali'nin Barış İçin Gündem raporunda bu hususa vurgu yapılarak, çatışmaların yapısal nedenlerine odaklanılarak sorunların arkasında yatan temel sorunları çözmek için 'barış inşası' operasyonları, operasyonların odak noktası olmuştur (United Nations, Historical Timeline of UN Peacekeeping).

Barış operasyonlarında ikinci nesil operasyonlar Soğuk Savaş sonrasında başlamış ve 'ikinci altın çağ' olarak da isimlendirilmiştir. Özellikle operasyonların niceliksel anlamdaki artışı, 1992'de BM Barışı Koruma Operasyonları Dairesi'nin oluşturulmasına zemin hazırlamıştır. Soğuk Savaş sonrası barışı koruma faaliyetlerindeki bu artışın üç temel sebebi olduğu öne sürülmektedir. Bunlar sırasıyla iki kutuplu dünya düzeninin sona ermesi, iç çatışmaların artması ve 'başarısız' devletlerin (failed states) sayısının artması gibi faktörlerdir (Demir, 2019, s. 3).

M.R. Berdal, barışı koruma operasyonlarının 1980'lerin sonlarındaki artışının en önemli sebebinin, Sovyetler Birliği'nde M.Gorbaçov'un iktidara gelmesiyle beraber başlayan değişim ve dönüşüm süreci ile yaşanan Doğu-Batı ilişkilerindeki yakınlaşma olduğunu ifade etmektedir (Berdal M. R., 1993, s. 8). Gorbaçov döneminde Sovyetler Birliği'nin barışı koruma operasyonlarına askeri unsur yollamak istediğini bildirmesi ile o zamana değin süper güçlerin operasyonlara asker vermemesi durumu sona

ermiştir. Sovyetlerin bu tutumu ABD'nin de bu operasyonlara askeri birlik vermek konusunda ciddi adımlar atmaya sevk etmiştir (Demirdöğen, 2006, s. 245).

Soğuk Savaş sonrası dönemde barışı koruma operasyonlarındaki artışın bir diğer önemli sebebi de ABD ile Sovyetler Birliği'nin BM içindeki tartışmaları sona ermiş olması ve bu durumun Güvenlik Konseyi'ndeki karar alma mekanizmasına olumlu etkisidir. Her iki devlet de BM'yi dünya sorunlarını çözme konusunda bir platform olarak görmeye başlamışlardır. Irak'ın Kuveyt'i işgali ile BM Güvenlik Konseyi ilk kez BM Şartı'nın yedinci bölümünün 41. Maddesinde öngörülen hükümlerin yeterli olmadığına hükmederek, şartın 42. Madde hükmünü işletmiş ve Çöl Fırtınası Operasyonları bu sürecin sonunda yapılmıştır. İşbu uluslararası politikada; geleneksel barış yöntemleri yanında barışa zorlama tedbirlerini de içeren ikinci nesil operasyonlar daha çok yer etmeye başlamıştır (Odman, Uluslararası Uyuşmazlıkların Yargı Dışı Barışçıl Yöntemlerle Çözümlemesi ve Barışı Destekleme Operasyonları, 2006, s. 123-136).

ABD ile SSCB arasındaki stratejik rekabetin sona ermesiyle beraber dünyanın çeşitli yerlerinde büyük çaplı olmayan silahlı çatışmaların sayısı artmış ve BM çatışmaların olduğu bölgelere barışı koruma bağlamında asker yollamıştır. BM, yeni barışı koruma teknikleriyle beraber uluslararası arenada olağanüstü bir şekilde etkin rol oynamaya başlamıştır. Ancak diğer taraftan da Soğuk Savaş dönemi iki kutuplu sistemin etkisiyle fazla gündeme gelmeyen sorunlar gün yüzüne çıkmış özellikle Afrika'daki iç savaş ve devlet krizleri artmıştır. BM, bu dönemde en fazla barış harekâtını Afrika kıtasında yürütmüştür. Bu harekâtlar, güvenliği sağlama yanında temel insani talepleri de yerine getirme noktasında yeni faaliyet biçimlerini de kapsamıştır. Bu dönemde Afrika kıtasında yürütülen barışı koruma operasyonları şunlardır: Somali'de UNOSOM I, Liberya'da UNOMIL, Angola'da UNAVEM-I,II,III, Mozambik'de ONUMOZ, Aouzou (Libya)'da UNASOG, Ruanda'da UNAMIR olmuştur. Orta Amerika'da ise; Guatemala'da MINUGUA, Haiti'de UNMIH, MIPONUH, UNTMIH ve MINUSTAH (United Nations, Past Peace Operations).

Operasyonlardaki sayının artmasına ek olarak geçmişe kıyasla daha karmaşık ve riskli görevlerin yürütülmesi süreci eşlik etmiştir. İkinci nesil barış operasyonları hem çatışmaların durdurulması hem de çatışma sonrası toplumsal dönüşüme yardımcı olmak üzere yürütülmektedir. Bu nedenle siyasi dönüşüm için gerekli olan 'sivil görevler' önem kazanmıştır (Kenkel M. K., 2013, s. 128). "Genişletilmiş Barışı Koruma" (wider peacekeeping) şeklindeki ve içerik olarak daha geniş kapsama oturan bu operasyonlar çatışmaların önlenmesi, askerlerin terhisi, askeri yardım gibi faaliyetleri kapsayan bir anlamda düşünülmeye başlanmıştır. İkinci nesil barışı koruma operasyonlarında geleneksel barışı koruma ilkelerine bağlı kalınarak hem geleneksel hem de dönüştürücü yeni görevler de üstlenilmiştir (Bellamy

& Williams, Understanding Peacekeeping, 2010, s. 193). Somali'de 1992'de başlayan UNOSOM (United Nations Operation in Somalia) bu yeni görevlerin yetkilendirildiği önemli örneklerin başında gelmektedir. Nitekim bu misyonun başlatılma sebebi; iç çatışmalar ve insani yardımların güvenliğinin öne sürülmesi olmuştur. Ayrıca, Somali'deki hükûmetin yokluğu dolayısıyla ev sahibi ülkenin de rızası alınmadan operasyon başlatılmıştır (Demir, 2019, s. 3).

Soğuk Savaş sonrasında yer alan bu operasyonlar, askeri işlevlerin yanı sıra sivil unsurlarla da desteklenmeleri ve sivil görevlerinin ağırlığının artmasıyla çok unsurlu, çok işlevli operasyonlar niteliğini kazanmışlardır. Namibya, El Salvador, Nikaragua, Kamboçya ve Mozambik gibi ülkelerde seçimlerin izlenmesi insan haklarının gözetilmesinin sağlanması, yerel polisin eğitilmesi gibi işlevler ikinci nesil özelliklerine uygun olarak barış güçlerindeki sivil unsurlarca yerine getirmiştir (Demirdöğen, 2006, s. 244).

1988'den sonra kurulan misyonlarının çok az bir kısmı örneğin, SSCB'nin Afganistan ve Pakistan'dan çekilmesini denetleyen Birleşmiş Milletler İyi Niyet Misyonu (UNGOMAP) gibi geleneksel ilkelerini korumuş, ancak çoğu operasyon, egemen devletlerin iç sorunlarına dönük yetki alanını genişleten görevler almıştır. Örneğin; Namibya'da BM Geçiş Yardım Grubu (UNTAG), bağımsızlık sonrası seçimlerin serbest ve adil şekilde yapılması süreci için görevlendirilmiş ayrıca yerel polis ve güvenlik güçlerinin eylemlerini izlemek ve raporlamakla da görevleri arasında sayılmıştır. UNTAG ayrıca mültecilerin geri dönüşünü izlemeye ve yardım etmeye de yardımcı olmuştur. BM'nin El Salvador, Angola, Batı Sahara, Kamboçya ve Mozambik'teki barışı koruma operasyonları da benzer şekilde seçimleri gözlemlemek, insan hakları ihlallerini raporlamak ve savaş sonrası temel bir hukuk düzeni kurmaya görevlendirilmiştir. Bu yeni görevler o zaman için devrim niteliğindedir. Barış güçleri artık sorunlu bölgelere yalnızca devletler arası anlaşmazlıkları gözlemlemek için değil, aynı zamanda devlet içi çatışmalarla da uğraşmak için gönderilmeye başlanmıştır. Bu bağlamda barışı koruma artık sadece askeri birliklerin konuşlandırılması değil aynı zamanda sivil ve polis bileşenlerinin de konuşlandırılması anlamına gelmeye başlamıştır. Yaşanan gelişmeler BM eski genel sekreteri Dag Hammarskjöld tarafından öne sürülen barışı koruma prensipleri için bir zorluk da yaratmıştır.

İkinci nesil operasyonların artan görev listesi aynı zamanda Barış İçin Bir Gündem raporunun 1995'de yayımlanan Ek Bölümü(Supplement to Agent for Peace)'nde de sıralanmıştır. İkinci nesil misyonlar geçiş dönemlerini desteklemede ve barış anlaşmalarını uygulamada dikkate değer başarılar elde edebilmiştir. Başarılı ikinci nesil misyonlar arasında Namibya'daki Birleşmiş Milletler Geçiş Yardım Grubu (UNTAG); Mozambik'teki Birleşmiş Milletler Operasyonu (UNOMOZ) ve El Salvador'daki Birleşmiş Milletler Gözlem Grubu (ONUSAL) bulunmaktadır. Yine bu dönemde üç

başarısız operasyon dikkat çekmiştir. BM bu dönemde 1994'te Ruanda Soykırımı'nı önlemekte başarısız olmuş, Somali'de siyasi bir uzlaşma sağlamakta etkisiz kalmış ve bununla beraber nispeten ağır askeri kayıplar verilmiş son olarak ise ve Bosna'da sivilleri ve kendisini korumakta başarısız olmuştur ki 1995 Srebrenitsa katliamıyla sembolize edilmiştir. İkinci nesil misyonlar günümüzde de devam etmesine rağmen, bu misyonlardan her biri özellikle geleneksel barışı koruma prensiplerinin de bu üç operasyon üzerinde yarattığı dersler eşzamanlı olarak bir üçüncü nesil olarak da adlandırılan hibrid operasyonlarının ortaya çıkmasına yol açmıştır (Kenkel M. K., 2013, s. 129).

2.NORMATİF DEĞİŞİMİN KURAMSAL ÇERÇEVESİ

2.1 Normlar ve Tanımı

Normlar, sosyal yapı içinde etkileşime geçmiş aktörlerin(agent) davranışlarının devamlılığını, uyması ve benimsemesi beklenen değerleri, fikirleri, zihni çerçeveleri, davranış kalıpları ve tüm bu süreçlerin işleyişini açıklamak için kullanılmaktadır (Tabak, 2017, s. 140). Normların hem siyaset biliminin hem de sosyolojinin alanına giren bir kavram olması yanında öznel arası anlamı ve apiori nitelikli olması durumu onun pek çok farklı tanımının yapılması yanında akademik tartışmayı da beraberinde getirmiştir.

Normların tartışma götürmeyen niteliği ise, genel anlamda sosyal ve kültürel bir bağlama sahip olduğudur. Normların sosyal olma özelliği diğerleri tarafından uygulanan yaptırımlarla sürdürülüyor ve paylaşıyor oluşundan kaynaklanmaktadır (Elster, 2009, s. 196). Bu bağlamda sosyal normların neyi ifade ettikleri ve ne için kullanıldıkları konusunda çeşitli yanıtlar mevcuttur. Kimi yazarlarca normlar, bir anlamlar sistemi olarak kabul edilmiştir. Bu bağlamda aktörlerin normlar aracılığıyla verili bir durumu yorumladığı ve anlamlandırıldığı öne sürülmüştür. Ayrıca normlar belirli bir alanda yönlendirildikleri ‘fikri çerçeveler’ olarak da yorumlanmıştır. Bir başka yaklaşımda ise normlar, emredici ve yasaklayıcı nitelikte olup sosyal davranışı düzenleyen, nedensel sonuçlara sahip eylem üzerindeki şekillendirici beklentiler olarak da yorumlanmıştır (Tabak, 2017, s. 141).

Robert M.Williams’ın yapmış olduğu norm tanımı şöyledir: “Bir faaliyetin yürütülmesinde gerekli olan, bir davranışın uygun olup olmadığına temel oluşturan ve gerektiğinde onun yargılanmasını sağlayan davranış kuralları, standartları veya kalıplarıdır (M.Williams, 1968, s. 204).

Peter Katzenstein ise 1996’da editörlüğünü yaptığı “The Culture of National Security” kitabında normları, belirli bir kimlik için uygun görülen davranış adına “ortak, paylaşılan, öznelarası kolektif beklentiler” şeklinde tanımlanmıştır (Katzenstein, 1996, s. 5). Martha Finnemore ve Kathryn Sikkink’e göre ise norm, “belirli kimlikteki aktörler için uygun davranış standartları” olarak tanımlanmıştır. Ancak bu tanımlamada tek bir davranış standardından bahsedilmemiş aksine normların davranış standartları bütünü olduğu vurgusu yapılmıştır (Finnemore & Sikkink , 1998, s. 891). Finnemore ayrıca yasa olarak kabul ettiği uluslararası normlardan da bahsetmektedir. Bu durumu “devletlerin üzerinde anlaştığı uygun davranışlar uluslararası teamülleri doğurur ve devletlerin bu teamüller üzerinde anlaştığının kanıtı uluslararası yasalarıdır.” diyerek açıklamıştır (Finnemore, National Interests in International Society, 1996, s. 139).

Annika Björdahl ise normları; aktörlerin çıkarlarını ve kimliklerini oluşturan aynı zamanda uygun davranışın ne olması gerektiğine ilişkin tavsiye ve beklentileri yaratan özneler arası anlamlandırmalar olarak tanımlamıştır (Björdahl, 2002, s. 21).

Stephen D. Krasner normları “haklar ve ödevler açısından tanımlanmış davranış standartları” olarak açıklamıştır. Bu tanımlı kabul eden inşacı yazarlardan Friedrich Kratochwil ve John Gerard Ruggie ise normun davranışın direk nedeni olmadığını ancak davranışa meşruluk katarak ahlaki beklentiyi yaratma gibi özelliklere de sahip olduğunu vurgulamışlardır (Krasner, 1982, s. 186). Kratochwil, hukuki normlar ile ahlaki norm ayırımına dikkat çekmiştir. Ona göre normlar aktörlerin iletişim, hareket ve tercihlerini belirlerken, aynı zamanda bunları etkileme ve kısıtlama gücüne de sahiptir (Kratochwill, 1999, s. 31-36).

Literatürde normları davranış kalıpları dışında normatif inançlar olarak da tanımlayan görüş mevcuttur. Normları kabul edilebilir uygun davranış kalıpları olarak tanımlayan görüşler normları öznelerin davranışlarını belirleyen ve uyulması gereken kurallara işaret etmektedir (Elster, 2009, s. 195). Normları normatif inançlar üzerinden açıklayan görüşe göre ise normlar rasyonel davranış motivasyonuna sahip değildir. Çünkü normlara uygun davranış kalıpları ancak farklı motivasyonlar ile farklı sosyal alanlarda üretilmektedir. Normları motive eden şey davranışa dönük rasyonellik değil, arzu ve inançların yapılandığı tercihlerdir (Sugden, 2000, s. 103-129).

Peter Katzenstein’a göre normların birbiriyle ilişkili düzenleyici ve kurucu rolleri de bulunmaktadır. Düzenleyici rolü normların uygun davranış ölçütlerini belirlerken, kuruculuk rolü ise aktör kimliklerinin eyleme yansımaları sağlamaktadır (Katzenstein, 1996, s. 5-18). Normların kurucu rolü bağlamında, Katzenstein “The Culture of National Security” adlı çalışmasında Japonya’nın İkinci Dünya Savaşı sonrası oluşturmuş olduğu barışçıl devlet imajı üzerinden “şiddet kullanmayan devlet normu”nun ulusal güvenlik politikalarındaki kurucu rolünü anlatmıştır. Audie Klotz’e göre de; Güney Afrika’daki apartheid rejiminin ortadan kalkması aynı zamanda ırk eşitliği(racial equality) normunun oluşumuna zemin hazırlamıştır. Normların kurucu rolüne örnek bu olay bağlamında ırk eşitliği normu zamanla birçok devlet tarafından benimsenmiş ve uluslararası toplumun meşru üyesi olmak adına kabul edilmesi gereken bir kriter haline gelmiştir. Güney Afrika Cumhuriyeti, devlet ve hükümet dışı aktörlerin de baskısıyla apartheid rejimine son vermek durumunda kalmıştır (Tabak, Normlar ve Uluslararası İlişkiler: Türkçe Yazın İçin Geç Kalınmış Bir Araştırma Gündemi, 2014, s. 21).

Normların kurucu rolü bağlamında yine Amitav Acharya Güneydoğu Asya Ülkeleri İşbirliği Örgütü(ASEAN)’ın benimsediği işbirlikçi güvenlik anlayışı üzerinden çalışmasında bir takım varsayımlarda bulunmuştur. Buna göre; ASEAN ülkeleri geleneksel egemenlik anlayışı ile çatışan

kurucu müdahale yerine işbirlikçi güvenlik normunu benimsemişlerdir. ASEAN ülkeleri açısından Soğuk Savaş dönemi ortak güvenlik anlayışını da yansıtan bu norm, yerel aktörlerin uluslararası aktörlere nazaran daha güvenilir olduklarını gösterirken devlet merkezli geleneksel güvenlik normlarının hala güçlü olduğunu yansıtmaktadır. Sonuçta Acharya bu çalışması ile yerel aktörlerin uluslararası normları kendi koşullarına göre yeniden inşa edebileceklerini kuramsallaştırmıştır (Tabak, Normlar ve Uluslararası İlişkiler: Türkçe Yazın İçin Geç Kalınmış Bir Araştırma Gündemi, 2014, s. 22).

Bazı akademisyenler ise normların düzenleyici ve kurucu rolüne ek olarak kural koyucu norm olarak adlandıran bir norm türünü tartışmışlar ancak bu sınıflandırma çok fazla ilgi görmemiştir. Normların kural koyucu rolü, onun ihlal edilmesi durumuna da işaret etmektedir. Öncelikle norm ihlal eden davranışın toplumsal onayı bulunmamaktadır. Bu bağlamda Jmaes Fearon sosyal normları genelde “İyi insanlar A,B,C durumlarında X’i yapar veya yapmazlar” şeklinde açıklamaktadır. Çünkü davranış kurallarının uyulması ya da uyulmaması konusunda ortak bir ahlaki değerlendirme yapılmadıkça, genellikle davranış kuralları sosyal bir norm niteliği kazanmamaktadır. Normların kural koyucu niteliğinin mantıksal bir sonucu da, tanımı gereği, normu destekleyenlerin bakış açısından kötü normların bulunmamasıdır. Çoğumuzun "kötü" olarak değerlendireceği normlar, örneğin; ırksal üstünlük, ilahi hak, emperyalizm normları gibi eskiden güçlüdür çünkü bazı gruplar normun uygunluğuna yani "iyiliğine" inanmıştır. Karşısındakiler de bunu kaçınılmaz olarak kabul etmek durumunda kalmıştır. Örneğin ABD’nin Japonya’da mayın kullanma konusunda gerekçeleri açıklaması mayınların kullanılmasına karşı ortaya çıkan yasaklayıcı normu kabul ettiği anlamına gelmektedir. Çünkü böylesi bir yasaklayıcı norm olmasaydı ABD bu konuda bir açıklama yapmaya ihtiyaç duymayacaktır (Finnemore & Sikkink , International Norm Dynamics and Political Change, 1998, s. 891-892).

Yukarıda yapılan norm tanımları birlikte düşünüldüğünde genel olarak normların belirli bir kimliğe sahip aktörler için uygun davranış standardı olduğu konusunda bir uzlaşma varmış gibi görünse de kavramsal farklı kullanımlar da söz konusudur.

Aynı davranış kurallarına atıfla sosyal inşacılar norm kelimesini kullanırken, sosyologlar ise “kurumlar” kelimesini kullanmaktadırlar. Bu bağlamda James March ve Johan Olsen kurum kavramını "belirli aktör grupları için belirli durumlarda uygun davranışı tanımlayan uygulamalar ve kuralların nispeten istikrarlı bir koleksiyonu" olarak tanımlamaktadır. "Norm" ile sosyolojik anlamdaki "kurum" kavramı arasındaki fark birleştirme özellikleri ile ilgilidir. Norm tanımı gereği yalnızca davranış standartlarını dışarda tutarken, kurum kavramı davranış kurallarının birlikte yapılandırılması ve

birbiriyle ilişkilendirme biçimine vurgu yapmaktadır (Finnemore & Sikkink , International Norm Dynamics and Political Change, 1998, s. 891).

Normların tanımlanması konusunda ortaya çıkan bu farklılıkların ana sebebi norm oluşum sürecinin belirsiz olmasıdır. Normların a priori yani deneysel bir sürece tabi olmadan oluşmuş ve öznelerin eylemlerini belirleyen kurallar bütünü mü yoksa öznelerin etkileşimiyle geçmesi ile ortaya çıkan toplumsal kurallar mı olduğu konusu norm oluşum sürecini muğlaklaştırmaktadır. Bu bağlamda normlar hem öznelerin davranışlarını belirleyen kurallar hem de özneler arası ilişkilerle ortaya çıkan fikri yapılarla ilişkili olduğunu kabul etmek tez çalışmanın da kuramsal çerçevesini oluşturan inşacı anlayışı da yansıtmaları açısından daha makul görünmektedir.

2.1.1 Normların Rol ve İşlevi

Normlar yukarıda açıklanan farklı tanımlamalar ile beraber değerlendirildiğinde konusu itibariyle aktörlerin davranış ve eylemlerine odaklanmaktadır. Akademik yazındaki normlar üzerinden yapılan tartışmalar da bu bağlamda eylemin gerçekleşme mantığı üzerinden gerçekleşmektedir. Uluslararası ilişkilerin kuramsal yaklaşımlarının normlara atfettiği roller ile onları tanımlama biçiminde paralellikler olduğu görülse de inşacı ve post pozitivist yaklaşımların uluslararası ilişkiler yazınında daha görünür olmasıyla beraber çalışmaların bu eylem mantığı üzerine dayanması birtakım teorilere başvurulmasını gerektirmiştir. Çünkü her bir eylem mantığı farklı bir norm kurgusuna sahiptir. Disiplinde normlar dört ayrı eylem mantığı çerçevesinde araştırılmaktadır: Sonuççuluk Mantığı(Logic of Consequentialism), Uygunluk Mantığı(Logic of Appropriateness), İletişimsel Mantık(Logic of Arguing), İhtilafılık Mantığı(Logic of Contestyedness)

Sonuççuluk mantığına göre, aktör davranışları rasyonel fayda-maliyet hesaplamaları ile normların zorlaması neticesinde oluşur. Bu bağlamda aktör davranışları önceden tahmin edilebilmektedirler. James G. March ve Johan P. Olsen sonuççuluk mantığı için beklenen sonuçlar mantığı (logic of expected consequences) ifadesini kullanmıştır. Onlara göre politik düzen, rasyonel eylemden kazanç sağlanabilecek koşullarda hareket eden rasyonel aktörler arasındaki müzakereler sonucu ortaya çıkmaktadır. Aktörlerin çıkar ve tercihleri sonuç beklentileriyle ilişkilendirilir ve dış politika ondan beklenen sonuçların bir yorumu olarak açıklanır (Olsen & March, 1998, s. 943).

Sonuççuluk mantığı daha çok pozitivist paradigmayı benimseyen neo-realist ve neo-liberal uluslararası ilişkiler araştırmacılarınca kabul edilmektedir. Aktörlerin “belirli bir kalıp içinde hareket ettikleri, verili bir sosyal ortamda bulundukları kabul edilir ve ilgili sosyal ortamda mevcut normlara

uygun davranmadıklarında cezalandırıldıkları savunulmaktadır. Bu çerçevede normlar aktör davranışlarını kesin olarak belirleyen, önceden tayin eden ve ihlal edildikleri takdirde ihlalcisine cezanın ya da zararın öngörüldüğü kural benzeri yapılar olarak betimlenmektedir (Tabak, Normlar, Uluslararası İlişkiler ve Dış Politika, 2017, s. 155).

Uygunluk mantığına göre normların belirli kimliğe sahip aktörler için uygun davranışın ne olduğuna ilişkin beklentiyi yarattığı öne sürülmektedir. Bu mantık, aktör davranışının, uygun davranış olarak görülen normlarca teşvik edildiği ve belirli kimliği paylaşan aktörlerin o kimliğe uygun hareket ettiği öne sürmektedir. Bu çerçevede davranışın normun öngördüğü kimliğe uygun olması aktör bağlamında temel motivasyon unsuru kabul edilir (Tabak, Normlar ve Uluslararası İlişkiler: Türkçe Yazın İçin Geç Kalınmış Bir Araştırma Gündemi, 2014, s. 25). Finnemore ve Sikkink'e göre ise davranışın gerçekleşmesini etkileyen diğer faktörler ise normun öğretilerinden uzaklaşıldığı takdirde aktörün olası sosyal ayıplama, kınama ve dışlama gibi süreçlere maruz kalma durumudur (Finnemore & Sikkink , International Norm Dynamics and Political Change, 1998, s. 892). Uygunluk mantığı da bir çeşit rasyonalite öngörmektedir. Bu bağlamda ana akım inşacılar tarafından da benimsenmektedir. Finnemore ve Sikkink bu durumu şu şekilde açıklamaktadır: "Rasyonalite durumu, normatif dönüşüm ve etkinin politikadaki aşamalarının hiçbirinden ayrı düşünülemez. Normlar ve rasyonalite birbirleriyle derin olarak bağlıdır (Finnemore & Sikkink , International Norm Dynamics and Political Change, 1998, s. 889).

İletişimsel mantığı ön plana çıkaran eleştirel inşacılar göre ise aktör davranışını yaratan eyleminin kendisinden çok aktörlerin diskurlarını etkileyen simgesel yapılar daha önemlidir, onlara odaklanmak elzemdir. Eleştirisel inşacılık, eylemi onu gerçekleştiren aktörün söylemleri üzerinden tanımlamaktadır. Ayrıca bu noktada iletişimsel süreçler de ön plana çıkarılmaktadır. Normlar da dahil olmak üzere bütün düşünsel unsurların sosyal yapıdaki işlevlerinin ortaya çıkarılmasında dili referans noktası kabul etmektedirler. Uygunluk mantığından farklı olarak normların herhangi bir eylemi teşvik edebilmesi, norm üzerindeki kolektif uzlaşıya bağlıdır. Bu uzlaşıya varılması da kişiler arası tartışma ve münazara ile mümkündür. Ayrıca aktörlerin çıkarları, tercihleri ve mevcut durum algılamaları verili kabul edilmez aksine söylemsel bağlamda yeniden inşa edildiği kabul edilir. Normlar aktör davranışını ancak tartışma, müzakere gibi süreçler neticesinde teşvik edebilmektedir (Tabak, Normlar ve Uluslararası İlişkiler: Türkçe Yazın İçin Geç Kalınmış Bir Araştırma Gündemi, 2014, s. 28).

İhtilafılık mantığı ise daha ziyade post-pozitivist inşacılar tarafından benimsenmektedir. Tam bilgi ve bilme durumunun mutlak olmadığı kabulüne dayanan bu yaklaşım bilgi durumunu aktörlerin tecrübesi ile açıklamaktadır. Bu mantığa göre bilme durumu sübjektif ve ihtilafıdır. Ayrıca bilginin

kendisi yeniden inşaya tabidir. Normlar bağlamında ise normların anlam ve etkisi verili kabul edilmez. Normlar varoluşları gereği tartışmalı kabul edilir ve sürekli inşa faaliyetine tabidir. Bu yeniden inşa durumu, sürekli müzakere ve yeniden yorumlamaya tabidir. Bu süreçlerin sonucu ise kültürel uygulamalarca belirlenir. İletişimsel eylemler normun ona yüklenen anlamını inşa ederken kültürel olumlamalar ise normların davranışa etki edebileceği sosyal çerçeveyi yaratmaktadır (Tabak, Normlar ve Uluslararası İlişkiler: Türkçe Yazın İçin Geç Kalınmış Bir Araştırma Gündemi, 2014, s. 29).

Normların rol ve işlevleri en kısa özetile; fikri dönüşümlere katkıda bulunmak, bilişsel altyapıyı oluşturmak, özneler arası anlamlandırmaları şekillendirmek, kavramsal çerçeveleri söylemsel, davranışsal ya da temsili olarak yeniden üretmek, eylemleri düzenleyip teşvik ederek aktör davranışını ve aktör davranışını etkileyen kimlikleri inşa etmektir.

2.1.2 Normlar ve Uluslararası İlişkiler

Normların uluslararası ilişkilere konu olması, akademik yazında mevcut kuramların aktör davranışlarının uluslararası sistem ile ilişkisini açıklama çabaları çerçevesinde gelişmiştir. Davranış bilimleri ile sosyal eylem kuramının alana yansması ile beraber normların araştırmalardaki görünürlüğü artmış zamanla normların aktör davranışı üzerindeki etkisi kabul edilmiştir (Tabak, Normlar, Uluslararası İlişkiler ve Dış Politika, 2017, s. 148).

Normlar uluslararası ilişkiler bağlamında Soğuk Savaş döneminin sona ermesi ile beraber disiplindeki üçüncü büyük tartışma (Lapid, 1989) olarak kavramsallaştırılan kuramsal gelişme neticesinde sosyal teorinin disipline daha fazla sirayet etmesiyle gündeme gelmiştir. Post pozitivist ve inşacı yaklaşımların mevcut pozitivist paradigmaya meydan okumasıyla normlara daha fazla alan açılmıştır.

Pozitivist paradigmayı benimseyen uluslararası ilişkiler uzmanları olay ve olgulara yaklaşırken değer yargılarını görmezden gelmiş, objektif olma kaygısıyla hareket etmişlerdir. Teorideki bu objektif olma kaygısı pozitivistliği güçlendirirken normların çalışmalarda geri plana itilmesine neden olmuştur. Teoride realizmin hakimiyeti, pozitivist yaklaşımların genel geçer varsayımları, kültürel rölativizm ve iki kutuplu sistemin getirdiği koşullar normların uluslararası ilişkiler çalışmalarında göz ardı edilmesinin başlıca sebepleri arasında gösterilebilir (Bakan, 2002, s. 428-429).

Normatif uluslararası ilişkiler teorisi köken olarak Platon, Aristo, Kant, Hegel ve Marks gibi düşünürlerin çalışmalarına da dayandırılmaktadır. Bu bağlamda normların uluslararası ilişkilerde araştırmalara konu olması kendisini zengin bir düşünce mirasına dayandırmaktadır. Ancak uluslararası

ilişiler sosyal bilimlerin bir alt dalı olmak yerine ayrı bir disiplin olarak gelişmeye başladığı yakın dönemden 1980'lere değin normatif kökenlerinden ayrı düşünülmüş, çalışmalarda bilimsel yaklaşımların egemenliği ile pozitivist bir epistemoloji takip edilmiştir. Uluslararası ilişkilerin normatif teorisinde şu üç unsur ön plana çıkmaktadır. Birincisi, normların dünya politikasında önemli olduğu varsayımı, ikincisi moral değerlerin uluslararası siyaseti etkilediği varsayımı ve son olarak faillik ya da amaçlı eylemin ahlaki bir kavram olduğu varsayımdır. Bu varsayımların her biri disiplin içerisinde geniş bir yaklaşımlar yelpazesi oluşturmuş, normatif teoriye önemli katkılar sağlamıştır (Toni, 2016, s. 45-53).

Ancak normlara asıl geri dönüş ve ilgi 1980'lerden itibaren Ruggie, Friedrich Kratochwil, Alexander Wendt gibi inşacı kuramcılarla beraber yaşanmıştır (Finnemore & Sikkink , International Norm Dynamics and Political Change, 1998, s. 889-890). Normların uluslararası ilişkiler bağlamında yaygın olarak kullanılmasını beraberinde getiren ilk isim Nicholas Onuf olmuştur. O zamana değin materyal bir unsur olarak görülen normlar sosyal olarak inşa edilen ve sosyal süreçlerle yeniden üretilen yapılar olarak açıklanmaya başlanmıştır (Tabak, Normlar ve Uluslararası İlişkiler: Türkçe Yazın İçin Geç Kalınmış Bir Araştırma Gündemi, 2014, s. 20).

Güney Afrika'daki apartheid rejiminin sona ermesi, Soğuk Savaş'ın sona ermesi ile beraber ortaya çıkan demokrasi ve insan hakları konusundaki normatif gelişmeler, belirli türde silahların yasaklanması vb. konularda yaşanan ilerlemeler de norm araştırmacılarını cesaretlendirmiştir. Normlara dönük ilgi, diğer yaklaşımların tatmin edici şekilde açıklayamadığı uluslararası politikanın diğer konuları için de yeni açıklamalar yapma konusunda fırsatlar yaratmıştır (Finnemore & Sikkink , International Norm Dynamics and Political Change, 1998, s. 890).

Normların uluslararası ilişkilerde yaygın kullanımı, ilk olarak rejim teorileri çerçevesinde yaşanmıştır. Normlar uluslararası ikili ve çok taraflı anlaşmalar yoluyla oluşturulan tematik rejimlerin, rejime taraf ülkelerin davranışlarını ne yönde ve ne derece etkilediğini anlamak için kullanılmışlardır. Ancak norm üzerindeki asıl ilgi inşacı yaklaşımların akademik yazında daha fazla yer bulmasıyla yaşanmıştır. Öncelikle kimlik özelinde kurumsallaşmış düşünsel/fikri mefhumların aktör davranışı üzerindeki etkisinin ölçülmesi ve ispatı yönündeki inşacı çalışmalar beraberinde normların özellikle de uluslararası normların aktör davranışı üzerindeki etkisini de tartışmaya açmıştır (Tabak, Normlar, Uluslararası İlişkiler ve Dış Politika, 2017, s. 149).

Mark Hoffman'a göre uluslararası ilişkilerdeki etik meseleler üzerine yapılan tartışmalar, normatif teoriler üzerinden iki ana yaklaşıma indirgenmiştir. Bunlar, 'kozmpolit' ve 'toplulukçu' yaklaşımlardır. Bu iki farklı yaklaşım; devlet egemenliğinin etik sınırlamaları, insan hakları talepleri, adalet meselesi,

müdahale etiği ve çevre gibi normatif meselelerde farklı perspektiflerden hareket etmektedir. Müdahale normu bağlamında; Toplulukçular, uluslararası toplumda düzeni sağlamak için müdahale etmeme ilkesini benimserken, kozmopolitler ise müdahaleyi yalnızca insan haklarının ve sosyal adaletin korunması gibi belirli koşullar altında haklı gösterildiğinde kabul etmektedirler (Hoffman, 2016, s. 27-45).

Normların rolü uluslararası ilişkilerde tartışılmaya başlandığında aktör davranışının belirlenmesi şeklinde sınırlı bir yaklaşımla ele alınmış, rejim teorileri bağlamında pozitivist yaklaşımlarla devletlerin davranışlarının nasıl sınırlandırıldığını ya da devletlerarası işbirliklerinin nasıl sürdürülebilir kılındığını incelemek için kullanılmışlardır. Ancak inşacı yaklaşımlar ile beraber normlar, kendilerine biçilen ‘kişilerarası anlamlandırmaları belirleme, bilişsel çerçeveler ve kavramsallaştırmalar oluşturma, uygulama alışkanlıkları belirleme, uygun davranış kalıplarını belirleme ve öğretisini benimseyen ve benimsemeyen aktörler için kimlik kurma’ gibi roller çerçevesince, uluslararası ilişkiler alanında yapı(structure), yapan(agent) ve eylem arasındaki karşılıklı inşa ilişkisinde ortaya çıkan sayısız soruya cevap sunmuştur (Tabak, Normlar, Uluslararası İlişkiler ve Dış Politika, 2017, s. 150).

2.2 Uluslararası İlişkiler Teorilerinin Normlara Bakışı

2.2.1 İdealizm ve Normlar

İdealizm iki savaş arası dönemde uluslararası ilişkilerin hâkim düşünce okulu kabul edilse de kökenleri daha eskiye dayandırılmaktadır. Ancak uluslararası ilişkilerin disiplin olarak ortaya çıkışı bu döneme denk gelmiş ve idealizm o dönemim ABD Başkanı W.Wilson’un ilkeleri ile ilişkilendirilmiştir. Bu ilkelerin en öne çıkanı ise Milletler Cemiyeti’nin kurulması talebi olmuştur. Daha sonraları ise uluslararası barış ve düzenin sağlanması noktasında BM gibi diğer uluslararası örgütlerin kurulmasına da öncülük edecek fikirler seti haline gelmiştir.

İdealizm uluslararası barışın sağlanması ve savaşların önlenmesi anlamında uluslararası kurumsallaşmanın ve ahlaki normların önemine vurgu yapmaktadır. Liberal düşünürlerden Karl Deutsch, İkinci Dünya Savaşı sonrası Batı Avrupa ve Kuzey Amerika’da “çoğulcu güvenlik toplulukları”nın ortaya çıktığını ileri sürerek uluslararası ilişkilerdeki kolektif kimliklerin önemine vurgu yapmıştır. Kolektif kimliklere bağlı olarak devletler tarafından paylaşılan normlar, kurumlar ve değerler sayesinde uluslararası ilişkilerde anarşik duruma rağmen bir düzenin oluşturacağı varsayımı üzerinde durulmuştur (Küçük, Uluslararası İlişkilerde Sosyal İnşacılık, 2017, s. 332).

BM ve Avrupa Birliği gibi örgütlerin kurulması konusu sadece Wilson'ın ilkelerine dayanmamaktadır. Uluslararası örgütlerin kurularak barışın sağlanması anlayışı, modern dönem boyunca da birçok filozof tarafından ileri sürülmüştür. Özellikle Immanuel Kant ve işlevselci anlayışın öncülerinden David Mitrany gibi birçok fikir adamı Soğuk Savaş ikliminin hâkim olduğu dönemlerde uluslararası ilişkiler alanında referans kaynağı olmuştur. Bu düşünürler barışın kalıcı olması adına ideal bir uluslararası ilişkiler sistemini tanımlarken liberalizm yerine normativizm kavramlarını da kullanmıştır. İdealizm'in Soğuk Savaş dönemindeki fikri yansıması ise daha ziyade uluslararası hukuk alanında yapılan normatif düzenlere dayandırılmaktadır. Özellikle insan hakları ve silahsızlanma ile ilgili alanlar başta olmak üzere BM çatısı altında uluslararası anlaşmalar imzalanmış, normlar oluşmuş ve uygulamaya konulmuştur. Soğuk Savaş döneminin bitişi de idealist felsefenin bir sonucu kabul edilmektedir. Çünkü yeni dönem Doğu ve Batı bloku arasındaki devletler arası bir sıcak savaş ile değil, bu iki blokun birbiriyle daha çok yakınlaşması, diyalogu iş birliği ve düzenlemeleri neticesinde meydana gelişmiştir. ABD ve SSCB'nin Soğuk Savaş dönemi boyunca özellikle silahsızlanma, ekonomik iş birliği ve diğer birçok alanda yaptıkları anlaşmalar ile ulusal ve uluslararası alanda barış ve iş birliğine dayalı normatif yapının oluşmasına öncülük etmesi, iki kutuplu sistemi de sonlanmasına vesile olmuştur. Dönüşen ve gelişen yeni uluslararası norm, kültür, fikir ve kimlikler uluslararası ilişkilerin değişiminde ve Soğuk Savaş'ın sona ermesinde başat rol oynamıştır (Gözen, 2017, s. 86-87).

İdealizm'in felsefi temelleri, insanların rasyonel çabaları ile reformlar yaparak değişimi ve ilerlemeyi sağlayacağı düşüncesine sahip aydınlanma geleneğine dayanmaktadır. Bu felsefe; uluslararası düzeyde savaşları önleyecek yöntem, araç ve kurumların geliştirilmesi adına normatif yönü de bulunan reformlar yapılmasını savunmaktadır. İdealizm bir yapının dönüştürülmesi için devletler arasında hukuki düzenlemelerin olması gerektiğini de savunur. Uluslararası hukukun uluslararası sisteme düzen ve istikrar getirdiği öne sürülmektedir. Uluslararası sorunların çözülmesi adına uluslararası hukuk, adalet, norm ve etik önemli iken uluslararası toplumun oluşturulması için ise uluslararası örgütler ve rejimler önemlidir. Her ne kadar idealizm normatif teoriden farklı gibi görünse de bu yönüyle normatif bir emredicilik özelliği barındırmaktadır.

2.2.2 Realizm ve Norm

Realizm, normları uluslararası ilişkileri açıklama konusunda geri plana atan bir uluslararası ilişkiler teorisidir. Realist düşüncüyü paylaşan akademisyenler, devletlerarası ilişkileri açıklarken normatif değerler yerine güç mücadelesi, ulusal çıkar ve anarşinin uluslararası sisteme hâkim olduğu anlayışı üzerinde durmaktadır. Realist uluslararası ilişkiler yazınının önemli temsilcilerinden Hans J.

Morgenthau ve neorealizmin önemli temsilcilerinden Kenneth Waltz'ın müdahaleye dair görüşleri oldukça önemlidir.

Hans Morgenthau'ya göre uluslararası planda geçerli tek gerçek güçtür. Güç yine kendine karşı bir güç tarafından dengelendiği takdirde uluslararası barış ve düzen sağlanmaktadır. Morgenthau'ya göre bu konuda ileri sürülen “ortak güvenlik” ve “dünya devleti” gibi çözüm yolları geçersiz ve başarısız olduğu pek çok örnek bulunmaktadır. Morgenthau, ulusal çıkar ve güç kavramları karşısında uluslararası hukuk ve etik gibi öğeleri ikincil öneme sahip unsurlar şeklinde tanımlamıştır. Ona göre düzen, barışa göre öncelikli bir konudur. Dünyada barışı sağlayacak iki yol bulunmaktadır. Biri güç dengesi diğeri ise güç dengesi içindeki güç mücadelesine uluslararası hukuk, uluslararası ahlak şeklinde normatif kayıtlar konulmasıdır. Ancak bu normatif kayıtlar da ona göre güç mücadelesini barış içinde tutma konusunda yetersizdir. Güç dengesi, realizmin tek barış kuramıdır. Bu bağlamda Morgenthau, devletler arasında güç dengesi sağlandığı ölçüde barışın mümkün olacağı varsayımını savunmaktadır. Güçlü bir devletin hegemonyasına dayalı bir güç dengesi içinde barış, hegemonik devletin normlarını ve kurallarını taşımaktadır (J.Morgenthau, 1970, s. 29). Bu yönüyle realizm, barışın ön koşulu olarak güç dengesine dayalı uluslararası sistemin hegemonik normatif yapısına bağlı kalmayı ön koşul görmektedir.

Morgenthau, “Uluslararası Politika: Güç ve Barış Mücadelesi” kitabının başlangıç bölümünde uluslararası politika ile ülke içi politika arasında keskin bir ayrıma gitse de bu fikri sonrasında sistematik olarak yıkar. Toplumsal yaşamın kendisinden ayrılamayacak biçimde iktidar mücadelesi olarak tanımladığı bütünsel politikayı öne sürmektedir. Pek çok ülkede yasalar, kurumlar ve normlar iktidar mücadelesini sembolize etmiş ve toplumsal olarak kabul edilebilecek kanallara yönlendirmiştir. Morgenthau ise aynı varyasyonları ülke içi politika düzleminde tanımlamıştır. Britanya ve ABD gibi güçlü toplumlarda normlar ve kurumlar; iktidar mücadelesini arka plana iterken, Nazi Almanyası ve Sovyetler Birliği gibi ülkelerde norm ve kurumların zayıf olmasından dolayı iktidar mücadelesinin sınırları çizilememektedir. Bu bağlamda Morgenthau için topluluklar, kimlikler ve normlar, ülke içi ve dünya düzeni kurulması ve sürdürülmesi noktasında belirleyici unsurlar olarak görülmektedir (J.Morgenthau, Politics Among Nations: The Struggle For Power and Peace, 1948, s. 17-18).

Neo realizmin öncülerinden Kenneth Waltz ise realizmi bilimsel bir teoriye dönüştürme kaygısıyla hareket etmiştir. Kenneth Waltz, uluslararası sistemin işleyişini “Theory of International Politics” adlı çalışmasında incelemiştir. Bu eserinde aktörlerin uluslararası sisteme sosyalleştirilmeleri ve homojen bir uluslararası sistemin ortaya çıkmasındaki rollerine vurgu yapmıştır.

Waltz'a göre toplumlar çeşitli şekillerde normlar oluşturur ve bu norma uyumu teşvik eder. Bu yönüyle sosyalleşme oluşur ve davranış farklılıkları azalır. Gruptaki aktör davranışının kalıcı özellikleri

bir ölçüde aktörlerin sahip olduğu niteliklerinden kaynaklanmaktadır. Aktörlerin etkileşime geçmesiyle ürettikleri özellikler toplumun sahip olduğu özelliklerden başka sonuçlar doğurur. Davranışı sınırlayan ve şekillendiren bu sosyalleşme sürecidir. Aktör davranışların sınırlayan ve şekillendiren ikinci yol ise rekabettir. Gevşek, örgütlenmiş veya parçalanmış sosyal sistemlerde rekabet gerçekleşir. Sosyalleşme niteliklerin ve davranışların benzerliğini teşvik eder. Rekabet ise aynı şekilde rekabet eden aktörlerin özerk şekilde karar verme ve eylemleriyle ilişkilerini ayarladığı bir düzeni yaratır. Bu bağlamda aktörler için normların ve norm takibinin, sistem içerisinde farklı davranış oluşumunu önlediği, aktörler arasında davranış benzeşmesini sağladığını öne sürmektedir. Bu benzeşmenin sistem içerisinde homojenleşmenin oluşmasına ve sürdürülmesine yardımcı olduğu sonucu çıkmaktadır (Waltz, 1979, s. 75-76).

Jack Donnelly norm ve kurumların aynı zamanda uluslararası düzeyde yapısal olduğunu ve uluslararası yapıya etkisinin teorik değil ampirik bir sorun olduğunu öne sürmüştür. Ona göre paylaşılan değerler ve kurumlar, belirli durumlarda, aktörleri ait oldukları yapıdan daha güçlü bir şekilde etkileyebilmektedir. Özellikle çoğulcu güvenlik topluluklarına ilişkin literatür, kurumların, değerlerin ve kimliklerin uluslararası güvenliğin yüksek politikalarında dahi potansiyel etkisini vurgulamaktadır. Küresel düzeyde dahi normlar ve kurumlar önemli etkiye sahiptir. Jack Donnelly, Melian Diyalogu'nda geçen Atinalıların söylediği, 'güçlü olan elinden geleni yapar, zayıf olan çekmesi gereken acıyı çeker' sözünü eleştirir ve güçlü olan aktörün davranışlarının çoğu zaman zayıf aktörlerin hakları tarafından da kısıtlanabildiğini ileri sürer. Her ne kadar egemenlik başta olmak üzere hakları güçlü aktörlerce de ihlal edilebilse de mevcut yapıda müdahale etmeme normuna dayanan varsayımlar, anarşi veya kutupluluğa dayanan varsayımlardan daha "belirsiz" değildir. Ona göre haklar mantığının mı yoksa güç mantığının mı uluslararası davranışı daha iyi açıkladığı teorik değil ampirik bir sorudur. Kurumlar ve normlar büyük ölçüde güçlülerin maddi çıkarlarına indirgenmiş ve 'müdahale değişkenleri olarak görülmektedir.. Bununla birlikte, devletler bazen hem kendi çıkarları için hem de ihlal etmenin getireceği maliyetleri göz önünde bulundurarak ahlaki normlara uymaktadırlar. Ancak, Kosova, Doğu Timor ve Darfur'daki insani müdahaleler, ne kadar gecikmiş ve sınırlı olsa da soykırım karşıtı norm ve insani ilkelerin bağımsız normatif gücü olmadan anlaşılamaz (Donnelly, 2005, s. 29-54).

2.2.3 Neo Liberalim ve Norm

Siyaset bilimindeki liberalizmin öncülerinden kabul edilen Immanuel Kant'ın daimi barış önermesi liberalizmin normlara bakışını anlamak açısından önemlidir. Kant yaşadığı dönem itibariyle insanların alışkın olmadığı bir devlet formunu betimlemiştir. Kant'ın fikirlerinin uluslararası ilişkiler açısından

önemi; cumhuriyet ile yönetilen ülkelerin dış politikalarının otoriter ülke dış politikalarından farklılık göstereceğini iddia etmesidir. Kant, rejim şeklini dış politikaya etki eden bir faktör olarak ele almış ve onun karar alıcıların davranışlarını etkileyen bir yapı olduğunu öne sürmüştür. Kant öncelikle çatışmasızlık ile barış arasında bir ayrım yapmaktadır. Çatışmasızlık durumunun uzun vadeli bir barışı hâkim kılacağını öne sürmektedir. Ona göre uluslararası sisteme barışın hâkim olabilmesi için gerekli şartlar bulunmaktadır. Bunların başında ülkelerin cumhuriyet ile yönetilmeleri gelmektedir. Daimî barışın bir diğer şartı ise evrensel konukseverliktir. Yani herkesin gittikleri başka bir ülkede düşmanca muamele görmemesidir. Kant'ın daimî barışın sağlanması adına ortaya koyduğu ilkeler daha sonrası dönemde liberal teorinin altyapısını oluşturan iki önermeye zemin hazırlamıştır.

1930'ların sonundan itibaren Avrupa'da yükselen aşırı milliyetçilik ve faşizm dalgası ile beraber liberal teorinin temel varsayımı olan sıradan vatandaşın normal şartlar altında savaştan hoşlanmadığı algısı bu dönemdeki gelişmeler neticesinde sarsılmıştır. Halkın tercihleri sonucu oluşan siyasi rejimlerin saldırgan olmamaları gerekmektedir. Almanya ve İtalya'daki gelişmeler tersini göstermiştir. Savaş sonrası dönemde liberal anlayışın savunduğu demokratik rejimlerin daha barışçıl olduğu hipotezi dönüşmüş, demokrasilerin genel anlamda daha barışçıl olduğunu iddia etmek yerine demokrasilerin birbirlerine karşı barışçıl olduğu ve demokratik olmayan rejimlere karşı saldırgan olabilecekleri hipotezi olan demokratik barış teorisi geliştirilmiştir (Wiltze, 2016, s. 137-138)

1970'lerle birlikte tartışılmaya başlayan neo liberalizm ya da liberal kurumsalcılık ise 1970'li yılların sonunda yaşanan petrol krizi neticesinde devletler arasındaki ekonomik karşılıklı bağımlılığın arttığı gerçeğine dayanmaktaydı. Temel felsefesi ise uluslararası sistemde devletler ile diğer aktörler arasında iş birliğinin nasıl sağlanabildiği meselesine dayanmaktadır. Neo liberal düşünceye göre devletler kolektif menfaat elde edebilmek adına BM ya da IMF gibi hükümetler arası kurumlara gönüllü olarak katılmaktadır. Devletler ayrıca enformel kurumsal düzenlemeler ya da uluslararası rejimlerde de kurabilirler. Bunlar aktörlerin beklentilerinin, uluslararası ilişkilerinin belirli bir alanında örtüşmesi ile ortaya çıkan belirli ya da örtülü ilkeler, normlar, kurallar ve karar alma prosedürlerini yaratmaktadır. Neo liberalizm, liberal uluslararası ilişkiler teorinin uluslararası kolektif sonuçları elde etmek konusunda uluslararası kurumların oynadıkları role odaklanmaktadır. Bu nedenle neoliberal kurumsallık şeklinde de ifade edilmektedir.

1975 yılından itibaren. John Ruggie, uluslararası ilişkiler teorisine rejim kavramını kazandırmıştır. Liberal teori anlayışı içerisinde ele alınan bu kavram; “bir grup devletin kabul ettiği karşılıklı beklentiler, kural ve uygulamalar, planlar ve mali yükümlülükler olarak tanımlamıştır.” Rejim teorilerinin gelişmesinde, İkinci Dünya Savaşı sonrası Batı blokundaki devletler arasında oluşan

ekonomik ve ticari ilişkilerin yeri büyüktür. Ancak uluslararası normların, kuralların ve kurumların somut anlamda güçlü bir şekilde yerleşmedeki alanlarda güçlü rejimler oluşmamıştır. Özellikle bu dönemde insan hakları bu alana dahildir. İnsani müdahale kavramı konusunda tüm aktörlerin arasında uzlaştığı bir konsensüs sağlanamamıştır (Wiltze, 2016, s. 144-145)

Neo liberalizm uluslararası kurumların iş birliğini kolaylaştırdığını savunmasıdır. Kurumların devletlerin menfaatine göre hareket edip etmediği meselesine ise akademisyenler de bir dizi yanıt vermiştir. Martha Finnemore ve Kathryn Sikkink'in yaklaşımına göre uluslararası örgütler küresel politikada norm girişimciler için hem bir platform görevi görmekte hem de kendisi gündem oluşturuca olarak işleve sahiptir (Finnemore & Sikkink , International Norm Dynamics and Political Change, 1998).

Uluslararası örgütler paylaşılan değerleri temsil eden tarafsız yapılar olarak ortaya çıkmışlardır. Bu bağlamda uluslararası siyasette ön plana çıkarak meşruiyet kazanmışlardır. Bu durum uluslararası örgütlerin küresel düzeyde belirli fikir ve normları desteklemelerine yardımcı olmaktadır. Finnemore'un da öne sürdüğü üzere bu süreçteki temel unsurlardan biri örgütlerin, devletleri ve bu devletler içerisindeki belirli bileşenleri küresel normlar etrafında sosyalleştirme yeteneğidir. Bu yolla yurtiçi politik gündemler hatta görece daha güçlü devletlerin dış politikaları uluslararası örgütler tarafından etkilenebilmektedir. Ancak örgütler onlara verilen politikaların basit şekilde peşinden gitmemektedirler. Michael Barnett ve Finnemore'a göre kurumsal görevliler bu büyük politik emirleri yeniden inşa eder ve doktrin haline getirerek prosedürlere ve eylem biçimlerine dönüştürürler (Sterling-Folker, 2016, s. 144-145)

Son tahlilde liberal teorinin kurumlara atfettiği önem ile beraber normların uluslararası ilişkilerdeki yeri ön plana çıkarılmıştır. Özellikle neo liberalizmin öne çıkardığı kurumsalcılık fikri bağlamında normlar kurumsallaşmayı kolaylaştırıcı bir rol üstlense de kurumları ve aktörleri dönüştürücü bir rolü kabul edilmemektedir.

2.2.4 İngiliz Okulu ve Norm

1950'li yıllardan itibaren uluslararası ilişkiler disiplininde Amerikan üniversitelerinin de etkisiyle davranışçılık yaklaşımı hâkim hale gelmiştir. Bu yaklaşımın en temel özelliği sosyal bilimlere test edilebilir bir çalışma alanı olarak görmesidir. Bu yönüyle pozitivist bir metodolojiyi de içinde barındırır. Bu dönemlerde, İngiltere'deki bir grup akademisyen ise davranışçılık yaklaşımının barındırdığı bu pozitivist metodolojiye karşı tarihçi ve yorumsamacı metodolojiyi savunmuştur.

İngiliz Okulu kuramının temelleri işte bu ortamda Britanya Uluslararası Politika Kuramı Komitesi'nde çalışan Martin Wight, Herbert Butterfield, Adam Watson ve Hedley Bull tarafından ortaya

atılmıştır. Özellikle Martin Wight'ın komite yayınları başta olmak üzere Londra İktisat Okulu'nda verdiği dersleri İngiltere'deki pek çok uluslararası ilişkiler öğrencisini etkilemiştir. İngiliz Okulun kendi başına bir kuram haline gelmesinde ise Avustralya kökenli Hedley Bull en önemli katkıyı yapmıştır. Bull, diğer üç akademisyenin eserlerinden de faydalanarak kendi katkılarıyla geliştirdiği bir anlayışı ortaya çıkarmıştır. 1980'lere kadar bu dört akademisyen de oluşturdukları düşünsel çerçeve için "İngiliz Okulu" terimini kullanmamışlardır (Balkan Devlen & Özdamar, 2010, s. 45). İngiliz Okulu tabiri daha sonraları bu akademisyen grubunun aynı eğitim sisteminden gelmiş olmaları ve mevcut geleneği sürdürmüş olmaları nedeniyle kullanılmıştır. En temel ortak özellikleri tarihçi ve yorumsamacı metodolojiyi kullanarak uluslararası ilişkilerin temel kavramları arasında bir orta yol bulmayı hedeflemiş olmalarıdır. Bir diğer ortak özellikleri ise realist paradigmanın tersine uluslararası ilişkileri bir normatif teori olarak görmeleridir. Bu yönüyle normları, kimlikleri ve etik değerleri uluslararası ilişkilerin merkezine almışlardır.

İngiliz Okulu terimi daha ziyade 1970'lerde ortaya atılmıştır. Bu gelenek Barry Buzan, Richard Little ve Andrew Hurrell gibi akademisyenler ile devam etmiş, 1990 sonrası adeta bir rönesans dönemi yaşamıştır. Son yıllarda ise Robert Jackson, Tim Dunne ve Nicholas Wheeler bu akademik camiada ön plana çıkmışlardır (Linklater, 2016, s. 123).

İlk dönem yazarlardan Martin Wight'ın analizleri eklektik olması yönüyle ön plana çıkmaktadır. Çünkü onun analizleri hem realist hem de devrimci gelenekleri barındıran rasyonalist geleneğe yakın fikirler taşımaktadır. Bu geleneği sonraki temsilciler de sürdürmüştür. Okul geleneğinin kendisi de pek çok paradigmayı harmanlayan eklektik bir yapıya sahiptir.

Okul geleneği, uluslararası ilişkileri ne tamamen güç ve çıkar ilişkisine dayalı bir anarşik sistem olarak tanımlamakta ne de Kantçı devrimci gelenekteki dünya devleti iyimserliğine sahip bir şekilde açıklamaktadır. Okul, uluslararası ilişkilerin anarşik yapısı ile beraber devletleri temel aktör şeklinde kabul etse de insan faktörünü de analizlerine dahil ederek anarşik yapıya rağmen bir düzenin kurulabileceği fikrini savunmaktadır. Bu açıdan okul, orta yol olarak tarif edilen rasyonalist yani Grotisçu geleneğe yakın durmuştur. Aynı zamanda bir hukuk düşünürü olan Hugo Gratius, uluslararası sistemi haklar ve ödevler dengesi içinde tanımlamış, devletlerin de bu hak ve ödevler çerçevesinde eylemde bulunabileceklerini ileri sürmüştür. Bu argümana göre bir devlet, diğer devletlerin egemenlik haklarına görev bilinciyle saygı ile hareket ederek, kendi egemenliğine de saygı gösterilmesini sağlamış olacaktır. Sonuç itibarıyla uluslararası ortamda düzen ve iş birliği de sağlanmış olacaktır. Grotisçu gelenekteki bu anlayıştan hareketle İngiliz okulu üyeleri uluslararası toplum kavramını oluşturmuşlardır. Onlar, uluslararası sistemi devletlerin davranışlarını kendi rızalarıyla kurallara bağladığı, ortak kurum

ve rejimlerle iş birliğinin sağlandığı bir alan olarak tanımlamaktadırlar. Bireylerin ortak değerler ve kurallar çerçevesinde bir toplum oluşturabileceği varsayımından hareketle devletlerin de aynı şekilde bir uluslararası toplumu yaratacağını öne sürmektedirler (Elçi, İngiliz Okulu'nun Düzen-Adalet Tartışması Bağlamında BM Barışı Destekleme Operasyonlarının Analizi, 2022, s. 467-468).

İngiliz Okulu sahip olduğu fikri temel bağlamında 19.yy'da uluslararası toplumun normatif yapısına tarihsel bir metodoloji ile odaklanan Alman tarihçi Hermann Ludwig Heeren'den beslenmektedir. Heeren'e göre uluslararası toplum birbirlerinin egemenlik ve bağımsızlıklarına saygı duyan, ortak çıkara sahip devletlerden müteşekkildir. İngiliz okulu yaklaşımı, bu düşünceyi geliştirmiş ortak çıkar yerine ortak normların düzen sağlayıcı rolüne vurgu yapmıştır (Palabıyık, 2017, s. 220).

2.2.4.1 Uluslararası Toplum ve Normlara Bakış

İngiliz Okulu düşüncesinin temelinde; egemen devletlerin anarşik bir sistem içinde yer alsalar dahi düzeni sağlayan bir toplumu oluşturdukları düşüncesi yatar. Devletlerin de üyesi olduğu anarşik toplum düzeninin uluslararası hukuk ve ahlaki normlar yoluyla sınırlandığı öne sürülür. Martin Wight orta yol olarak tanımladığı rasyonalist ya da "Grotiusçu" geleneği ön plana çıkarmıştır. Ona göre Grotius'un ait olduğu gelenek orta yoldur ve realizm ile dünya barışına vurgu yapan ütopyacı perspektifleri tanımlamak için kullanılan radikalizm arasında bir orta yerde konumlanmaktadır (Linklater, 2016, s. 124-125).

İngiliz okulu üç farklı düzeydeki uluslararası yapıyı da tanımlamıştır. Bunlar sırasıyla uluslararası sistem, uluslararası toplum ve dünya toplumdur. Bu yapıları tanımlarken ise üç farklı yöntemden faydalanmışlardır. Uluslararası sistemi daha ziyade devletlerin hâkim olduğu ve çıkar ilişkilerine dayalı bir yapı olarak tanımlamışlardır. İngiliz Okulu düşünce yapısının merkezinde yer alan uluslararası toplum ise devletlerin anarşik düzene rağmen düzeni sağladıkları bir yapı olarak tanımlandığından diplomasi ve savaş gibi kurumlar ile uluslararası hukuk gibi söylemsel metinler önem taşımaktadır. Dünya toplumu ise devletlerden ziyade bireylerin ön plana çıktığı ve onların birbirlerine karşı düzen içinde sorumluluklarını yerine getirdikleri varsayılan bir alan kabul edilir ve burada uluslararası normatif yapıyı anlamak önemli görünmektedir (Palabıyık, 2017, s. 227).

Hedley Bull'a göre uluslararası toplum tek başına devletlerin oluşturduğu bir yapı değildir. Çeşitli alışkanlık, deneyim ve pratikler üzerine oluşmuş ortak kurum ve rejimlere dayalı bir oluşumdur. Diplomasi, güçler dengesi, uluslararası hukuk ve savaş uluslararası toplumu oluşturan önemli kurumlar şeklinde kabul edilmektedir. Bull, uluslararası sistemin anarşik yapısını kabul etmekle beraber düzenin

sağlanabileceği konusunda iyimser olması ile realistlerden ayrılmaktadır. Ona göre uluslararası sistemde üst bir otorite yer alamasa da ortak rejim ve kurumlar vasıtasıyla belirli bir düzenin sağlanacağı ileri sürülmektedir (Bull, The Anarchical Society: A Study of Order in World Politics, 1977, s. 71-72).

2.2.4.2 Düzen ve Adalet İkileminde Normatif Taleplere Bakış

İngiliz Okulu düşünce geleneğinde düzen ve adalet tartışmasının merkezinde normatif gelişmeler yer almaktadır. İnsani müdahale normu ekseninde gelişen müdahaleye olan bakış açısı da bu noktada İngiliz Okulu geleneğinde farklı fikirleri ortaya çıkarmıştır. Bu fikirlerin pek çoğu konstrüktivist(inşacı) yaklaşımlar ile ortak özellikler taşımaktadır.

İngiliz Okulu düşünürleri, dil ve bilgiyi kullanarak toplumsal gerçeklerin sosyal inşasına ilişkin fikirleri açıklama yönüyle inşacı yaklaşımlar ile aynı yerde olmadıklarını iddia etseler de Barry Buzan buna karşı çıkmıştır. Ona göre toplumun sosyal araştırmalarda nesne olarak kullanılması, inşacı bir anlayışı ifade etmektedir. Bu bağlamda inşacı yaklaşımlar ile İngiliz Okulu düşünce geleneğinin üç ortak özelliği bulunmaktadır. İnşacılar; normatif ve fikirsel yapıların değerine dikkat çekerken, İngiliz Okulu düşünürleri yöntem olarak yorumsamacı ve normatif bir yaklaşımı kullanırlar. İkinci ortak özellik ise iki yaklaşımın da düşünsel yapıların kimliği ve çıkarı şekillendirdiği yönündeki önermeleridir. Son olarak ise yapı ile yapan(amil) arasında oluşturulan bağlantıdır. Bu benzerliklerin altında ise İngiliz Okulu'nun pek çok dünya görüşünün bir araya getirilerek eklektik bir yapıya sahip olması yatmaktadır (Arı, 2013, s. 513-515).

İngiliz Okulu'nun odaklandığı konulardan biri de devletlerin insan hakları konusundaki ihmalleri karşısında insani müdahale gibi normların uygulanmaması konusudur. İngiliz Okulu'na göre uluslararası düzenin devamı özellikle saldırgan devletlerin varlığı sebebi ile tehlikeydedir. İngiliz Okulu daha çok uluslararası toplumu geliştirmeye odaklanmıştır. Onlara göre uluslararası ilişkilerin en önemli unsurları arasında; adalet, ahlaki yapı, hukuk, düzen ve refahın gelişmesi bulunmaktadır. İngiliz okulu mensupları öncelikle düzene odaklanmış, adalet ve refahı ikincil planda tutmuşlardır. Fakat son dönemlerde de görüldüğü üzere insan hakları gibi normatif talepler artmış, bu gelişme de İngiliz Okulu'na fikirsel anlamda sirayet etmiştir (Arpalier, s. 255).

İngiliz Okulu, egemenlik ve insani müdahale konusunda ise uzlaşmamıştır. Bu konu bu geleneği ikiye bölmüştür. Uluslararası toplumun doğası ve devlet merkezlik konusunda biraz daha realist geleneğe yakın duran Haddley Bull, James Mayall ve Robert Jackson “çoğulcular” olarak adlandırılan kanatta yer alırken, devlet karşısında bireye hiyerarşik bir öncelik veren Kantçı geleneğe yakın duran

Tim Dunne, James Vincent ve Nicolas Wheeler de dayanışmacı kanatta yer almışlardır (Bull, *The Anarchical Society: A Study of Order in World Politics*, 1977, s. 62-79).

Uluslararası normatif yapının dönüşümünü açıklama bağlamında insani müdahale ve insan hakları konusuna da değinen İngiliz Okulu çağdaş düşünürlerinden Tim Dunne ve Nicholas Wheeler'in fikirleri oldukça önemlidir. Düzen ve adalet bağlamında İngiliz Okulu'nun içinde yer alan Çoğulcular ve Dayanışmacılar olarak da kavramsallaştırılan tartışma da normların uluslararası ilişkilerdeki yeri ve önemini anlama açısından değerlidir.

Dayanışmacı yaklaşım, uluslararası toplumun üyeleri olan insanların haklarının korunması adına yapılan müdahaleleri, devletlerin egemenliği pahasına uluslararası hukuka uygun olarak değerlendirmektedir. Dayanışmacı kuramcılardan Wheeler ve Dunne, tıpkı Vincent gibi, insani müdahalenin nasıl meşru olacağı meselesine odaklanmışlardır. Onlara göre Güvenlik Konseyi tarafından yetkilendirilen bir insani müdahale, uluslararası toplumca da meşru kabul edilmektedir. Bu durum Soğuk Savaş dönemini sona erdiren siyasi şartlarla yakından ilgilidir. Bu tarz müdahalelerin hem daha adil bir dünya oluşmasına katkı sağladığını hem de uluslararası düzeni bozmadığını öne sürmektedirler (Wheeler & Dunne , 1996). Çoğulcu yaklaşım ise uluslararası toplumun devletlerden oluştuğunu vurgulayarak devletlerin birbirlerinin işlerine karışması gibi bir dayanışmaya girmemesi gerektiğini ileri sürmektedir. Bu anlamda egemenlik normuna uluslararası sistemde bir öncelik tanınır. Kısaca insani müdahale; egemenlik ve müdahale etmeme normları ile çatıştığından uluslararası sistemin temellerine aykırı görürler. Barry Buzan'ın da savunduğu bu fikrin mantığı düzenin korunmasının adaletin yerine getirilmesinden önemli olduğu düşüncesine (Buzan, 2004, s. 45-46) dayanmaktadır.

Çoğulcular, uluslararası sistemin anarşik ortamında egemenliğe düzen getirici bir ilke olarak yaklaşp hiyerarşik bir öncelik atfetmektedir. Çoğulculara göre uluslararası toplumdaki düzen, devletlerin egemenliklerine karşı duydukları karşılıklı saygı ve tanımanın bir sonucudur. Çoğulcular, devletler tarafından egemenlik hakkının garanti edilmesinin karşılıklı olarak tanınmış kurallardan meydana geldiğini öne sürmektedir. Uluslararası hukukta garanti altına alınmış ve riayet edilen bu kural ve değerlere yapılacak bir müdahalenin uluslararası düzeni bozacağı hatta Hobbesçu doğa duruma geri dönülebileceği öne sürülür. Bu nedenle gerekçe insani müdahale dahi olsa devletlerin egemenlik haklarına müdahale edilmemelidir. Düzen getirici işlevinden dolayı düzen adalet ikileminde düzene öncelik tanınırlar. Adaletin ya da bireyin güvenliğinin düzene göre ikinci plana atılması ise “ince ahlak” olarak da adlandırılmasına sebep olmuştur (Elçi, İngiliz Okulu'nun Düzen-Adalet Tartışması Bağlamında BM Barışı Destekleme Operasyonlarının Analizi, 2022, s. 471).

Dayanışmacılar ise düzen adalet tartışmasında adalete öncelik verirler. Çoğulcuların aksine uluslararası hukuk yerine doğal hukuk anlayışını savunurlar. Bireylerin doğuştan sahip oldukları

vazgeçilemez hakların da uluslararası hukukun da bir parçası olduğunu öne sürmektedirler. Yani bireylerin yaşam hakkı gibi önemli haklarının ilk zamanlardan beri var olduğu, doğal hukuka dayandığı, devletin ise bunları korumakla yükümlü olduğu ileri sürülür. Temel hakları çiğnenen bireylerin devlet tarafından korunmaması durumunda ise müdahalenin zorunluluk olarak ortaya çıktığı savunulmaktadır. Adaletin ön plana çıktığı bu anlayış ise kalın ahlak (tick morality) olarak adlandırılmıştır (Elçi, İngiliz Okulu'nun Düzen-Adalet Tartışması Bağlamında BM Barışı Destekleme Operasyonlarının Analizi, 2022, s. 471). İnsani müdahale normunun koruma sorumluluğuna dönüştüğü normatif gelişmeler düşünüldüğünde, içeriği yönüyle de kuramsal anlamda dayanışmacı görüşün günümüzde daha ön plana olduğu görülmektedir. Çünkü mevcut gelişmeler ve yeni normatif talepler düzenden ziyade adalet temelli olarak ön plana çıkmaktadır.

Sovyetler Birliği'nin dağılması sonrası, Dunne ve Wheeler, İngiliz Okulu'nun insan hakları ve insani müdahale konusunda daha belirgin bir normatif duruşa sahip olması gerektiğini öne sürmüştür. Onlar devletlerin evrensel değerleri destekleyerek iyi uluslararası vatandaşlar gibi davranacağı mekanizmalara dikkat çekmiştir. Amerikan hegemonyasının son evresi olarak kabul edilen 2000'lerin başındaki "teröre karşı savaş politikası" İngiliz okulu yazarlarının uluslararası toplumun devamının güçler dengesine bağlı olup olmadığı sorusuna yanıt bulmaya yöneltmiştir. Bu tartışmalar büyük güçlerin uluslararası toplumun kurallarını kendi çıkar algılarına göre nasıl yeniden yazdığını gözler önüne sermiştir (Linklater, 2016, s. 128-129).

İngiliz Okulu'nun egemenlik normuna bakışı da yaşanan normatif değişime nasıl baktıklarını anlama açısından önemlidir. Bu bağlamda ulus devlet ve egemenliğin beraber ele alınması, iki kavramın da birbirini sürekli etkileyerek dönüştürdüğü gerçeğinden hareketle önemlidir.

Ulus devlet ve egemenlik ilkesi birbirinden ayrı bir şekilde düşünülmeyecek iki kavramdır. Bu bağlamda ulus devletin kendisi egemen devlet olarak kabul edilmektedir. Aynı zamanda teritoryal olarak da mutlak egemenliğin sahibi kabul edilmektedir. Egemenlik bir topluluğun son ve mutlak bir otoriteyi kabul etmesi ve bu iddiada bulunacak başka hiçbir otorite bulunmayışı anlamına gelir. Fransızcadaki karşılığı."souverainete" olan ve kelime kökünü Latince en üstün iktidar anlamına gelen "superheronus" kelimesinden alan egemenlik, Jean Bodin'in de tanımlamasıyla bütün vatandaşlar ve tebaa üzerinde kanunla kısıtlanamayan, devredilemeyen bölünemeyen en üstün iktidardır. Uluslararası ilişkiler açısından bakıldığında daha önemli hale gelen dış egemenlik ise devletler arası ilişkilerde hukuki eşitlik statüsünün varlığına ve bir devletin diğer hiçbir devlete tabi olmadan bağımsız bir iradeye sahip olması anlamına gelir (Elçi, İngiliz Okulu'nun Düzen-Adalet Tartışması Bağlamında BM Barışı Destekleme Operasyonlarının Analizi, 2022, s. 470).

James Vincent'in uluslararası ilişkilerde insani müdahalenin yeri konusunda yaptığı çalışmalar, İngiliz okulunun ikinci nesil temsilcileri üzerinde tesiri olmuştur. Çoğulcu-dayanışmacı tartışması Hadley Bull ve Vincent'in çalışmaları ile belirginleşmiştir. Tartışmanın ilk zamanlarında uluslararası toplumun uygulamada ne kadar dayanışmacı olduğu sorusu ön plana çıksa da daha sonraları uluslararası toplumun nasıl olması gerektiği şeklinde normatif bir tartışmaya dönüşmüştür. Tim Dunne, Nicolas Wheeler dikkatlerini Vincent gibi insani müdahalenin yapılış şartlarına ve nasıl meşrulaştırılmasına yoğunlaştırmıştır. BM Güvenlik konseyi tarafından desteklendiği ölçüde insani müdahalenin uluslararası toplumca meşru kabul edileceği fikri argümanlarının özünü oluşturmaktadır. Nitekim bu durum Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle beraber mümkün olabilmektedir. Onlara göre müdahale bu şekilde yapıldığında uluslararası düzen de etkilenmeyerek daha adil bir dünyanın oluşumuna katkı sağlanmış olacaktır. Tim Dunne, Nicolas Wheeler'in argümanları, adaleti düzenin karşıtıymış gibi konumlandırmaktan ziyade devletlerin pratiklerine dayanan bir akıl yürütmesi sonucuna dayanmaktadır. Dayanışmacıların argümanların altında yatan temel normatif güdüler ve kaygılar bunu değiştirmemektedir. Fikri temellerinde dünyadaki insan haklarının durumuna ilişkin ahlaki kaygılar oluştururken, yazıların temel amacı insan haklarının ciddi bir şekilde ihlal edildiği yerlere müdahaleyi uluslararası alanda meşru kılacak mekanizmaları bulmaktır (Balkan Devlen & Özdamar, 2010, s. 57).

2.2.5.Sosyal İnşacılık ve Normlar

2.2.5.1 Fikri Temelleri

Sosyal inşacılığın yeni bir yaklaşım olmadığı aksine derin tarihsel köklere dayandığı kabul edilmektedir. İnşacı yaklaşımın bir metodoloji olarak 18.yy'da yaşamış İtalyan filozof Giambattista Vico'ya kadar uzandığı kabul edilmektedir. Vico'ya göre bilgi, bilen tarafından oluşturulmuş bir şeydir. Dilin kökeni üzerinde incelemeler yapan Vico, insan aklının bilgi oluşturma arzusu üzerinde durmaktadır. Ona göre dünya tarihi insanlar tarafından oluşturulmuştur. Bu anlamda devletler ve devletler sistemi yapaydır, insanlar onu değiştirebilir ve dönüştürebilir (Arı & Kıran, 2011, s. 54).

Uluslararası politikaya yönelik materyalist yaklaşımların hakimiyetine rağmen, sosyal teori açısından bakıldığında, inşacı düşünce olarak kabul gelenek oldukça eskidir. Wendt'e göre; Grotius, Kant ve Hegel'in görüşleri klasik uluslararası ilişkiler teorilerinin temelini oluşturan yansıtmaktadır ve bu görüşler iki dünya savaşı arası dönemde egemen olmuştur. Ancak bu dönem günümüzün uluslararası ilişkiler uzmanları tarafından "İdealizm" olarak adlandırılmıştır (Wendt, 2003, s. 3).

Yukarıda da değinildiği üzere derin bir entelektüel mirasa sahip inşacılık kavramını bir teori olarak ilk kez Nicholas Onuf, 1989'da yazdığı eserinde kullanmıştır (Onuf, 1989). Onuf'a göre inşacılık; sosyal ilişkileri çalışma yöntemidir ve bu bağlamda bir kavram ve önermeler sistemi olarak sosyal bilimlerin

her alanına uygulanabilir (Onuf, Construtivism: A User's Manuel International Relations, 1998, s. 58). Onuf'a göre toplumsal ilişkiler ile nasıl ki kimliklerimiz inşa edilir dünyayı da bireyler karşılıklı olarak eylem ve söylemleri ile inşa ederler. Bu süreç karşılıktır yani bireyler toplumu inşa ederken toplumda bireyleri inşa eder. Bu karşılıklı süreç ile beraber davranış kuralları da ortaya çıkmaktadır (Karacasulu, 2012, s. 113). Daha önceki bölümde de aktarıldığı üzere davranış dizileri ya da kuralları normları oluşturmaktadır. Bu bağlamda inşacılığın uluslararası ilişkiler yazınında yer almasının merkezinde normlar yer almaktadır.

Onuf'a göre inşacılık yaklaşımı; süreklilik arz eden bir süreç içinde insanların toplumu, toplumunda insanları inşa ettiği varsayımına dayanmaktadır. Ona göre insanları ve toplumu birbirine bağlayan ise kurallar yani normlardır (Onuf, Construtivism: A User's Manuel International Relations, 1998, s. 59-76).

İlk dönem inşacı çalışmalar yapan yazarlar, kuramsal olmaktan ziyade ontolojik ve metodolojik varsayımlardan hareketle ampirik çalışmalar ortaya koymuştur. Hatta geleneksel kuramcılar inşacılığı, uluslararası ilişkilerin münhasır bir kuramı olarak görmemiş idealizm ya da ütopyacılık ile eşdeğer şekilde nitelendirmiştir. Ayrıca uluslararası ilişkiler yazınındaki üçüncü büyük tartışma olarak adlandırılan kuramsal tartışmada pozitivist yaklaşımlara dönük yapılan eleştiri kanadında yer aldığı için inşacılık başlangıçta reflektivist(yorumsamacı) yaklaşımların altında konumlandırılmıştır. Bu yönüyle meta-kuramsal anlamda rasyonalist ve post-pozitivist yaklaşımların arasında yer aldığı genel kabul görmüştür (Küçük, Uluslararası İlişkiler Kuramında 'Konstruktivist Dönüşü Anlamak, 2009, s. 772-773).

Stefano Guzzini'ye göre inşacılık, epistemolojik olarak bilginin sosyal inşasıyla, ontolojik olarak da sosyal gerçekliğin inşasıyla ilgilidir. Antony Giddens'in çifte hermenötik yönteminden hareketle Guzzini, epistemolojiye ilişkin önceki tartışmada, inşacılık ile epistemolojik ve sosyolojik analiz düzeyi arasındaki içsel bağlantıyı kurmuştur. Guzzini, herhangi bir eylem teorisinin muhakkak bir bilgi teorisi ile birleştirilmesi gerektiğini savunur ve ona atfedilen anlam anlaşılmadan anlaşılamayacağını öne sürmektedir (Guzzini, 2000, s. 160-161).

Sosyal inşacı yaklaşımlar dünyayı verili olarak değil sürekli inşa edilen bir alan şeklinde ele alır. Ayrıca aktör olarak devletlerin kimlik ve çıkarlarını bir problem olarak ele alır. Çünkü amaç kimlik ve çıkarların nasıl inşa edildiğini ortaya koymaktır. Aktörlerin kimliklerini etkileyen ve davranışlarını inşa eden kültür, ideoloji ve inanç unsurlarına odaklanarak karar alma süreçlerini ne şekilde etkilediğini ortaya koyar. Emanuel Adler'in ulusal çıkarların biçimlenmesinde değer ve normların yerinin ne olduğuna sorunsalı, ilk kez inşacı gelenekle ortaya çıkmıştır (Arı & Kıran, 2011, s. 51).

İnşacı Yaklaşımlar Christian Reus-Smit'e göre toplumsal ve siyasal sisteme dair üç ontolojik önermede bulunur. Bu üç önermede de normlar ve normatif yapı önemli bir yer teşkil etmektedir:

1. Hem devlet hem de birey düzeyinde, tüm siyasi ve sosyal aktörlerin eylemlerini sistemik yapılar şekillendirir. Ancak normatif ve fikri yapılar da en az materyal yapılar kadar bu süreçte etkindir. İnşacılara göre materyal yapıların bireyler üzerinde anlam kazanabilmesi bilgi yapılarına bağlıdır. Bu bilgi yapılarını da aktörlerce paylaşılan normlar başta olmak üzere fikir, inanç ve değerler sistemi oluşturur. Uluslararası ilişkiler bağlamında dönemin hâkim normatif ve fikirsel yapıları da siyasi aktörlerin kimliklerine ve dış politikadaki tercihlerine sirayet etmektedir.

2. Kimlikler çıkarları belirlerken, çıkarlar da eylemleri belirlemektedir. Pozitivist yaklaşımlar çıkarların aktörlerin birbirleri ile iletişime geçmeden önce verili şekilde oluştuğunu savunmaktadırlar. Buna göre aktörlerin tercihlerinin nedenlerini incelemek yerine stratejik alan olarak tanımladıkları uluslararası sisteme nasıl uyguladıklarını incelemektedirler. İnşacılar ise aktörlerin çıkarlarının nasıl şekillendiği ve inşa edildiğine odaklanmaktadır.

3. İnşacılar, yapı ve yapanların karşılıklı olarak birbirlerini inşa ettiklerini vurgulamaktadır. Sistemdeki baskın normatif ve fikirsel yapılar kimlikleri, kimlikler üzerinden de çıkarları şekillendirmektedir. Ancak yapıların da aktörlerin eylemleri olmadan inşa edilemeyeceği savunulmaktadır. Yapılar, aktörlerin kimlik ve çıkarlarını biçimlendirir. Bunu üç yol ile yapar; tahayyül, iletişim ve baskı. Tahayyül bağlamında normatif ve fikirsel yapılar neyin yapılabilir olduğunu ve amaçlara ulaşmak için ne tür bir stratejinin izlenmesi gerektiği konusuna aktörlere bir çerçeve çizer. Baskı bağlamında ise normatif ve fikirsel yapılar aktörün hayal gücünü sınırlandırır veya ahlaki bir zemin yaratarak aktörün eylemini sınırlandırma işlevi görür. (Reus-Smit, 2005, s. 196-198)

Alexander Wendt, sosyal inşacı yaklaşımları üç ana kümede sınıflandırmaktadır:

1. *John Ruggie ve Friedrich Kratochwil*’in yer aldığı *Modernist akım*,
2. *Richard Ashley ve Bob Walker*’in yer aldığı *Postmodernist akım*,
3. *Spike Peterson ve Ann Ticker*’in yer aldığı *Feminist akım*.

Wendt’e göre bu kümeler arasında farklılıklar olsa da üç akım da neorealizm ve neoliberalizmin uluslararası sistemdeki aktörlerin sosyal yapılarını analizlerine dahi etmedikleri ve sosyalleşme (undersocialized) meselesini ihmal ettikleri konusunda hemfikirdiler (Wendt, 2003, s. 4).

Diğer bir sınıflandırmaya göre (Arı & Kıran, 2011) sosyal inşacı yaklaşımları iki gruba ayırmak da mümkündür:

1. *Alexander Wendt (1999), Emanuel Adler ve Michael Barnett (1998), Peter Katzenstein (1996), Christian Reus-Smit (1997), John Ruggie (1998) Ted Hopf (2002) ve Martin Finnemore (2003)*’un temsil ettiği *Konvansiyonel (Geleneksel İnşacılık)*
2. *David Campbell (1998), Jim George (1994), James Der Derain (1987), R.B.J. Walkler (1993), Andrew Linklater (1989) ve Tickner (1992)* tarafından temsil edilen *Eleştirel İnşacılık. Eleştirel*

İnşacılar'ın doğru bilginin ne olduğu konusunda şüpheli davranışları ortak noktalarıdır. Doğrunun ne olduğu konusunda onlara göre bir ortak fikri bir zemin yoktur (Arı & Kıran, 2011, s. 59).

2.2.5.2 Uluslararası İlişkilerde İnşacı Yaklaşımlar

Uluslararası ilişkilerdeki inşacı yaklaşımları ele alırken, özellikle Soğuk Savaş'ın sonlarına doğru akademik yazında üçüncü büyük tartışma başta olmak üzere diğer kuramsal tartışmalara değinmek yerinde olacaktır. Yukarıda da değinildiği üzere sosyal inşacı yaklaşımlar daha ziyade sosyal bilimlerde bir metodoloji olarak kullanılmış, uluslararası ilişkilerin bir disiplin olarak ortaya çıktığı yakın yüzyılımızda kuramsal anlamda ihmal edilmiştir. Pozitivist teorilerin sistemde yaşanan normatif değişim başta olmak üzere pek çok sistemik dönüşümü açıklamada yetersiz kalması; post pozitivist ve yorumsamacı teorilerin bu dönüşümü açıklama konusunda yeni alternatifler öne sürmesiyle disiplinde çeşitli meydan okumalar yaşanmıştır. İnşacılık bu tartışmada yeniden bir geri dönüş sergilemiş ve kendisini düşünürlerce bir orta yol olarak konumlandırmıştır. Özellikle uluslararası ilişkilerde kültür, kimlik ve norm gibi faktörlerin ön plana çıkartılarak analizlere dahil edilmesi bu durumun yaşanmasındaki esas faktörlerden olmuştur.

Birinci büyük tartışma olarak anılan kuramsal tartışma 1940'lı yıllarda idealizm ile realizm arasında yaşanmıştır. Temel meselenin uluslararası barışın nasıl sağlanacağı sorunu olan tartışmada insan doğasını kötü gören ve uluslararası sistemi güç ve çıkar mücadelesinin yaşandığı stratejik bir alana indirgeyen realizmin, idealizm üzerinde hakimiyet kurduğu öne sürülmüştür. İkinci büyük tartışma ise geleneksel realizm ile davranışçı eğilimler arasında 1950-1960'lı yıllar arasında yaşanmış uluslararası ilişkiler teorilerinin nasıl bilimsel bir temele oturtulacağı konusu tartışmanın merkezini oluşturmuştur. Tartışma boyunca doğa bilimlerindeki bilimsel metodolojinin sosyal bilimlere de uygulanabileceğini öngören pozitivism uluslararası ilişkilerde hâkim kuram haline gelmiştir. Üçüncü büyük tartışma ise 1980'li yıllardan itibaren pozitivistler ile post-pozitivistler arasında yaşanmıştır. Tartışma mevcut uluslararası ilişkiler teorilerinin geçerliliğinin sorgulanması ile alternatif bakış açılarının gündeme gelmesi ekseninde sürmüştür. Bu bağlamda post-pozitivist eğilimlerce ampirik pozitivist metodolojinin varsayımları eleştirilmiş, post pozitivist bir epistemolojinin uluslararası ilişkileri açıklama bağlamında geçerli olacağı ileri sürülmüştür. İnşacı yaklaşımların da ortaya çıkışı genelde bu üçüncü tartışmaya dayandırılmaktadır (Kaya, 2008, s. 87-88).

Uluslararası ilişkilerin çağdaş kuramlarından İngiliz Okulu yaklaşımının da sosyal inşacı yaklaşımın öncüsü olduğu kabul görmektedir. Uluslararası toplumu oluşturduğu öne sürülen devletlerin benzer değerleri, normları ve kurumları paylaşarak uluslararası ilişkilerin anarşik doğasına rağmen düzeni

sağladığı kabul edilir. Bu bağlamda okul bahse konu materyal olmayan fikirsel yapılara tıpkı inşacı yaklaşımlarda olduğu gibi önem atfetmektedir. İngiliz Okulu'nun uluslararası ilişkilerin, tarihsel, toplumsal ve kültürel boyutuna yaptığı vurgu ile beraber özellikle uluslararası siyasette egemenlik, diplomasi, savaş, güçler dengesi, uluslararası ve büyük güçler gibi uluslararası kurumların varlığından da söz etmesi de sosyal inşacılığa fikirsel katkıları şeklinde ifade edilmektedir (Küçük, Uluslararası İlişkilerde Sosyal İnşacılık, 2017, s. 332-333).

Ana akım rasyonalist teorilerin uluslararası sistemdeki gelişmeleri, özellikle de Soğuk Savaş'ın sona ermesini öngörememesi ve açıklama konusunda yetersiz kalması; kimlik ve kültür gibi bilişsel, düşünsel ve toplumsal unsurlara vurgu yapan inşacıların eleştirilerine haklılık ve meşruluk kazandırmıştır. İşbu eleştiriler inşacı dönüş olarak da adlandırılan bir gelişmenin fikirsel zeminini yaratmıştır. Sosyal inşacı yazarlar ampirik çalışmalarla da destekledikleri meta kavramsal ve kuramsal önermelerle de geleneksel ana akım uluslararası ilişkiler kuramcıları tarafından dikkate alınmaya başlamışlardır. İnşacı düşünürlerin disipline en önemli katkısı 1980'li yıllara kadar ihmal edilmiş olan toplumsal ve tarihsel bir perspektifi yeniden canlandırmak olmuştur (Küçük, Uluslararası İlişkiler Kuramında 'Konstruktivist Dönüşü Anlamak, 2009, s. 777).

Nicolas Onuf'un 1989'daki "World Of Our Making: Rules and Rule in Social Theory and International Relations" isimli çalışmasında inşacılık ilk kez bir uluslararası ilişkiler teorisi olarak ortaya konulmuştur. Ardından Kratochwill ve Alexander Wendt de inşacılık konusundaki düşüncelerini açıklamışlardır. İnşacılık ile ilgili akademik tartışmalarda Wendt merkezde gibi dursa da kuramın gelişiminde Kratochwill ve Onuf'un katkıları yadsınamaz (Arı & Kıran, 2011, s. 59).

Sosyal inşacı yaklaşım, aktörlerin kimliğini oluşturan faktörlerin, onların karar alma süreçlerini nasıl etkilediği ile ilgilenmektedir. Bu bağlamda Emmanuel Adler tarafından "uluslararası çıkarların biçimlenmesinde değer ve normların etkisi var mıdır?" sorusu önemlidir (Adler, 2005, s. 96).

Ana akım teoriler daha ziyade sonuçculuk mantığı üzere hareket ederken, sosyal inşacı yaklaşımlar uygunluk mantığı ile hareket etmektedir. Aktörlerin ait oldukları toplumun değer, kimlik ve normları çerçevesinden nasıl hareket etmeleri bekleniyorsa ona uygun eylemde bulundukları varsayılmaktadır. Sosyal inşacı teori; normlar kadar kurallar ile de ilgilendiğinden, kurucu ve düzenleyici kurallar arasında yapılan ayırım da sonuçculuk mantığı ile uygunluk mantığı arasındaki kavramsal ayırma paraleldir. Michael Barnett'e göre sonuçculuk mantığı, diğer aktörlerin de aynı şeyi yaptığını göz önünde bulundurarak eylemi beklenen maliyet ve faydalara bağlamaktadır. Uygunluk mantığı ise aktörlerin eylemlerinin meşru olup olmadığı konusunda endişe duyarak kurallara nasıl uyduklarını vurgulamaktadır. Bu iki mantığın birbirinden ayrı veya birbiriyle rekabet halinde olması şart değildir. Uygun ve meşru olarak görülenler, farklı eylemlerin olası maliyetlerini etkileyebilir; olası bir hareket

tarzı ne kadar gayri meşru görünürse, kendi başına hareket edenlerin potansiyel maliyeti de o kadar yüksek olur (Barnett, 2020, s. 198).

İnşacılık kavramını disiplinde ilk kez Onuf kullansa kullanmış olsa da, kavrama dönül asıl ilgi Alexander Wendt ile yaşanmıştır. Wendt'in eserleri Onuf'un oluşturmuş olduğu altyapı üzerine inşa edilmiş ve kuramsal gelişimi temsil etmiştir. Materyal unsurların yanında normatif faktörlere de vurgu yapan Wendt, siyasi eylemleri biçimlendirildiğini öne sürdüğü "kimliği" merkeze taşımış, uluslararası ilişkileri aktörler ile sistem arasındaki karşılıklı sosyal etkileşimin bir alanı olarak tanımlamıştır. 1992'de kaleme aldığı "Anarchy is What States Make of It: The Social Construction of Power Politics" (Anarşi Devletlerin Ona Verdiği Anlamdır: Güç Siyasetinin Sosyal İnşası) adlı makalesinde Wendt, neorealist yazar Kenneth Waltz'un ünlü "anarşi" tanımını eleştirmiştir. Bu makaledeki fikirlerini 1999'da yayımladığı Social Theory of International Politics (Uluslararası Siyasetin Sosyal Teorisi) adlı kitapta da genişletmiştir (Ertem, 2012, s. 183).

Wendt'e göre neo-realizmin inşacı paradigmadan temel farkı, yapının nasıl oluştuğuna dair varsayımdır. Çünkü neorealizme göre yapı sadece materyal kapasitenin dağılımından ibarettir. İnşacı düşünürler ise yapının sadece materyal kapasiteden değil sosyal ilişkilerden de meydana geldiğini öne sürmektedir.

Wendt'e göre sosyal yapılar üç unsurdan meydana gelmiştir. Bu üç unsur; ortak bilgi, materyal kaynaklar ve uygulamalardır. Birincisi, toplumsal yapılar, kısmen paylaşılan anlayışlar, beklentiler veya bilgilerle tanımlanır. Bunlar, aktörleri ve ilişkilerinin doğasını, ister işbirlikçi ister çatışmacı olsun, oluşturur. Örneğin, bir güvenlik ikilemi, devletlerin birbirlerine o kadar güvensiz olduğu ve birbirlerinin niyetleri hakkında en kötü senaryoları varsaydıkları, bu nedenle çıkarlarını kendi başlarının çaresine bakma terimleriyle tanımladıkları, ortak anlayışlardan oluşan bir toplumsal yapıdır. İkinci olarak, toplumsal yapılar, altın ve tanklar gibi maddi kaynakları içerir. Neorealistlerin bu tür yeteneklere ilişkin toplumsal olmayan görüşlerine karşı, inşacılar, maddi kaynakların yalnızca içine yerleştirildikleri ortak bilgi yapısı aracılığıyla insan eylemi için anlam kazandığını savunurlar. Üçüncü olarak, toplumsal yapılar, bireylerin zihinlerinde ya da maddi yeteneklerde değil, pratiklerde var olur. Örneğin; Soğuk Savaş, kırk yıl boyunca büyük güçler arasındaki ilişkileri yöneten ortak bir bilgi yapısıydı, ancak bu temelde hareket etmeyi bıraktıklarında sona ermiştir (Wendt, Constructing International Politics, 1995, s. 73-74).

Sosyal inşacılık teorisi devletleri "sosyal bir varlık" olarak görürken; uluslararası ilişkileri ise "sosyal bir alan" olarak tanımlamaktadır. Uluslararası kuralların, normların, kurumların, düşünsel unsurların ve bilişsel faktörlerin politik rolüne de dikkat çeken inşacılar, yapısalcı akımın aksine, sadece yapıyı değil, yapan(amil) konumundaki aktörleri de incelemiştir. İnşacılar yapıdaki yapısal değişikliklerin amil konumundaki aktörlerden kaynaklandığını ileri sürmüştür. Aktörlerin de içinde

bulundukları sosyal, mekânsal ve tarihsel şartlar ile karşılıklı bir inşa süreci içinde oldukları tahayyül edilmiştir (Ertem, 2012, s. 184).

Aleander Wendt'in de vurguladığı yapı-yapan ilişkisi sosyal inşacı yaklaşımların uluslararası ilişkileri anlamlandırmasında önemli bir yer tutmaktadır. Bu bağlamda yapanların(amillerin) diğer insanların adına hareket eden insanlar olduğu varsayılır. Ülkeler ise insanların yaptıkları ile oluşturdukları sosyal toplumlardır. Nicolas Onuf'a göre yapanların ülkelerden ve diğer sosyal yapılardan bağımsız gibi söylem geliştirilmiş olmaları daha ziyade çıkar tanımlamaları ile ilgilidir. Bu bağlamdan hareketle egemenliğin bağımsızlık üzerinden tanımlanması ve ülkelere de bu özelliğin atfedilmesi bundan kaynaklanmaktadır (Onuf, *Constructivism: A User's Manual International Relations*, 1998, s. 59).

Sosyal inşacılık yaklaşımlarındaki bu yapı-yapan kavramsallaştırması büyük ölçüde Antony Giddens'in yapılanma teorisine dayanmaktadır. Giddens'e göre yapılanma teorisi yapıların ikiliği varsayımına dayanmaktadır. Ona göre bu teori yapıyı yapana yani amilin eylemlerine önceleyen yapısalıcılıktan ve amili de yapıya önceleyen yorumsamacı yaklaşımların hermeneutik düşüncesinden de farklılaşmaktadır. Çünkü yapı ve yapanların oluş süreçleri birbirinden bağımsız düşünülemez. Bu iki unsur da sosyal süreçle beraber birbirlerini karşılıklı olarak inşa ederler. Yapanlar(amiller) tarafından harekete geçirilen norm ve materyal kaynaklardan oluşturulmuş ancak zihinde inşa edilmiş olan yapı, amilin davranışını sınırlandırmaktadır. (Giddens, 1984) Giddens yapan-yapı ile özne-nesne karşıtlıklarının anlamsız olduğunu ve her iki kavramını da birbirini etkilediğini belirtmektedir. Sonuç olarak sosyal inşacılık yaklaşımlarında yapı ve yapan birbirlerini eşit derecede ve karşılıklı olarak etkilemektedir (Rumelili, 2016, s. 158).

Giddens'in yapılanma teorisinde amil olarak insan ön planda iken sosyal inşacı yaklaşımlarda ise amil olarak devlet, yapı olarak uluslararası sistem ele alınır. Bu bağlamda Wendt de "The Agentstructure Problem in International Relations Theory" başlıklı makalesinde de amil olarak gördüğü devletin, yapı olarak tanımlanan uluslararası sistem ile birbirlerini karşılıklı olarak inşa ettiklerini öne sürmüştür (Wendt, *The Agent-Structure Problem in International Relations Theory*, 1987).

Sosyal inşacı yaklaşımların uluslararası politikada devletin yeri ve rolü üzerine yaptıkları varsayımlar da pozitivist yaklaşımlardan farklılaşmaktadır. Peter Katzenstein'e göre ABD'deki birçok araştırmacı devlet üzerinden normatif analizler yapmasının ötesinde, devleti deneysel analizlerin konusu yapmışlardır. Ona göre devletler yekpare ve rasyonel aktörler değil bilakis bir soyutlamadan ibarettir. Çünkü devletler tepki vermez, harekete geçmezler; harekete geçen ve izledikleri politikalar sayesinde onun yapısını değiştiren ve biçimlendiren hükümetlerin kendisidir (Katzenstein, *Cultural Norms and National Security: Police and Military in Postwar Japan*, 1998, s. 33).

2.2.5.3 Sosyal İnşacılık ve Normlar

Farklı sosyal inşacılık yaklaşımlarına rağmen, normlar konusunda genel kabul gören bir dizi varsayımdan bahsetmek mümkündür. İlk olarak; inşacı teoriye göre uluslararası sistem, belirli zaman ve yerde oluşturulmuş bir normlar sistemidir. Normları içinde barındıran bu sistem sosyal olarak inşa edilmekte ve dönüşmektedir. İkincisi; aktörler sosyal çevrelerinden bağımsız düşünülemez. Bu çerçevede çıkarlarının da değişmez, sabit ve verili olduğu reddedilmektedir. Bu bağlamda normatif ve diğer düşünsel yapılardan oluşan sosyal dünya, aktörlerin kimliğini inşa etmektedir. Üçüncü; inşacı teoriye göre normatif yapı, kurallar ve inançlardan oluşmaktadır. Normların öznel arası boyutu ise bireyler arasındaki inançların düşünsel paylaşımını ifade etmektedir. Aktörlerin kimlik tanımları yapılırken materyalist yapılar kadar normatif yapıya da vurgu yapılmaktadır. Dördüncüsü de normlar başta olmak üzere paylaşılan diğer inançların, aktörlerin kimlikleri üzerinden çıkarlarını şekillendirdiği varsayımdır. Çıkarlar, aktörlerin kimlikleri ile belirlenirken kimlikleri de normlar şekillendirmektedir (Karacasulu, 2012, s. 119-121).

İnşacı düşünürlerden Kratochwill, normları sadece nedensel olgular şeklinde tanımlamanın eksik olacağını öne sürmüştür. Ona göre, normların aynı zamanda tartışma ve anlaşmazlıklara izin vermesi gereken ‘anlam taşıyıcıları’ yönü de bulunmaktadır. Normların kurucu işlevine de öne çıkaran bu yaklaşım, normların sadece nedensel değişkenler üzerinden açıklanmasını eleştirmektedir (Kratochwill, A Funny Thing Happened on The Way to The Forum: Ruminations Concerning The Disappearance of Constructivism and Its Survival in The Farcical Mode, 2016).

Emanuel Adler de normların bu kurucu rolünü ön plana çıkarmaktadır. Ona göre, düşünsel yapılar toplumsal gerçekliği inşa ederek kurucu rol üstlenmektedirler. Bu bağlamda düşünsel yapılardan biri olan normlar, bireyler tarafından anlamlandırılarak maddi nesneleri anlamlı kılmaktadır. Bireylerin çıkarlarının ve eylemlerinin kurumsallaşmaları ile de uluslararası normların oluşumuna zemin hazırlanır. Böylece sosyal inşacı teori, insanların neden belirli normlar etrafından bir araya geldiğini ve çıkarlarının kaynağını açıklamaktadır. (Süslü, 2023, s. 86-87).

İnşacı literatür ile beraber normların bilhassa da uluslararası normların aktör davranışı üzerindeki etkisi daha detaylı ele alınmıştır, pek çok sorununa yanıt bulmada normlara başvurulmuştur. Disiplinde daha önceleri materyal bir unsur ele alınan normlar, sosyal olarak inşa edilen ve etkileri sosyal ve iletişimsel süreçler ile anlaşılmaya çalışılan yapılar olarak düşünölmeye başlanmıştır. Ana akım teorilerce ve rejim teorileri kapsamında normların rolü yalnızca devletlerin davranışlarının nasıl sınırlandırıldığı ya da devletlerarası işbirliklerinin nasıl sürdürölebilir kılındığını incelemek amacıyla dar bir çerçevede ele alınmıştır. Ancak sosyal inşacı yaklaşımlar ile beraber normlara; öznel arası

anlamlandırmaları belirleme, bilişsel çerçeveler oluşturma, uygulama alışkanlıklarını oluşturma, uygun davranış şekillerini belirleme ve aktörler için kimlik inşa etme gibi roller yüklenmiştir (Tabak, Normlar, Uluslararası İlişkiler ve Dış Politika, 2017, s. 149-150).

Mervyn Frost'un bahsetmiş olduğu "yerleşik norm" kavramı da devlet davranışlarını anlamlandırma açısından normlara belirleyici bir rol sunmaktadır. Frost'a göre devletlerin yerleşik norma aykırı eylemlerde bulundukları zaman kamuoyunda bu eylemi hiçbir şekilde savunma girişiminde bulunamamaları bir normun yerleşik olup olmadığını anlamak açısından bir göstergedir. (Frost, 1996, s. 105-106) Yasaklayıcı normlar konusunda örnek verdiğimiz ABD'nin Japonya'da mayın kullanma konusunda gerekçelerini açıklaması ve mayın kullanımı konusunu savunmaması aslında silahlanma konularında bir takım yerleşik normların olduğunu göstermektedir.

Sosyal inşacı teori; devletler ile beraber ve uluslararası örgütleri de norm yapım süreçlerinde başat aktör görmektedir. Ayrıca bu iki aktörün karşılıklı olarak birbirlerini etkiledikleri varsayılmaktadır. Bu karşılıklı etkileme sürecine normlar birer çıktı olarak yardımcı olmaktadır. Devletler norm girişimcisi olarak uluslararası örgütleri bir platform olarak kullanırken, uluslararası örgütlerde normların paylaşıldığı kurumsallaştığı yapılar olarak ortaya çıkmaktadır. Normlar bir yönüyle de uluslararası örgütlerin varlık sebebini üreterek, örgütlerin kurulma aşamasında onların kurumsal sınırlarını belirlemektedir.

Uluslararası örgütler sosyal inşacı teori açısından sadece yapan(amil) olarak değerlendirmez bilakis belirleyici aktör olarak ele alınır. Finnemore, özellikle devlet bürokrasilerinin ürettiği politikalar doğrultusunda değil, uluslararası alanda genel kabul görmüş normlar çerçevesinde uluslararası örgütlerde belirlenen politikalara uyum sağladıklarını öne sürmektedir (Yesevi, 2021, s. 63).

Uluslararası örgütler ile normların etkileşim süreçlerini anlama açısından legalization(yasalaşma) kavramı önemlidir. Martha Finnemore ve Stephen J.Toope, legalization(yasalaşma) kavramı üzerinde durmaktadır Onlara göre normların inşa ettiği kurumlar yasalaşma süreçlerini çeşitli düzeylerde etkilemektedir. Örneğin bir uluslararası kurum olarak düşünülen uluslararası anlaşmalar, uluslararası örgütlerin kurulmasına zemin hazırlarken diğer taraftan da bu örgütlerin dönüşümüne etki etmektedir. Ayrıca inşacı teori, bir uluslararası örgüte üyelik sürecini söz konusu örgütün sahip olduğu normlar ve değerler üzerinden açıkladığından; aktörlerin benimsemiş olduğu normlar ve değerler çerçevesinde sergilediği davranışların sosyal etkileşim neticesinde sosyalleşmeyi de yarattığı savunulmaktadır. (Mercan, 2011, s. 77).

Aktörlerin normların sosyal olarak inşa edilme süreçlerine katılmaları söz konusu normların kabulünü olumlu etkilemektedir. Müzakere süreçlerinin gerçekleştiği uluslararası örgütler bünyesinde

normlar sosyal tanınma ve ikna süreçleri ile yaygınlaşmaktadır. Nitekim normların sosyal tanınırlığı, devletlerin normlara rıza göstermesinde, resmi geçerlilikten daha etkili olmaktadır (Finnemore & Hollis, Constructing Norms for Global Cybersecurity, 2016, s. 462). Örneğin; kara mayınlarına karşı yürütülen politikalar, kimyasal silah yasağı, soyu tükenmekle olan canlıların korunması, ırkçılıkla mücadele, soykırımın önlenmesine dair hukuki faaliyetler, insan haklarının geliştirilmesi gibi pek çok uluslararası normun devletlerin eylemlerini etkilediği ve hatta değiştirdiği pek çok araştırma tarafından da ortaya konmuştur.

2.2.5.4 Normların Yaşam Döngüsü Modeli

Devletlerin tercihleri karar vericilerin zamanla değişebilen çıkar algılamalarını yansıtmaktadır. Siyasi değişim bunların başında gelir. Ancak “Ulusal çıkar”daki olası değişim toplumun tamamında oluşan yeni bilişsel görüşü de yansıtmamaktadır. Çıkarların normatif yapıdaki değişimler yoluyla dönüştüğü ve yeniden inşa edildiği Joseph Nye tarafından da öne sürülmektedir. Ona göre; herhangi bir zaman diliminde genel kabul gören uygulamalar ve çıkarlar, normatif değişim sebebiyle daha sonraki dönemde cazibesini kaybedebilir, hatta yasaklı hale gelebilir. Kölelik ve kolonyalizme ilişkin değişen normatif anlayış buna en güzel örnektir (O.Keohane & Nye, s. 97).

Bu bağlamda tez çalışmasının konusunu da teşkil eden insani müdahale ve koruma sorumluluğu normları Soğuk Savaş sonrası dönemde daha görünür hale gelmiştir. Bu bağlamda Martha Finnemore realist ve liberal kuramların bahse konu normatif değişimi açıklama konusunda başarısız oldukları varsayımında bulunmuştur.

Finnemore, insani müdahale eyleminde bulunan devletlerin ekonomik ve stratejik çıkarlarının o kadar da etkili olmadığını Somali ve Komboçya müdahaleleri örnekleri üzerinden ileri sürmektedir. Ona göre müdahaleler ancak değişen normatif yapı temelinde anlaşılabilir. Çünkü normlar sistemik düzeyli değişkenlerdir. Ayrıca normlar özneler arası boyutu niteliğiyle de devlet davranışlarını kimlikleri üzerinden şekillendirmektedir. Bu konuda da Irak müdahalesini örnek veren Finnemore, uluslararası normatif yapının örgütler eliyle dönüşmesini BM müdahaleleri üzerinden somutlaştırmıştır. Değişen normlar toplumsal yapılar aracılığıyla da yeniden inşa edilmekte ve bunun da neticesinde aktörlerin çıkarları dönüşmektedir (Finnemore, Constructing Norms of Humanitarian Intervention, 1996).

Uluslararası ilişkilerde norm araştırmaları daha ziyade devlet davranışları ile ilişkilendirildiğinden temel sorunsal da normların devlet davranışı üzerindeki etkisini incelemek olmuştur. Herhangi bir normu; açıklamayı amaçladığı devlet veya devlet dışı davranıştan ayırt etmek ise bu anlamda önemlidir.

Normların paylaşılan değerlendirmeler olarak kabul edilmesi için kaç aktörün bu değerlendirmeyi paylaştığı ve normun aktörlerce benimsenip nasıl meşrulaştırıldığını anlamak önem kazanmaktadır.

Normlar bölgesel ya da evrensel olabilmektedir. Ancak aynı toplum içinde dahi normlar "keskin sınırları olmayan, sürekli varlıklar" olarak tanımlanır ki, farklı normların farklı düzeylerde incelenmesi gerekmektedir. Martha Finnemore tarafından bu anlama süreçlerinin dinamiklerini kavramak için "normların yaşam döngüsü" modeli geliştirilmiştir. Söz konusu model, normların hem ortaya çıkışı ve yayılması hem de uluslararası örgütler düzeyinde kurumsallaşması sürecini açıklama konusunda getirdiği ampirik analiz çerçevesi ile ön plana çıkmaktadır.

Finnemore ve Sikkink'e göre normlar uluslararası ilişkilerde ilk önce fikir olarak ortaya çıkarlar. Ardından sırasıyla yaygınlaşma ve içselleştirme aşamalarından geçerek oluşum süreçlerini tamamlamaktadırlar. Bu süreç yaşam döngüsü(life cycle) olarak adlandırılmaktadır (Finnemore & Sikkink , International Norm Dynamics and Political Change, 1998, s. 895).

Normun Ortaya Çıkışı	Norm Yaygınlaşması	Normun İçselleştirilmesi
Birinci Aşama	İkinci Aşama	Üçüncü Aşama

Dönüm Noktası(Tipping Point)

Tablo 3: Norm Yaşam Döngüsü¹

	Normun Ortaya Çıkışı	Norm Yaygınlaşması	Normun İçselleştirilmesi
Aktör	Uluslararası Örgütler vasıtasıyla Norm Girişimcileri	Devlet, Uluslararası Örgütler, İletişim Ağları	Yasalar, Profosyoneller, Bürokrasi
Motivasyon	Fedakârlık, Empati, Düşünsel Unsurlar, Bağlılık	Meşruiyet, İtibar, Saygınlık	Uygunluk
Başat Mekanizma	İkna Etme	Sosyalleşme, Kurumsallaşma, Uygulama	Alışkanlık, Kurumsallaşma

Tablo 4: Norm Aşamaları²

¹ Finnemore, Martha ve Sikkink, Kathryn, International Norm Dynamics and Political Change, International Organization, Sayı:52, Güz 1998,s.896

² Finnemore, Martha ve Sikkink, Kathryn, International Norm Dynamics and Political Change, International Organization, Sayı:52, Güz 1998, s.898

Normun ortaya çıktığı ilk aşamada norm girişimcileri yeni bir normun oluşturulması için bir takım faaliyetlerde bulunurlar. Bu bağlamda norm girişimcisi tarafından oluşturulacak yeni normun; sorumluluk alma, empati kurma ve belirsizlik durumlarına karşı fedakârlık yapılması; toplumsal yaşamı daha da iyiye götüreceği inancı ile temel motivasyonu oluşmaktadır. Bu ilk aşamada belirli sayıda aktörün norm girişimcisi tarafından ikna edilmesi suretiyle dönüm noktası aşamasına gelinir. Bu aşama diğer aktörlerin normun ortaya çıkmasının gerekli olduğunu kabullendikleri süreci de ifade etmektedir. İkinci aşama olan normun yaygınlaşması sürecinde devletler, uluslararası örgütler ve iletişim ağları normların yaygınlaşmasını sağlamaktadırlar. Devletler bu aşamada yeni normu benimserken, temel motivasyonları ise kendilerini uluslararası alandaki siyasi kimliklerini ispat etme, meşruluk kazanma ve saygınlıktır. Bu aşamada devletler başta olmak üzere diğer aktörler normun yaygınlaşmasını sağlama, kurumsallaşması yönünde adımlar atma ve çeşitli uygulama faaliyetleri ile beraber birtakım mekanizmaları devreye sokmaktadırlar. Son aşama olan normun içselleştirilmesi sürecinde normlar uluslararası geçerlilik kazanır ve kurumsallaşan kimlikle beraber sistemin kendisiyle bütünleşmiş olur. Bu aşamada topluma uygunluk motivasyonu ile genel kabul gören normlar ancak yasalar, bürokrasi ve meslek içi eğitimler yolu ile de yerleşik hale gelir (Süslü, 2023, s. 90-91).

Finnemore ve Sikkink'a göre normun ortaya çıktığı ilk aşamada norm girişimcileri diğer norm liderlerini ikna etmeye çalışmaktadırlar. İkinci aşamada norm liderlerinin diğer devletler ile norm izleyicileri olarak sosyalleştirdikleri görülmektedir. Motivasyonun en yüksek olduğu aşama norm yaygınlaşmasıdır. Uluslararası meşruiyet kaygısı ve liderlerin toplumsal saygınlıklarını arttırma istekleri normların yaygınlaşması sürecine katkı sağlamaktadır. Son düzey olan içselleştirme aşamasında normlar kamuoyunda tartışma aşamasına geçmiş, genel kabul görme aşamasında değerlendirilmektedirler (Finnemore & Sikkink , International Norm Dynamics and Political Change, 1998, s. 895).

Norm girişimcileri, genellikle kendi normlarını desteklemek ve gündemlerinin bir parçası haline getirmek için aktörlerinin desteğini sağlamaya ihtiyaç duyarlar. Bunun için farklı örgütsel platformlar norm girişimcilerine farklı türde araçlar sağlar. BM ve Dünya Bankası gibi uluslararası örgütler, norm teşviki için uyarlanmış olmasalar da, söz konusu normatif inancı benimsemek istedikleri zayıf veya gelişmekte olan devletler üzerinde kaynak ve etki alanı yaratmaktadırlar. Ayrıca uluslararası örgüt ağının sağladığı katkı, önemli kitleler ile özellikle medya ve karar vericilere erişim sağlamasıdır (Finnemore & Sikkink , International Norm Dynamics and Political Change, 1998, s. 900-901).

Normların devlet davranışları üzerine etkisi konusunda, Finnemore ve Sikkink, uluslararası örgütlerin sahip oldukları uzmanlık ve bilgiye vurgu yapmaktadır. Örneğin; BM ve Dünya Bankası gibi yapılar zayıf devletler üzerinde sağlamış oldukları kaynaklar ile onlar üzerinde motive edici etkiye sahip

olmakta dolayısıyla normlara uyumlarını kolaylaştırmaktadır. Ancak hükümet dışı örgütlerin güçlü devletleri normlara uyma konusunda zorlama gücüne sahip olmadığı, yalnızca ikna gücüne sahip olduğu öne sürülmektedir. Finnemore ve Sikkink uluslararası siyasette norm yaşam döngüsünün yaygınlaşma aşamasındaki başat mekanizmalarından olan sosyalleşmenin iki yolla gerçekleştiğini öne sürmektedir. Bu yollar diplomatik övgü ve sansürdür. Onlara göre bir devlet, sosyalleşme sürecindeki tek aktör değildir. Norm öncüleri ve uluslararası örgütlerden meydana gelen iletişim ağları söz konusu aktörün uluslararası normlara ve kurallara uyumunu sağlayarak yeni politikaları kabul etmesini sağlamaktadır. Örneğin; Uluslararası Kızılhaç Komitesi, Cenevre Sözleşmesi'nin imzalanmasıyla sona ermemiştir. Komite, önemli bir sosyalleştirici aktör sıfatıyla savaşan askerlere yeni kuralların öğretilmesinde devletler ile eş güdüm içinde çalışmış ve yeni normların içselleştirilmesinde katkıda bulunmuştur (Finnemore & Sikkink , International Norm Dynamics and Political Change, 1998, s. 899-902).

Hangi normların hangi koşullar altında etkili olduğu meselesi de önemlidir. Norm araştırmalarına dönük yaygın eleştirilerin de başında uluslararası sistemde hangi normların etkili olacağına dair somut hipotezler sunmaması yer almaktadır. Ancak meşruiyetin normun başarısı açısından en önemli ölçütlerin başında geldiği muhakkaktır.

Meşruiyet, normatif değişim açısından temel bir motivasyon kabul edilmektedir. Devletler genellikle eyleme geçerken itibar ve saygınlıklarını önemsemektedir. Uluslararası statü veya itibarları konusunda güvensiz olan devletlerin yeni uluslararası normlara uymak zorunda kalmaları olağandır. Örneğin Dana Eyre ve Mark Suchman'a göre gelişmekte olan devletlerin yüksek teknolojik silahları, savaş hesaplarından ziyade statü endişeleri nedeniyle benimsediklerini savunmaktadır (Eyre & Schuman, 1996) . Ann Florini ise "belirginliğin" sistemin içinden yayılmaya daha elverişli normların bir özelliği olduğunu savunmuştur (Florini, 1996). Geniş çapta başarılı ve arzu edilen modeller olarak kabul edilen normların bu nedenle belirgin ve yaygın hale gelme olasılığı yüksek kabul edilmektedir. Örneğin; Batı normlarının uluslararası düzeyde daha yaygın olma eğiliminde olduğu ileri sürülmektedir. Jon Elster, bu konuda; Yunanistan ve Çin gibi ülkelerin defalarca fethedildiği ancak fethedenler tarafından normlarının da benimsendiğini örneklemiştir (Finnemore & Sikkink , International Norm Dynamics and Political Change, 1998, s. 905-906).

2.2.5.5.Normların Çatışması

Finnemore, uluslararası sistemdeki normların nasıl işlerlik kazandığının anlaşılabilmesi açısından norm çatışması kavramının üzerinde durmuştur. Ona göre normların nasıl işlerlik kazandığı ancak aktör davranışlarının gerçekleştiği normatif sistemin barındırdığı çelişki, karmaşa ve belirsizliklere odaklanarak anlaşılabilir. Bu bağlamda, normatif çatışma, aktör eylemlerini yani siyasi kararları

yaratmaktadır. Norm çatışması bağlamında insani müdahaleyi ele alan Finnemore, insani müdahale normunun da çatışan norm ve değerlerin karmaşık bir yapısı içinde geliştiğini öne sürmektedir. İnsani müdahale normunu uluslararası insan hakları normu desteklese de mevcut siyasilerin başka devletlerde yaşayan vatandaşlarını korumaya dayalı müdahale anlayışı da zarar vermektedir. Çünkü askeri müdahaleler çoğunlukla yaygın insan hakları ihlallerini içermektedir. Bu bağlamda insani gerekçeler her zaman ahlaki olarak bir müdahalenin açıklamasını sağlayamamaktadır. İşte bu yüzden çatışan normların da dahil olduğu geniş çerçeve üzerinden incelenirse, insani müdahale normu anlamlandırılabilir (Finnemore, *Paradoxes in Humanitarian Intervention*, 2008, s. 198).

Finnemore'un üzerinde durduğu norm çatışması kavramı müdahale, insan hakları ve self determinasyon normlarının çatışan rolleri üzerinden insani müdahalenin oluşumuna açıklık getirmiştir. Bu bağlamda insani krizlerle başa çıkmada sahip olunan normatif yapı ve siyasi kuralların bizzat kendisinin gerilim veya karışıklık barındırdığı öne sürülmektedir. Değişen normatif yapı temelinde müdahale biçimlerinde de dönüştüğü argümanını savunan çalışmamıza da katkı sağlaması bakımında Finnemore'un varsayımları oldukça önemlidir.

Finnemore değişen normatif yapının, sadece krizlere olan algıyı değil, krizlere karşı verilen yanıtları da inşa ettiğini öne sürmektedir. Bu bağlamda insani krizlere yanıt mahiyetinde ele aldığımız bir barış hareketinin, sonrası yapılacak olan barış inşası türlerini de şekillendirdiği örneği kullanılmaktadır. Barış inşası aşamasında krizin çözülmesine dönük pek çok sorumluluk uluslararası kuruluşlara (hem hükümetler arası hem de sivil toplum kuruluşlarına) yükleneceği varsayılır. Bu sorumluluk paylaşımı da ayrıca küresel yönetimdeki yetki kurma şeklini de değiştirdiği gibi hesap verebilirlik konularını da gündeme getirmektedir (Finnemore, *Paradoxes in Humanitarian Intervention*, 2008, s. 200). Bu çerçevede bir sonraki bölümde ele aldığımız Barış İçin Yeni Bir Gündem raporu barış inşası sorumluluğunu diğer bölgesel aktörlerin de paylaşmasını vurgulaması yönüyle normatif değişimi yansıtan bir yanıt olarak da ele alınabilir.

Sosyal inşacı analiz, sadece çatışan normları değil, bu çatışmanın kimler için olduğunu da açıklığa kavuşturur. Realist yaklaşım genellikle evrensel insani müdahalenin sınırlarını içeren etik görevlerin varlığını kabul etmemekle beraber müdahale gerektiren evrensel insan hakları kavramına şüpheci yaklaşmaktadır. Realist etik daha ziyade milli topluluğa odaklanır. George F. Kennan'ın dediği gibi, 'Hükümet bir aktördür, ilke değildir. Temel görevi temsil ettiği ulusal topluluğun çıkarlarıdır'(F.Kennan, 1985).

Sosyal inşacı analiz, realist görüşün aksine normların ve norm yapılarının da değişebildiği; sonucunda da davranış şekillerinin değişerek dünya politikasının değişeceği öne sürmektedir. İnsani

müdahalenin tarihine ilişkin ampirik analiz de bunu ortaya koymaktadır. Örneğin; artık beyaz ve Hristiyan olmayan insanlar, yaklaşık iki yüz yıl önce hayal edilemeyecek şekilde başkalarından insani yardım talep ettiği gerçeği ortaya çıkmıştır. Bu tür taleplerin askeri müdahale olmadığı durumlarda bile, devletler, hükümetler arası örgütler ve STK'lar aracılığıyla küresel ölçekte trans uluslararası eylemleri harekete geçirdiği görülmektedir. Sosyal inşacı analiz, dünya politikasındaki zayıf, marjinalleştirilmiş görüşlere de dikkat etme gereğini sağlamaktadır. Sikkink'in de belirttiği gibi, insan hakları normlarının çağdaş yaşam içinde güç kazanmasının nedenlerinden biri, dünya devletleri arasındaki müzakerelerin ve dünya halklarının desteğini almış olmalarıdır. Sosyal inşacı teorisinin bu tür karşılıklı öznel anlayışlara vurgusu, etik açıdan önemli bir şekilde odak noktamızı değiştirmektedir (Finnemore, *Paradoxes in Humanitarian Intervention*, 2008, s. 2019-220).

3. SOĞUK SAVAŞ SONRASI DÖNEMİN NORM GİRİŞİMCİSİ AKTÖRLERİ VE DÖNÜŞEN BM MÜDAHALE ÖRNEKLERİ

3.1 Müdahalelerin Yeni Normatif Çerçevesi

3.1.1 İnsani Müdahale

İnsani müdahale konusu son yıllarda uluslararası ilişkilerde hem teorisyenler hem de siyasetçiler arasındaki en önemli tartışmalardan biri olmuştur. Tartışmanın merkezinde BM sisteminin ve uluslararası hukukun en önemli ilkelerinden olan devlet egemenliği ilkesi ile bağlantılı kuvvet kullanma yasağı ve insan haklarının gelişmesine bağlı ortaya çıkan yeni uluslararası normlar arasındaki çatışmalar yer almaktadır. Bu bağlamda pek çok akademik tartışma insani müdahalenin hukuki olup olmadığı sorusuna odaklanmaktadır. Ancak sorunun altında yatan etik problemlere ve uluslararası müdahalede bulunan aktörlerin karşılaştığı politik ikilemlere yeterince odaklanılmamıştır (M.Welsh, 2004, s. 1).

19.yüzyılda gelişen bu kavram, içinde yaşadığımız yüzyılda yeniden güncellik kazanmıştır. Soğuk Savaş döneminin sonlanmasıyla yeniden canlanan insani müdahale doktrinine insani gerekçelerin de dayandırıldığı yeni müdahale uygulamaları eşlik etmiştir. Soğu Savaş sonrası döneme de denk gelen bu uygulamalar sırasıyla ABD'nin Irak, Somali ve NATO'nun Kosova müdahaleleri şeklinde vuku bulmuştur. Irak müdahalesinin gerekçesi “insan hakları ihlalleri”, Somali müdahalesinin gerekçesi “insani yardım” temelinde açıklanırken; Kosova müdahalesi pratiği ise uluslararası topluma “İnsani Müdahale” olarak sunulmuştur. Tüm bu gelişmeler 19.yüzyılda uygulaması olan ancak 20.yüzyılda göz ardı edilen kavramın yeniden uluslararası hukukun görünür bir gündemi haline getirmiştir (Özdek, Uluslararası Politika ve İnsan Hakları, 2000, s. 65-66).

Uluslararası toplumun üyeleri olan bazı devletler tarafından insani müdahale uygulamalarının potansiyel olumsuz sonuçları bulunmaktadır. Bu olumsuz sonuçlar arasında toprak bütünlüğü problemi, müdahale etmeme normu üzerindeki olumsuz etki, insani kriz yaşayan ve etkilenen halklar açısından gerçekçi olmayan beklentilerin yaratılması ve son olarak askeri güç kullanımından kaynaklı olarak müdahaleci gücün olası işgal potansiyeli yer almaktadır (M.Welsh, 2004, s. 2).

İnsani müdahalenin içinde yaşadığımız dönemde yeniden işlerlik kazanması ve gerekçelerinin güncellenmeye devam etmesi farklı tanımlamaları beraberinde getirmiştir. İnsani müdahale normunun yarattığı zorlukların başında da nasıl tanımlandığı konusu gelmektedir. Çünkü bu konuya ilişkin çalışanların çalıştığı alanın hukuk, etik ya da siyaset bilimi olması kullanılacak tanımı da etkileyebilmektedir.

Jennifer M.Welsh'e göre insani müdahale tanımının yapılması konusunda en tartışmalı alanlar; insani müdahalenin ev sahibi devletin onayının olmadığı durumlarla sınırlı olup olmadığı, insani müdahalenin cezalandırma eylemleriyle sınırlı olup olmadığı ve insani müdahalenin Güvenlik Konseyi'nin açıkça yetkilendirmesinin olduğu durumlarla sınırlı olup olmadığıdır. Bu bağlamda Welsh şu tanımlı yapmaktadır: İnsani müdahale kitlesel insan hakları ihlallerini ele almak veya yaygın insani acıları önlemek amacıyla silahlı kuvvet kullanımı da içeren bir devletin iç işlerine zorlayıcı müdahaledir (M.Welsh, 2004, s. 3).

Hukukçu Sean David Murphy'e göre ise insani müdahale; *bir devlet, devletler grubu veya uluslararası bir örgütün uluslararası anlamda tanınmış insan haklarının yaygın ihlaline karşı söz konusu devletin yurttaşlarını korumak maksadıyla söz konusu devlete karşı kuvvet kullanması ya da kuvvet kullanma tehdidinde bulunmasıdır* (D.Murphy, 1996, s. 11-12). Burada odaklanılması gereken husus müdahalede bulunan devletin kendi vatandaşları için değil müdahalede bulunan devletin vatandaşları adına insani nedenlerle müdahalede bulunduğuudur.

Nicholas J. Wheeler ve Justin Morris de insani müdahaleyi, başka bir devletin yurttaşlarının yaşadığı acıları sona erdirmek maksadıyla yapılmış olsa da müdahale edilen devletin içişlerine karışılması olarak tanımlamaktadır (J.Wheeler & Morris, 1996, s. 135-136).

Avrupa Parlamentosu da 8 Şubat 1994 tarihinde almış olduğu "İnsani Müdahale Kriterleri Hakkında Karar" metninde insani müdahaleyi tanımlamıştır. Bu tanım şu şekildedir: *"Başka ülkelerin tebaasında ve/veya orada yerleşik olan kişilerin temel insan haklarının bir ülke veya ülkeler grubu tarafından korunması ki bu koruma şiddetle tehdidi veya zor kullanmayı içermektedir."* (Dülger, 2012).

Funda Keskin ise insani müdahaleyi; insan hakkı ihlâlini ısrarcı ve sistematik bir hale getiren devletlere karşı, bu ihlâlleri engellemek veya durdurmak amacıyla, bir başka devlet, devletler grubu veya uluslararası örgüt tarafından gerçekleştirilen askeri kuvvet kullanımı şeklinde tanımlamıştır (Keskin, Uluslararası Hukukta Kuvvet Kullanma: Savaş, Karışma ve BM, 1998, s. 25).

Yukarıdaki tanımlardan hareketle; insani müdahaleyi diğer müdahale şekillerinden ve kuvvet kullanma yöntemlerinden ayıran en temel özelliğinin insancıl gerekçelere sahip olduğu açıktır (Telli, 2012, s. 210). Yukardaki farklı tanımlardan çıkaracağımız en basit haliyle insani müdahale; bir devletin vatandaşlarının o devletin uyguladığı geniş çaplı insan hakları ihlallerinden korunması amacıyla bir ya da birden fazla devletin kuvvet kullanması ya da kuvvet kullanma tehdidinde bulunmasıdır.

3.1.1.1 Fikri Temeller

Gustavo Gozzi tarafından aktarılan bir çalışmada, Fransız hâkim Antoine Rougier'in görüşlerine yer verilmiştir. Ona göre “insanlık hukuku” kavramı 19.yy’ın ikinci yarısından itibaren Avrupa’daki uluslararası hukuk çalışmalarında ortaya çıkmıştır. Rougier’e göre söz konusu kavramın “barbar” ve “kısmen medeni” olan halkları idare etmek maksadıyla kurgulandığı öne sürülmektedir. Bu halklar ile mücadelenin yolunun da silahlı güç kullanmaktan geçtiği ve bunu da meşrulaştırmak adına bugünkü uluslararası hukuk anlayışının ortaya çıktığı ve insani müdahalenin de köklerinin buraya dayandığı öne sürülmektedir (Gozzi, 2017).

Makau W. Mutua da insani müdahale kavramını açıklarken Rougier gibi “barbarlar” ve “kurtarıcılar” metaforunu kullanmıştır. İnsani müdahale kurtarıcıların barbarlar ile mücadelesi sonucu kurbanların kurtarılması şeklinde formüle edilmiştir. Bu aşama sonrası “medenileşme” olarak tanımlanmıştır (Makau & Anghie, 2000).

Sömürgeciliğin dünyaya yayıldığı 19.yy ile beraber kavramsal olarak ortaya çıkan insani müdahale daha ziyade 20.yy’ın sonlarına doğru yeni bir çerçeve kazanmıştır. Bu yeni çerçevenin de insan haklarını içine alması, devlet egemenliğine müdahalenin önünü açmıştır. Bu durum uluslararası hukukta yerleşmiş olan kuvvet kullanmama normunu da aşındırmıştır. İnsani müdahale 19.yy’dan günümüze kadar herkesin uzlaştığı bir hukuki bir niteliğe kavuşamamış olsa da gündemde olmaya devam etmektedir (Özdek, Uluslararası Politika ve İnsan Hakları, 2000, s. 126).

Klasik sömürgecilik döneminde gerçekleştirilen müdahalelerin askeri nitelikte olması ve 20.yüzyılda bunların egemenlik hakkının ihlali şeklinde algılanması durumu kuvvet kullanmanın yasaklanmasını beraberinde getirmiştir. Her ne kadar müdahale yasağı uluslararası hukuk metinlerinde de vurgulansa, bu yasak sömürge sonrası kurulan yeni devletlere karşı yapılan ekonomik ve siyasi müdahaleleri engelleyememiştir. Günümüze kadar süren bu müdahale anlayışlarını yenileştiren daha ziyade amaç ve yöntemlerdeki değişimler olmuştur (Özdek, Uluslararası Politika ve İnsan Hakları, 2000, s. 12-13).

Geleneksel yaklaşımda uluslararası güvenliğin devletlerin güvenliğine dayandığı algısı günümüzde değişmiş ya da bu anlayışın yetersiz olduğu müdahale savunucuları tarafından dile getirilmiş hatta insan güvenliği de kavramın içine yerleştirilmiştir. İşbu güvenlik anlayışında yaşanan değişim ile beraber sadece devletlerarasındaki çatışmaları değil aynı zamanda devletlerin kendi içindeki iç çatışmaları, insan hakları ihlallerini, yoksulluğu hatta zorunlu nüfus değişimleri dahi uluslararası güvenliği tehdit eden olgular şeklinde tanımlanmaya başlanmıştır (Telli, 2012, s. 208). Müdahalenin gerekçelerinin bu şekilde çeşitlenmesi bir bakıma liberal barış anlayışının hâkim kılınmak istenmesi ile de açıklanabilir. Zira

insani müdahalenin idealist ve dayanışmacı perspektifi taşıdığı fikri de öne sürülmüştür. Bu idealist paradigmaya sahip olduğunu iddia eden gelişmiş ülkelerin diğer başarısız ülkelere bu değerleri taşıma amacıyla farklı müdahalelerde bulunması da buna dayanmaktadır.

3.1.1.2 İnsani Müdahale ve Uluslararası Hukuk

Kavramın her ne kadar tanımında çok fazla ortak noktalar bulunsa da devletlerin bir araya gelerekten kabul ettiği ortak hukuki bir tanımının bulunmayışı, her bir mesele özelinde derin görüş ayrılıklarının yaşanmasına neden olmuştur.

En basit tanımı ile insani müdahale; bir devlet, devletler topluluğu ya da uluslararası örgütün başka bir devletin rızası olmadan onun yetki alanına insancıl gerekçeler öne sürerek askeri müdahalede bulunmasıdır (Karagül & Demirbaş, 2018, s. 484). Bu tanımda üç önemli unsur ön plana çıkmaktadır. Birincisi; insani müdahalenin askeri müdahaleleri işaret ediyor olmasıdır. İkincisi; gerekçesinin insancıl sebeplere dayandırılmasıdır. Bu, insani müdahaleleri diğer müdahale biçimlerinden ayıran en temel unsurdur. Üçüncü ve son olarak genellikle müdahale edilen devletin rızası dışında gerçekleştirilen bir müdahale biçimi olmasıdır. Zira uluslararası hukukta yer alan rızayla ya da davetle müdahalede; müdahalede bulunulan ilgili devletin ülkesi içerisinde önlemekte başarısız olduğu, bir takım sorunları çözmek adına dış güçleri ülkesine davet etmesi mevzubahistir. Böyle bir müdahale biçime ilgili devletin rızası dahilinde gerçekleştirildiğinden devlet egemenliği ile çatışmalı bir durum söz konusu değildir.

İnsani müdahalenin meşruiyeti ve hukuka uygunluğu konusu da devletlerin bu konuya BM başta olmak üzere çeşitli uluslararası platformlarda nasıl yaklaştığını anlamak açısından önemlidir. Devletlerin yeni normlara ulusal çıkarları açısından yaklaştıkları realist teorilerce kabul edilse de; sisteme hakim olan uluslararası normlara uygunluğu bağlamında devletlerin de kendilerini bazı gelişmelere kapatmadıkları aksine yeni gelişmelere kendi yerel normları ve çıkarları temelinde sosyalleştikleri görülmektedir. Bu bağlamda yeni normun devletlerce yada aktörlerce savunulması konusunda uluslararası hukuka uygunluğunun temellendirilmesi önemli bir yer tutmaktadır.

İnsani müdahalenin hukuka uygunluğu konusunda iki ana görüş vardır. Birinci görüşe göre insani müdahale uluslararası hukuka aykırı bir uygulamadır. Bu görüşe göre, insani müdahale uluslararası hukukun BM Şartı ile garanti altına alınmış olan “devletlerin eşit egemenliği”, “kuvvet kullanma yasağı” ve “içişlerine karışmama” gibi temel ilkelerine aykırıdır. İkinci görüşe göre ise insan hakları artık “egemenlik prensibi”, “içişlerine karışmama yasağı” gibi normlardan daha önemli hale gelmiştir. Bundan dolayı insan haklarının korunması meselesinin hem BM Şartı hem de diğer

uluslararası antlaşmalarla garanti altına alındığı ve günümüze kadar yapılan müdahalelerle insani müdahalenin teamül haline geldiği öne sürülmektedir (Arsava, 2011, s. 3).

Egemenlik kavramı devletin içeride; siyasi, ekonomik ve sosyal kuralları, en büyük ve bağımsız otorite olarak kurduğu; dışarıda ise devletin uluslararası ilişkilerde diğer devletlerle serbestçe kendi iradesiyle ilişkiye girebilme hakkını ifade etmektedir. Devletlerin işbu egemenlik hakları BM Şartı'nın 2/1.maddesinde yer alan devletlerin egemen eşitliği prensibi ile de güvence altına alınmıştır (Arsava, Egemenlik ve Koruma Sorumluluğu, 2011, s. 102). Devletlerin egemen oldukları iç yetki alanlarına diğer devletlerin müdahalesi yasaklanmış olsa da istisnalar da mevcuttur. Bu konudaki en güzel örneği uluslararası insan haklarının koruması oluşturmaktadır. Bu konudaki anlaşmalara taraf olan devletler kendi egemenlik sahalarında yaşayan yurttaşlarına insan hakları konusunda uygun davranma taahhüdünde bulunmuş olurlar. Bu bağlamda devletler kendi yurttaşları ile olan ilişkilerinde ilgili anlaşma kapsamında kendisine müdahalede bulunulmasını zımnen kabul etmiş sayılırlar (Arsava, Egemenlik ve Koruma Sorumluluğu, 2011, s. 104). Bu durum 10 Temmuz 1992'de AGİT toplantısı sonrası yayımlanan Helsinki Nihai Bildirgesi'nde de ifade edilmiştir (C.S.C.E., 1975).

İnsani müdahale görünürde hukuka aykırılık teşkil etse dahi savunucuları ahlaki gerekçeler de öne sürmüştür. İnsani müdahale konusunda liberal bir yaklaşıma sahip olan Fernando Teson; müdahale etmeme ilkesinin geçmiş döneme ait bir yaklaşım olduğunu ve uluslararası hukuk kurallarının temel insani değerler ile beraber değerlendirilmesi gerektiği; hatta bunun ahlaki bir görev olduğunu öne sürmektedir. Bu hak ve görevin yok sayılmasının ortak insani değerlerinde reddedilmesi anlamında geleceğini de öne sürmektedir (Teson, 1988, s. 129).

Müdahale karşıtları ise insani müdahalelerin hukuki çerçevesinin haricinde, siyasi ve etik açılarından da sorunlu olduğunu öne sürmektedir. Onlara göre, devletlerin yaptıkları müdahalelerin altında insani değerler değil; siyasi ve ulusal çıkarların korunması yatmaktadır. Uluslararası ilişkilerde devletlerin, hızlı şekilde müdahale etme gereksinimi duyarken bazılarının müdahale konusunda isteksiz davranması ya da müdahaleye sonradan katılmaları, insani müdahalenin ulusal çıkarlar temelinde şekillendiğini göstermektedir. Bu varsayımdan hareketle güçlü devletler kendi menfaatleri söz konusu olmadıkça, yalnızca insani nedenlerle, başka devletlerin yurttaşlarının hakları için kendilerini riske atmayacaklardır (Öztürk, 2011).

Hukuki altyapısı ve buna bağlı olarak meşruiyeti konusunda her ne kadar tartışmalar yaşansa da insani müdahalenin tanımı konusunda bir takım konsensus sağlanmıştır. Bu çerçevede insani müdahalenin ilk unsuru, bir veya birkaç devlet tarafından ya da bir uluslararası örgüt aracılığıyla gerçekleştirilebilir olmasıdır. İkinci unsur olarak insani müdahaleyi diğer kuvvet kullanma

yöntemlerinden ayıran en temel özelliğinin insancıl amaç gözetilerek yapılmasıdır. Bir diğer konu ise insani müdahalenin herhangi bir hukuki dayanağa sahip olsa dahi kural değil olay bazında değerlendirilmesi gerekliliğidir. Hem müdahale edilen bölgedeki taraflar hem de müdahale eden güçler açısından yaşanan vakanın “hayati” ve “ölümcül” olması insani müdahaleyi ahlaki yönden de ele alınması gereken bir konu haline getirmiştir (Telli, 2012, s. 209-210).

3.1.1.3 İnsani Müdahalenin İlk Örnekleri

1815 yılındaki Viyana Kongresi sonrası Avrupa’da savaşların azaldığı “Avrupa Uyumu”³ sürecinde, dönemin başat aktörlerince bir takım insani gerekçelere dayandırılmış askeri müdahaleler gerçekleşmiştir. ABD’nin 1898’de İspanya’nın nüfuzu altındaki Küba’ya yapmış olduğu müdahale bir tarafa bırakılırsa; dönemin askeri müdahaleleri daha ziyade Osmanlı Devleti’nde yaşayan Hristiyan azınlıkların hakları gerekçe gösterilerek yapılmıştır. Osmanlı Devleti’nin “Şark Sorunu”⁴ olarak da adlandırılan ve topraklarındaki azınlık hakları ileri sürülerek yapılan dış müdahaleler oldukça yoğundur. Özellikle 1878 yılında imzalanan Berlin Anlaşması’nda gündeme gelen Şark Sorunu neticesinde çeşitli müdahaleler farklı azınlık grupları üzerinden de devam etmiştir.

Bu konuda yaşanan ilk müdahale Osmanlı hâkimiyetinde yaşayan Yunanlıların hakları gerekçe gösterilerek; Fransa, Büyük Britanya ve Rusya gibi ülkelerce yapılmıştır. Bu ülkeler 1821 yılından itibaren isyan eden Yunanlılara Osmanlı Devleti’nin genel özerklik tanımaması talep etmişler; 1827 yılında da kendi aralarında bir anlaşma imzalamışlardır. Osmanlı hükümetinin anlaşma hükümlerini kabul etmemesi üzerine söz konusu devletler Osmanlı Devleti’nin Navarin’deki donanmasını tahrip etmiş, Fransa da 1828 yılında Osmanlı toprağı olan Mora’yı işgal etmiştir. Takip eden dönemde başlayan Osmanlı-Rus Savaşı 1829 yılında imzalan Edirne Anlaşması ile neticelenmiş ve Osmanlı Devleti Yunanistan’ın bağımsızlığını tanımak zorunda kalmıştır (Armaoğlu, 2006).

Fransa’nın 1860 yılında Suriye topraklarını işgali ve bu müdahalesini “insani sebep(raison d’humanite)e dayandırması da bu dönemde yaşanan insani müdahale pratiğı açısından önemlidir. (Karpuzcu, 2021, s. 354) Ancak Osmanlı Devleti’nin kendi topraklarındaki bu işgale gönülsüz de olsa rıza göstermesi durumu insani müdahalenin temel özelliklerinden biri olan müdahale edilen devlere rağmen gerçekleştirilmesi durumuna ters düşmektedir (Hancılar, 2011, s. 107).

³ *Avrupa uyumu ya da Avrupa ahengi*; Napolyon Savaşları’nın sona erdiği 1815 yılından I. Dünya Savaşı’nın patlak verdiği 1914 yılına kadar geçen dönemde, Avrupa devletlerinin uluslararası arenada siyasi güçler dengesini gözeterek hareket etmelerini sağlayan sisteme verilen isimdir.

⁴ *Doğu Sorunu veya Şark Meselesi*; 18. yüzyıl sonlarından 20. yüzyılın başlarına kadar süren Osmanlı’nın istikrarsızlık döneminde Avrupa devletlerinin stratejik ve politik rekabetlerini ifade eden tarihi bir terimdir.

Milletler Cemiyeti döneminde ise Japonya'nın 1931'de Mançurya'yı, İtalya'nın 1935'de Etiyopya'yı, Almanya'nın 1939'da Çekoslovakya'yı ilhak ederken bilhassa insani nedenlere dayalı gerekçeler de sunduğu görülmektedir. Ancak söz konusu devletlerin bu eylemlerinin tamamen fetih ya da istila amaçlı olduğu ve uluslararası toplumun da bu iddialara itibar etmediği genel bir kanıdır.

Tarihsel süreç içinde birçok müdahale örneği, insani nedenlerle ilişkilendirmiş olsa da kavramın bugünkü anlamında kullanımı yakın zamanda yaşanmıştır. Yusuf Aksar'ın da öne sürdüğü üzere literatürde çok da ifade edilmese de 1974 yılındaki Türkiye'nin Kıbrıs'a gerçekleştirdiği Barış Harekâtı ve Birleşik Krallık ve Amerika Birleşik Devletleri'nin Irak'taki ağır insan hakları ihlallerini önlemek için uçuşa yasak bölgeler oluşturması, insani müdahale kavramının İkinci Dünya Savaşı sonrası örneklerinden bazılarını oluşturmaktadır (Aksar, 2017, s. 127).

Soğuk Savaş döneminde devletlerce insani müdahale normu çok fazla benimsenmemiştir. BM Şartı'nda müdahale yasağına dair hükümler bulunurken, insani müdahale kavramı yer almamıştır. İnsani müdahale konusunda gerilemenin yaşandığı bu dönemde müdahaleci devletler gerekçe hususunda Şart bağlamında hukuksal bir temellendirme arayışına gitmişlerdir. Hindistan'ın 1971'de Doğu Pakistan müdahalesini farklı nedenlerin yanında insani müdahale kavramına da dayandırması Soğuk Savaş döneminin örnekleri arasındadır. Hindistan, Pakistan askeri birliklerinin Bengal'li sivillere karşı yürüttüğü askeri eylemlere karşı müdahalede bulunmuştur. Yine başka bir örnekte ABD, 1980'li yıllarda Nikaragua'ya yapmış olduğu müdahalesini insan hakları ihlallerine dayandırmıştır. Ancak dayanak Uluslararası Adalet Divanı tarafından kabul edilmemiş; mahkeme insan hakları ihlallerinin güç kullanımını meşrulaştırılmasına temel alınamayacağına karar vermiştir (Özdek, Uluslararası Politika ve İnsan Hakları, 2000, s. 81-82).

Kamboçya örneğinde ise 1975 yılında Pol Pot liderliğinde yaşanan hükümet değişimi sonrası kurulan Kızıl Khmer rejimi çeşitli insan hakları ihlalleri gerçekleştirmiştir. 1978 yılının Aralık ayında Vietnam ordusu da benzer şekilde Kamboçyalı mültecilerden oluşan birlikleriyle Kamboçya'ya müdahalede bulunmuştur. Vietnam ise Kamboçya'ya yapmış olduğu müdahalede insanî gerekçeyi ileri sürmemişse de; Kamboçya'da yaşanan insan hakları ihlalleri sadece Güvenlik Konseyi'nde Bolivya, Nijerya ve Singapur tarafından ileri sürülmüştür. Ancak bu devletler müdahaleyi hukuken meşru görmemişlerdir (Hancılar, 2011, s. 109-110).

Soğuk Savaş döneminin sona ermesiyle beraber Doğu Blok'unun dağılması; birtakım devletlerin yıkılması ya da bölünmesiyle ortaya çıkan yeni devletleri doğurmuştur. Bu durum da iç meşruiyet sorunu, yönetim bozuklukları ve istikrarsızlık gibi sorunları üretmiştir. Bu sorunlu devletlerin ortaya çıkması ile uluslararası sistemde devletlerarası geleneksel çatışmaların yerini önemli ölçüde devlet içi

çatışmalar almıştır. Soğuk Savaş dönemi boyunca herhangi bir çatışmanın insancıl yönlerine ilişkin önemli kararlar alamayan Güvenlik Konseyi, insani müdahale konusunda bir sıçrama yaşanmış, sadece 1990-1994 yılları arasındaki dört yıllık dönemde 45 yılda alınan müdahale kararı kadar karar alınmıştır. BM Şartı'nın yedinci bölümüne atıf yapan kararların alınmasıyla beraber insan hakları ihlalleri uluslararası barış ve güvenliğe karşı tehdit olarak kabul edilmiştir. Güvenlik Konseyi'nin yaklaşımı da daha ziyade müdahaleden yana olmuştur (Telli, 2012, s. 211).

3.1.1.4 İnsani Müdahale Kapsamında BM Müdahaleleri

Birinci Dünya Savaşı sonrası kurulan Milletler Cemiyeti ile beraber uluslararası ilişkilerde kuvvet kullanımı ilk defa birtakım kurallara bağlanmıştır. Bu kurallar ilerde imzalanacak olan BM Şartı'nda yer alan kuvvet kullanımının sınırlandırılmasına ilişkin yasal zeminin de temellerini oluşturmuştur. (Keskin, Uluslararası Hukukta Kuvvet Kullanma: Savaş, Karışma ve BM, 1998) Uluslararası ilişkilerde kuvvet kullanımı genel olarak BM Şartı'nda yasaklanmış, insani müdahale kavramına yer verilmemiştir. BM Şartı'nın 2/1 ve 2/7. maddelerinde hukuka uygun müdahaleler saklı kalmak kaydıyla, bir devletin iç yetki alanına giren konulara müdahale edilmesi açıkça yasaklanmıştır (United Nations, Charter of the UN and Statute of the International Court of Justice, 1945). Bu konudaki istisnalar ise meşru müdafaa kapsamında kuvvet kullanılması ile Güvenlik Konseyi'nin yedinci bölüm kapsamında sahip olduğu bir takım yetkililerdir.

Yedinci bölüm kapsamındaki 39.madde uluslararası barış ve güvenliği tehdit eden durumlara karşı uluslararası zor kullanmanın çerçevesini belirlerken buradaki uluslararası barış anlayışı **negatif barış anlayışını** yansıtmaktadır. Ancak son zamanlardaki gelişmeler iç savaşları yahut yerel krizleri de dikkate alan **pozitif barış anlayışını** da göz önünde bulundurmaktadır. Bunun temel sebebi ülkesel anlamda yaşanan uyuşmazlıkların spill-over⁵ etkisiyle önce komşu ülkeleri, ardından da dolaylı olarak küresel anlamda kriz yaratacağı kabul edilmektedir (Arsava, Egemenlik ve Koruma Sorumluluğu, 2011, s. 104).

1990'lı yıllarda en çok tartışılan konuların başında gelen Kosova müdahalesinin BMGK'nin yasal bir yetkilendirmesi olmadan NATO üzerinden tek taraflı olarak yürütülmesi; savunucuları tarafından yasal olmayan fakat meşru bir müdahale şeklinde değerlendirilmesini beraberinde getirmiştir (Karagül & Demirbaş, 2018, s. 482-483). Ancak BMGK'nin daimi üyeleri arasında bazı uluslararası krizlere yönelik kararlarda oy birliği sağlanabilmiştir. 1992'deki Körfez Savaşı, Bosna ve Somali çatışmalarında

⁵ Bir alanda başlayan entegrasyonun (bütünleşmenin) ilgili diğer (komşu) alanlara da taşınması (yayılması) anlamına gelir.

BM kolektif güvenlik sistemi çerçevesinde çözüm sağlanabilmiştir (Yalçinkaya, 2008, s. 266-286). Müdahalenin meşruiyeti; yaşanan insani krizin sona erdirilmesine yönelik uluslararası toplumun sorumluluğu olduğu fikrine dayandırılmıştır. Ancak yapılan müdahalenin BMGK tarafından bir yetkilendirme olmaksızın yapılması ve devlet egemenliğinin tek yanlı ihlalleri de büyük tartışmalara yol açmıştır.

Egemenlik ve insan hakları ihlallerinin önlenmesi üzerine yaşanan paradoks devam ederken dönemin BM Genel Sekreteri Boutros Ghali tarafından “Yerinden Edilmiş Kişiler-Özel Temsilcisi” olarak atanan Francis Deng tarafından hazırlanan “Sovereignty as Responsibility: Conflict Management in Africa” adlı çalışmada (Deng, ve diğerleri, 1996) “sorumluluk olarak egemenlik” kavramı ilk kez tanımlanmıştır. Çalışmada yerinden edilmiş kişilerin korunması ve yardım edilmesinde devletlerin esas sorumluluğa sahip olduğu ileri sürülmüştür. Egemenliğin artık müdahaleye karşı bir koruma olarak değil, devletin hem iç hem de dış seçmenlere karşı hesap verebilir olduğu bir sorumluluk yükü olarak görülebileceği ileri sürülmektedir. Afrika'daki iç çatışmalarda, egemen devletler genellikle kendi vatandaşlarının refahı ve çatışmanın insani sonuçları için sorumluluk alma konusunda başarısız olmuş ve kurbanları hiçbir yardım almadan bırakmıştır.

Afrika'daki başarısız devletlerin sorumlu bir egemenlik anlayışından uzak oldukları fikri onların kendi egemenliklerini koruyamayacakları sonucunu doğurmaktadır. Bu bağlamda siyasi, ekonomik ve askeri yaptırımlar vasıtasıyla BM yardımlarının geçişine imkân sağlamak meşru hale gelmektedir (Deng, 2010). “Sorumluluk Olarak Egemenlik”, hem ulusal hükümetlere hem de uluslararası topluma kendi sorumluluklarını yerine getirmelerinde rehberlik etmesi gereken bir çerçeve sunmaktadır.

Deng ve Cohen’e göre devletlerin bu konuda yetersiz kalmaları durumunda, uluslararası toplum tarafından yapılacak yardım önerileri kabul edilmesi gerekmektedir. Bu durumda da sorumluluk uluslararası topluma geçecektir (Cohen & Deng, 2009, s. 27). Müdahale ve egemenlik ekseninde yaşanan tartışmalar Kofi Annan’ın Genel sekreterliği döneminde de devlet egemenliği ilkesinin yeniden tanımlanması yönünde çabalara evrilmiştir. Annan’ın bu meseleye yaklaşımı egemenliğin yalnızca güç değil, sorumluluğu da içeren bir norm olduğu şeklinde olmuştur.

Soğuk Savaş’ın sona erdiği ilk on yıllık dönemde insancıl krizler karşısında BM, ya geç müdahalede bulunmuş ya da başarısız olmuştur. Bu durum, yeni normatif talepleri ve BM sisteminde de yapısal reform taleplerini beraberine getirmiştir.

Bu ilk on yıllık dönemde BM’nin elinde çok fazla bir araç yoktur. O zamana değin barışı koruma anlayışı kapsamında tecrübeler kazanan barış güçleri daha ziyade meşru müdafaa dışında kuvvet kullanmamışlardır. BM bu dönemde geleneksel barış güçlerini kullanarak insancıl kriz bölgelerine

müdahale etmeye çalışmış ve bunu yapmaya çalışırken barış güçlerini zorlama önlemlerinden ayıran çizgiyi de zaman zaman aşmıştır (Keskin, BM ve Kuvvet Kullanma, 2002, s. 168).

3.1.1.4.1 Körfez Savaşı ve Irak Müdahalesi

1990'lara gelindiğinde uluslararası normatif yapıdaki temel değişim, Güvenlik Konseyi'nin bir devletin sınırları içindeki acil durumları "uluslararası barış ve güvenliğe" yönelik bir tehdit olarak tanımlaması ile kendini iyice göstermiştir. Bu değişimin önemi çalışmamız açısından da BM Şartı'nın yedinci bölümü kapsamında yapılacak olan askeri müdahalelerin meşrulaştırılmış olmasından kaynaklanmaktadır. Böylece BM müdahalelerin önemli bir unsuru olan barış güçleri barışı korumadan barışa zorlama konseptine geçmiştir.

1990'lu yılların başında Irak ile Kuveyt arasındaki siyasi kriz sonuçları itibariyle insancıl bir krize dönüşmüştür. Saddam Hüseyin liderliğindeki Irak devleti 1990 yılında Kuveyt'i işgal etmiş, Güvenlik Konseyi de bir dizi kararıyla bu işgali kınamıştır. Konsey almış olduğu 2 Ağustos 1990 tarihindeki 660 sayılı kararında; Irak güçlerinin Kuveyt'ten derhal geri çekilmesini ve iki ülke arasında görüşmelerin başlatılması çağrısında bulunmuştur (United Nations, S/RES/660, 1990). Irak hükümeti bu kararlara uymayınca 29 Kasım 1990'de 678 sayılı kararı alınmış ve son uyarılarda bulunulmuştur. Ayrıca bölgede uluslararası barış ve güvenliğin yeniden tesisi için Konsey'in kendisine gerekli tüm tedbirleri alma yetkisi verilmiştir. Ancak kararda açıktan kuvvet kullanımından söz edilmemiştir (United Nations, S/RES/678, 1990).

BM Güvenlik Konseyi'nin kabul ettiği 678 sayılı karar; Irak'a 15 Ocak 1991'de sona erecek bir ultimatoma vererek, 660 sayılı kararı uygulaması ve Kuveyt'ten çekilmesi için üye devletlere "gerekli tüm araçları" kullanma yetkisi vermiştir. Güvenlik Konseyi'nin aldığı bu kararlara Irak uymayınca, ABD öncülüğündeki koalisyon gücü 17 Ocak 1991-28 Şubat 1991 tarihleri arasında "Çöl Fırtınası Harekatı"nı icra etmiştir. Harekât sonrası Irak, Kuveyt'ten çekilmek zorunda kalmıştır. 3 Nisan 1991'de Güvenlik Konseyi'nin aldığı 687 sayılı karar ile; Irak ve Kuveyt'in savaştan önceki belirlenen sınırlara çekilmesi, iki ülke arasında silahtan arındırılmış bir bölge tesis edilmesi ve bölgeyi BM gözlemcilerinin kontrol etmesi ve tüm bu işlemlerin gözlemlenmesi için özel bir komisyon kurulmasına karar verilmiştir (Özdek, Uluslararası Politika ve İnsan Hakları, 2000, s. 92).

Körfez Savaşı sonrası Irak'ın Kuveyt'ten geri çekilmesi ile Saddam Hüseyin liderliğindeki Baas Yönetimi zayıflamıştır. Ülkenin güney ve kuzeyinde birtakım isyanlar yaşanmıştır. Ülkenin kuzeyinde yaşayan Kürtler, merkezi hükümete karşı isyan ederek 1991 yılının Mart ayında kontrolü kendi ellerine almışlardır. Baas yönetiminin bu olaylara karşı aldığı askeri tedbirler sonucundan insancıl kriz

yaşanmıştır. Özellikle ülkenin kuzeyinde yaşayan Kürtler başta olmak üzere halk, komşu ülkelere sığınma talebinde bulunmuştur. Komşu ülkeler İran ve Türkiye de Güvenlik Konseyi'ne başvurarak mülteci krizinin bitmesi adına birtakım girişimlerde bulunmuşlardır (Demirel, 2013, s. 155).

Güvenlik Konseyi'nin bu olaylara dönük aldığı 5 Nisan 1991 tarihli 688 sayılı karar önem taşımaktadır. Karar'da Irak Hükümeti'nin başta Kürt ve Şiilere karşı uyguladığı baskının neden olduğu mülteci krizi uluslararası barışa tehdit olarak tanımlamıştır. Karar, Konsey üyelerinden 10'unun olumlu, 2'sinin çekimser ve 2'sinin ret oyu ile alınmıştır. 688 sayılı kararın ilk paragrafında geçen şu ifadeler normatif yapıdaki değişimi anlamak açısından önemlidir: *"Güvenlik Konseyi Irak'ın birçok yerindeki sivil nüfusa uygulanan baskıyı kınıyor.... Irak'ın birçok yerinde, en son Kürt nüfuslu bölgelerde olmak üzere, Irak sivil nüfusunun baskı altına alınmasından ciddi şekilde endişe duyarak, uluslararası sınırlara doğru giden sınır ötesi kitlesel mülteci akışı bölgedeki uluslararası barış ve güvenliği tehdit etmektedir..."* (United Nations, S/RES/688, 1991).

Güvenlik Konseyi ayrıca Irak Hükümeti'nden uluslararası insani yardım kuruluşlarının ihtiyaç sahiplerine yardım ulaştırmasına izin vermesini talep etmiştir. Bu karar; Rodezya ve Güney Afrika'nın özel durumları haricinde, Konsey'in ilk defa bir devletin iç meselesini uluslararası güvenliği tehdit eden ve sınır ötesi sonuçlara yol açan bir durum olarak tanımlaması açısından önemlidir. Hindistan yönetimi 1971 yılının Mart ayında Pakistan'ın Doğu Pakistan'da sebep olduğu insani kriz sonrası Bangladeşli mültecilerin göçünü bölgesel güvenliğe tehdit olarak ileri sürmüştü de Konsey bu iddiaları kabul etmemiş ve oy birliği ile Pakistan'ın sınırları içindeki insan hakları ihlallerinin Şartı'n 2/7.madesi uyarınca iç yargı yetkisine giren konular olduğunu öne sürmüştür. Bu bağlamda 688 sayılı karar devrimsel bir yenilik sunmaktadır. Ancak kararın insani müdahaleye emsal teşkil etmesi iki unsur yönüyle sınırlı kalmıştır. Birincisi Konsey'in taleplerinin yaptırım tehdidiyle desteklenmeyip, konunun yedinci bölüm kapsamında kabul edilmemesidir. İkinci ise kararın tamamen insani gerekçelerle savunulması durumunda gerekli olan dokuz oyu alamayacağı meselesidir (M.Welsh, 2004, s. 33-34).

688 sayılı Konsey kararının önemi tarihinde ilk defa ülke içinde yaşanan insan hakları ihlalleri ile uluslararası barış ve güvenliğe tehdit arasında açık bir bağlantı kurmasından kaynaklanmaktadır. Bu bağlantı askeri müdahale için de referans olarak alınmıştır. 660 ve 688 sayılı kararlara dayandırılan müdahale Konsey'in yetkililerini fiili olarak genişletmiştir (Özdek, Uluslararası Politika ve İnsan Hakları, 2000, s. 93).

Güvenlik Konseyi'nin 9 Nisan 1991'de oybirliğiyle kabul ettiği son karar ise 689 sayılı karar (United Nations, S/RES/689, 1991) olmuştur. Karar, Genel Sekreter'in değerlendirme raporunu da dikkate alarak, Irak ile Kuveyt arasındaki silahsızlandırılmış bölgeyi gözetlemek üzere BM Irak-

Kuveyt Gözlem Misyonu kurulmasına karar vermiştir. Böylece ilk kez Şart'ın yedinci bölümü uyarınca hareket eden Konsey, misyonunun amacını sınır ihlallerini caydırmak ve her iki ülkenin diğerine karşı giriştiği düşmanca veya potansiyel eylemleri izlemek olarak belirlemiştir.

Yapılan müdahale her ne kadar bölgede yaşanan insan hakkı ihlalleri konusunda bir sınırlamayı getirmiş olsa da meşruiyeti konusunda yoğun tartışmaları da beraberinde getirmiştir. Çünkü kararda açık bir şekilde kuvvet kullanımına izin verilmemiş olması, yalnızca üye devletlerin ve insani kuruluşların insani yardım çabalarına katılmaya çağırılması, operasyonun hukuki meşruiyetinin sorgulanmasına yol açmıştır. Diğer taraftan müdahalede bulunan Batılı güçlerin özellikle Kürt azınlığa karşı gösterdikleri korumacı yaklaşımı güneyde yaşayan Şii halkına karşı yeterince göstermemiş olmaları soru işaretlerini güçlendirmektedir (Bozkurt, Birleşmiş Milletler Sisteminde Kuvvet Kullanımı ve Körfez Krizi Örneği, 1996, s. 35-38).

3.1.1.4.2 Somali Müdahalesi ve UNISOM I/II VE UNITAF

1990'lı yılların başında Yugoslavya'nın dağılma süreci ile beraber, çatışmaların merkezi Avrupa'ya kaymış olsa da; Afrika boynuzu olarak tabir edilen Somali'deki gelişmeler dikkatleri Afrika'ya çevirmiştir.

1991'de Körfez Savaşı ile beraber kendini gösteren ABD öncülüğündeki yeni müdahalecilik anlayışı, Afrika kıtasında da kendini göstermeye başlamıştır. Somali, hassas jeostratejik önemi nedeniyle de bu müdahale anlayışından payını almıştır. Yasemin Öztekin'in aktardığı üzere; Noam Chomsky, ABD'nin, Somali'ye asker göndermesinin asıl nedeninin askeri üsleri yoluyla Körfez bölgesini denetlemek olduğunu ileri sürmüştür (Özdek, Uluslararası Politika ve İnsan Hakları, 2000, s. 95-96).

Somali diğer Afrika ülkelerine kıyasla daha geç sömürgeleştirilmiş bir ülkedir. Somali yaklaşık 70 yıllık sömürge yönetimlerinin ardından 1960 yılında bağımsızlığını kazanmıştır. 1969 yılında Tümgeneral Siad Barre darbe yaparak yönetimi ele geçirmiş ülkeyi 1991'e kadar yönetmiştir. Somali'deki iç savaş ile beraber olayların başkent Mogadişu'ya sıçramasıyla ülkeyi terk etmiştir (Karpuzcu, 2021, s. 360-361).

1990 yılının Kasım ayına gelindiğinde ülke içi çatışmalar başkenti Mogadişu'ya da yayılınca, 27 Aralık 1991 tarihinde dönemin BM Genel Sekreteri Perez de Jeller, Güvenlik Konseyi'ne ülkede barış ve düzenin yeniden tesisi için birtakım girişimlerde bulunulacağını açıklamıştır. 1991 yılının Ocak ayında, Somali'de hükümet değişikliği yaşanmıştır. Güvenlik Konseyi 23 Ocak 1992 tarihinde 733

numaralı kararı almıştır. Bu karar herhangi bir müzakere olmadan alınmıştır. Kararda Somali'deki durumun uluslararası barış ve güvenliği tehdit ettiği saptaması yapılmıştır. Ayrıca tüm taraflar çatışmaya son vermeye davet edilmiş ve üye ülkelerin Somali'deki her türlü silah ve ekipmanlara yönelik ambargoya uymaları istenmiştir (Gök, 2019, s. 49).

Güvenlik Konseyi'nin 24 Nisan 1992'de almış olduğu 751 sayılı kararı ise daha evvel alınan kararları teyit etmiştir. Karara göre Konsey ateşkesi izlemek için Mogadişu'da konuşlanmak üzere Somali'de BM Operasyonu(UNISOM-I)'i kurmuştur. Konsey ayrıca Genel Sekreter'den, uzlaşma sürecini teşvik etmesi ve insani yardım sağlaması için ülke genelinde ateşkesin uygulanmasını kolaylaştırmasını istemiştir. Kararda ayrıca Arap Birliği , Afrika Birliği Örgütü ve İslam Konferansı Örgütü'nün Somali'deki çabaları memnuniyetle karşılanmış ve Genel Sekreter'in de yer aldığı Somali'deki gruplarla bir konferans çağrısı yapılmıştır (United Nations, S/RES/751, 1992).

751 sayılı kararla kurulan UNOSOM-I ile beraber daha öncesinde Genel Sekreterliğin teknik bir ekiple başlattığı insan yardım etkinliklerinin kapsamı genişlemiş, operasyona BM gözlemcilerinin ve güvenlik güçlerinin de dahil olduğu bir süreç dahil edilmiştir. (Özdek, Uluslararası Politika ve İnsan Hakları, 2000, s. 96) Bu çerçevede, konusu insani yardımların koordinasyonu olan BM müdahalesi kapsamı itibarıyla silahlı unsurlarla da desteklenen bir yapıya evrilmiştir. Daha sonra bu sorumluluk Birleşik Görev Gücü ile koordineli şekilde yapılmaya başlanmıştır. 1993 yılının Mart ayında ise Birleşik Görev Gücü'nün görevi sona ermiştir (United Nations, Historical Timeline of UN Peacekeeping).

1980'li yıllar boyunca IMF, Dünya Bankası ikilisinin yapısal uyum programlarıyla başlayan süreç sonunda ekonominin bozulması iç savaşların zemini hazırlamıştır. Bu durum Somali'de de uluslararası müdahalenin uygun zemini yaratmıştır. İç savaşla beraber ülkeyi saran ekonomik darboğaz ve sefalet, BM nezdinde de birtakım girişimlerin yapılmasını beraberinde getirmiştir. Genel Sekreter öncülüğünde insani yardım çalışmaları başlatılmışsa da General Farrah Aidid ile, yerel liderler ve klanlar arasındaki iç savaş koşulları insani yardımların ülkeye girişini engellemiş ve insani yardım operasyonlarının ABD öncülüğünde bir askeri operasyona dönüşmesinin zemini yaratmıştır (Özdek, Uluslararası Politika ve İnsan Hakları, 2000, s. 95-96).

Yaşanan gelişmeler üzerine Konsey, 794 sayılı kararı almıştır. Kararda, Somali'deki durumun dünya barışına bir tehdit oluşturduğuna işaret edilmiş üye devletler Somali'de insancıl yardım operasyonlarının güvenliğini sağlamak amacıyla gerekli bütün tedbirleri almak üzere yetkilendirilmiştir. Bu kapsamda ABD öncülüğünde ve 30 ayrı ülkenin katkılarıyla oluşturulan Birleşik Görev Gücü(UNITAF) Somali'ye gönderilmiştir. Her ne kadar Güvenlik Konseyi tarihinde ilk defa insancıl nedenlerle kuvvet kullanımına izin veren bir karara imza atmış olsa da başta ABD olmak üzere batılı

güçler Somali'nin uluslararası politikalar arasındaki stratejik önemine paralel olarak müdahaleye gerek maddi gerek manevi desteğini sunmakta yetersiz kalmıştır (Eryücel, 2014, s. 151).

794 sayılı kararın başlangıç metninde, Somali'deki olayların benzersiz olduğu ifade edilmiştir. Burada kastedilen insani acıların benzersiz oluşu değil bilakis merkezi hükümetin yokluğuna işaret ediliyor olmasıdır. Uluslararası hukuk literatüründe bu bağlamda başarısız devlet, yani dağılmakta olan bir yapıdan bahsedilmektedir (Demirel, 2013, s. 159).

Etkin bir hükümetin olmayışı 794 sayılı kararın girişinde tespit edilen barış tehdidini açıklamaktadır. Aynı zamanda müdahale konusunda neden Somali hükümetinden izin alınmadığı da açıklanmış olmaktadır. İlk defa BM tarihinde gerçek bir insani müdahale söz konusu olmuştur. Bu aşamada artık olayın uluslararası etkisi üzerinde araştırma yapmaya gerek kalmadığı belirtilmiştir (Demirel, 2013, s. 159-160).

794 tarihli kararın ardından ABD öncülüğündeki operasyona Umut Operasyonu adı verilmiştir. Türkiye ise Somali'de 2 Ocak 1992 ile 22 Şubat 1992 tarihleri arasında Ümit Operasyonu adıyla gerçekleşen operasyona bir mekanize bölük ile katkıda bulunmuştur. Daha sonra 1993 yılının Mayıs ayında Birleşik Görev Gücü yetkilerini Konsey kararı ile kurulan UNOSOM II barış gücüne devretmiştir. UNOSOM II, BM Şartı yedinci bölüm kapsamında faaliyet göstermesi, barış, istikrar ve düzenin yeniden tesisi görevini üstlenmesi hedeflenmiştir. Bu kapsamda barış gücünün görev tanımı içerisinde aynı zamanda Somali'de işleyen bir devlet mekanizmasının oluşturulması, ekonomisini ve toplumsal yapısını yeniden oluşturulmasını gerekli desteğin verilmesi gibi misyonlar da yüklenmiştir.

UNOSOM II'nin esas görevi; Somali'deki insani yardım için güvenli bir ortam hazırlamak üzere gerekli tetbir ve önlemleri almaktır. Bu amaçla misyonun; barış, istikrar, hukuk ve düzenin yeniden sağlamak üzere Birleşik Görev Gücü'nün başlattığı görevi silahsızlanma ve uzlaşma yoluyla tamamlaması hedeflenmiştir. (United Nations, Historical Timeline of UN Peacekeeping) Bu kararda Güvenlik Konseyi detaya girmeden "Somali'deki Durum" cümlesini kullanmış. Bu ifade ile krizin sadece bir devletin sınırları içinde olduğunu ifade etmiştir. Açlık tehlikesi çeken yurttaşların varlığına işaret ederken bu durumun yanında devam eden çatışmaların uluslararası insancıl hukukun ihlali olarak ileri sürülmüştür. Tüm bu gelişmelerin potansiyel olarak barışı tehdit ettiği saptaması yapılmıştır. Daha sonra alınan 814 sayılı kararda ise 794 sayılı karardan farklı olarak BM insani yardım personellerinin güvenliğini de öne çıkartmıştır. BM Somali Operasyonu II'nin (UNOSOM II) görev süresinin 31 Ekim 1993'e kadar uzatılmasına da yetki vermiştir (Demirel, 2013, s. 160).

Özellikle UNOSOM II, önceki operasyonlardan farklılaşarak barış inşası sürecini de hedeflemiştir. 814 sayılı kararda da belirtildiği üzere, operasyonun hedefleri yardım sağlama ve

ekonomik rehabilitasyona yardımcı olmak, siyasi uzlaşmayı teşvik etmek ve Somali genelinde siyasi ve sivil yönetimleri yeniden kurmaktır. Bu yönüyle ikincil nesil barış güçlerine bir örnek oluşturmuştur. Bu durum Güvenlik Konseyinin insani amaçlarla egemen bir hükümetin rızası olmadan BM Şartı'nın yedinci bölümü kapsamında bir müdahaleye ilk kez izin vermesi açısından önemlidir (Gök, 2019, s. 50).

Somali'de ulusal bir otorite bulunmadığından kuvvetlerin statüsüyle ilgili bir anlaşma yapılamamış ve kuvvet, iyi niyet ve iş birliği çerçevesinde yürütülmüştür (Çaycı, Umut Harekatı, 1994, s. 45). Her ne kadar diğer bir ülkeye tehdit veya saldırı yoksa da Somali'deki durumu BM, uluslararası barış ve güvenliğe bir tehdit olarak tanımlamıştır. Bu şekilde ortak kuvvet kullanımını bazı yazarlar insani müdahale olarak yorumlamışsa da böyle bir müdahaleye Konsey yetkili değildir çünkü insani müdahale BM Şartı'nda da yer alan bir kavram değildir.

BM Somali'de müdahalede bulunana kadarki süreçte yaklaşık iki yüz bin insan hayatını kaybetmiştir. Bu sebeple müdahalenin geç kaldığına dair pek çok eleştiri mevcuttur. Bununla beraber Birleşik Barış Gücü de görevini başarı ile yürütemediği eleştirileri de yapılmıştır. Tarafsız kabul edilen barış güçlerinden 21 görevlinin öldürülmesi sonrası General Aidid'in tarafına karşı savaş açılmıştır. Bu durumun en önemli sonucu barış güçlerinin ev sahibi ülke vatandaşlarınca işgalci güç olarak algılanmasıdır. İlerleyen süreçte barış gücüne asker gönderen ülkeler arasında yaşanan görüş ayrılıkları neticesinde 1995 yılında barış gücü Somali'den çekilmiştir (Karpuzcu, 2021, s. 361).

UNOSOM II ile beraber hibrit barış operasyonları olarak kavramsallaştırılan ve farklı çatışma çözümlerini bir arada barındıran yeni bir kurumsal yapıya geçildiği sonucuna ulaşılmaktadır. Misyonun; hem zorlayıcı tedbirleri içeren Şart'ın yedinci bölüm kapsamında faaliyet göstermesi, hem de görev tanımı içerisinde Somali'de işleyen bir devlet mekanizmasının oluşturulması gibi barış inşası tekniklerini barındırması bu durumu kanıtlamaktadır. Ayrıca Somali'deki gelişmeler insani müdahalenin gelişimi açısından önem kazanmaktadır. İlk defa uluslararası yardımların güvenliği ile uluslararası barış ve güvenlik arasında bir bağlantı kurulmuştur. Güvenlik Konseyi bir aktör olarak almış olduğu kararlar ile müdahaleyi meşrulaştırmaya çalışmıştır. Şüphesiz bu durumun yaşanmasında ve kabulünde uluslararası yapıdaki normatif algının değişmesi de etkili olmuştur.

3.1.1.4.3 Ruanda Müdahalesi ve UNAMIR-UNOMUR

Tarihin en dramatik soykırımından biri olan Ruanda Krizi, BM'nin müdahale konusundaki yönetsel ve yapısal sorunlarını net şekilde ortaya çıkarmıştır. Nitekim Ruanda krizi BM'nin kriz yönetimi konusunda yaşadığı başarısızlıklar konusunda üst sıralarda yer almaktadır (Gök, 2019, s. 52).

Ruanda Krizi'ne yol açan durum, ülke içindeki iki grup olan Hutu ve Tutsilerin siyasi ve ekonomik anlamda yaşadığı çatışma ile başlamıştır. Hutular ülkede sayı bakımından çoğunluğu oluştururken, Tutsiler ise askeri ve idari mekanizmalarda oldukça güçlü konumdaydılar. Komşu devletlerden Uganda'nın, kendi topraklarında bulunan Tutsi silahlı gruplardan kurtulma çabası ile mücadeleye başlaması sonucu 1990 yılında bu grupların Ruanda'ya girmesi ve ülke içinde dört yıl süren iç savaş iktidarı sonradan eline geçiren Hutu yöneticilerinin radikal kararlar almasına zemin hazırlamıştır (Çoban, 2008, s. 57).

BM Güvenlik Konseyi'nin 22 Haziran 1993'te oybirliğiyle kabul ettiği 846 sayılı karar, Ruanda'daki durumla ilgili önceden alınmış 812 sayılı kararı yeniden teyit etmiş ve Genel Sekreter Butros Ghali'nin de konuya ilişkin raporunu dikkate almıştır. Konsey, altı aylık bir başlangıç süresi için BM Uganda-Ruanda Gözlem Misyonu'nu (UNOMUR) kurmuştur.

Arusha Barış görüşmelerinin sonuçlanmasının ardından BM Genel Sekreteri, Güvenlik Konseyi'nin başka bir barışı koruma operasyonu kurmasını önermiştir. Burada beklenen amaç geçici hükümetin kurulması ve çalışabilmesi için uygun ortamın yaratılmasıdır. Ruanda için Birleşmiş Milletler Yardım Misyonu'nu (UNAMIR) 5 Ekim 1993'de 872 sayılı karara istinaden kurulmuş ancak barış anlaşmasında öngörülen süreç, geçici organların kurulamaması nedeniyle sekteye uğramış ve şiddet yeniden tırmanmıştır (Keskin, BM ve Kuvvet Kullanma, 2002, s. 169).

UNAMIR'in görevleri 872 sayılı kararda özetle şu şekilde sayılmıştır: *“Başkent Kigali'nin güvenliğine katkıda bulunmak; kantonların, toplanma bölgelerinin kurulmasını ve yeni silahsızlandırılmış bölgenin sınırlarının belirlenmesini öngören ateşkesi izlemek, geçiş hükümetinin görev süresinin son döneminde, seçimlere kadar geçen sürede güvenlik durumunu izlemek; mayın temizleme çalışmalarına yardımcı olmak; Arusha Anlaşmalarına uyulmamasının araştırılması; Ruandalı mültecilerin geri dönüşünü ve yerinden edilmiş kişilerin yeniden yerleştirilmesini izlemek; insani yardımın koordinasyonuna yardımcı olmak.”* (United Nations, S/RES/872, 1993).

Arusha Barış Anlaşması öncesi yaşanan üç yıllık iç savaş ortamı Ruanda toplumunun parçalanmasına neden olmuştur. Antlaşma; Hutular ve Tutsiler arasında gücü orantılı şekilde paylaşmak suretiyle yönetimi düzenlemeyi amaçlamaktaydı. Arusha'da 1993 yılında başlayan müzakereler sonucunda barış sağlanmış olsa da Arusha Antlaşmasında yer alan koalisyon hükümetinin kurulması ve seçimlerin bu şekilde gerçekleştirilmesi şartı yerine getirilemediği için antlaşma uygulanamamıştır (Saylan, 2021, s. 36-37).

6 Nisan 1994'te, Ruanda Devlet Başkanı Juvénal Habyarimana ve Burundi Devlet Başkanı Cyprien Ntaryamira kendilerini taşıyan taşıyan uçağın Kigali havaalanında düşmesi sonucu ölmüştür. Bu kazayla

beraber Ruanda'daki olumlu hava bozulmuştur. Muhalefetteki Tutsi azınlığın üyeleri ülke çapında katliamlara maruz kalmıştır. UNAMIR'ın 10 Belçikalı üyesi öldürülünce de Belçika, askerlerini geri çekmiş. Böylece UNAMIR görevini yerine getiremez hale gelmiştir. Genel Sekreter ise Konsey'e birtakım önerilerde bulunmuştur. Birinci olarak, taraflar uzlaşamadığından ve katliam da sürdüğünden UNAMIR'ın görev tanımını yedinci bölüm kapsamında genişletip tarafları barışa zorlamak. İkinci olarak bir grubu başkent Kigali'de taraflar arasındaki ateşkesi sağlaması için bırakmak. Güvenlik Konseyi ise ikinci öneriyi tercih etmiştir (Keskin, BM ve Kuvvet Kullanma, 2002, s. 169).

Yaşanan soykırıma varan gelişmelere rağmen; UNAMIR'ın yetkileri kapsamında barış gücü askerlerinin sadece meşru müdafaa amacıyla kuvvet kullanımı söz konusu olmuştur. UNAMIR 2548 kişilik çok daha sınırlı sayıda bir barış gücü olmuştur. Ruanda için oluşturulan barış gücünün gerek sayısı gerekse misyon açısından bu kadar sınırlı bir şekilde tanımlanmasında Somali deneyiminin de etkili olduğunun altının çizilmesi gerekir (Gök, 2019, s. 53).

Güvenlik Konseyi'nin 17 Mayıs 1994'te UNAMIR'ı genişletme yetkisi vermişse de, Temmuz'daki soykırımın sona ermesiyle UNAMIR II'nin rolü büyük ölçüde güvenliği ve istikrarı sağlamakla sınırlı kalmıştır. UNAMIR II, Ruanda Yurtsever Cephesi(RPF) liderliğindeki hükümetin desteğini çekmesinin ardından 1996'da Ruanda'dan çekildi. Kigali havaalanının kapatılması sırasında, Uganda'daki Entebbe havaalanı, bu personelin ve malzemelerin kara yoluyla Ruanda'ya yönlendirildiği tek hava üssü olarak işlev gördü. UNOMUR askeri gözlemcilerinden oluşan bir ekip ise lojistik faaliyetleri koordine etmek için Entebbe'de konuşlandırıldı ve UNOMUR gözlemcileri, UNAMIR tarafından kullanılmak üzere lojistik malzeme ve gıda konvoylarını Uganda-Ruanda sınırına kadar takip etmiştir (DPO, 2024).

Bu olaylar UNAMIR ve UNOMUR'un faaliyetleri üzerinde doğrudan bir etkiye sahipti. UNAMIR, ateşkes sağlamaya çalıştı ancak başarılı olamadı ve personeli giderek daha fazla saldırıya uğradı. Temmuz ayında, RPF güçleri Ruanda'nın kontrolünü ele geçirerek iç savaşı sonlandırmış ve yeni hükümetini kurmuştur.

RYB'nin ülkede yönetimi ele geçirmesiyle, önceki soykırımla mukayese edilemeye de çoğunluğu Hutu olan binlerce silahsız sivil öldürülmüştür. Yeni yönetimle beraber Ruanda'nın yeniden inşa süreci de başlamıştır. Soykırıma dair yargılamalar Ruanda'nın yerel mahkemelerinde yapılmaya başlansa da soykırımda etkin rol almış çok sayıdaki failin yargılanması süreci yavaş ilerlemiştir. (Başer, 2022, s. 235).

Özellikle bölge ile sömürge dönemi bağları olan Belçika dönemin en aktif uluslararası aktörlerinden biridir. Belçika'nın Ruanda Soykırımı'na müdahil olması iki sebeple açıklanmaktadır. Ruanda

olaylarına müdahil olmak suretiyle Belçika, kendini Afrika uluslarının koruyucu lideri konumuna getirerek bölgede nüfuz kazanma yoluna gitmiştir. Ancak diğer uluslararası aktörlerin olaylara müdahil olmama yönündeki tavırlarının neticesinde Belçika dış politika yapıcılarını olayların bir soykırım olma yönünde seyrettiğinin farkında olsalar da kısa bir süre sonra Belçika da Ruanda'dan çekilmiştir. Dönemin BM Genel Sekreteri Boutros Ghali ise Belçika'nın tutumunu "Somali Sendromu" şeklinde adlandırmıştır (Güzelipek, 2015, s. 195-196).

Ruanda Soykırımı sırasında izlemiş oldukları politikalar sebebiyle ABD ve Fransa özellikle eleştirilmiştir. Somali Krizi sırasında düşürülen ABD'ye ait helikopter ve hayatını kaybeden 17 Amerikan askeri ABD hükümeti üzerinde ciddi bir baskı oluşturmuştur. Bu durum ABD'nin Ruanda'ya hiçbir şart altında dahi müdahale etmeme kararı almasına etki etmiştir. Fransa ise Ruanda ile tarihsel bağları olan bir ülkedir. 1994 yılı sonrası Fransa'nın Ruanda'daki Hutu hükümetine vermiş olduğu destek, ciddi eleştirilerin konusunu oluşturmaktadır. 1990'dan itibaren Fransa, Ruanda ordusunu güçlendirmek amacıyla bölgede bulunmaya başlamıştır ve Ruanda'daki etnik gerilimin artmaya başlamasıyla beraber Fransa hükümeti ülkedeki Tutsi nüfusu meşru hükümete karşı "isyancı" olarak görmüş, Ruanda hükümetine her türlü desteği vermiştir (Türkan, 2012, s. 117).

Tüm çatışmalar boyunca Ruanda'da yaklaşık beş yüz bin kişi ölmüş, üç milyon kişi ülke içinde yerinden edilmiştir. Komisyon raporlarına göre her iki tarafın da insancıl hukuk suçları işlediği ortaya konmuştur. Hutu yanlısı hükümetin Tutsi azınlığı yok etmek için planlı ve sistematik soykırım yaptığı tespiti yapılmıştır. 8 Kasım 1994'te alınan 955 sayılı Konsey kararı ile Ruanda Mahkemesi kurulmuştur. Genel olarak Güvenlik Konseyi'ne askeri müdahale yönünde hiçbir talep gelmediğinden BM'nin soruna müdahalesi geleneksel barış gücü birlikleri ve Genel Sekreter'in arabuluculuk çabaları çerçevesinde sınırlı kalmıştır (Keskin, BM ve Kuvvet Kullanma, 2002, s. 170).

3.1.1.4.4 Kosova'da Devlet İnşası ve Referandum(UNMIK-1999)

BM'nin insani krizlere müdahale konusunda geç kalması durumu; Kosova'da başka bir küresel bir örgüt olan NATO'nun devreye girmesiyle farklı bir yöne evrilmiştir. Uluslararası toplum tarafından egemenlik ve müdahalenin yeniden ele alındığı birtakım gelişmeler Kosova'daki NATO müdahalesi sonrası yaşanmıştır. Kosova'ya dönük alınan pek çok Güvenlik Konseyi kararının⁶ bölgesel örgütlere yeni roller vermesi ve başarısız devletlere dönük devlet inşasını hedefleyen liberal barış inşası

⁶ Bu kararlar sırasıyla; UNSC Resolutions S/RES/1160 (1998), 31 Mart 1998
UNSC Resolutions S/RES/1244(1999), 10 Haziran 1999

uygulamalarının da yer alması, BM müdahaleciliğinde çılgır açmıştır. Kosova örneğinin biricik olması aynı zamanda sahip olduğu coğrafya ve tarihten de bağımsız düşünülememelidir.

Joseph Tito sonrası dönemde Yugoslavya’da yaşanan belirsizliğe, dünyada yaşanan ekonomik kriz de eklenince ardıl hükümetler çeşitli problemlerle uğraşmak durumunda kalmışlardır. Yugoslavya’yı oluşturan cumhuriyetler arasındaki ekonomik ve sosyal gelişmişlik farkı ise yaşanacak olan krizlerin zemini yaratmıştır. 1981’de Priştine Üniversitesi’nde mevcut ekonomi politikalarını protesto ile başlayan gösteriler ülke çapına yayılmıştır. Ülkede yaşayan Arnavutlar da diğer cumhuriyetlerdeki kaynaklardan Kosova’nın mahrum bırakılmasını protesto etmişlerdir (Sander, 2012, s. 577).

1989 yılına gelindiğinde Kosova Parlamentosu’nun Arnavut üyeleri Kosova’yı ayrı bir Cumhuriyet olarak ilan etmiş, Sırbistan Halk Cumhuriyeti lideri Slobodan Miloseviç ise Kosova ve Voyvodina’nın özerklik statülerini tek taraflı olarak feshetmiştir. Sırbistan’ın almış olduğu bu karar sonucu Yugoslavya’daki dengeler sarsılmış, dağılma süreci hızlanmıştır (Ülger, 2016, s. 41).

Kosova Parlamentosu, Hırvatistan ve Slovenya’nın Yugoslavya’dan ayrılma kararı sonrası 21 Eylül 1991’de benzeri bir karar almış; Sırbistan yönetimi ise bunu tanımamış Kosova taraftarlarına karşı şiddet kullanmıştır (Ülger, 2016, s. 47). Kosova’da 1992 yılında yapılan ilk seçimleri ise İbrahim Rugova’nın liderliğini yaptığı Kosova Demokratik Birliği (LDK) kazanmıştır. LDK yönetimi, 1995’te imzalanan Dayton Barış Antlaşması’na kadar pasif bir siyaseti takip etmiştir. Ancak Dayton Barış Antlaşması’nda Kosova sorununa yer verilmediği için, Kosova Kurtuluş Ordusu’nun da çeşitli silahlı eylemler ile ön plana çıktığı gergin bir döneme girilmiştir.

Kosova Krizi başladığı ilk zamanlar, uluslararası diplomatik faaliyetler gerçekleştirilmiştir. Bu faaliyetlerden en somut olanı Bosna krizi sırasında oluşturulan Temas Grubu’nun sert bir dille Sırbistan’ı uyarması olmuştur. Ayrıca; mültecilerin geri dönmesi, çatışma ve şiddetin sona erdirilmesi ve özerkliğin müzakere edilmesi konularında taraflara çağrıda bulunulmuştur. Ancak bunların dışında bir ilerleme kaydedilememiştir (Özdağ & Karaca, 2020, s. 212-213).

28 Şubat 1998’de Sırp güçleri, ayrılıkçı Kosova Kurtuluş Ordusu’nu (KKO) desteklemekle suçladığı Kosovalı Arnavutlara karşı eyleme geçmiştir. Askeri eylemler sonucunda insani kriz ortaya çıkmış, pek çok sivil hayatını kaybederken önemli bir kısmı göçe zorlanmıştır. 31 Mart 1998’te Güvenlik Konseyi, yedinci bölüm bağlamında 1160 sayılı kararı almıştır. Kararda hem sivil halka karşı güç kullanımı hem de KKO’nun eylemleri kınanmıştır. Ayrıca Kosova’da barışı sağlamak için silah ambargosu uygulanmıştır. İlerleyen aylarda Sırp güvenlik güçlerinin eylemleri sonucunda, büyük çoğunluğu Kosovalı Arnavutlardan oluşan yüz binlerce kişi yerinden edilmiş, büyük bir iç göç dalgası

yaşanmıştır. Sırp güçleri ise bu eylemlerini, KKO'nun Sırp sivillere yönelik uygulamış olduğu terör faaliyetlerine karşı meşru bir yanıt olarak savunmuştur (Nicholas, 2004, s. 110). Eylül ayına gelindiğinde KKO ile Sırp güçleri arasındaki çatışmaların artması üzerine Güvenlik Konseyi, 1199 Sayılı kararını almıştır. Kararda, hükümet güçlerine siviller üzerindeki kuvvet kullanımına son vermesi, Arnavut tarafına ise siyasi amaca ulaşmak adına terör faaliyetlerinden vazgeçme çağrısı yapılmıştır. Kararda; bölgedeki mevcut durumu gözlemlemek için gelen diğer devlet ve uluslararası temsilcilerinin engellenmemesi adına Kosova Diplomatik Gözlem Misyonu'nun da oluşturulması kararlaştırılmıştır (United Nations, S/RES/1119, 1997).

Ekim ayında krizin başından bu yana ilk kez diplomatik çabalar sonuç vermiş, 13 Ekim 1998'de BM özel temsilcisi Richard Halbrook ile Miloseviç görüşmüşlerdir. Ancak görüşme sonrası Sırbistan yönetimi şiddet politikasını sürdürmüştür. Daha sonra Fransa'daki Rambouillet Sarayı'nda Arnavut ve Sırp taraflar bir araya gelerek birtakım görüşmeler gerçekleştirmiştir. Bu görüşmelerde ABD'nin önerisi, Kosova'da NATO Birliklerinin konuşlandırılarak, üçüncü yılın sonunda bağımsızlığın onaylanması şeklinde olmuştur. Ancak bu öneri Yugoslavya yönetimince kabul edilmemiştir (Gülgezen, 2020, s. 154-155).

24 Ekim'de ise BMGK, 1203 Sayılı Kararı kabul etmiştir. Karara göre AGİT ile Sırp hükümeti arasında yapılan anlaşmaya atıfta bulunulmuş ve Yugoslav güçlerinin Kosova'dan çekilerek yerine AGİT tarafından görevlendirilecek Kosova Doğrulama Misyonu (Kosovo Verification Mission)'nun konuşlanması desteklenmiştir. (Özdeş & Karaca, 2020, s. 215).

Krize ilişkin dördüncü müdahale ise 17 Kasım 1998'deki 1207 sayılı karar olmuştur. Güvenlik Konseyi'nin almış olduğu bu dört kararın da ortak yönü; gelişmeleri Şart'ın yedinci bölümü kapsamında tanımlayıp Yugoslavya'nın toprak bütünlüğünün ve egemenlik haklarına vurgu yapmasıdır (United Nations, S/RES/1207, 1998). Ancak, kararların hiçbirinde kuvvet kullanılması konusunda bir devlet ya da uluslararası örgüte yetki verilmemiştir.

Rambouillet Antlaşması, Bosna Krizi'ni sona erdiren Dayton Barış Antlaşması'nı referans almıştır. İşbu antlaşma Kosova'nın sivil yönetimini AGİT'in uygulama misyon şefine, askeri güvencesini NATO'nun öncülük ettiği uluslararası askeri güç olan Kosova Gücü(KFOR) (United Nations, Interim Agreement for Peace and Self-Government in Kosovo (Rambouillet Accords), 1999)'a vermiştir. Yani Kosova'daki siyasi iktidarı AGİT kullanırken, iktidarını güvenceye almak adına askeri güç kullanma tekeli de NATO öncülüğündeki çok uluslu bir güce vermiştir (Özdeş, Uluslararası Politika ve İnsan Hakları, 2000, s. 111). KFOR; Kosova'da Sırp güçlerinden kaynaklı olası tehditleri önlemek, güvenli bölgelerin tesisi, mültecilerin geri dönüşlerine yardımcı olunması, azınlıklara güvence sağlanması,

sınırların kontrolü, sivil kurumların oluşturulması, hukuk ve demokrasinin tesis edilmesi gibi çeşitli görevlerle donatılmıştır. (Caşın & Derman, 2016, s. 321-322).

Sırp yönetiminin diplomatik çözümü kabul etmeyerek silahlı eylemlerine devam etmesi çatışmanın bölge devletlerine de sirayet etme ihtimalini doğurmuştur. Ayrıca Konsey'in vetolar nedeniyle eyleme geçememesi durumu NATO'nun tek taraflı olarak müdahalesi sonucunu doğurmuştur. Özellikle Sırp'ları siyasi çözüme zorlamak amacıyla 78 gün sürecek hava saldırıları NATO tarafından bu süreçte başlatılmıştır (NATO's Role In Relation To The Conflict in Kosovo, 1999). Harekatın insani müdahaleden ziyade Sırp tarafını siyasi çözüme zorlamak adına yapıldığı değerlendirilmektedir.

Güvenlik Konseyi'nin kuvvet kullanımı konusunda kararı olmaksızın yapılan bu müdahale pek çok uzman tarafından uluslararası hukukun ihlali olarak değerlendirilmiştir. Ancak hava saldırısı sonrası Konsey'in almış olduğu karar NATO'yu müdahale sürecine ortak etmiştir. Bu bağlamda 10 Haziran 1999'da alınan 1244 sayılı karar; NATO'ya Kosova'da uluslararası barış ve güvenliğin tesisi için gerekli tüm önlemleri alma yetkisi vermiştir. Kosova'daki geçici yönetimi için de BM Genel Sekreteri yetkilendirilmiştir. Konsey, yönetimin esas amacının Ramboilet görüşmelerine tam uyum içinde Kosova'nın gelecekteki statüsünü belirlemek olduğunu ilan etmiştir. Uluslararası sivil yönetimin uygulanmasının kontrolü için de BM Genel Sekreterinin bir Özel Temsilcisi atamasını öngörmüştür. Karar uyarınca 1999 yılının Haziran ayı itibarıyla Kosova Geçici Yönetim Misyonu(UNMIK) kurulmuştur (Özdek, Uluslararası Politika ve İnsan Hakları, 2000, s. 114).

Yaşanan gelişmeler neticesinde Kosova'da üç farklı uluslararası yapı ortaya çıkmıştır. Kosova Gücü(KFOR), ülkede güvenliğin sağlanması ve iç güvenliği sağlaması beklenen bir “Kosova Koruma Birliği” kurulması ile görevlendirilmiştir. UNMIK, sağlıklı işleyen bir devlet yapısının oluşturulabilmesi için; tavsiyede bulunma, denetim ve kontrol gibi yetkilerle donatılmıştır. Son olarak ise Kosova'nın bağımsızlığını ilan etmesinin ardından UNMIK'ın yerini Avrupa Birliği Kosova Hukuk Misyonu'na (European Union Rule of Law Mission in Kosovo / EULEX) devretmesi planlanmıştır (Gülgezen, 2020, s. 156).

UNMIK'ın sahip olduğu görev ve yetkiler kapsam bakımından eşsiz olarak nitelendirilmektedir. Konsey, UNMIK'a Kosova toprakları ve halkı üzerinde, tüm yasama, yürütme ve yargının idaresi dahil olmak üzere yetki vermiştir. 15 Haziran 2008 tarihinde yeni anayasanın yürürlüğe girmesinden sonra, UNMIK'ın görevleri önemli ölçüde değiştirilmiştir. Kosova'da güvenliğin, istikrarın ve insan haklarına saygının teşvik edilmesi hedeflerine odaklanılmıştır (United Nations, UNMIK Fact Sheet, 1999).

1244 sayılı karar kapsamında UNMIK'ın görevleri özetle şu şekilde sıralanmıştır: “Temel sivil idari fonksiyonların yerine getirilmesi, geçici kurumların gelişimini takip etmek ve denetlemek,

Kosova'nın altyapısını ve diğerk ekonomik altyapının yeniden inşasının desteklenmesi, uluslararası insani kuruluşlarla koordineli olarak insani yardım ve afet yardımının desteklenmesi, yerel polis teşkilatının kurulması da dahil olmak üzere medeni hukuk ve düzeni sağlama ve aynı zamanda uluslararası polis personelinin Kosova'da görev yapması için görevlendirilmesi.” (Oğuz, 2016, s. 105).

UNMIK yukarıda sayılan görevleri AB ve AGİT başta olmak üzere diğerk uluslararası örgütlerin desteğiyle dört sütunlu bir sistemle yerine getirmiştir. Her sütun, Genel Sekreter Özel Temsilcisi'nin bir Temsilci Yardımcısı tarafından yönetilmiştir. Kosova Genel Sekreter Özel Temsilcisi ise sütunları yönetmek ve koordine etmekten sorumlu tutulmuştur. Dört farklı alanı kapsayan sütunlar şunlardır: **“Birinci Sütun:** BM Mülteciler Yüksek Komiserliği Ofisi (UNHCR) tarafından yönetilen İnsani Yardım, **İkinci Sütun:** BM'ye bağlı Sivil Yönetim, **Üçüncü Sütun:** AGİT tarafından yönetilen Demokratikleşme ve Kurum Oluşturma, **Dördüncü Sütun:** Avrupa Birliği tarafından yönetilen Yeniden Yapılanma ve Ekonomik Kalkınma.” (Friedrich, 2005, s. 237).

Misyon'un temel amacı Kosova'nın kendi kendini yönetmesini sağlamak şeklinde belirlenmiştir. Bu amaç kapsamında misyonunun işlevi, demokratik kurumların, yapılacak seçimlerin ardından yönetim sorumluluğunu bu yeni oluşturulan kurumlara devretmesinin gözetimi şeklinde öngörülmüştür. (Mengiler, 2014, s. 63) UNMIK'ın yasama,yürütme ve yargı alanında yetkilendirilmesi durumu; Kosova'nın kitlesel insan hakları ihlallerinin yaşamış olması sebebiyle çatışma sonrası süreçte demokratik bir toplumun inşa edilebilmesinin kapsamlı bir hukuk reformunu gerekli kılmış olmasına bağlanmıştır. Örneğin Bosna Hersek'teki özel temsilcinin rolü başlangıçta gözetim ile sınırlı tutulsa da yerel idarenin pratikte yaşamış olduğu problemlerin çözülebilmesi adına, özel temsilcilerin yetkileri yasama ve yürütme faaliyetlerini de içerecek şekilde genişletilmiştir (Friedrich, 2005, s. 239).

UNMIK'ın ve özel temsilcisinin oldukça geniş kapsamlı yetki kullanması ve barışı kurma sürecinin ilgili taraflarının rızası alınmadan ilerlemesi, meşruiyeti bakımından bu yetkileri sorgulanır hale getirmiştir. Ancak bu geniş kapsamlı yetki; Kosova'da barışı kalıcı kılma amacının bir uzantısı olarak da değerlendirilmiştir. Çatışma sonrası süreçte genellikle gözlemlenen kurumların sağlıklı çalışamaması durumu; Kosova'da yetkilerin UNMIK bünyesinde toplanmasıyla aşılmaya çalışılmıştır. UNMIK egemenlik yetkisini geçici olarak kullanmış, BM misyonunun amacı barış inşası işleviyle sınırlı tutulmuştur (Mengiler, 2014, s. 64-65).

UNMIK'ı kuran 1244 sayılı karar, Yugoslavya'nın bütün askeri ve paramiliter güçlerinin Kosova'dan çekilmesini öngörmüş ve Kosova'da yeni bir uluslararası güvenlik mekanizması öngörmüştür. Bu bağlamda BM müdahalesi; Namibya ve Kamboçya'daki BM'nin barış inşası süreçlerinden farklı olarak Güvenlik Konseyi'nin zorlama önlemlerini alma yetkisini kullanarak kendi

dışında bir askeri varlığı(NATO öncülüğündeki KFOR) tanımlayarak gerçekleştirmiştir (Mengiler, 2014, s. 63).

UNMIK'ı diğer BM misyonlardan ayıran iki temel fark bulunmaktadır. Bunlardan ilki misyonun en baştan itibaren AGİT gibi bir bölgesel aktör ile ortak hareket ederek görev paylaşımında bulunmasıdır. Diğer BM misyonları gibi farklı isim ve görevlerle değişikliğe gitmemiş ve faaliyetlerini halen sürdürmektedir. 2008'de Kosova'nın bağımsızlık ilanı sonrası görevlerin büyük kısmını EULEX kapsamında AB'ye devretmişse de faaliyetlerine bir takım uzman personeliyle devam etmektedir. İkinci olarak; Kosova'nın bütün yönetim sorumluluğunu belli bir süre yürütmüş, bir anlamda vesayet rejimi gibi hareket etmiştir. UNMIK'ı diğer barış inşası faaliyetlerinden ayıran en temel fark ise; her ne kadar çatışma sonrası barış inşası ve sivil süreçlere odaklanmış olsa da yetki bakımından Şart'ın yedinci bölümü kapsamında silahlı eylem dahil çeşitli zorlama tedbirlerine sahip olmasıdır. Sivil ve askeri görevler bölgesel örgütlerle paylaşılmış; siyasi görevleri AGİT, askeri görevleri ise NATO üstlenmiştir. Bu bakımdan barış inşası faaliyetleri içinde yetki belgesinin yedinci bölüm kapsamında olması ve yetki genişliği açısından biricik bir örnek olarak karşımıza çıkmaktadır.

	BMGK Kararları/ Yetkiler	Kurulan Misyollar	Önemi	Müdahale Konsepti
KOSOVA KRİZİ	1199: Mevcut durumu gözlemek için gelen uluslararası temsilcilerinin engellenmemesi için Kosova Diplomatik Gözlem Misyonu' nu oluşturulmuştur 1203: AGİT ile Sırp hükümeti arasında yapılan anlaşmaya atfıta bulunmuş ve Yugoslav güçlerinin Kosova' dan çekilerek yerine AGİT tarafından görevlendirilecek Kosova Doğrulama Misyonu (Kosovo Verification Mission)' nun konuşlanması desteklenmiştir 1244: NATO' ya Kosova' da uluslararası barış ve güvenliğin tesisi için gerekli tüm önlemleri alma yetkisi verilmiştir. Kosova' daki geçici yönetimi de etkin kılmak üzere BM Genel Sekreteri' ni yetkilendirilmiştir. Kosova Geçici Yönetim Misyonu(UNMIK) kurulmuştur. 1244 sayılı karar. UNMIK' a önemli bir özelliklik ve öz yönetimin kurulmasını teşvik etme görevi verilmiştir.	BM Kosova Geçici Yönetim Misyonu (UNMIK)	BM' nin diğer barış inşası süreçlerinden farklı olarak Güvenlik Konseyi' nin zorlamaya önlemlerini alma yetkisini kullanarak kendi dışında bir askeri varlığı(NATO öncülüğündeki KFOR) ile müdahale gerçekleştirmiştir. 1244 sayılı karar NATO müdahalesin sonrası alınmıştır. Sivil ve askeri görevler bölgesel örgütlerle paylaşılmış; siyasi görevleri AGİT, askeri görevleri ise NATO üstlenmiştir. Bu bakımdan barış inşası faaliyetleri içinde yetki belgesinin yedinci bölüm kapsamında olması ve yetki genişliği açısından biricik bir örnektir.	Peace-Building
RUANDA KRİZİ	846: Uganda-Ruanda Gözlemci Gücü(UNOMUR) Kurulmuştur 872: Ruanda için Birleşmiş Milletler Yardım Misyonu'nu (UNAMIR) kurulmuştur. Görevleri başkent Kigali' nin güvenliğini sağlamak, geçiş hükümetine yardımcı olmak, Arusha Anlaşmalarına uyulmasının araştırılması; Ruandalı multilelerin geri dönüş sürecini izlemek. 955 sayılı Konsey kararı ile Ruanda Mahkemesi kurulmuştur.	BM Gözlem Misyonu(UNOMUR) Ruanda için BM Yardım Misyonu	Yaşanan soykırıma rağmen; UNAMIR' ın yetkileri kapsamında barış gücü askerlerinin sadece meşru müdafaa amacıyla kuvvet kullanımı söz konusu olmuştur. Sınırlı sayıda bir barışı koruma gücü olmuştur.	Peace-Keeping
SOMALİ KRİZİ	751: Genel Sekreterliğin teknik bir ekip ile başlattığı insan yardım etkinliklerinin kapsamı genişlemiş, operasyona BM gözlemcilerinin ve güvenli güçlerinin de dahil olmuştur. UNISOM-1 kurulmuştur. 794: Somali' deki durumun dünya barışına bir tehdit oluşturduğuna işaret edilmiş üye devletler Somali' de insancıl yardım operasyonlarının güvenliğini sağlamak amacıyla gerekli bütün tedbirleri almak üzere yetkilendirilmiştir. Birleşik Görev Gücü oluşturulmuştur. 814: BM insanı yardım personellerinin güvenliğini de öne çıkarmıştır. UNOSOM II 31 Ekim 1993'e kadar uzatılmasına da yetki verilmiştir.	BM Somali Operasyonu (UNISOM I) Birleşik Görev Gücü(UNITA F) UNISOM II	UNOSOM 2, BM Şartı yedinci bölüm kapsamında faaliyet göstermesi, barış, istikrar ve düzenin yeniden tesisi görevini üstlenmesi hedeflenmiştir. Bu kapsamda barış gücünün görev tanımı içerisinde aynı zamanda Somali' de işleyen bir devlet mekanizmasının oluşturulması, ekonomisini ve toplumsal yapısını yeniden oluşturulmasını gerekli desteğin verilmesi gibi misyonlar da yitkilmiştir	Peace-Enforcement
IRAK-KUVEYT KRİZİ	678: Irak' a Kuveyt'ten çekilmesi için Güvenlik Konseyi' ne "gerekli tüm araçları" kullanma yetkisini vermiştir. 687: Irak ve Kuveyt arasında silahlardan arındırılmış bir bölge tesis edilmesi, bu bölgeyi BM gözlemcilerinin kontrol etmesi için özel bir komisyon kurulmasına karar verilmiştir. 689: Şart' ın Yedinci Bölümü kapsamında Güvenlik Konseyi, 300 askeri gözlemci gücünde BM Irak-Kuveyt Gözlem Misyonu'nu kurdu. Irak ve Kuveyt arasındaki sınır ihallerini önlemek için gerektiğinde kuvvet kullanmayı da kapsayacak şekilde yetkileri genişletilmiştir.	Birleşmiş Milletler Irak-Kuveyt Gözlem Misyonu(UNIKOM)	689.İlk defa ülke içinde yaşanan insan hakları ihalleri ile uluslararası barış ve güvenliğe tehdit arasında açık bir bağlantı kurulması	Peace-Enforcement

Tablo 5: 1991-1999 Yılları Arasındaki İnsani Müdahale Örneklerinin Karşılaştırılması

3.1.2 Koruma Sorumluluğu(R2P)

Dünyanın pek çok yerinde insancıl krizlere karşı, egemen devletlere rağmen insani müdahaleye başvurulması; egemenliğin sadece bir hak değil aynı zamandan bir sorumluluk da olduğu algısını güçlendirmiştir. Mevcut BM sistemi ve BM Şartı'nın konuya bakışı daha ziyade klasik egemenlik anlayışı yönünde olduğundan, insancıl krizlere karşı müdahale konusunda bir takım hukuksal problemler çıkmıştır. Farklı aktörlerce farklı platformlarda egemenliğin değişen yönü anlatılmakta ve müdahaleye dönük normatif talepler dile getirilmektedir.

Kosova Krizi sonrası dönemin BM Genel Sekreteri Kofi Annan 20 Eylül 1999'da Genel Kurul'a sunduğu yıllık raporunda Ruanda soykırımı ve Kosova krizi konusunda üye devletlere ithafen *"Her iki durumda da BM üyesi devletler, Şart'ın ilkelerini savunma ve ortak insanlığımızı savunma konusunda ortak bir zemin bulabilmeliydiler."* (Annan, 1999) demiştir. Ertesi yıl Genel Kurul'a sunmuş olduğu Milenyum Raporu'nda da uluslararası toplumu müdahale ve egemenliğin yarattığı çelişkileri ele almaya çağırmıştır. ICISS raporunda da geçecek olan "...eğer insancıl müdahale, gerçekten, egemenliğe karşı kabul edilemez bir saldırı ise, Ruanda ve Srebrenitsa gibi...büyük ölçekli ve sistematik insan hakları ihlallerini nasıl yanıtlamalıyız?" (Report of the International Commission on Intervention and State Sovereignty, 2001, s. VII) sorusu ile beraber devlet egemenliği ve insani müdahale arasındaki çelişkiden kaynaklı problemi gündeme getirerek, "Koruma Sorumluluğu" normunun önünün açılmasını sağlamıştır.

Raporun başında geçen soru aslında insani müdahale normunu devlet egemenliğinin önünde tutanlar ile tam tersini savunanlar arasında devam tartışmayı özetlemektedir. Ayrıca bu soru bir devletin egemenliğini de sorgulamaktadır. Sorumlu egemenlik anlayışı egemenliği devletin halkına olan sorumluluğuna bağlamaktadır. Bu sorumluluk yerine getirilmez ise devletin vatandaş üzerindeki egemenlik meşruiyeti tartışmalı hale gelecektir. Koruma sorumluluğu doktrininin kökeni de bu sorumlu egemenlik anlayışında yatmaktadır.

2000 yılının Eylül ayında Genel Kurul'da bu meydan okumalara yanıt olarak Kanada Hükümeti öncülüğünde Uluslararası Müdahale ve Devlet Egemenliği Komisyonu (ICISS)'nin kurulduğu duyurulmuştur (Report of the International Commission on Intervention and State Sovereignty, 2001, s. VII). İnsani müdahale ve devlet egemenliği arasındaki normatif tartışmada uluslararası topluma öneriler sunan ICISS raporu bu bağlamda yeni bir normu devlet dışı aktör olarak üretmiştir. Koruma sorumluluğu normu her ne kadar ICISS raporu ile uluslararası ilişkilere konu olsa da fikrinsel temelleri bir bakıma Immanuel Kant'ın da sahibi olduğu dünya vatandaşlığı fikrine dayandırılabilir. Bu anlayışa göre dünya üzerinde yaşayan bütün halklarının evrensel toplumun bir parçası olduğu ve uluslararası

hakların da insanlığın evrensel haklarına dönüştüğü kabul görmektedir. İş bu hakların korunması sorumluluğu da hakların sahibi olan uluslararası topluma yüklenmektedir.

Koruma sorumluluğu yaklaşımını savunanların özellikle bu kavramı insani müdahaleden ayrı tuttukları ve farklı bir yerde konumlandıkları görülmektedir. Nitekim 2005 yılının Mart ayında yayımlanmış olan “BM Reformu’na İlişkin Rapor”da koruma sorumluluğunun Şart’ın yedinci bölümünde değil “onurlu yaşam” bölümünde ele alındığı görülmüştür (Secretary-General, 2005, s. 34). Bu açıdan bakıldığında koruma sorumluluğunun koruma gereksinimi olan kişiler açısından tanımlandığı ve koruma yükümlülüğünü sağlamakla sorumlu aktörün devlet olduğu varsayımından hareket edildiği görülmektedir. Bu yaklaşım devletin iç egemenliğini güçlendirmektedir (Arsava, Egemenlik ve Koruma Sorumluluğu, 2011, s. 115).

Koruma sorumluluğu insani müdahale kavramıyla pek çok benzerliğe sahip olsa da temeldeki fark, koruma sorumluluğunda devletin sorumluluğunun ön plana çıkarılarak müdahalenin birtakım şartlara bağlanmış olmasıdır. İnsani müdahale; kısaca bir devletin vatandaşlarının o devletin uyguladığı geniş çaplı insan hakları ihlallerinden korumak amacıyla kuvvet kullanılması veya kuvvet kullanılması tehdidinde bulunulmasıdır. Ancak koruma sorumluluğunda bu ihlaller; soykırım, insanlığa karşı suç, savaş suçları ve etnik temizlik şeklinde somutlaştırılarak müdahalenin gerekçesi daraltılmıştır.

Noam Chomsky, 2009’daki Genel Kurul görüşmeleri sırasında yaptığı bir konuşmada koruma sorumluluğunu “insani müdahalenin kuzeni” olarak tanımlamıştır (UN Information, 2009). Akademik yazında da koruma sorumluluğunun insani müdahale kavramıyla aynı anlamda kullanıldığı görülmektedir. Ayrıca bu tabirin yalnızca dile ilişkin bir değişiklik olduğu da savunulmuştur (Ertuğrul, 2016, s. 444).

Koruma Sorumluluğu kavramı özellikle Şart’dan kaynaklı hukuksal meşruiyetine yönelik tartışmalara rağmen normatif gelişimini sürdürmektedir. 2005 yılındaki Dünya Zirvesi Sonuç Belgesi(WSOD)’nin 138 ve 139. paragrafları altında üye devletlerin R2P’yi oybirliğiyle kabul etmesi ve 2009’daki Genel Kurul’un R2P’nin uygulama stratejisini tartışmaya başlaması bu normatif gelişimi desteklemektedir. Koruma sorumluluğunun meşruiyeti konusunda; sorunun nasıl aşıldığını anlamak için Pinar Gözen’e göre iki eksen ön plana çıkmaktadır. Birincisi toplu katliamlara ve insancıl krizlere bir çözüm olarak bu normu inşa eden ICISS, ikincisi ise normu benimseyen, kurumsallaşmasını ve kayıtlı bir küresel platformda kalmayı mümkün kılan BM’nin kendisidir (Ercan, 2022, s. 193-194).

3.1.2.1 Normun Doğuşu: Müdahale ve Devlet Egemenliği Uluslararası Komisyonu (ICISS)

İnsani müdahale kavramının yasal ve meşru zemini olmadığı, egemen güçlerin çıkarlarına hizmet ettiği eleştirileri, uygulamada yaşanan ciddi sıkıntılar ICISS raporunun da hazırlanma gerekçelerini oluşturmuştur (Telli, 2012, s. 213). Kofi Annan'ın çerçevesini çizdiği sorumlu egemenlik anlayışı daha sonra insancıl müdahalenin yeniden ele alındığı ve Kanada hükümetinin de desteğiyle toplanan “Müdahale ve Devlet Egemenliği Uluslararası Komisyonu-The International Commission on Intervention and State Sovereignty(ICISS) toplantısında ele alınmıştır. Toplantı sonunda yayımlanan Koruma Sorumluluğu Raporu ile somut bir adım atılmıştır. Raporun yalnızca kitlesel vahşetlere tepki vermek yerine aynı zamanda bunları önleme sorumluluğuna da odaklanması önemlidir. Bu bağlamda devletlerin egemenlik haklarının kendi halkına karşı koruma sorumluluğunu da kapsadığı ifade edilmiştir (Report of the International Commission on Intervention and State Sovereignty, 2001, s. 13).

ICISS tarafından yayımlanan raporun giriş bölümünde, konunun insani müdahale hakkı olduğu; amacın “ülkesi tarafından tehlikeye sokulan insanları korumak adına ne zaman zorlayıcı yöntemlere özellikle de askeri güç kullanımına başvurulabileceği sorusunun yanıtlanması olduğu belirtilmiştir (Report of the International Commission on Intervention and State Sovereignty, 2001, s. VI).Öncül yaklaşımlardan farklı olarak komisyon insani müdahale gerekçesiyle devletlerce tek taraflı ya da Güvenlik Konseyi kararı olmaksızın kullanılan askeri gücün istismara açık olması nedeniyle alternatif bir yaklaşım geliştirmiştir (Ercan, Uluslararası Müdahale, 2014).

1648 Westfalya Anlaşması'ndan bu yana modern devletler sisteminin dayandığı klasik egemenlik anlayışı; devleti iç yetki alanında en üstün erk kabul ederken, dışsal olarak onu diğer aktörlerle eşit bir statüye sahip olduğunu varsaymaktadır. Bu varsayıma göre iç yetki alanında hiyerarşi anlamına gelen egemenlik, dışarıda eşitlik anlamına gelmektedir. Egemen eşitlik ya da Westfalyan eşitlik olarak anılan bu durum, devletlerin hukuken birbirleriyle eşit haklara sahip olduğunu öne sürmektedir. ICISS raporunda da egemenliğin uluslararası hukukta devletlerin yasal kimliklerini oluşturduğu vurgulanmıştır (Karagül & Demirbaş, 2018, s. 420).

ICISS raporunda egemenlik sadece hak olarak değil, aynı zamanda sorumluluk olarak tanımlanmıştır. Raporda “sorumluluk olarak egemenlik” başlığı altında devletlerin üç tür sorumluluğuna yer verilmiştir (Report of the International Commission on Intervention and State Sovereignty, 2001, s. 8-13). İlk olarak, hükümetlerin vatandaşların güvenliğini ve hayatlarını koruma ile onların refahını artırma işlevlerinden sorumlu olduğu; ikinci olarak hem vatandaşlarına hem de uluslararası topluma, özellikle BM aracılığıyla karşılıklı bir sorumluluğa sahip olduğu; üçüncü olarak ise devletin

temsilcilerinin eylemlerinden sorumlu oldukları ve eylemleri için hesap vermek zorunda oldukları ifade edilmiştir (Report of the International Commission on Intervention and State Sovereignty, 2001, s. 13). Egemenliğin bu şekilde ele alınması uluslararası insan hakları normlarının giderek artan etkisi ve insani güvenliğin uluslararası tartışmalardaki artan etkisiyle de açıklanabilir.

Egemenlik kavramı ise raporda iç ve dış sorumluluk şeklinde de tanımlanmıştır (Report of the International Commission on Intervention and State Sovereignty, 2001, s. 13). Egemenliğin yeniden tanımlanması ilişkili olduğu müdahale kavramının da dönüşümünü yansıtmaktadır. Bu bağlamda uluslararası müdahalelerin gerekçesi bir norm olarak sunulan koruma sorumluluğu da bu gelişmelerin bir sonucu olarak inşa edilmiştir. Koruma sorumluluğu yaklaşımının muhteviyatı itibarıyla merkezinde insanların korunmasının aşamalı bir sorumluluğunun olduğu görülmektedir. Bu mantığa göre öncelikli olarak devletin kendi vatandaşlarını önlenabilir felaketlerden koruma sorumluluğu bulunmaktadır. Devletin bu görevi yerine getirememesi durumunda sorumluluğun uluslararası topluma geçeceği varsayılmaktadır.

ICISS’de koruma sorumluluğu; önleme sorumluluğu (responsibility to prevent), tepki verme sorumluluğu (responsibility to react) ve yeniden inşa sorumluluğu (responsibility to rebuild) şeklinde üç unsur üzerinden tanımlanmıştır. Raporun çıkış noktasını oluşturan insani müdahale sorununa da tepki verme sorumluluğu yanıt vermektedir. *Önleme sorumluluğu*, toplumları riske atan iç çatışmaların ve diğer krizlerin hem temel nedenlerini hem de doğrudan nedenlerini ele almaya odaklanırken; *teпки verme sorumluluğu*, insani krizler karşısında yaptırımlar ve uluslararası kovuşturma dışında zorlayıcı önlemleri de almak gerektiğinde askeri müdahaleyi de içeren uygun önlemlerle yanıt vermeyi; *yeniden inşa sorumluluğu* ise özellikle askeri bir müdahaleden sonra, müdahalenin durdurmak veya önlemek için tasarlandığı zararın nedenlerini ele alarak, kurtarma, yeniden inşa ve uzlaştırma konusunda tam yardımın sağlanmasını kapsamaktadır (Report of the International Commission on Intervention and State Sovereignty, 2001, s. XI).

Önleme sorumluluğu hem devletler hem de uluslararası toplum için koruma sorumluluğunun merkezinde yer alırken, önlemenin başarısız olduğu veya mümkün olmadığı durumlarda, tepki verme sorumluluğu uluslararası toplum tarafından yerine getirilmelidir. Bu aşamada, insani müdahalede olduğu gibi, tepki önlemleri askeri güç kullanımıyla sınırlı değildir. Aksine, bu son çaredir ve barışçıl veya diğer zorlayıcı olmayan önlemler uygulanıp başarısız olduğu takdirde başvurulması gerekir (Ercan, Contested Legitimacy of the Responsibility to Protect in an Era of Humanitarian Crises, 2022, s. 196).

Tepki verme sorumluluğu, olası insani krizlere karşı uygun tedbirleri alma durumudur. Uygun tedbirler yerine göre çeşitli yaptırımlar, uluslararası yargılama ya da son seçenek olarak uygulanabilecek

askeri müdahale gibi zorlayıcı önlemleri de kapsayabilmektedir (Bellamy, 2008, s. 135). Tepki verme sorumluluğu politika yapıcılarının harekete geçtiği sürece odaklanır. Ancak sürecin uygulanmasında çeşitli zorluklar bulunmaktadır. Bu durum bazen askeri gücün kullanımında bazen ise askeri olmayan çeşitli yaptırımlarda ya da koruma sorumluluğu kapsamına giren suçların şüphelilerin uluslararası mahkemelere gönderilmesinde de kendini gösterebilmektedir (Ertuğrul, 2016, s. 453).

Yeniden inşa sorumluluğu, askeri müdahale sonrası zarar görmüş kurumların yeniden inşa süreçlerinin gerçekleştirilmesi, bozulan ilişkilerin düzeltilmesi, müdahale sonrası oluşan zararının önüne geçilmesi şeklinde tanımlanabilir (Ertuğrul, 2016, s. 458). Diğer taraftan yeniden inşa sorumluluğu, BM'nin Barış İnşa Komisyonunun yaratılmasıyla kurumsal hale getirilmeye çalışılmıştır. Ghali döneminde yayımlanan Barış İçin Yeni Gündem planında da bu konu öncelikli hedeflerden birisi olarak görülmüştür.

1948'de imzalanan Soykırım Suçunun Önlenmesi ve Cezalandırılması Sözleşmesi'ne göre devletler soykırım suçunu önlemek konusunda sorumlu tutulmuşlardır. Ancak İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi ve 1966'daki Medeni ve Siyasi ve Politik, Sosyal ve Kültürel Haklar Sözleşmeleri insan hakları ihlallerinin önlenmesi açısından caydırıcı olamamıştır. Koruma sorumluluğu normunun hukuki altyapısını ise uluslararası anlaşmalar ile uluslararası örf ve âdet kurallarının oluşturduğu görülmektedir. Koruma sorumluluğunun; soykırım, insanlığa karşı suç, savaş suçları ve etnik temizlik hallerinde devletlerin özü itibari ile içişlerine giren meselelere müdahale yasağını ortadan kaldırmış olması ise normatif açıdan önemlidir.

ICISS insani koruma amacı güden askeri müdahalelerin meşru sayılabilmeleri konusunda ise altı şartı belirlemiştir. Bunlar sırasıyla şöyledir:

- ❖ **Haklı Gerekçe:** Yapılacak her müdahalenin haklı bir gerekçesi olmalıdır.
- ❖ **Right Intention(Doğru Niyet/Amaç):**Müdahalede bulunacak olan devletler doğru ve iyi niyetli olmalıdır. Bu bağlamda yapılacak olan müdahalenin konusu ve gerekçesi ağır insan hakları ihlallerinin sonlandırılması olmalıdır.
- ❖ **Last Resort(Son Çare):**Tüm barışçıl yolların tüketilip, askeri müdahaleye son çare olarak başvurulması gerekmektedir. 2005 yılındaki Dünya Zirvesi Sonuç Bildirgesi'nde bu şart BM Şartı'nın 42.maddesine uygun şekilde formüle edilmiş ve Güvenlik Konseyi'nin tek yetkili organ olması şeklinde kapsam ve sınırları çizilmiştir.
- ❖ **Proportional Means(Orantılılık):**Olası bir çatışmaya karşı yapılacak müdahalenin şiddet yoğunluğuna paralel olarak orantılı karşılıklı olması gerekmektedir.

- ❖ **Reasonable Prospects(Olumlu Gelişme Beklentisi):**Gerçekleşen müdahale sonunda mevcut durumun daha iyiye gitmesi amacı güdülerek müdahalenin zarar vermeme ilkesi üzerine kurulu olması gerekmektedir.
- ❖ **Right Authority(Doğru Otorite):** Müdahalenin doğru ve meşru otorite tarafından gerçekleştirilmesi gerekmektedir (Report of the International Commission on Intervention and State Sovereignty, 2001, s. 32-34). Bu konuda komisyon, Güvenlik Konseyi dışında insani gerekçelerle yapılacak askeri müdahaleleri meşru hale getirecek bir organın bulunmadığına işaret etmiştir.

Raporda bu şartlar oluşmasına rağmen, Konsey'in hareketsiz kalması durumunda etik ve siyasi anlamda otoritesinin kayba uğrayacağı belirtilmiştir. Raporun "Yetki Sorunu" başlığı altında Konsey'in meşruiyetini temin etme durumunda olan yegâne kurumunun yine kendisi olduğu bildirilmekle beraber, karar alamadığı durumlarda Genel Kurul'un Barış İçin Birlik Kararı doğrultusunda devreye girmesi tartışılmıştır (Report of the International Commission on Intervention and State Sovereignty, 2001, s. 53-54).

Raporun normatif gelişim açısından getirmiş olduğu en büyük yenilik insani müdahale yerine "koruma sorumluluğu" kavramının kullanılmış olmasıdır. ICISS tarafından hazırlanan raporda kavram değişikliği yapılmasının gerekçeleri şu şekilde ifade edilmiştir: *"Somali, Bosna ve Kosova'ya müdahale edilirken Ruanda'ya müdahale edilmemesi insani koruma amaçlı müdahalenin amacını tartışmalı hale getirmiştir. Devletlerin onayı olmadan insan haklarına karşı ağır ve sistematik ihlalleri önlemek amacıyla yapılacak müdahalenin hangi durumda egemenlik hakkının ihlali, hangi durumda ihlal edilmemesi anlamına geleceği konusunda sorun yaşanmaktadır."* (Report of the International Commission on Intervention and State Sovereignty, 2001, s. VII).

Rapor, egemenliği farklı bir şekilde tanımlayarak birbirine karşıt gibi görünen insancıl müdahale ile devlet egemenliği arasındaki ilişkinin yeniden ele alınmasını sağlamıştır. Bu bağlamda egemenlik kavramı iki farklı boyutu olan bir sorumluluk olarak tanımlanmıştır. Sorumluluğun ilk boyutunu oluşturan iç sorumluluk, devletlerin sınırları dahilindeki vatandaşlarının temel haklarını koruması şeklinde tanımlanmıştır. İkinci boyutu oluşturan dış egemenlik ise devletlerin birbirlerinin egemenliklerini tanıyıp saygı duydukları bir alan olarak ele alınmıştır.

3.1.3 BM, BMGK ve İnsancıl Müdahaleye İlişkin Çelişkiler

İnsancıl müdahaleler açısından Güvenlik Konseyi'nin eşitliksiz yapısı ciddi sorunlar yaratmaktadır. Mevcut devletler sistemini korumak ve sürdürmek amacıyla kurulmuş olan BM'nin amacının ötesinde olan insancıl değerlerin bir kurumsal norm olarak görülmesi ve korunması da bu yapı ile pek mümkün görünmemektedir.

R2P'nin uluslararası toplum tarafından etkili bir şekilde uygulanabilmesi, en ziyade konuya ilişkin alınacak kararlarda Güvenlik Konseyi ile kısıtlanmaması ile mümkündür. Böylece normun, Konsey'in temsil yeteneği çok daha yüksek, (örneğin BM Genel Kurulu gibi), bir organ tarafından uygulanması gerekliliği doğurmaktadır. Allen Buchanan ve Robert O. Keohane' göre; Güvenlik Konseyi'nin odaklanılması gereken temel sorunu; ne yaptığından ziyade neyi yapmakta başarısız olduğudur (Buchanan & Keohane, 2011, s. 51). Buradan çıkarılacak sonuç, Güvenlik Konseyi'nin en büyük engelinin yine daimi üyelerinin veto hakkını ulusal çıkarlarına göre kullanarak, karar çıkmasını engelliyor olması durumudur.

Pınar Gözen'e göre koruma sorumluluğu normunun daha etkin çalıştırılabilmesi; hem yetki bakımından Güvenlik Konseyi tekelinden kurtarılmasına hem de farklı hukuki mekanizmaların devreye sokulmasına bağlıdır. Bu bağlamda bu normun Uluslararası Adalet Divanı (UAD) ve Uluslararası Ceza Mahkemesi (UCM) ile ilişkilendirilmesi önemlidir. Bu durum, BM üyesi devletlerin krizleri/insan hakları ihlallerini ulusal çıkarları ve ilgili devletlerle olan ikili ilişkileri çerçevesinde değerlendirmesini engellemeye yardımcı olabilir (Ercan, İkinci On Yılına Girerken Koruma Sorumluluğunu Yeniden Düşünmek: Lex Ferenda Olarak R2P, 2015, s. 177-178).

Koruma Sorumluluğu(R2P) yaklaşımı devletlerin hem bireysel olarak hem de uluslararası toplumun bir parçası olarak belirli rolleri olduğunu vurgulayarak getirdiği üçlü sorumluluk anlayışıyla insani müdahaleden farklılaşmaktadır. Ancak, ICISS raporunda R2P'nin kuvvet kullanımının düzenlenmesi konusuna yoğun bir şekilde odaklanması R2P'nin devletler açısından meşruiyetinde birtakım zorluklara yol açmıştır.

R2P'yi eski liberal insani müdahale söyleminin son aşaması aynı zamanda yeni bir yüzü şeklinde savunanlar, bu yeni normu yalnızca Batı'nın bir iddiası olarak görmüşlerdir. Hatta 2003'te Irak'ın işgalini meşrulaştırmak için R2P söylemini kullanan müdahaleci argümanlar, normun ilk yıllarındaki meşruiyetine yönelik eleştirileri arttırmıştır. Amitav Acharya'nın da ileri sürdüğü üzere; *"yeni bir uluslararası norma olan kabul, onun yaratılması ve yayılması için sorumluluğun belirli bir gruba atfedilmesi yerine daha geniş bir şekilde paylaşıldığı görülürse daha yüksek olacaktır. Dolayısıyla*

R2P'nin yaratılması ve yayılmasıyla ilgili gerçek sorun, temsilcilik sorusuyla ilgilidir" (Acharya, 2013, s. 468).

İnsancıl müdahaleler koruma sorumluluğu kapsamında; soykırım, etnik temizlik, insanlığa karşı suçlar gibi ciddi suç unsurları oluştuğunda ortaya çıktığında tüm barındırdığı çelişkilere rağmen uygulanabilir müdahaleler olarak görülebilir. Ancak Güvenlik Konseyi'nin söz konusu adaletsiz yapısı, yenilenmiş bir normatif yenilik olarak sunulan koruma sorumluluğu doktrinin mevcut sistem içerisinde tutarlı ve güvenilir bir biçimde uygulanabilmesini imkansız kılmaktadır. Bu kapsamda koruma sorumluluğu ya da bir başka kavramsal çerçeve altında insancıl müdahaleye imkân veren bir yapının mümkün kılınması ancak BM sisteminin yenilenmesi yoluyla mümkün olacaktır.

3.2 Genel Sekreterlerin Normatif Gelişimdeki Rolü

BM Şartı'na göre örgütün en yüksek dereceli memuru olan Genel Sekreter, Genel Kurul tarafından Güvenlik Konseyi'nin tavsiyesi dikkate alınarak atanır. Genel Sekreter'in daimi üyelerin tamamının onayı ile seçilebilmesi önemini artırmaktadır. Genel Sekreterlerin, genelde tarafsız ya da blok-dışı ülkelerin diplomatlarından seçildiği görülmektedir. Örgütün ilk genel sekreteri Trygve Lie olmuştur. Lie'nin ardından sırasıyla bu görevi; Dag Hammarskjöld, U Thant, Kurt Waldheim, Javier Pérez de Cuéllar, Boutros Boutros-Ghali, Kofi Annan, Ban Ki-Moon ve 2017 yılından bu yana António Guterres yürütmektedir (Erdağ, 2014, s. 121).

Uluslararası sistemdeki normatif değişime öncülük yapan aktörlerin başında BM gelse de; burada yeni bir normun tanıtımını yapacak olan norm girişimcileri de bir o kadar önemlidir. Genel Sekreterlerin önemi BM sistemindeki konumlarından kaynaklansa da sahip oldukları yetkileri kullanma biçimleri onları aynı zamanda bir norm girişimcisi aktör yapmaktadır. Genel sekreterler; Güvenlik Konseyi ve Genel Kurul çalışmalarında gündem belirleme gibi yetkileri sayesinde norm girişimcileri olarak uluslararası normatif gündeme yön vermektedirler.

Genel Sekreterler, eylemlerinin gerekçelerini sıklıkla BM Şartı'na dayandırmaktadır. Genel sekreterin görevleri Şart'ın on beşinci bölümünde anılmaktadır. İlgili bölümün 97. maddesinde ifade edildiği üzere Genel Sekreter, BM'nin baş idari görevlisidir. Ancak Şart kapsamındaki hak ve görevlerinin sınırlarını bilinçli bir şekilde zorlamaları sonucu rolleri genişlemiştir. Bu bağlamda BM'nin karşılaştığı yeni görev ve zorluklara karşı Genel Sekreterin siyasi rolleri ortaya çıkmaktadır. Nitekim 99. maddede Güvenlik Konseyi ile ilgili bir gündem belirleme, Konsey toplantılarında konuşma hakkının olması, barış ve güvenlik konularında görüş bildirmesi buna kanıttır. 98. maddeye göre ise

Genel Sekreter'e Konsey ve Genel Kurul tarafından uluslararası birtakım konulara ilişkin görevler verilmektedir. Bu görevler belirli konularda rapor hazırlamak, uluslararası bir anlaşmazlığa arabuluculuk etmek, üye devletlerdeki BM misyonun yürütülmesini denetlemek olabilmektedir (United Nations, Charter of the UN and Statute of the International Court of Justice, 1945).

Finnemore ve Sikkink, normların birden ortaya çıkmadığını, uygun ve arzu edilebilir davranışlar hakkında güçlü fikirlere sahip olan aktörlerce inşa edildiğini savunmaktadır. Norm girişimciliğinin nihai amacı da uluslararası toplumun üyelerinin kritik bir kitlesini söz konusu ilkelik fikrin etrafında toplamaktır. Genel Sekreterler de BM Şart'ının yetkili bir yorumcusu olarak görülürler (Rushton, 2008, s. 98). Bu da onları Şart'ın maddelerini yeniden yorumlama hatta yeni durumları da kapsayacak şekilde genişletme konusunda güçlü bir konuma getirir. Yeni bir normatif ihtiyacı da Genel Sekreter, Şart'ın ilgili maddelerini yeniden yorumlayarak giderebilmektedir.

Genel Sekreterlerin norm girişimcisi olarak karşı karşıya kaldığı zorlukların başında üye devletler arasındaki tarafsız konumunun, ilkesel durumlarda geçersiz olması durumu gelmektedir. Örneğin; herhangi bir normun bir devletin iç meselesine müdahaleyi savunduğu durumda Şart'ın 2/7.maddesi ile kısıtlanması, Genel Sekreter'in BM'nin ilkeleri ile egemenliğine saygı arasında ince bir çizgide ilerlemesini gerektirmektedir. Şart bir yandan Genel Sekreter'in hareket özgürlüğünü kısıtlarken, diğer yandan uluslararası yapıdaki fikir ve normlar değiştiği ölçüde; Genel Sekreter'e Şart'ı yeniden yorumlama izni vererek alanını genişletmektedir (Rushton, 2008, s. 99-100).

Genel Sekreterlerin tarihsel anlamda norm girişimcisi rolü oynadığı pek çok olay bulunmaktadır. Örneğin; Genel Sekreter Dag Hammarskjöld, 1956'da silahlı barışı koruma kavramının yerleşmesine ve kavramın temelini oluşturan ilkelerin belirlenmesine katkılar sağlamıştır. 1963'te Genel Sekreter U Thant, Yemen'deki iç savaşın sadece bir iç mesele olmadığını, hatta görevlendirdiği gözlemci gücün eylemlerinin Şart'ın 2(7) maddesine uygun olacağını dolaylı bir şekilde kabul etmiştir. 1991'de Javier Pérez de Cuéllar, Kürt ve Şii nüfusa yönelik Irak baskısını ele alan Güvenlik Konseyi'nin 688 sayılı kararının yedinci bölüm kapsamında olmadığını belirterek, hükümetin onayı olmadan hiçbir BM gücünün oraya konuşlandırılmayacağını ifade etmiştir. Annan'ın Nijerya'ya 1998'de demokrasiye geçişi kolaylaştırmayı amaçlayan ziyareti de onun norm yaratma çabası olarak değerlendirilebilir. 2000'lerin başında ise egemenlik ve müdahale tartışmasını başlatan Annan, "koruma sorumluluğu" normunun gündeme gelmesini sağlamış, BM'nin "sivillerin korunması"(protection of civilians) görevlerini de içeren barış operasyonlarına yer vermiştir (Johnstone, 2007, s. 129).

Genel Sekreterler insani müdahaleye yönelik normatif talepleri de dile getirmişlerdir. Müdahalenin ilişkili olduğu egemenlik normu bu açıdan önemlidir. Deng tarafından türetilen "sorumluluk olarak

egemenlik” yaklaşımı 1996’da genel sekreter Ghali’nin yazmış olduğu raporda demokratikleşme gündemi üzerinden kendini göstermiştir. Ghali tarafından 1996’da yayımlanan Demokratikleşme Gündemi raporunun 70.paragrafında devletlerin egemenlikleri yalnızca demokratik hesap verebilirlik mekanizmalarına dayandığı ölçüde mümkün ve meşru kabul edilmiştir. Hatta bir ülke veya ülke grubunun egemenliği, uluslararası ilişkilerde yer alan yeni devlet dışı aktörlerle beraber tüm ülkelerin katılabileceği demokratik bir uluslararası sistem ile ilişkilendirilmiştir (Boutros-Ghali, An Agenda for Democratization, 1996, s. 28). Yine de de insani müdahalenin devlet egemenliğine aykırılığı üzerinden tartışıldığı dönemde, insancıl krizlere dönük müdahale ihtiyacına normatif bir cevap olarak sunulan "koruma sorumluluğu" ICISS tarafından türetilmişse de, uluslararası toplumun gündemine, Kofi Annan’ın Eylül 1999’da Genel Kurul önünde yaptığı ünlü meydan okuma getirmiştir. Burada (Annan, 1999) devlet egemenliğinin yeniden tanımlandığı, devletin asli görevinin yurttaşlarının güvenliğini sağlamak olduğu ve egemenliğin devletler açısından bir sorumluluk anlamına geldiğini ortaya koymuştur. Annan 2005’teki BM Dünya Zirvesi’ndeki kendi raporu olan Daha Büyük Özgürlük(In Larger Freedom) raporunun Onur İçinde Yaşama Özgürlüğü başlığı altında koruma sorumluluğunun bu yaklaşım ve tanımını teyit etmiştir (Secretary-General, 2005). Daha sonra sunmuş Olduğu 2005 Eylül Ayındaki Yüksek Düzeyli Genel Kurul Toplantısının Revize Edilmiş Taslak Sonuç Belgesi’nde de bunu 113 ve 114.paraflarında tekrarlamıştır. (President of the General Assembly, 2005) 2005 Dünya Zirvesi Sonuç Bildirgesi’nde koruma sorumluluğunun normatif yetkisi Güvenlik Konseyi’ne verilerek bir dizi sınırlama getirilmiştir. Ancak bu yeni norm BM bildirisine girmiş ve Genel Kurul tarafından kabul edilmiştir (Johnstone, 2007, s. 133). Bu normatif gelişmenin yaşanmasında Genel Sekreter Annan’ın rolü yadsınamaz bir gerçektir.

BM’nin kurulduğu zamandan bu yana Genel Sekreterler üye devletlere karşı nispeten bağımsız bir duruş sergilemiştir. Barnett ve Finnemore bu durumu, sekreterliğin kendisini siyaseten tarafsız konumlasa da önemli derecede bağımsız bir güç olarak yasal bir otoriteyi temsil etmesine bağlamaktadır. Ayrıca Genel Sekreter ve ekibi örgütün kuralları ve ilkelerini uyguladıklarını iddia eder (Rushton, 2008, s. 96). Bu bağlamda siyasi konum ve meşruiyet kaynakları hukuken BM Şartı’na bağlı iken, norm girişimcisi yönleri ise bu siyasi konumlarından kaynaklanmaktadır.

Norm girişimcileri, genellikle bir amaca sahip olan ve bu amacı kabul edilen bir davranış standardı olarak kristalize eden aktörlerdir. Örneğin, İkinci Dünya Savaşı sonrası ABD başkanları; BM, Bretton Woods kurumları, NATO ve Avrupa Ekonomik Topluluğu gibi normatif ve kurumsal bir mimari oluşturarak, dünya düzenine ilişkin fikirlerini ortaya koyan norm girişimcileri görülmüşlerdir. Bu bağlamda norm girişimciliği, uluslararası sistemde normların yaratılması, kurumsallaştırılması ve

yorumlanması süreçlerini içermektedir. Genel Sekreter ise BM platformunu kullanarak bu süreçlerde merkezi bir rol oynamaktadır.

Mevcut literatür incelendiğinde uluslararası örgütlerdeki norm değişikliğine ilişkin; aşağıdan yukarı bakış açısı görülmektedir. Daha önce de değindiğimiz Finnemore ve Sikkink'in hükümet dışı örgütlerin rollerine ilişkin öncü çalışması olan "International Norm Dynamics and Political Change", norm girişimcilerinin rolleri kapsamında BM Genel Sekreterlerine ve örgütlere odaklanmıştır.

John Karlsrud ise Genel Sekreter Özel Temsilcisi(GSÖT)'nin norm girişimcisi yönüne vurgu yapmıştır. GSÖT'lerin kendisine Genel Kurul ve Konsey tarafından devredilen yetkilerin aynı zamanda kendisine takdir yetkisi de verdiğini ileri süren Karlsrud, bu kişileri norm hakemleri olarak tanımlamıştır. Barışı koruma konsepti açısından önemleri ise; bu konuyla ilgili çatışan normları sahada birbirleriyle karşılaştırarak yeni uygulama stratejileri üretmelerinden kaynaklanmaktadır (Karlsrud, 2013, s. 526).

Normların üretim sürecinde başat rol oynayan BM tek başına bir yapı değildir. Uluslararası ilişkiler araştırmacıları üye devletlerden oluşan Genel Kurul ve Konseyi gibi yapıları "Birinci BM" ve sekreteryalardan oluşan bürokratik yapıyı ise "İkinci BM" olarak tanımlamaktadır. Ancak BM' ile yakından ilişkili de olsa resmen bir parçası olmayan aktörlerden oluşan bir "Üçüncü BM"nin de tanımlanması gerektiği Tatiana Carayannis ve Thomas G. Weiss tarafından ortaya konmuştur. "Üçüncü BM"(The "Third" United Nations) adlı eserlerinde kavramsallaştırdıkları Üçüncü BM, BM'nin resmi bürokrasisi ve sekreterlikleriyle yakın bir şekilde çalışan; belirli türden hükümet dışı örgütlerden, uzmanlardan, akademisyenlerden, danışmanlardan hatta kendini bu konulara adanmış bireylerden oluşmaktadır. Üçüncü BM'nin rolleri arasında savunuculuk, araştırma, politika analizi ve fikir üretme yer almaktadır. Norm girişimcisi olarak da kabul edilen bu aktörler; genellikle hükümetler ve sekreterya tarafından sorunlu olarak görülen yeni bilgi ve fikir yapılarını ortaya koyarak, yeni politikalar için de baskı kurarak kamuoyunu BM müzakereleri ve operasyonları etrafında harekete geçirmektedir. Nitekim BM Entelektüel Tarih Projesi(United Nations Intellectual History Project-UNIHP)'nde çalışan araştırmalar, fikir ve normların BM'nin en önemli miraslarından biri olduğunu öne sürmektedir. Bu görüşe göre; bilgili akademisyenler, uygulayıcılar ve aktivistler, politik sınırları zorlamak adına BM bürokratlarına göre avantajlı konumdadırlar. Bu çevrelerin diğer iki BM'den bağımsız olduğu ve onlara temel girdiler sağladığını öne süren yaklaşım aynı zamanda çok taraflılığı da yeniden kavramsallaştırmaktadır (Weiss, Carayannis, & Jolly, 2009, s. 123-124).

Özellikle Eski Yugoslavya, Ruanda ve Somali'de yaşanan insancıl krizler sonrası BM'nin müdahale konusunda yaşamız olduğu başarısızlıklar, Genel sekreterler ve Üçüncü BM'nin aktörleri için

temel meselenin barışı koruma operasyonlarının varlık sorunu olduğunu gündeme getirmiştir (Carayannis & Weis, 2021, s. 70). Bu bağlamda; Ernst B. Haas ‘a göre; barışı koruma operasyonlarının varlığını sürdürebilmesi üç koşula bağlıdır: “siyasi destek, güçlü bir kuvvet duruşuyla hızlı konuşlanma ve sağlam bir barış inşası stratejisi.” (General Assembly & Security Council, 2000, s. IX-XIV). Başarı için oluşturulan bir takım öneriler, sahadaki uygulamalar başta olmak üzere, Birinci BM ve İkinci BM'nin eylemlerini etkilemiştir. Genel sekreterler ve GSÖT öncülüğünde Üçüncü BM’nin aktörleri olan BM elitleri(BM Diplomatları, Akademisyenler, Hukukçular)nin de dahil olduğu panellerde çeşitli yeni fikir ve normlar ortaya atılmıştır. Barış operasyonların karşılaştığı çeşitli zorluklara yanıt vermesi açısından çok değerli olan bu normatif gelişmeler çalışmamızda son dört genel sekreterin dönemi üzerinden ele alınmıştır.

3.2.1 Boutros-Ghali Dönemi (1992-1996)

Eski Mısır Dışişleri Bakanı olan Boutros-Ghali 1992 yılında BM Genel Sekreteri olarak atanmıştır. Soğuk Savaş’ın sona ermesinin ardından göreve gelen Boutros-Ghali kendi döneminde pek çok insancıl krizle karşı karşıya kalmıştır.

Ghali’ye göre eski Yugoslavya’da sivillerin öldürülmesi ve yaşanan insancıl kriz, Kongo’daki BM güçlerinin yaşadığı problemleri yeniden gündeme getirmiştir. (Ghali, 1992, s. 90) Bu problemlerin çözümünün bir uzantısı olarak Ghali’nin göreve gelmesiyle, BM müdahaleciliğinde idari bir değişim yaşanmıştır. Genel Sekreter öncülüğünde ve ona bağlı olan bir Barışı Koruma Operasyonları Departmanı(The Official Department of Peacekeeping Operations) kurulmuş, böylece sekreterliğin barışı koruma konusundaki yetki ve kapasitesinin artırılması hedeflenmiştir (United Nations, Historical Timeline of UN Peacekeeping).

3.2.1.1 Barış İçin Bir Gündem

Görevinin henüz başlarında Güvenlik Konseyi, Ghali’dan BM’nin önleyici diplomasi, barış inşası ve barışı koruma konularında daha etkin olabilmesi için bir çalışma yapmasını ve 1995’e kadar tamamlanması beklenen bir dizi reform sürecini başlatmasını istemiştir. Bunun üzerine Ghali, 17 Haziran 1992’de *Barış İçin Bir Gündem*(An Agenda for Peace-A4P) başlıklı raporunu hazırlamıştır (Keskin, Türkiye ve Birleşmiş Milletler, 2014, s. 278). Raporda barışı koruma konsepti; BM’nin askeri veya sivil personeliyle beraber ilgili tüm tarafların rızasıyla sahada konuşlanması şeklinde

tanımlanmıştır. Buradaki normatif yenilik; Ghali'nin raporda barışı korumayı hem çatışmanın önlenmesi hem de barışın sağlanmasını da içeren bir teknik olarak tanımlamış olmasıdır (Ghali B. B., 1992, s. 11).

Ghali döneminde sayıları artan ikinci nesil barışı koruma girişimleri, eski Genel Sekreter Hammarskjöld tarafından önerilen geleneksel barışı koruma ilkeleri ile çelişmektedir. Barış İçin Bir Gündem belgesi, bu çelişkileri de tespit etmiş, ancak 50.paragrafta barışı korumanın yerleşik ilkeleri ve uygulamalarının yeni taleplere esnek bir şekilde yanıt verdiğini savunmuştur (Ghali B. B., 1992, s. 29-30). Güvenlik Konseyi tarafından BM barış güçlerine verilen görev sayısının arttığını vurgulayan rapor, aynı zamanda barışı koruma, barışı uygulama ve barışı inşa etme arasında net ayrımlar yaparak bunları tanımlama yoluna gitmiştir (Peter, 2019, s. 32).

Ghali raporunda, barış operasyonlarının bir çatışmanın olası yaşam döngüsüne karşılık gelen üç aşaması olduğunu ve çatışma başlamadan önce onu durdurmak için mekanizmalar geliştirmeye yönelik çabaların bu kapsamda yer aldığını belirtmektedir. Çatışma öncesi çabalar arasında önleyici diplomasi; dış aktörlerin krizi önceden tahmin etme ve ona tepki verme yeteneğini artırmaktadır. "Barışı koruma" ve "barışa zorlama", barış operasyonlarının ikinci aşamasını oluşturmaktadır. Barışı koruma konsepti BM Şartı'nda yer almamaktadır. Ancak barışa zorlama, Şart'ın yedinci bölümünde yer almasına rağmen, iç savaşlar ve insani krizler gibi durumlarda tartışmalı bir özelliğe dönüşmektedir. Ghali'ye göre üçüncü kategoride yer alan barış inşası ise ekonominin yeniden yapılandırılması, seçimlerin izlenmesi, düzensiz kuvvetlerin silahsızlandırılması ve mayın temizliği gibi bir dizi faaliyetleri içermektedir (Barnett, Partners in Peace? The UN, Regional Organizations, and Peace-Keeping, 1995, s. 417).

Daha önce, bu kavramlar BM liderliği tarafından resmen ele alınmamıştır. Ancak Barış İçin Bir Gündem'in modern barış anlayışına en önemli katkısı, "çatışma sonrası barış inşası" kavramını tanıtmış olmasıdır. Boutros-Ghali, "çatışma sonrası barış inşasını" "çatışmanın tekrarlanmasını önlemek için barışı güçlendirme ve sağlamlaştırma eğiliminde olacak yapıları belirleme ve destekleme eylemi" olarak tanımlamıştır (Ghali B. B., 1992, s. 32).

Boutros-Ghali, önleyici diplomasi, barış yapma, barışı koruma ve barış inşasının birbirine bağlı olduğunu kabul etmekle beraber; barış inşasını özellikle çatışma sonrası bir süreç olarak tanımlamıştır. Bundan hareketle Ghali, *"Önleyici diplomasi bir krizi önlemektir; çatışma sonrası barış inşası ise bir tekrarı önlemektir"* (Paragraf 57) (Ghali B. B., 1992, s. 33) demiştir. BM'nin kendisi de barış inşasını genellikle çatışma sonrası bir girişim olarak tanımlamaya devam etmiştir (J.Bellamy, 2010, s. 193).

Rapor, barış inşasını büyük ölçüde "yukarıdan aşağıya" bir yaklaşımla ele almıştır. Ghali, *"hükümetler, bölgesel ajanslar, sivil toplum kuruluşları ve birçok ülkeden kurumlar ve bireyler tarafından iletilen fikir ve önerilere dayandığını"* belirtse de (Paragraf 4), barış inşasında yerel aktörlerin

lider roller üstlenmesi gerektiği düşünülmemiştir. Ancak demokratik kurumların inşasının önemini vurgulamıştır. Ghali'ye göre, "demokratik uygulamalar, herhangi yeni ve istikrarlı bir siyasi düzende gerçek barış ve güvenliğin sağlanmasıyla bağlantılı bir konudur. (Paragraf 59). Barış İçin Bir Gündem'den bu yana, hem barış inşası pratiği hem de uygulamaları "liberal barış" kavramını ön plana çıkarmış, barış inşası uygulamaları genelde açık seçimler ve serbest piyasalara sahip liberal demokratik bir toplumun inşa edilmesi çabası şeklinde tezahür etmiştir (King & Matthews, 2012, s. 278).

Raporda; rıza ve asgari güç kullanımı prensiplerinin bazı durumlarda göz ardı edilebileceği de gündeme gelmiştir. Başlangıçta temel hedefi ateşkesi sağlamak ve korumak olan barış operasyonlarının görev tanımı; yeni gereksinimlerden dolayı yapısal müdahaleleri de içeren daha geniş kapsamlı görevler şeklinde genişlemiştir. Rapor, Güvenlik Konseyi tarafından yönlendirilen BM'nin bahse konu müdahale konseptleri konusundaki çalışmalarını nasıl artırabileceğini özetlemiştir. Aktivist, müdahaleci bir BM vizyonu sunan rapor sonraki yıllarda örgüt etrafındaki politika tartışmalarının da şartlarını etkilemiştir.

Raporun yayımlanmasıyla beraber, barış inşasının uygulama ve çalışmaları önemli ölçüde gelişme göstermiştir. Ancak, barış inşasında zorluklar, hatta başarısızlıklar da yaşanmıştır. Barış inşası kavramı, “11 Eylül Terör Saldırıları”nın ardından Afganistan'daki Taliban rejiminin ve Irak'ta Saddam Hüseyin'in düşüşü gibi olayların sonuçlarıyla başa çıkmak zorunda kalmış, 2011 Arap Baharı bağlamında da yeniden ele alınmak durumunda kalmıştır (King & Matthews, 2012, s. 276).

Elisabeth King ve Robert O. Matthews, Ghali'nin yazmış olduğu raporun barış inşası sürecine katkısını incelemiş ve üç bağlam üzerinden eleştiri yaparak yeni bir barış için gündem raporuna ihtiyacın olduğunu ileri sürmüşlerdir. İlk olarak raporun barış inşası yaklaşımının çatışmaların iç dinamiklerine odaklandığı ve kendi içinde barışı sağlayan ülkenin komşularıyla da barış içinde olacağı varsayımı eleştirilmiştir. Çünkü deneyimler, çatışmanın hem iç hem de dış yönlerinin olabileceğini göstermektedir. Örneğin; 11 Eylül saldırıları, çatışmanın sonuçları itibarıyla küresel güneydeki istikrarsızlığın Kuzey Amerika ve Avrupa'yı da tehdit ettiğini göstermiştir. İkinci olarak, barış inşasının beş temel unsuru olan güvenlik, siyasi kurumlar, ekonomik ilerleme, adalet ve uzlaşmanın karşılıklı bağlantısının daha fazla öne çıkarılması gerektiği öne sürülmüştür. Üçüncü olarak ise raporun, uluslararası toplumun dikkatini daha fazla insani güvenliğe yönlendirmesi gerekliliğidir. Ancak Ghali, raporunda "uluslararası güvenlik" ve “devlet egemenliğini” beraber vurgularken, "İnsani Güvenlik'e de değinmiştir. İnsani güvenlik, barış inşası çabalarının esas yararlanıcıları olarak devletten ziyade, çatışmadan etkilenen ülkelerdeki yerel halkı merkeze almaktadır. Nitekim rapor yayımlandıktan sonra insani güvenlik kavramı uluslararası düzeyde daha fazla öne çıkmıştır (King & Matthews, 2012, s. 286-288).

Ancak 11 Eylül sonrası başarısız devletlerde istikrar sağlamaya odaklanan terörle mücadele gündemi, barış inşası sürecini güvenlikleştirmiştir. Böylece barış inşasının odak noktası; barış inşasının esas yararlanıcıları olan yerel halktan uzaklaşmıştır. Barış inşasının güvenlikleştirilmesi meselesi 2005 tarihli “Foreign Affairs” dergisindeki şu ifadelerde geçmektedir: *“Zayıf ve yoksul devletlerin büyük bir kısmında yönetim krizi vardır ve bu kriz ABD ulusal güvenliğine ciddi bir tehdit teşkil etmektedir.”* (Eizenstat, Porter, & Weinstein, 2005).

3.2.1.2 Barış İçin Bir Gündem Ek Raporu

1992 ile 1995 yılları arasında Angola, Somali, Ruanda ve eski Yugoslavya'da yaşanan insancıl krizler sonrası barışı koruma güçlerinin kitlesel vahşeti durdurmada başarısız olması, BM müdahaleciliğinde bir krize yol açmıştır. 1995 yılının başlarında bir durum değerlendirmesi yapan Ghali, BM'nin de ellinci yılına denk gelmesi sebebiyle “Barış İçin Bir Gündem Ek”(Supplement to An Agenda For Peace)raporunu yayımlamıştır.

Bu yeni raporun 36.paragrafının sonunda Ghali “temel ilkelere” geri dönülmesi çağrısında bulunarak sorunların hızlı bir şekilde çözülemeyeceğini çünkü çatışmaların derin sebeplerinin olduğunu tespitini yapmıştır. Tarafların karşılıklı anlayışına dayalı bir diplomasiye dayanan siyasi süreci savunan Ghali, bu tarz süreçlerin uzun sürebileceğini de kabul etmektedir. Ancak ona göre süreci hızlandırmak adına askeri güç kullanılmamalıdır. Barışı koruma ve güç kullanımı (meşru müdafaa dışında) bir süreklilik üzerindeki bitişik noktalar olarak değil, alternatif teknikler olarak görülmelidir. Birinden diğerine kolay geçişe izin verilmemelidir (Boutros-Ghali, A/50/60-S/1995/1-Supplement to An Agenda For Peace, 1995, s. 9).

Barış İçin Bir Gündem raporundan hem daha titiz hem de ikna edici olan bu ek rapor, BM öncülüğündeki operasyonların sınırlı kalmasını vurgulamıştır. Buna rağmen, Genel Sekreter'in 1995 başlarındaki müdahalesi, BM barış güçlerinin kuvvet kullanımıyla ilgili tartışmayı çözememiştir. Ek raporun yayınlanmasından yaklaşık altı ay sonra, Doğu Bosna'daki BM "güvenli bölgesi" olan Srebrenica'da Bosnalı Sırp güçleri tarafından kuvvet kullanılması, barışı koruma operasyonlarının yetkileri hakkındaki tartışmaları artırmıştır. 1999'dan bu yana yapılan yeni operasyonların gösterdiği üzere, Ruanda ve eski Yugoslavya'daki dehşetlerin BM'nin gözetimi altında bir daha asla tekrarlanmamasını sağlama konusundaki belirgin kararlılık, Ek'te vurgulanan amaçlar ve araçlar arasındaki gerilimi çözememiştir.

Ancak Ek raporun katkısı; BM barışı koruma görevlilerinin yetkilerini etkilemek ve operasyonel odaklarını değiştirmek olmuştur. Bu değişimin en önemli tezahürü, BM barışı koruma görevlilerine resmen emanet edilen bir görev olarak "Sivillerin Korunması"(PoC) görevinin giderek daha fazla merkezileşmesi olmasıdır. Nitekim Güvenlik Konseyi ilk olarak "barışı koruma yetkilerinin silahlı çatışmaların siviller üzerindeki olumsuz etkisini nasıl daha iyi ele alabileceğini değerlendirme isteğini" 1999 yılının Eylül ayında (Annan, S/1999/957, 1999) dile getirmiştir.

Ghali'ye göre BM birliklerine ateşkesin sağlanması amacıyla güç kullanma yetkisi verilebilir. BM birlikleri iki taraf arasındaki tarafsız unsurlar olsalar da taraflardan biri kararlaştırılan ateşkesi ihlal ederse barış güçleri askeri kuvvet kullanmalıdır (Ghali B. B., 1992, s. 94). Barış güçleri iç savaşlarda çok sayıda otorite ile karşı karşıya kalmıştır. Bu iç çatışmalardaki otoritelerin tamamının hükümet olarak değerlendirilmemesi gerekmektedir. Ayrıca barış misyonlarında sivil unsurlar da önemli roller üstlenmektedir. Bazılarının çok daha müdahaleci olduğu, sivil unsurların da ön plana çıktığı bu barış güçlerinin yeni görevleri tam tarafsızlıkla yürütmesi zorlaşmaktadır. Böylece çok yönlü operasyonların yönetimi, sivil ve asker pek çok uzmanın rapor verdiği bir Genel Sekreter Özel Temsilcisi(GSÖT)nin de sürecin içine dahil olduğu bir sürece evrilmiştir (Ghali B. B., 1992, s. 92).

Ghali, 1996 yılına gelindiğinde yayımladığı Demokratikleşme Gündemi(Agenda for Democratization) raporunda ise BM'nin demokrasiyi teşvik etme çalışmalarının Şart ile tutarlı olduğunu öne sürmüştür. Hukukun üstünlüğü ve karar alma süreçlerinde şeffaflık gibi demokratik uygulamaların istikrarlı bir yapıda sürdürülebilir barış ve güvenliğe hizmet edeceğini savunarak; BM Şartı'nın meşruiyetini, halklarının iradesine dayandırmış ve demokrasinin teşvikini BM'nin normatif rolü olarak değerlendirmiştir. (Boutros-Ghali, An Agenda for Democratization, 1996, s. 11-12) Demokrasi ve barış arasındaki ilişkiyi BM sistemi içerisinde savunan Ghali şunları söylemiştir: *"Demokrasinin teşviki hem kendi başına bir amaçtır hem de BM'nin uluslararası barış ve güvenliği koruma sorumluluğunun bir parçasıdır"* (Boutros-Ghali, Democracy: A Newly Recognized Imperative, 1995, s. 3).

Ghali'nin demokrasiyi teşvik çabalarının doruk noktası olarak görülebilecek olan Demokratikleşme Gündemi raporu, Genel Sekreter'in bir norm girişimcisi olarak hareket ettiğini göstermesi açısından önemlidir (Rushton, 2008, s. 103-104). Ghali döneminde yayımlanan yukarda saydığımız bu üç rapor da barışı koruma operasyonlarının kurumsal ve fikişel dönüşümünde öncü roller oynamıştır. Barış güçlerinin rolü genişlemiş, negatif barışa hizmet eden barışı korumadan pozitif barışa da hizmet eden barış inşası yaklaşımı gündeme gelmiştir. Şüphesiz bu durumun yaşanmasında Ghali'nin demokrasi teşvikini örgütün gündemine alması ve Şart ile ilişkilendirmesi çok önemlidir. Özellikle barış inşası konsepti ve barışa zorlama operasyonların tanımlanması Ghali sonrası dönemde de sivillerin korunması

gibi yeni görevlerin tartışılmasını ve müdahale etmeme normunun terkedilerek daha fazla müdahaleci bir BM gündeminin oluşumuna katkı sağlamıştır. Bu yönleriyle Ghali aktivist bir genel sekreter olarak BM müdahaleciliğinin dönüşümünde olası normların altyapısını oluşturmuştur. Barış İçin Bir Gündem'den bu yana, barış inşasına dair saha uygulamaları, "liberal barış" fikrini yansıtmıştır. Uluslararası, bölgesel, devlet ve hükümet dışı aktörlerin dünya çapındaki çabalarının yanı sıra, söz konusu rapor, yazıldığı haliyle, barış inşasının uluslararası öncelik listesinde kalmasını sağlamış ve barış misyonlarının kurumsal gelişimine öncülük etmiştir.

3.2.2 Kofi Annan Dönemi (1997-2006)

Kofi Annan, Sekretarya kökenli ilk genel sekreter olarak 1997'de seçilmiştir. Eski Yugoslavya'da BM koordinatörlüğü ve Barışı Koruma İşlerinden Sorumlu Genel Sekreter Yardımcılığı gibi görevlerde bulunmuştur. Hem siyasi hem de insani kriz bölgelerine sıkça seyahat etmiştir. Annan, özellikle yoksulluk ve kalkınma yardımları alanında hükümetler için belirli hedefler sağlayan Binyıl Kalkınma Hedefleri(Millennium Development Goals)'ni de formüle etmiş, insani müdahale konusunu içeren bir dizi önemli girişime öncülük etmiştir (Johnstone, 2007, s. 127).

Ian Johnstone'a göre genel sekreterlerin norm girişimciliği örnekleri arasında Kofi Annan en fazla öne çıkan isim olmuştur. İnsan hakları, kalkınma ve önleyici diplomasi gibi temalar üzerine yaptığı konuşmalar; Irak'a yönelik tartışılan askeri müdahalenin Güvenlik Konseyi yetkilendirmesini gerektirdiği ve Konsey'in "sorumlulukları ile yüzleşmesi gerektiği" gibi açıklamaları, Annan'ın kriz sırasındaki söylemleriyle bu rolü etkin bir şekilde oynadığını göstermiştir. Annan'ın Nijerya'ya 1998'de yaptığı, demokrasiye geçişi kolaylaştırmayı amaçlayan ziyareti de onun norm yaratma çabasının bir parçası olarak da değerlendirilmiştir (Johnstone, 2007, s. 124).

12 Şubat 1999'da Güvenlik Konseyi, silahlı çatışmalarda sivillerin korunması konusunda açık bir toplantı düzenlemiştir. Konsey toplantıda, silahlı çatışma durumlarında sivillerin hem fiziksel hem de hukuki korunması konusunda neler yapılabileceğine dair tavsiyeleri içeren bir raporu Annan'dan talep etmiştir. Annan, bunun üzerine 8 Eylül 1999'da 957 sayılı "Silahlı Çatışmalarda Sivillerin Korunması Hakkında Rapor"u (Annan, S/1999/957, 1999) yayımlamıştır. Böylece "Sivillerin Korunması"(PoC) görevi, Konsey tarafından düzenli tartışmaların konusu haline gelmiş, barış misyonları "fiziksel şiddetin yakın tehdidi altındaki sivillere koruma sağlamak" amacıyla Şart'ın yedinci bölümü kapsamında yetkilendirilmeye başlamıştır. Bu yetkilendirilmelerle beraber, "sağlam barışı koruma" çağrıları yapılmaya başlanmış; misyon görevlilerine, görevlerini yerine getirirken Şart'ın yedinci bölümü

uyarınca "gerekli tüm araç ve eylemleri kullanma" yetkisi verilmeye başlanmıştır. Özellikle Sierra Leone, Haiti ve Kongo'daki bir dizi operasyonda, bu yetki kendini göstermiştir (Berdal, 2019, s. 116-118). BM'nin Ruanda, Somali ve Bosna'daki başarısızlıklarından sonra Annan döneminde, "koruma sorumluluğu-R2P" ile beraber "sivillerin korunması-PoC" önemli normlar olarak ön plana çıkmaya başlamıştır.

Alex J.Bellamy ve Paul Williams barışı korumanın ne olması ve kendinden ne beklenmesi gerektiği konusunda halen bir normatif mücadelenin devam ettiğini savunmaktadır (Bellamy & Williams, Understanding Peacekeeping, 2010). Annan dönemi de bu normatif belirsizliğin yaşandığı ama bir taraftan da sivillerin korunması ve koruma sorumluluğu normlarının uluslararası sisteme eklemlenmeye başladığı koşulları yaratmıştır. Annan, çatışan devlet egemenliği ve insani müdahale normları arasında insani müdahaleden yana tavır takınmış ve bu yönde yazdığı rapor ve söylemleriyle bir norm girişimcisi olarak barışı operasyonlarının evrimine biricik katkılar sağlamıştır.

Kofi Annan döneminde sahadaki değişen koşullara uyum sağlanması açısından Genel Sekreter Özel Temsilcileri(GSÖT)ne düzenli raporlama yoluyla Güvenlik Konseyi'ni gelişmelerden haberdar etmesi için de yetki verilmiştir. Bu yetki GSÖT'nin belirli bir stratejiye destek toplamak amacıyla gönderdiği mesajları güçlendirmiştir (Karlsrud, 2013, s. 534). Bu gelişme Annan dönemiyle beraber GSÖT'lerin bir norm girişimcisi olarak ön plana çıktığını göstermektedir. Yeni ve eski normların çatışması durumunda hangisinin uygulanması gerektiği konusunda GSÖT'ne verilen yetkiler, onların sahip olduğu saha deneyimiyle de açıklanabilir.

John Karlsrud; Max Weber'in öne sürdüğü "karizmatik otorite" kavramından hareketle, GSÖT'lerin karizmatik kişiler olduğunu ve BM'nin onları olağanüstü yetkilerle donattığını öne sürmüştür. Çatışma sonrası süreçte, ilgili ülkede bu olağanüstü yetkileri kullanan özel temsilciler, BM misyonlarını da yürütme yetkisine sahip olmuştur. Bu bağlamda özel temsilcilerin Kosova örneğindeki gibi etkin valiler şeklinde hareket ettiği görülmüştür. Misyonların barış inşası kapsamında yeni devlet kurumlarını destekleme yetkisi verdiği özel temsilcilerin konumları itibarıyla uluslararası politikanın inşası açısından da etkin roller aldığı görülmüştür (Karlsrud, 2013, s. 535).

3.2.2.1 Brahimi Raporu ve Sivillerin Korunması-PoC Görevi

Annan döneminde hazırlanan Brahimi Raporu, BM müdahaleciliğinde Barış İçin Bir Gündem sonrası kurumsal ve normatif reform taleplerini dile getirmesi açısından önemli yenilikler sunmaktadır. Rapor 1999 yılında Annan'ın yardımcılığını yapan Lakhdar Brahimi'nin başkanlığını yaptığı çalışma

grubu tarafından yazılmıştır. Çalışma grubu, barış operasyonlarının detaylıca incelenerek kapsamlı bir rapor yazılması görevini üstlenmiştir. "BM Barış Operasyonları Panel Raporu-Brahimi Raporu" (United Nations, A/55/305–S/2000/809, 2000) resmen 21 Ağustos 2000’de yayımlanmıştır. Ghali döneminin çerçevesi geniş tutulmuş prensiplerden oluşan raporu ile karşılaştırıldığında daha detaylı tavsiyelere yer verilmiştir.

Rapor, BM’nin barışı koruma ve barışın inşası faaliyetlerinde daha başarılı olabilmesi için Soğuk Savaş dönemine ait geleneksel barışı koruma ilke ve stratejilerini acilen yenilenmesini tavsiye etmektedir. (United Nations, A/55/305–S/2000/809, 2000, s. X) İnsancıl krizleri önleme, ulus inşası ve sivil toplumun rolünün desteklenmesi öncelikli faaliyet alanları olarak belirlenmiştir. Rapor ayrıca, Barışı Korumadan Sorumlu Daire'nin (Department of Peacekeeping Affairs) yeniden tasarlanarak barış inşası faaliyetinin kendi bünyesinde bir fon oluşturmasını salık vermiştir (Paragraf 37-43) (United Nations, A/55/305–S/2000/809, 2000, s. 7-8).

Tatiana Carayannis ve Thomas G. Weiss, tarafından kavramsallaştırılan “Üçüncü BM”nin aktörlerinin etkisi Brahimi Raporu’nun hazırlanmasında öne çıkmaktadır. Brahimi başkanlığında toplanan panele aynı zamanda çeşitli ülkelerden çeşitli diplomatlar eşlik etmiştir. Carayannis ve Weiss, aynı yılın Eylül ayında düzenlenecek olan Milenyum Zirvesi’nin bir parçası olan panelde bir araya gelen elitlerin, BM’nin karşılaştığı zorlukların nasıl aşılabileceği konusunda norm girişimcisi rol oynadığını öne sürmektedir. Bu bağlamda oluşturulan fikir ve normlar yeni inşa edilen BM politikalarının anlaşılmasında rol oynamaktadır. Carayannis ve Weiss, Brahimi Raporu’nun Ghali’nin 1992 ve 1995’teki raporlarının devamı niteliğinde olduğunu da öne sürmektedir. Özellikle barışı koruma ilkelerinin uygulanması bağlamında yaşanan zorluklar, Brahimi ve ekibinin odak noktasını oluşturmuştur. Rapor, barışı korumanın temel ilkelerini yeniden teyit etmiş ve üye ülkeleri sorumlulukları konusunda uyarmıştır. Ayrıca kuvvet kullanımının hangi koşullar altında barış operasyonları için gerekli ve kaçınılmaz olduğu konusunda da birtakım açıklamalar yapılmıştır (Carayannis & Weis, 2021, s. 68-69).

Raporun hazırlanmasında geleneksel barışı koruma operasyonlarının yetersiz kaldığı fikri etkili olmuştur. Barış güçlerinin pasif duruşu eleştirilmiştir. Hatta ihtiyaç halinde barışa zorlama konseptini de içerecek şekilde kuvvet kullanılması gerekliliğine vurgu yapılmaktadır. Raporun en önemli normatif yeniliği BM müdahaleciliğinde bölgesel oluşumların desteklenmesidir (United Nations, A/55/305–S/2000/809, 2000). Nitekim raporun yazımı öncesi Kosova’daki UNMIK’ın faaliyetleri bu durumu desteklemektedir. Bu durum ayrıca herhangi bir ülkede yaşanan insancıl krizlere bölgesel tepki verilmesinin de önünü açmıştır.

Brahimi Raporu, barış operasyonlarına verilecek olan desteğin etkili olabilmesi adına; yardımın ülke esasına değil, bölgesel oluşumlar esasına dayandırılmasını savunmuştur. Oysaki geleneksel barış operasyonlarına yapılan asker, polis ya da sivil katkıları ülke ve gönüllük esasına dayandırılmıştır. Ancak 1990'lardan sonra BM'ye önemli katkılar yapan ülkelerin personel harcamalarını azaltmaya başlamaları barış operasyonlarının gelişimine sekte vurmuştur. Bu olumsuzluğu önlemek amacı ile Brahimi Raporu, Şart'ın sekizinci bölümü kapsamında "Bölgesel Teşkilatlanma" ilkesine vurgu yaparak, sorunların çözümünde bölgesel gruplaşmaları teşvik etmiştir. Ancak söz konusu yetkinin kullanılabilmesi; Güvenlik Konseyi'ni sürekli faaliyetleri hakkında bilgilendirmeye ve zor kullanma için de Güvenlik Konseyi'nin yetkisini alma koşuluna bağlanmıştır (Hürsoy, 2006, s. 204-205).

Ghali'nin raporu ile başlayan barış operasyonlarının normatif ve kurumsal yapılandırılması süreci Brahimi'nin hazırladığı raporla derinleşmiş ve uluslararası sistemin değişen yapısı, BM ve diğer uluslararası örgütlerin uluslararası barış ve güvenliği tesis etme konusunda kendi yapılarını nasıl dönüştürecekleri sorunu ortaya çıkarmıştır. BM ve AGİT gibi dünyada geniş üye yelpazesine sahip örgütler ile daha ziyade bölgesel olarak faaliyet alanlarını geliştirmiş NATO ve AB gibi kuruluşların da barış operasyonlarına yapacakları katkılar bu bağlamda önem taşımaktadır.

11 Eylül saldırıları sonrası uluslararası ilişkilerde yaşanan yeni ortam ve zorluklar, Kofi Annan'ı BM sistemini yeniden reforme etme konusunda çözümler aramaya yöneltmiştir. Bu çözüm ve öneriler Yüksek Düzey Tehdit Paneli(High-Level Threat Panel)'nin yetki alanına girdiğinden, Annan panelden barış ve güvenliğe yönelik gelecekteki tehditleri analiz edip değerlendirmesini istemiştir.

Bunun üzerine 2004 yılında yazılan "Daha Güvenli Bir Dünya: Ortak Sorumluluğumuz"(A More Secure World: Our Shared Responsibility) adlı Yüksek Düzeyli Panelin son raporu altı problem alan üzerindeki sorunları ele almak üzere birkaç öneri ortaya koymuştur. Bunlar sırasıyla; *“devletler arası savaş; devletler içindeki şiddet (iç savaşlar, ağır insan hakları ihlalleri ve soykırım); yoksulluk, bulaşıcı hastalıklar ve çevre bozulması; nükleer, radyolojik, kimyasal ve biyolojik silahlar; terörizm; ve ulusötesi organize suç”*tur (Annan, A More Secure World: Our Shared Responsibility, 2004, s. 2).

Özellikle devlet içindeki şiddet konusunda kurumsal bir boşluk tespit edilmiştir. BM'nin önleyici eylemden çatışma sonrası barış inşasına kadar etkili bir şekilde hareket edebilmesi gerektiğinden, panel Güvenlik Konseyi'nin kendisinin bir yan kuruluşu olarak bir Barış İnşası Komisyonu kurulmasını talep etmiştir (Annan, A More Secure World: Our Shared Responsibility, 2004, s. 83).

O döneme değin BM'nin kurumsal yapısında barış inşasına ilişkin zorlukları ele alacak özel bir birimin olmayışı yapılan eleştirilerin merkezini oluşturmuştur. Annan'ın 21 Mart 2005 tarihinde yazdığı rapor ise buna bir yanıt olmuştur. Annan raporunda: *“BM sisteminin hiçbir bölümü ülkelerin savaştan*

kalıcı barışa geçişine yardımcı olma güçlüğü etkin olarak ele almamaktadır.”(paragraf 114) diyerek barış inşasına ilişkin kurumsal boşluğu teyit etmiştir (Secretary-General, 2005, s. 31).

Barış inşası süreci uzun bir dönemi kapsadığından kurumsal bir çerçeveye sahip olması da başarı açısından önemlidir. Brahimi Raporu’nda da geçici ülke yönetimini içeren operasyonlar için Barış Koruma Operasyonları Departmanı dışında ve yalnızca bu tür misyonlardan sorumlu bir birim oluşturulması fikri öne sürülmüştür. Diğer taraftan Kosova ve Doğu Timor’daki barış inşası uygulamalarının BM’ye kazandırdığı deneyimin uluslararası toplumun meşruiyet arayışına da işaret ettiği ortaya çıkmıştır. Ancak barış inşasına ilişkin BM çerçevesindeki kurumsal eksikliğin hangi yapılanma ile giderilebileceği o dönemde netlik kazanmamıştır (Mengiler, 2014, s. 73-74).

BM kapsamında kurumsal açığın kapatılmasına ilişkin önerilerin başında Güvenlik Konseyi’ne bağlı sürekli bir komitenin kurulması fikri gelmiştir. Ancak barış inşası komisyonunun Güvenlik Konseyi’ne bağlı olarak çalışması fikri çok fazla kabul görmemiştir. Çünkü Konsey’in BM çerçevesindeki konumu, barış inşası sürecinin buna konu olan ülkelerin egemenlik yetkilerinden taviz vermesi ve rızalarını ötesine geçilmesi sonucunu doğurma olasılığıyla bağlantı şekilde ayrılmıştır (Mengiler, 2014, s. 76-77).

2005 yılındaki Dünya Zirvesi(World Summit Outcome)'nin BKHD dışında Barış İnşası Komisyonu ve Barış İnşası Destek Ofisi oluşturmaya rağmen, Güvenlik Konseyi başta olmak üzere bir takım üye devletler, Sekreterlik yapısı içinde bağımsız bir istihbarat yeteneğinin oluşturulmasına karşı çıkmıştır. Brahimi raporu başta olmak üzere Üçüncü BM'nin oluşturduğu çeşitli panel raporlarındaki öneriler hızlı bir konuşlandırma kapasitesi geliştirmeyi hedeflemektedir. Üçüncü BM'nin önerileri ile Birinci ve İkinci BM'nin uygulamaları arasındaki tenakkuz en nihayetinde güç politikalarını yansıtmaktadır. Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle beraber roller tersine dönmüş; Batı değil, Bağlantısızlar Hareketi, Genel Sekreter’e ve Sekreterliğe önerilen esnekliği, kaynakları, özerkliği sağlamayı reddetmiştir. Ayrıca, İkinci BM olarak kavramsallaştırılan sekreterlik bürokrasisi, bu araçlardan bazılarının Sekreterliğin faaliyetlerinin tarafsızlığını tehlikeye atmasının yanı sıra güvensizliğe yol açacağını öne sürmüştür. Ancak, Brahimi raporu barış operasyonları için bir dönüm noktası olmuş ve hükümetler arası görüşmeleri etkilemeye devam etmiştir. Üçüncü BM kriz zamanlarında da yenilenmiş bir vizyon sağlamıştır (Carayannis & Weis, 2021, s. 71).

En nihayetinde, BM Barış İnşası Komisyonu (Peace-Building Commission), 2005 yılında hem A/RES/60/180 hem de S/RES/1645 kararlarının kabulüyle resmen kurulmuştur. Hem Genel Kurul, hem de Güvenlik Konseyi'nin çatışmadan etkilenen ülkelerdeki barış çabalarını destekleyen hükümetler arası danışma organı olarak tasarlanmıştır (United Nations, 2005).

Annan döneminde barış inşası konseptine dair kurumsal gelişmeler ile sivilin korunması görevinin hem söylemsel hem de barış misyonlarının yetkilendirilmeleri şeklinde daha fazla görünür olması, BM müdahaleciliğindeki önemli normatif gelişmelerin arasındadır. Annan'ın insani müdahale ve devlet egemenliği geriliminde insani müdahaleden yana tavrı ve ICISS raporu ile somutlaşmaya başlayan koruma sorumluluğu yaklaşımı da bu dönemde BM üzerinden bir takım somut hukuki girişimleri gündeme gelmiştir.

2004 yılı itibariyle Annan, BM çerçevesinde koruma sorumluluğu normunun tanınması adına birtakım çalışmalar yürütmüştür. “Tehditler, Zorluklar ve Değişim Üst Düzey Paneli” tarafından aynı yılın Aralık ayında yayımlanan “Daha Güvenli Bir Dünya: Ortak Sorumluluğumuz” başlıklı raporunun üçüncü bölümünde kolektif güvenlik ve güç kullanımı konuları çerçevesinde “Yasalık Sorusu” alt başlığı altında koruma sorumluluğu üye devletlerin dikkatine sunulmuştur. (Annan, A More Secure World: Our Shared Responsibility, 2004, s. 62) Annan raporda, müdahale etmeme prensibinin Güvenlik Konseyi'nin uluslararası barış ve güvenliğe tehdit olarak nitelendirilebilecek büyük ölçekli insan hakları ihlallerine karşı tavır alamaması için bir neden olmadığını dahi öne sürmüştür (Annan, A More Secure World: Our Shared Responsibility, 2004, s. 65).

3.2.2.2 2005 Dünya Zirvesi Sonuç Bildirgesi

Koruma sorumluluğu kavramı BM çerçevesinde nihai halini 2005'teki Dünya Zirvesi Sonuç Belgesi(World Summit Outcome)'nde (A/60/L.1) almış ve bu haliyle BM Genel Kurulu üye devletlerince oybirliğiyle kabul edilmiştir. Sonuç Belgesi “Koruma Sorumluluğu” başlığı altında 138. ve 139. paragraflarda normun kapsamını “soykırım, savaş suçları, insanlığa karşı suçlar ve etnik temizlik” olmak üzere dört ağır suçla kısıtlamıştır. Paragraf 138, bu suçlar çerçevesinde sorumluluk olarak egemenlik anlayışı üzerinden devletlerin halklarına karşı sorumluluklarını tanımlarken, Paragraf 139 ise uluslararası toplumun sorumluluğunu yine aynı suçlar üzerinden ve sadece Güvenlik Konseyi'ne yetki vererek tanımlamıştır. ICISS'in 2001 yılındaki raporu oldukça detaylı iken; BM çerçevesinde kurumsallaşmaya başlayan koruma sorumluluğu normu Zirve Sonuç Belgesi ile iki paragrafa indirgenmiştir. Ayrıca normun kapsamından yeniden inşa sorumluluğu ve müdahale kriterleri çıkarılmış, yetki hakkı sadece Güvenlik Konseyi'ne verilmiştir. Dört büyük suç kapsamında da çerçevesi daraltılmıştır (Ercan, İkinci On Yılına Girerken Koruma Sorumluluğunu Yeniden Düşünmek: Lex Ferenda Olarak R2P, 2015, s. 170).

138.Paragraf: “Her bir Devlet, nüfusunu soykırımdan, savaş suçlarından, etnik temizlikten ve insanlığa karşı suçlardan koruma sorumluluğuna sahiptir. Bu sorumluluk, uygun ve gerekli araçlarla bu tür suçların, kışkırtılmaları da dahil olmak üzere, önlenmesini gerektirir. Bu sorumluluğu kabul ediyoruz ve buna uygun şekilde hareket edeceğiz. Uluslararası toplum, uygun şekilde, Devletleri bu sorumluluğu yerine getirmeye teşvik etmeli ve yardımcı olmalı ve Birleşmiş Milletler’in erken uyarı yeteneği oluşturmasını desteklemelidir.”

139.Paragraf: “Uluslararası toplum, Birleşmiş Milletler aracılığıyla, nüfusları soykırımdan, savaş suçlarından, etnik temizlikten ve insanlığa karşı suçlardan korumaya yardımcı olmak için, Şart’ın VI. ve VIII. Bölümlerine uygun olarak uygun diplomatik, insani ve diğer barışçıl araçları kullanma sorumluluğuna da sahiptir. Bu bağlamda, barışçıl yöntemler yetersiz kalırsa ve ulusal otoriteler halklarını soykırım, savaş suçları, etnik temizlik ve insanlığa karşı suçlardan korumada açıkça başarısız olursa, Güvenlik Konseyi aracılığıyla, VII. Bölüm de dahil olmak üzere, vaka bazında ve uygun şekilde ilgili bölgesel örgütlerle işbirliği yaparak, zamanında ve kararlı bir şekilde toplu eylemde bulunmaya hazırız. Genel Kurul’un, halkları soykırım, savaş suçları, etnik temizlik ve insanlığa karşı suçlardan koruma sorumluluğunu ve bunun sonuçlarını, Sözleşme ve uluslararası hukuk ilkelerini akılda tutarak ele almaya devam etmesi gerektiğini vurguluyoruz...” (United Nations, 2005).

Dünya Zirvesi Sonuç Bildirgesi’nin 139’uncu paragrafında özetle halklarını soykırımdan, savaş suçlarından, etnik temizlikten ve insanlığa karşı suçlardan koruma konusunda devletlerin hükümetlerinin açıkça başarısız olmaları durumunda Güvenlik Konseyi’nin yedinci bölüm çerçevesinde, gerekirse de ilgili bölgesel örgütlerle iş birliği içinde kolektif hareket etmesi beklenmektedir.

BM Güvenlik Konseyi’nin silahlı çatışmada sivillerin korunmasına yönelik 1674 sayılı kararında da WSOD’un 138 ve 139’uncu paragrafları teyit edilmiştir (United Nations, S/RES/1674, 2006). Daha sonra, Banki Moon Dönemi’nde de Güvenlik Konseyi’nin Fildişi Sahilleri (United Nations, S/RES/1975, 2011) ve Libya’daki gelişmelere dair kararlarında (United Nations, S/RES/1970, 2011) koruma sorumluluğuna atıfta bulunulacaktır.

Sorumluluk olarak egemenlik anlayışının yaygın kabul görmeye başladığını öne süren Annan, koruma sorumluluğunun engelleme, tepki ve yeniden yapılandırma aşamalarından oluştuğunu ifade etmiştir. Bu bağlamda, ICISS’in raporuna benzer şekilde askeri müdahalenin söz konusu olması durumunda gözden geçirilmesi gereken kriterleri de “tehdidin ciddiyeti”, “uygun amaç”, “son çare”, “orantılı araçlar”, “sonuçlar dengesi” ve “makul beklentiler” olarak sıralamıştır. ICISS’in raporundakinden farklı olarak R2P’nin kapsamından doğal afet ve salgın hastalıkları çıkartan Annan,

doğru otoriteyi sadece BM Güvenlik Konseyi olarak tanımlamıştır (Annan, A More Secure World: Our Shared Responsibility, 2004, s. 66-67).

BM'nin 2005'teki WSOD, yüz elliden fazla imzacı devlet tarafından oy birliğiyle kabul edilerek BM'nin resmi bir belgesi haline gelmiştir. Bu gelişmenin koruma sorumluluğunun normatif statüsü bakımından en büyük ilerleme olduğu akademisyenlerce dile getirilmiştir. Devletlerin ilk sorumluluğunu ele alan 138. paragraf üzerinde çok fazla tartışmanın yaşanmamış olması ve yüz elliden fazla devletin bu konuda genel bir uzlaşısı içinde olması, bir konsensüs sağlandığını göstermektedir. Diğer bir ifadeyle, koruma sorumluluğunun iç sorumluluk boyutu, BM tarafından resmiyet kazanmasıyla devletler tarafından içselleştirilerek uluslararası bir norm halini almaya başlamıştır. (Cazala, 2018, s. 72).

Dünya Zirvesi Sonuç Bildirgesi'nin resmiyet kazanmasının ardından koruma sorumluluğu bağlamında Konsey tarafından verilen ilk referans, 2006 yılında Kongo'daki çatışmalara dönük 1653 sayılı kararla gerçekleşmiştir. Koruma sorumluluğuna atıf yapılan son Güvenlik Konseyi kararı ise, 20 Aralık 2024'te Demokratik Kongo Cumhuriyeti'ndeki (DRC) durum hakkında kabul edilen 2765 sayılı karar olmuştur. Karar, DRC'deki BM barışı koruma misyonunun (MONUSCO) görev süresini uzatırken; sivillerin korunması, silahsızlanma, yeniden entegrasyon, istikrarın sağlanması ve "DRC Hükümeti'nin, uluslararası suçlar da dahil olmak üzere sivilleri koruma konusunda birincil sorumluluğu taşıdığı" hatırlatılmaktadır (UN General Assembly Resolutions Referencing R2P, 2024).

Koruma sorumluluğunun bu normatif gelişimi, bir bakıma insani müdahale ve egemenlik arasında süregelen gerilime bir ara vermiştir. BM açısından kurumsal bir değişim anlamına gelen BM WSOD, aynı zamanda bir insancıl krize müdahale edilirken, izlenmesi gereken yolları da uluslararası topluma sunmuş ve yeni oluşmakta olan normun sınırlarını çizmiştir.

Finnemore'a göre, insani müdahale bağlamında devletlerin çıkarlarını gerçekleştirdikleri normatif yapı zamanla dönüşüm yaşamıştır. Normların yaşam döngüsü içerisinde bazı normlar güçlenirken bazıları zayıflamıştır. Günümüzdeki devletler hukukunun temel normu kabul edilen egemenlik normu "*bir sorumluluk olarak egemenlik*" anlayışına evrilmiştir (Evans, 2006, s. 704).

Finnemore ve Sikkink uluslararası sistemdeki yeni normların; norm girişimcileri tarafından üye devletlerin ikna edilmesiyle oluştuğunu öne sürmektedir. Norm girişimcileri sorunları yeniden tanımlayarak bunlara dikkat çeker ve çözüm için yeni terimler üreterek bunları birbiriyle bağlayarak çerçevelendirir (Finnemore & Sikkink, International Norm Dynamics and Political Change, 1998). Bu analitik çerçeveyi kullanan Jan Johnstone da Kofi Annan'ın koruma sorumluluğu normunu 2005 WSOD ile beraber bir norm girişimcisi olarak bir "dönüm noktası"(tipping point)na taşınmasına yardımcı

olduğunu öne sürmektedir (Johnstone, 2007, s. 134). Nitekim Brahimi Raporu ile beraber çatışan insani müdahale ve devlet egemenliği normları arasında insani müdahaleden yana tutum takınan Annan, sürekli tartışılmalı insani müdahalenin koruma sorumluluğu gibi yeni bir norma evrilmesine kapı açmıştır. Hatta egemenliğin sorumluluk yönünü de yorumlayarak devletlerin sorumluluklarını gündeme getirmiş; sivillerin korunması anlayışıyla da BM müdahalelerinin barışa koruma konseptinden daha ziyade barışa zorlama unsurlarını da içerek şekilde evrilmesine yardımcı olmuştur.

ICISS, koruma sorumluluğu kavramını ortaya attığında müdahale hakkının varlığına odaklanmak yerine; halkların korunması yönünde bireysel anlamda devletlere ve uluslararası topluma düşen sorumluluğa odaklanmıştır. Ancak birtakım devletler bu yeni normu büyük/güçlü devletlerin kolonyal hedeflerini gerçekleştirmek için ürettiği bir “Truva Atı” olarak algılamışlardır. Bu nedenle bu yeni normun uluslararası toplumca geniş kabulü; ancak normun Genel Sekreter gibi norm girişimci aktörlerce BM çerçevesine taşınmasıyla ve devletlerin norma dair endişelerinin giderilip desteklerini alınabilmesi adına normun çerçevesinin daraltılması ile olacaktır (Ercan, İkinci On Yılına Girerken Koruma Sorumluluğunu Yeniden Düşünmek: Lex Ferenda Olarak R2P, 2015, s. 169).

ICISS’nun yayımladığı rapor neticesinde ortaya çıkan koruma sorumluluğu, Dünya Zirvesi Sonuç Bildirgesi ile çerçevesi sınırlandırılarak uluslararası aktörlerce daha geniş kabul görmeye başlayan bir norm olma yoluna girmiştir. Annan’ın normun ortaya çıkış aşamasındaki öncü rolünün yanında Lakhdar Brahimi gibi çeşitli uzmanların öncülüğündeki paneller hem barışı koruma konseptinin barış inşası boyutuyla gelişmesine katkı sağlamış hem de sivillerin korunması gibi yeni görevlerin tanımlanmasına yardımcı olmuştur. Böylece barış operasyonlarının kurumsal yapısındaki dönüşüm; uluslararası sistemin hâkim normlarından müdahale etmeme prensibinin sorgulanmasına diğer taraftan da egemenlik normunun sorumluluk boyutuyla tartışılarak koruma sorumluluğuna evrimine katkı sağlamıştır. Annan ve Üçüncü BM’nin aktörleri bu yönüyle karşılaşılan zorluklara karşı yeni gündemlerin tartışılmasını sağlayarak yeni görev ve normların yerleşmesini sağlamıştır.

3.2.3 Ban Ki-Moon Dönemi (2007-2016)

3.2.3.1 Koruma Sorumluluğunu Uygulama Raporu

Kofi Annan sonrası Genel Sekreterlik görevine gelen Ban Ki-Moon da koruma sorumluluğu kavramının normatif gelişiminde önemli bir rol üstlenmiştir. Genel Sekreter Yardımcısı düzeyinde özel danışman olarak atadığı Edward Luck’tan R2P normunun uygulamada nasıl hayata geçirilebileceğine dönük bir rapor hazırlamasını istemiştir. 12 Ocak 2009’da hazırlanan “Koruma Sorumluluğunu

Uygulamak” (Implementing the Responsibility to Protect) raporu, koruma sorumluluğuna dair üç sütunlu bir yapı öngörmüştür. Raporun en büyük katkısı, R2P’ye dair yalnızca kuvvet kullanımı üzerinden şekillenen algının önüne geçmesi olmuştur (Gözen Ercan, 2012, s. 251).

İlk sütunda devletlerin egemenlik hakları özelinde bir içsel sorumluluğu olduğu kabul edilmektedir. Bu bağlamda devletlerin öncelikli görevi kendi yurttaşlarını “etnik temizlik, soykırım, insanlığa karşı suçlar ve savaş suçları” şeklindeki önlenabilir suçlardan korumak olduğu kabul edilmektedir. İkinci sütun ise bu konuda sorumlulukları olan devletlere uluslararası toplum tarafından yapılacak yardımı öngörmektedir. Üçüncü sütun ise bir devletin bu tür bir korumayı sağlamada açıkça başarısız olması durumunda üye devletlerin zamanında ve kararlı bir şekilde topluca yanıt verme sorumluluğunu içermektedir (United Nations Secretary General, 2009, s. 8-9).

Birinci sütunda devletin, koruma sorumluluğu kapsamında sorumlu ilk aktör olduğu kabul edilmiştir. Nitekim bu durum 2005 yılındaki Dünya Zirvesi Sonuç Bildirgesi’nin 138. Paragrafında da kabul edilmiştir.

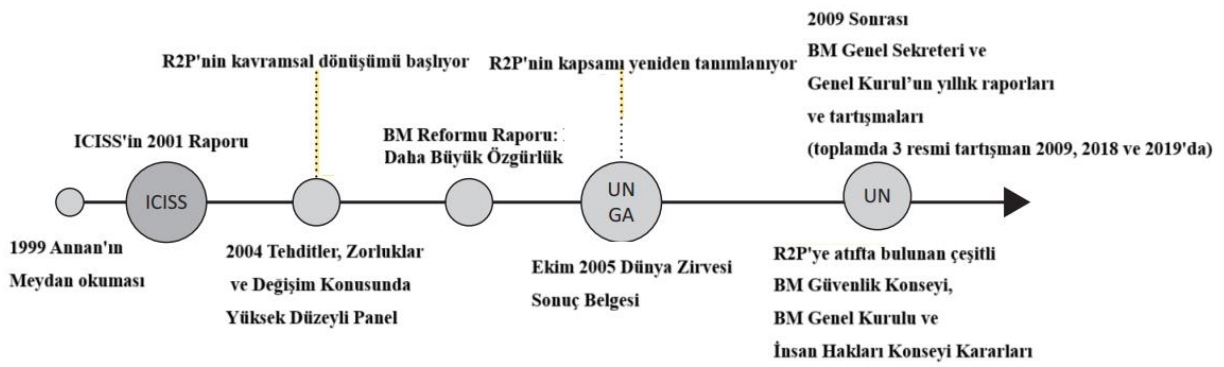
Raporda; R2P’nin uygulanabilmesi için mülteciler ve insan hakları konulara dair uluslararası hukuk normlarına uygun şekilde soykırım, savaş suçu, etnik temizlik ve insanlığa karşı işlenen suçlar bağlamında; devletler, ulusal hukuk mevzuatlarını düzenlemekle sorumlu tutulmuştur (United Nations Secretary General, 2009, s. 11).

İkinci sütun, uluslararası toplumun, devletleri bu normu kullanmaları konusunda teşvik etmesi, gerektiğinde ise yardımcı olmasına odaklanmaktadır. Nitekim 2005’teki Dünya Zirvesi Sonuç Bildirgesi’nin 138 ve 139.paragrafları üzerinden dört saptama yapılmıştır: “*Devletlerin birinci sütundaki sorumluluklarını yerine getirmeye teşvik etmek (paragraf 138), bu sorumluluğu kullanmalarına yardımcı olmak (paragraf 138), koruma kapasitelerini oluşturmalarına yardımcı olmak (paragraf 139), kriz ve çatışmalar çatışmalarla boğuşan devletlere yardım etmek (paragraf 139).*” (United Nations Secretary General, 2009, s. 15). İlk saptama devletleri yapmaları gerekeni yapmaya ikna etmeyi ifade ederken, diğer üçü ise uluslararası toplum ile devlet arasında karşılıklı bir sorumluluğa işaret etmektedir. Alınacak bu önlemlerin birinci ve üçüncü sütundaki politika araçlarını tamamlayacağı açıktır. Nitekim sütunların hiçbirinin diğerlerinden ayrı bir şekilde düşünülemeyeceği de raporda vurgulanmıştır.

Uluslararası toplumun uluslararası barış ve güvenliğin korunması adına zamanında ve kararlı bir şekilde karşılık vermesini öngören üçüncü sütun, 139. Paragrafta; egemen devletin birinci sütunda yerine getiremediği sorumlulukları sonucu meydana gelen vahşet suçlarına karşı ilk aşamada yapılacak müdahaleyi kapsamaktadır. Uygulanması mümkün olan diplomatik, insani ve diğer barışçıl yollar da

tanımlanmıştır. Bunlar sırasıyla; Genel Sekreteri'nin iyi niyet beyanları, diplomasi, arabuluculuk, yaptırımlar, UCM yargılamaları, silah ambargosu, uçuşa yasak bölge ilan edilmesi, askeri güç konuşlandırılması ve barışı koruma gücünün konuşlandırılması şeklindedir (Global Centre for the Responsibility to Protect, 2017, s. 27).

R2P normu, WSOD'a girmesinden sonra ilk kez 1970 ve 1973 sayılı BMGK kararları ile Libya'daki müdahalenin gerekçesini oluşturmuştur. 2009'daki Genel Sekreter raporuyla ortaya çıkan üç sütunlu yapı bağlamında Libya müdahalesinin incelenmesi normun uygulamadaki gelişimini anlama açısından önemlidir.

Tablo 6: R2P'nin Evrimi ve Kurumsallaşma Sürecindeki Kilometre Taşları (Ercan, Contested Legitimacy of the Responsibility to Protect in an Era of Humanitarian Crises, 2022, s. 194)

3.2.3.2 Koruma Sorumluluğu Kapsamında Libya'da BM Müdahalesi

Ortadoğu'da demokrasi talebiyle başlayan Arap Baharı hareketi 2011'de Libya'ya sıçramış, yönetimi elinde bulunduran Muammer Kaddafi'nin muhalefetin taleplerine yanıt vermemesi nedeniyle ülkede rejim değişikliği ile sonuçlanan bir dizi gelişme yaşanmıştır (Yavaşgel & Polat, 2014, s. 59).

BM Güvenlik Konseyi 26 Şubat 2011 yılında yaşanan gelişmeler üzerine "Afrika'da Barış ve Güvenlik" başlığı altındaki 1970 sayılı kararı almıştır. Kararda, sivillere karşı kuvvet kullanılması, sistematik insan hakları ihlallerinin varlığı, insanlığa karşı suç kapsamındaki eylemler ve mültecilerin içinde bulundukları insani yardım durumlarına dikkat çekilmiştir (United Nations Security Council, 2011, s. 2-3). Kararda Libya hükümetinin meşruiyetini yitirdiği belirtilirken, Arap Birliği, BMGK'den Libya'da uçuşa yasak bölge ilan etmesini talep etmiştir (League of Arab States, 2011, s. 2). Söz konusu kararda BM Şartı'nın 39. Maddesi bağlamında Libya'daki krizin uluslararası barış ve güvenliğe karşı tehdit oluştuğuna dair açık bir ifade yer almamıştır. Ancak kararda koruma sorumluluğu normu birinci

sorumluluk düzeyi kabul edilen Libya Devleti'nin önleme sorumluluğu bağlamında ifade edilmiştir. Libya'daki gelişmeler devam ederken Konsey tarafından 12 Mart 2011'de 1973 sayılı karar alınmıştır. Sivillerin korunması adına gerekli tüm önlemlerin alınması için üye ülkeleri yetkilendiren kararda uçuşa yasak bölgeler de ilan edilmiştir (Çağlayan, 2018, s. 345). Kararın tez çalışması açısından önemi olayların uluslararası barış ve güvenliğin açık bir şekilde tehdit ettiği değerlendirmesinin yapılmış olmasıdır.

2011 yılında gerçekleştirilen Libya müdahalesinin günümüzdeki koruma sorumluluğunun askeri bağlamıyla tek uygulaması olduğu genel kabul görmektedir. Güvenlik Konseyi'nin daimî üyelerin uluslararası müdahale konularındaki vetoları ise koruma sorumluluğunun gelişimi üzerindeki en büyük engel olmaya devam etmektedir. Hem 1970 hem de 1973 sayılı kararda Libya otoritelerinin halkını koruma sorumluluğu olduğuna vurgu yapılmıştır. Bu iki kararda da uluslararası toplumun koruma sorumluluğuna doğrudan bir atıf olmasa da söz konusu insan hakları ihlalleri ve insancıl krizin uluslararası barış ve güvenliği tehdit ettiği yedinci bölüm kapsamında tespit edilmiştir. Böylece kuvvet kullanımı için meşru çerçeve yaratılmıştır.

1970 ve 1973 sayılı Libya kararları net bir şekilde Paragraf 138'e işaret eden birinci sütun çerçevesinde; devlet otoritesinin halkına karşı olan koruma sorumluluğu artmakta olan şiddet nedeniyle hatırlatılmıştır. 1970 sayılı kararın oybirliğiyle kabulünün ardından alınan önlemlerin Libya'da süregiden durumu kontrol altına almada yeterli olmadığını değerlendiren BM üyesi devletler 1973 sayılı kararı oylamaya sunmuştur. İlk karardan farklı olarak güç kullanımına yedinci bölüm çerçevesinde yetki veren 1973 sayılı karar 10 olumlu oya karşı 5 çekimser (Almanya, Brezilya, Çin, Hindistan ve Rusya Federasyonu) oyla kabul edilmiştir (Ercan, İkinci On Yılına Girerken Koruma Sorumluluğunu Yeniden Düşünmek: Lex Ferenda Olarak R2P, 2015, s. 174).

Bu kararda NATO'nun açıkça yetkilendirmesi olmasa da bu müdahalenin detaylarına ilişkin herhangi bir sınırlama getirilmemiştir. Karar alınırken Rusya, Hindistan, Almanya, Brezilya ve Çin gibi Konsey üyeleri çekimser tarafta yer almıştır. Daimî üyelerden Rusya ve Çin ile uluslararası politikada ağırlıkları kabul edilen Almanya, Hindistan, Brezilya gibi devletlerin çekimser tarafta yer alması koruma sorumluluğunun geleceği konusunda birtakım şüpheler yaratmıştır (Ertuğrul, 2016, s. 453-455).

Libya müdahalesini eleştirel bir normatif bakış açısıyla değerlendirmek istediğimizde TWAIL(Third World Approaches to International Law) hareketi karşımıza çıkmaktadır. Avrupa merkezli uluslararası hukuk anlayışını eleştiren bir dizi akademisyence oluşturulmuş TWAIL hareketi, uluslararası hukukun evrensellik iddiasına karşı bir hareket şeklinde tanımlanmakla beraber yeni bir düzen talebini de dile getirmektedir.

Hareketin ana gayesi “*Avrupalı olmayanları Avrupalıların hâkimiyetine sokan uluslararası normların ve kurumların sürdürülebilmesinde uluslararası hukukun bir araç olarak kullanımını anlamak ve yapı söküme uğratmak*”tır (Makau & Anghie, 2000, s. 31).

TWAIL bağlamında Libya meselesine bakacak olursak öncelikle Batılı devletlerin söylemleri ele alınmalıdır. TWAIL açısından Libya’da oluşturulan “pozitif söylem”, uluslararası toplumun Libya halkına dönük sorumluluğunu vurgulamaktadır. Böylece uluslararası toplum açısından demokrasi ve insan hakları talepleri; hükümetlerini değiştirmeye çalışan isyancıları temel hakları için savaşan bireyler olarak görmekte ve olası askeri müdahaleyi meşru bir çerçeveye taşımaktadır. Müdahale gerçekleşmeden önceki “negatif söylem” ise Kaddafi’nin halkına şiddet uygulaması nedeniyle meşruiyetini yitiren bir aktörü ön plana çıkarmaktadır. Nitekim 1970 sayılı kararda mevcut yönetim, “Libya otoritesi ve hükümeti” olarak anılırken, 1973 sayılı kararda ise yalnız “otorite” ifadesi geçmektedir. Diğer taraftan her iki kararda da “devlet” vurgusu yapılmamıştır. Libya hükümetinin halkını koruma sorumluluğunu karşılayamadığı bağlantısından hareketle uluslararası hukukun kuvvet kullanımına cevaz verdiği bağlantısı kurulmuştur. Ancak Libya’nın egemen bir devletten ziyade uluslararası hukukun nesnesi olarak tasavvur edilmesi ise; koruma sorumluluğunun sınırlarını aşmakta hatta rejim değişikliğine meşruiyet kazandırmaktadır (Kelleci & Bodur Ün, 2017, s. 99-100).

Libya’da müdahale kararı alınmadan evvel uluslararası toplumda çok sayıda kişinin öldüğüne dair ortak bir kabul oluşmuştur. 1970 sayılı karar, yaşananların insanlığa karşı suç düzeyine yaklaştığı tespitinde bulunarak alınacak kararın gerekçelendirmesini yapmıştır. Ayrıca Şart’ın yedinci bölümündeki 41.maddeye atıf yapılarak Libya otoritelerinin sivil halkı koruma sorumluluğu olduğu ifade edilerek birinci sütun aşamasına işaret edilmiştir. Ancak daha sonra alınan 1973 sayılı karar ile ikinci sütunun da aşıldığı görülmektedir. Nitekim doğrudan müdahaleyi içinde barındırmaktadır. Libya otoritelerinde 138. Paragrafta da bahsi geçen “devletin halkını insanlığa karşı suçlardan koruma sorumluluğu” yerine getirilmemiş hatta BM ve bölgesel örgütlerin ihlallere dönük talepleri dikkate alınmamıştır. Böylece hem 139.paragraf hem de uygulama raporunun üçüncü sütununa işaret eden “kolektif, zamanında ve kararlı eylem” düzeyine doğrudan geçiş yapılmıştır. Yaşanan bu süreç her ne kadar R2P’ye uygun olarak değerlendirilse de yapılan müdahale birtakım eleştirileri de getirmiştir. Bu konudaki eleştirilerin toplandığı husus *orantılılık* ilkesinin aşılmasıdır. NATO’nun yapmış olduğu müdahalenin çatışmanın artmasına neden olduğu ve yaşanan şiddetin uluslararası müdahaleler sonucu mu yerel aktörlerden mi kaynaklı olduğu meselesi karmaşıklaşmıştır (Kelleci & Bodur Ün, 2017, s. 101-102).

3.2.3.3 Güçlü Barışı Koruma Fikri(Robust Peace-Keeping)

Ban-Ki Moon Döneminde yaşanan barışı korumaya dair diğer bir normatif gelişme ise 2008 yılında BKOD tarafından yayımlanan *Barışı Koruma Harekatları: İlkeler ve Kılavuzlar*(Peacekeeping Operations Principles and Guidelines) (United Nations, United Nations Peacekeeping Operations Principles and Guidelines, 2008)’de, güçlü barışı koruma(robust peacekeeping) kavramını içermesi olmuştur. Böylece çok boyutlu harekâtların sivilleri korumak ve görevlerini yerine getirmek için gerekli tüm gücü kullanmalarına olanak tanınmıştır. Bu yeni doktrine dayanarak, son yirmi yılda Güvenlik Konseyi, BM Şartı’nın yedinci bölümü himayesinde çeşitli kararlar yayınlamıştır (Coning, *Peace Enforcement in Africa: Doctrinal Distinctions Between the African Union and United Nations*, 2017, s. 148).

Güçlü barışı koruma, herhangi bir barışı koruma operasyonunun, Güvenlik Konseyi’nin yetkilendirmesiyle, sivillere tehdit oluşturan ya da barış sürecini baltalama riski taşıyan unsurlara karşı görevini savunmak amacıyla taktik düzeyde güç kullanmasıdır. (United Nations, United Nations Peacekeeping Operations Principles and Guidelines, 2008, s. 98) Uygulamada var olsa da güçlü barışı koruma Şart’ın yedinci bölümünde öngörülen barışa zorlama faaliyetlerinden farklıdır. Güçlü barışı koruma çatışmaya konu ev sahibi ülkenin ya da çatışmanın taraflarından birinin onay vermesi ve Konsey’in de yetki vermesiyle taktik düzeyde kuvvet kullanımını içermektedir. Halbuki barışı uygulama veya zorlamada tarafların rızası aranmamaktadır (United Nations, Principles of Peacekeeping).

Kavramın uygulamada başarılı olabilmesi açıkça Konsey’in net bir şekilde yetkilendirmesi ve personel katkısında bulunacak olan devletlerin desteğine bağlıdır. Eğer personel katkısında bulunan devletler arasında güçlü barışı korumaya dair ortak bir anlayış oluşmaz ise barış misyonların yerel halka dönük caydırıcı etkisinden bahsedilemez (Department of Peacekeeping Operations, 2009, s. 21).

Genel Sekreter Özel Temsilcisi(GSÖT)’nin bir takım faaliyetlerinden bir araya gelen 2010 yılındaki kavram notu (UN DPKO/DFS, 2010) ise mevcut sağlam barışı koruma tanımının dışına çıkmıştır. Özellikle Kongo ve Haiti örneklerinde yaşandığı üzere çatışmanın iki tarafına karşı ev sahibi ülkenin rızası alınmadan kuvvet kullanımı söz konusu olmuştur. Söz konusu kavram notu uygulamaları ile; Haiti örneğinde çete gruplarına, Kongo’nun doğusunda da isyancılara karşı “Sivillerin Korunması(PoC)” konsepti üzerinden barışı koruma faaliyetlerini barışa zorlama konseptine evrilmiştir. Nitekim BM bu gelişmelerin ardından Fildişi’nde barış gücü uygulamalarına dahil olmuş ve sivillerin korunması konsepti uyarınca güç kullanımı rıza aranmadan söz konusu olmuştur. Böylece öncesinde gerçekleşen saha uygulamaları BM merkezindeki politika ve doktrin gelişim süreçlerinin önüne

geçmiştir. “Sivillerin Korunması” ve “Sağlam Barışı Koruma” normları sahada gerçekleşen faaliyetlerle beraber yeniden tanımlanmıştır (Karlsrud, 2013, s. 530).

3.2.3.4 BM Barış Operasyonları Yüksek Düzeyli Bağımsız Paneli -HIPPO

2014 yılına gelindiğinde, mevcut uluslararası normatif yapının ihtiyaçlarına da cevap vermesi açısından barış operasyonların mevcut durumunu yeniden değerlendirmek üzere bir takım reform girişimleri yaşanmıştır. Sayısı artan diğer barış operasyonları kategorisindeki özel siyasi misyonları da kapsayan bir değerlendirmenin yapılması için BM Barış Operasyonları Yüksek Düzeyli Bağımsız Paneli(High-Level Independent Panel on Peace Operations-HIPPO) (UN & UN, 2015) Ban Ki-Moon öncülüğünde oluşturulmuştur. HIPPO, Haziran 2015'te "Barış İçin Güçlerimizi Birleştiriyoruz: Siyaset, Ortaklıklar ve İnsanlar"(Uniting our Strengths for Peace - Politics, Partnership and People) başlıklı değerlendirme raporunu 16 Haziran 2015'te Genel Sekreter'e sunmuştur (Global Centre for Responsibility to Protect, 2015).

Raporda, barış operasyonlarının sahadaki performansının gelişimi için dört temel değişimin gerektiği vurgulanmıştır. Birinci değişime göre; siyasetin barış operasyonlarının tasarımını ve uygulamasını yönlendirmesi gerektiği ve kalıcı barışın askeri ve teknik angajmanlarla değil ancak politik çözümlerle elde edileceği öne sürülmüştür. İkincisi değişime göre; barış operasyonların sahadaki değişen ihtiyaçlara yanıt vermek üzere daha esnek bir şekilde kullanılması gerektiği öne sürülmüştür. BM'nin bu geniş yelpazeyi karşılaması için "barış operasyonları" terimini benimsemesi gerektiği üzerinde durulmuştur. Üçüncü değişime göre; potansiyel krizlere yanıt vermek için daha güçlü bir küresel-bölgesel barış ve güvenlik ortaklığına ihtiyaç olduğu vurgulanmıştır. Son değişimde ise Genel Sekreterliğin sahaya daha fazla odaklanması gerektiği ve barış operasyonlarının daha insan merkezli olması gerektiği üzerinde durulmuştur (HIPPO, 2015, s. VIII).

Rapor özellikle barışı koruma operasyonları ve özel siyasi misyonlar arasındaki ayrışmadan kaçınılması ve bunun yerine daha geniş barış operasyonları yelpazesi hedefine odaklanmıştır. Bu hedefin günümüzde benimsendiği görülmektedir. Ayrıca bölgesel örgütlerle ortaklık vurgusu, özellikle Afrika Birliği söz konusu olduğunda, ezici bir şekilde kabul görmüştür. Ancak bu konuda Güvenlik Konseyi'ndeki beş daimi üye arasında fikir birlikteliği yoktur. Özellikle ABD, Afrika Birliği'nin liderliğini yaptığı barış operasyonlarının finansmanına yönelik ilerlemenin önünde engel teşkil etmektedir. HIPPO'nun önerileri ilerleyen süreçte Ban Ki-Moon'un selefi Guterres'in Barışı Koruma Eylemi (A4P) girişiminde de kendine yer bulmuştur. Ancak A4P, barış operasyonlarının kapsayıcı

yelpazesi yerine yalnızca barışı koruma konseptine odaklanmıştır. HIPPO, Barışı Koruma Operasyonları Departmanı (BKOD) ile Siyasi İşler Departmanı (SİD) arasındaki çekişmelere neden olan sorunlara dair saptamalarda bulunmuştur. Ban Ki Moon, iki departmandaki bölgesel bölünmeyi aşmak için barış ve güvenlik departmanlarını yeniden yapılandırmıştır. Genel Sekreter ve HIPPO raporunun; özel siyasi misyonların artık düzenli bütçeden finanse edilmek yerine tüm barış operasyonlarını da kapsayacak şekilde tek bir "barış operasyonları hesabı" olması gerektiği önerisi Konsey'in daimi üyelerince kabul edilmemiştir (Martin, 2020).

Rapor aynı zamanda sivilin korunması(PoC)nın da BM'nin temel yükümlülüğü olduğunu ve yeni normların gelişimi açısından önemli bir çerçeve sunduğunu belirtmektedir. PoC konusunda rapor, misyonların başarılı olabilmesi için yerel aktörler ve hükümet dışı kuruluşlarla yakın bir şekilde çalışılmasını; BM Sekreterliğinin POC yetkisi olan misyonlardaki ihtiyaçlar ve kaynak gereksinimleri hakkında net değerlendirmeler sunmasını, BM Güvenlik Konseyi'ne yetkiyi yerine getirmenin önündeki engeller hakkında bilgi vermesini ve gerekli değişikliklerle ilgili değerlendirmeler sunmasını önermektedir (HIPPO, 2015, s. IX).

HIPPO raporu özetle o zamana değin yapılan panellerin önerilerinin olumsuz sonuçlarını tespit ederek yeni önermelerde bulunmuştur. HIPPO'nun arkasındaki motivasyon, sayıları o zamana değin artan özel siyasi misyonların ivmesi olmuştur. HIPPO, mevcut barış operasyonlarından beklenenlerle onun sunabildikleri arasındaki artan uçuruma dikkat çekmiştir (HIPPO, 2015, s. VII). HIPPO raporunun bulguları, Brahimi raporunun güncellenmiş bir tamamlayıcısı gibi dursa da, raporu hazırlayan panelin çalışmaları, Annan dönemindeki Brahimi Raporu'nu hazırlayan panelin çalışmalarından daha uzun sürmüştür. Üçüncü BM'nin aktörleri Brahimi panelinde zamanlarının çoğunu New York'ta geçirirken; HIPPO panelinde dünya çapındaki üye devletler ve sivil toplumla kapsamlı istişareler gerçekleştirmiş hatta barış misyonlarını ziyaret etmişlerdir (Carayannis & Weis, 2021, s. 72).

HIPPO; Asya, Afrika, Orta Doğu, Avrupa ve Latin Amerika'da bölgesel istişareler düzenlemiş, bu toplantılara üye devletler, bölgesel ve uluslararası örgütler dışında Üçüncü BM'nin aktörleri olan sivil toplum kuruluşları ve düşünce kuruluşları da katılım göstermiştir. Panel, sivilin korunması dışında kuvvet kullanımı; kadınlar, barış ve güvenlik; önleme, arabuluculuk ve barışı sürdürme gibi tematik alanlarda çalışmıştır. Barışı koruma operasyonlarına ev sahipliği yapan toplulukların ve hükümetlerin endişelerini birinci elden öğrenmek ve sahadaki personeli dinlemek amacıyla, Panel üyeleri üç barış operasyonunu ziyaret etmiştir: Demokratik Kongo Cumhuriyeti'ndeki Birleşmiş Milletler İstikrar Misyonu (MONUSCO), Mali'deki Birleşmiş Milletler Çok Boyutlu Entegre İstikrar Misyonu (MINUSMA) ve Batı Afrika'daki Birleşmiş Milletler Ofisi (UNOWA) (UN & UN, 2015, s. 4).

BM kararları ve reform önerileri önceki çabalara atıfta bulunsa da, Brahimi raporunun etkileri; özellikle İkinci BM'nin önleme ve arabuluculuk yeteneklerine daha fazla yatırım yapılması konusunda HIPPO raporunda kendini göstermiştir. Kuvvet kullanımı konusunda, rapor, terörle mücadele operasyonlarından kaçınmanın önemine vurgu yapmıştır. Kısacası, geleneksel barışı koruma ilkelerine sahip çıkarken, böyle bir vurgunun eylemsizlik için de bir bahane oluşturmaması gerektiğini belirtmiştir. "Barışın sürdürülmesi", HIPPO'nun ortaya koyduğu bir kavramsal yenilik olmuş, rapor; barış gücünün militarizasyonu ve temel ilkelerin yeniden teyit edilmesi ışığında siyasetin önceliğini vurgulamış ve kuvvet kullanımına ilişkin ihtiyatlı öneriler sunmuştur. Brahimi ve HIPPO raporunda tekrar edilen fikirlerden bazıları BM'nin barış ve güvenlik mimarisine girmiş ve o zamandan bu yana kurumsallaşmaya başlamıştır (Carayannis & Weis, 2021, s. 73-74).

3.2.4 Antonio Guterres Dönemi (2017-Günümüz)

Eski Portekiz başbakanı olan Antonio Guterres, Genel Sekreterlik için Güvenlik Konseyi'nin oy birliğiyle 6 Ekim 2016'da resmen aday gösterilmiş, Genel Kurul'un 71. oturumunda resmen seçilmiştir. 1 Ocak 2017'de resmen göreve başlayan Guterres, ulusal lider olan ilk genel sekreterdir (Portugal's Antonio Guterres Set To Be UN Secretary General, 2016).

Guterres, görevinin ilk gününde 2017 yılını barış yılı yapma sözü vermiş, Genel Kurul'daki ilk beyanında "*Önce barışı koymaya karar verelim,*" demiştir (Centre, 2017). Guterres seleflerinin aksine; ekonomik eşitsizlik, çatışma ve terörizmin değişen doğası gibi zorluklara odaklanmıştır. Sürdürülebilir barış ve kalkınmanın insan haklarına saygıya bağlı olduğunu vurgulayan Guterres, insani sorunlara yönelik çözümün politik olduğunu savunmuştur. Bu bağlamda Guterres, BM Kalkınma Sistemi'nin de reforme edilmesini savunmuştur. Guterres'in BM'nin krizleri yönetme kültüründen ziyade krizleri "önleme kültürüne" dahil olmasını savunması (Radoshitzky, 2016), barış misyonlarına yaklaşımını tarif etmesi bakımından önemlidir. Barışı koruma konseptine dair şu sözleri ise müdahale yönetiminin BM'deki tüm aktörlerce paylaşımı konusundaki fikrini ön plana çıkarmaktadır: "*BM barışı koruma, çok taraflılık ve uluslararası dayanışmanın dikkate değer bir girişimidir. Sekretarya'nın tek başına harekete geçmesi, karşılaştığımız zorluklarla başa çıkmak için yeterli değildir.*" (Guterres, 2018).

3.2.4.1 Barış Gücü Eylemi(A4P) ve A4P+

Guterres dönemine değin barış misyonları ortaya çıktığı ilk yıllardan bu yana çeşitli zorluklarla karşılaşmıştır. Özellikle Soğuk Savaş sonrası çatışmaların uzaması, belirsiz siyasi krizler, barışa zorlama misyonlarındaki artan can kayıpları ve genişleyen karmaşık yetkiler bu zorlukların başında gelmektedir.

Guterres, 28 Mart 2018'de BM barışı koruma faaliyetlerinin iyileştirilmesi üzerine düzenlenen üst düzey bir Güvenlik Konseyi tartışmasında konuşurken, "barış operasyonları siyasi bir çözüm yerine, onu desteklemek için konuşlandırılırsa başarılı olamaz" demiştir (Guterres, Secretary-General's remarks to Security Council High-Level Debate on Collective Action to Improve UN Peacekeeping Operations, 2018).Kuvvet kullanımından "siyasetin önceliğine" doğru kayan bu normatif değişim sonrası Guterres, barışı koruma operasyonlarını "geleceğe uygun" hale getirmeye yardımcı olacak bir dizi ilke ve taahhüt geliştirmek için Barışı Koruma Eylemi(Action for Peacekeeping- A4P)girişimini başlatmıştır. Bu girişim, barışı koruma faaliyetlerini güçlendirmek için ortak bir yol haritası sunarken hem Brahimi'nin hem de HIPPO'nun önerilerinin çoğunu birleştirmiştir. Üçüncü BM'nin aktörleri bağlamında; New York ve Washington DC merkezli düşünce kuruluşları olan IPI, Stimson Center ve Güvenlik Konseyi öncülüğünde yürütülen bir dizi çalıştay şeklinde hükümet dışı aktörler ve sivil toplum kuruluşları üzerinden çeşitli akademisyenler de bu sürece katkıda bulunmuşlardır (Carayannis & Weis, 2021, s. 75).

Söz konusu girişim, tüm üye devletler başta olmak üzere, Genel Sekreterlik, Güvenlik Konseyi, Genel Kurul, personel katkısında bulunan ülkeler, ev sahibi ülkeler ile bölgesel örgütler dahil olmak üzere tüm barışı koruma aktörlerinin kolektif eylemini teşvik ederek barışı korumayı güçlendirmeyi amaçlamaktadır. Bu hedeflere ulaşmak için ise **sekiz alanda** kırk beş taahhüdün yerine getirilmesi hedeflenmiştir. Söz konusu sekiz alan başlığı *“siyaset, kadınlar, koruma, emniyet ve güvenlik, performans ve hesap verebilirlik, barış inşası ve barışın sürdürülmesi, ortaklıklar, barış güçleri ve barışı koruma operasyonlarının yürütülmesi”*dir. Söz konusu alanlardaki eylemleri uygulama konusunda tüm aktörlere sorumluluk yüklenmektedir (Guterres, Secretary-General's Initiative on Action for Peacekeeping: A4P Our Core Agenda for Peacekeeping, 2018).

Siyaset başlığı altında; çatışmalara dönük siyasi çözümleri geliştirmek ve barışı koruma faaliyetlerinin siyasi etkisini artırmayı hedeflenmektedir. Kadınlar başlığında ise; kadınların barış ve güvenlik gündemlerinin tüm aşamalarında tam, eşit ve anlamlı katılımının sağlanması önceliklenmiştir. Barışı koruma operasyonlarının sağladığı korumayı güçlendirme ve barış güçlerinin emniyet ve güvenliğinin iyileştirilmesi diğer önemli alanlardandır. Ayrıca bütün barışı koruma unsurlarının hesap verebilirliğini desteklenmesi, söz konusu misyonların barışı sürdürme konusundaki etkisinin güçlendirilmesi, barışı korumanın bölgesel ortakları ile olan ilişkilerinin güçlendirmesi ve misyon

personelinin idaresinin güçlendirilmesi diğer alan başlıklarının öncelikli hedefleridir (Guterres, Secretary-General's Initiative on Action for Peacekeeping: A4P Our Core Agenda for Peacekeeping, 2018).

A4P bildirisinde bu öncelikli amaçlar detaylıca açıklanmıştır. 3. paragrafta çatışmaların çözümünde siyasetin önceliği hedeflenirken; tarafların rızası, tarafsızlık ve meşru müdafaa haricinde kuvvet kullanılmaması şeklindeki geleneksel barışı korumanın temel normlarına vurgu yapılmıştır. 9 ve 10. paragraflarda ev sahibi devletlerin sivilleri korunması konusunda birincil sorumluluğu teyit edilmiş ve yetkilendirildiği takdirde barışı koruma operasyonlarının sivilleri korumak ve insan haklarını teşvik etmek için harekete geçebileceği vurgulanmıştır. Bu bağlamda koruma sorumluluğunun uygulanmasına dönük üç sütunlu yapının birinci sütunu ve Dünya Zirvesi Sonuç Bildirgesi'nin 138.paragrafları teyit edilerek devletlerin insancıl krizleri önleme konusunda birinci sorumlu olduğu anlayışı devam ettirilmiştir. 17. paragrafta ev sahibi hükümetler ile sivil toplumun ve yerel nüfusun tüm barışı koruma operasyonları sürecine ortak katılımının önemine vurgu yapılmıştır. Ayrıca barışı koruma misyonlarının yetkilendirilmesinde Güvenlik Konseyi ve Barış İnşa Komisyonu arasındaki uyum ve iş birliğinin önemine vurgu yapılarak barış inşası süreçlerinde hem yerel aktörler hem de Konsey'in desteğinin gerekliliği vurgulanmıştır.18. paragrafta, BM'nin Afrika Birliği ve Avrupa Birliği dahil olmak üzere ilgili bölgesel örgütler arasında iş birliğini geliştirme taahhüdünden bahsetmektedir (Guterres, Secretary-General's Initiative on Action for Peacekeeping: A4P Our Core Agenda for Peacekeeping, 2018).

Guterres, 2021 yılının Mart ayında A4P'nin üçüncü yıl dönümünü vesilesiyle düzenlenen bir etkinlikte Barışı Koruma Eylemi + (A4P+) girişimini ilan etmiştir. Söz konusu girişim 2021-2023 yılları boyunca A4P girişiminin uygulama stratejisi olarak tasarlanmıştır. Guterres bu strateji kapsamında barışın korunması konseptinin önemine vurgu yaparken şu ifadeleri kullanmıştır: *"Barışın korunması hiç bu kadar önemli ve başarısı hiç bu kadar acil olmamıştı. A4P, Barışın Korunması İçin Eylem girişiminin uygulanmasını hızlandırmayı amaçlıyor. Personelimizin güvenliğini, emniyetini ve refahını artırmaktan misyonlarımızdaki kadınların katılımını artırmaya ve rolünü genişletmeye kadar A4P+'nın tüm alanlarında somut eylemler gerçekleştiriyoruz."* Belirlemiş olduğu yedi öncelikli alan, 2018 yılından beri A4P'yi ilerletme konusundaki başarıların, boşlukların ve zorlukların analizine dayanmaktadır (Action for Peacekeeping+, 2021).

Belirlenen yedi öncelikli alan şunlardır: *"Siyasi bir stratejinin ardındaki kolektif uyum, Stratejik ve operasyonel entegrasyon, Yetenekler ve zihniyetler, Barışı koruma görevlilerine karşı hesap verebilirlik,*

Barış güçlerinin hesap verebilirliği, Stratejik iletişim, Ev sahibi ülkelerle işbirliği” (United Nations Peacekeeping, 2021).

A4P girişiminin ardından yine mevcut ve gelecekte yaşanması muhtemel zorlukların BM üyesi ülkelerce tartışıldığı BM Genel Kurulu'nun 75.Yıl Anma Bildirgesi'nde (United General Assembly, 2020) Guterres'den bu zorluklara dair çözüm önerileri sunması istemiştir. Bu zorluklara yanıt vermek üzere Guterres, Ortak Gündemimiz(Our Common Agenda) isimli raporu 10 Eylül 2021'de yayımlamıştır. Söz konusu rapor esasen çok taraflı anlaşmaları güçlendirmek üzere tasarlanmış ve 2030 Gündemi'ndeki hedeflere değinen bir eylem gündemi oluşturmuştur. Rapor uluslararası toplum arasında dayanışma, insan haklarına dayalı yeni bir toplumsal sözleşme, küresel ortakların daha iyi yönetimi ve herkes için eşit ve sürdürülebilir bir şekilde hizmet veren küresel kamu malları için dört geniş alanda öneriler içermektedir. Özetle rapor Genel Sekreter'in kapsayıcı ve çok taraflılık yoluyla küresel iş birliğinin geleceğine dair vizyonunu yansıtmaktadır (Guterres, Our Common Agenda – Report of the Secretary-General, 2021).

3.2.4.2 Barış İçin Yeni Bir Gündem(NA4P)

Ortak Gündemimiz adlı raporun asıl önemi barış operasyonları başta olmak üzere uluslararası barış ve güvenliği ilgilendiren çatışmaların çözümü konusunda Barış İçin Yeni Gündem(New Agenda for Peace-NA4P)'e ihtiyaç olduğu tespitini yapmasıdır. Bu bağlamda rapor, yeni barış gündemi için altı potansiyel alanı şu şekilde özetlemiştir: “Stratejik riskleri azaltmak (nükleer silahlar, siber savaş, otonom silahlar), uluslararası öngörü yeteneğini güçlendirmek, tüm şiddet türlerine verilen yanıtları yeniden şekillendirmek, önleme ve barış inşasına yatırım yapmak (Barış İnşa Fonu ve Barış İnşa Komisyonu dahil), bölgesel önleme çabalarını desteklemek, kadınları ve kız çocuklarını güvenlik politikalarının merkezine yerleştirmek (Guterres, Our Common Agenda – Report of the Secretary-General, 2021, s. 6).

Guterres döneminde çatışmaların çözümü ve müdahalenin normatif gelişimi bağlamında diğer bir gelişme, Genel Kurul tarafından 15 Kasım 2021 tarihinde kabul edilen A/RES/76/6 sayılı karar olmuştur. Söz konusu karar, “Ortak Gündemimiz” raporunu takip etmiş ve Genel Sekreter'den, önceki raporlarda belirtilen çerçeve ve hedeflerin uygulanmasını hızlandırmak konusunda üye devletleri bilgilendirmesini ve düzenli güncellemeler sağlamasını talep etmiştir (Guterres, A New Agenda for Peace, 2023). Guterres'in bu konuda yayımladığı politika özetleri serilerinin sonuncusu olan Barış İçin Yeni Bir Gündem(NA4P)- SG/SM/21885 20 Temmuz 2023'te ilan edilmiştir (Policy Brief | New

Agenda For Peace | SG/SM/21885, 2023). Bu politika özetinin Ghali dönemindeki Barış İçin Bir Gündem'den en önemli farkı aynı zamanda barışı koruma eylemlerinin sürdürülebilir kalkınma hedefleriyle de ilişkilendirmiş olmasıdır.

Yeni Gündem raporu etkili bir kolektif güvenlik sistemini amaçlanmış ve bu konuda üç ilkeye dikkat çekilmiştir: “*Güven, Dayanışma, Evrensellik*” (Guterres, A New Agenda for Peace, 2023, s. 8-10). Güven ilkesinin kolektif güvenlik sisteminin temel taşı olduğuna vurgu yapan rapor, aksi takdirde devletlerin kendi güvenliklerini kendilerinin sağlayacağını ifade etmektedir. Güvenin inşası konusunda bölgesel örgütlere önemli roller atfedilmektedir. Ayrıca genel sekreterliğin tarafsızlığının üye devletler arasındaki güven oluşturma açısından hayati olduğu belirtilmiştir (Guterres, A New Agenda for Peace, 2023, s. 7-8). Evrensellik ilkesi Şart'ın tanımladığı BM'nin barış ve güvenlik, sürdürülebilir kalkınma ve insan hakları konularındaki evrensel normları ile ilişkilendirilmiştir (Guterres, A New Agenda for Peace, 2023, s. 10). Dayanışma ilkesi aynı zamanda BM Genel Kurulu Milenyum Bildirgesi (United Nations Millennium Declaration) (UN General Assembly, 2000)'nde 21. yüzyılın temel değerlerinden biri olarak kabul edilmiştir. Dayanışma ilkesi NA4P'de de uluslararası barış ve güvenliğin ayrılmaz bir parçası kabul edilmiştir. NA4P'nin vurgu yaptığı barışı koruma için oluşturulan küresel ortaklık fikri de bu dayanışmanın bir örneğidir (Guterres, A New Agenda for Peace, 2023, s. 10).

NA4P, esasen beş öncelikli alan belirleyerek bu alanlar içinde toplamda 12 adet somut eylem önerisinde bulunmuştur. Uluslararası çatışmaların değişen doğası ve müdahalenin değişen normatif yapısı kendisini buradaki somut eylem planlarında da göstermektedir. Özellikle çok taraflılık ve bölgesel örgütlerin barışı koruma operasyonları bağlamında rollerinin arttırılmaya çalışılması ile küresel teknolojik gelişmelerin yeniden değerlendirilerek barış konusunda fırsatlara çevrilmek istenmesi ön plana çıkan gündemlerdir.

Öncelikli olarak belirlen beş alan başlığı şunlardır:

- 1-Küresel Düzeyde Önleme: Stratejik Riskler ve Jeopolitik Bölünmelerin Ele Alınması,
- 2-Çatışma ve Şiddetin Önlenmesi ve Barışın Sürdürülmesi,
- 3-Barış Operasyonlarının Güçlendirilmesi ve Barışın Sağlanmasında Güç Kullanımının Ele Alınması,
- 4- Barışa Yönelik Yenilikçi Yaklaşımlar ve Potansiyel Çatışma Alanları,
- 5-Uluslararası Yönetişimin Güçlendirilmesi (Guterres, A New Agenda for Peace, 2023, s. 15).

Birinci öncelikli alanda, devletlerin nükleer silahların yayılmasına karşı küresel normları güçlendirme ve takip etme sorumluluğuna odaklanılmakta ve BM'nin de bu çabaların merkezinde olması gerektiği ifade edilmektedir. Üye devletler arasındaki güvenin yeniden tesis edebilmesi için

küresel düzeyde diplomasiyi destekleyecek bölgesel güvenlik mimarilerine de vurgu yapılmaktadır. İkinci öncelikli alanda, barışın korunması ve sürdürülmesi paradigmasının değiştirilmesi gerektiği vurgulanmaktadır. Bu bağlamda çatışmaların temel nedenlerini ele almak için 2030 Sürdürülebilir Kalkınma Gündem'inin uygulanmasının hızlandırılması gerektiği öne sürülmektedir. Her türlü şiddeti ele alan, arabuluculuğa odaklanan, sürdürülebilir kalkınma, iklim eylemi ve barış arasındaki bağlantıları önceliklendiren ve insan haklarına saygıyı da esas alan bir önleme paradigması çağrısında bulunmaktadır. Üçüncü öncelik alan, barış operasyonlarına dair yaklaşımın revize edilmesine odaklanmaktadır. Güvenlik Konseyi'nden siyasi çözümlere odaklanan; net ve gerçekçi yetkiler alınmadan barış hedefine ulaşamayacağı öne sürülmektedir. Karmaşıklaşan çok boyutlu çatışmaların; çok uluslu barışı uygulama ve zorlama, terörle mücadele ve isyan karşıtı operasyonlara olan ihtiyacı doğurduğu tespiti yapılmaktadır. Bu konuda da Güvenlik Konseyi; bölgesel ve alt bölgesel örgütler tarafından Şart'ın yedi ve sekizinci bölümleri kapsamında barışı uygulama ve zorlama eylemlerini yetkilendirmeye çağrılmaktadır. Dördüncü öncelikli alanda yapay zekadan biyolojik risklere kadar, yeni teknolojiler ve bunlar arasındaki karmaşık etkileşimin yeni tehditler yarattığına odaklanılmıştır. Üye Devletlere yapay zekanın barış ve güvenlik risklerini azaltırken, sürdürülebilir kalkınmayı da hızlandırma konusunda yararlanılacak yeni bir enstrüman olduğu vurgusu yapılmıştır. Beşinci öncelikli alanda yeni jeopolitik gerçekleri barındıran ve küresel barışa farklı bölgelerin yaptığı katkıları da temsil eden yeni kolektif güvenlik yapılarına ihtiyaç duyulduğu saptaması yapılmaktadır. Ayrıca Güvenlik Konseyi'ni temsilde daha adil hale getirmek için de acil reformlar önerilmektedir (Policy Brief | New Agenda For Peace | SG/SM/21885, 2023).

NA4P'de Barış İnşası Komisyonu'nun da rolünün güçlendirilmesi önerilmektedir. Özellikle Güvenlik Konseyi'nin barış operasyonlarını barış inşası konusunda yetkilendirirken komisyonun tavsiyelerini daha fazla dikkate alması gerektiği vurgulanmaktadır. 2030 Gündemi'nin önemi vurgulanırken; kalkınma, iklim değişikliği ve barış arasındaki bağlantılar gibi barış ve kalkınma arasında yatan sorunları ele almanın barış inşası yaklaşımlarını geliştireceği öne sürülmektedir (Guterres, A New Agenda for Peace, 2023, s. 32).

3.2.4.3 Barış İçin Bir Gündem ve NA4P'nin Karşılaştırılması

1992'deki ilk Barış Gündemi; Soğuk Savaş sonrası oluşan ve sınırlı da olsa kararların alınabildiği Güvenlik Konseyi tarafından yönlendirilen BM'nin önleyici diplomasi, barışı koruma, barışı uygulama ve çatışma sonrası barış inşası konularındaki çalışmalarını nasıl geliştirebileceğini özetlemiştir. Aktivist, müdahaleci bir BM vizyonunu yansıtan eski Barış Gündemi'nin aksine Yeni Barış Gündemi, eskinin

mirasından kopuşu yansıtmaktadır. Ancak çatışma önleme ve barış inşasının önemini vurgulamaya devam ederken çeşitli zorluk ve aksaklıklara rağmen barışı korumanın BM'nin misyonunun "merkezi" olmaya devam ettiğini de belirtmektedir. Ancak yeni raporun odak noktası BM'nin bir kurum olarak çatışma ortamlarında neler yapabileceğinden ziyade üye ülkelerin riskleri önlemek adına kendilerinin ne yapması gerektiğidir. BM kurumları ve yetkilileri için, kendi başlarına önleme ve barışı sağlamada aktörlere liderlik yapmak yerine; zor konuların tartışılmasını sağlamak, tarafsız uzmanlık sunmak ve barış inşası çabalarına fon sağlamak gibi destekleyici roller atfedilmiştir.

İlk Barış Gündemi, Güvenlik Konseyi'nin yetkilendirebileceği çeşitli güvenlik operasyonlarına önemli bir yer ayırırken, yeni gündem, müdahale güçlerine daha az vurgu yapmaktadır. Güvenlik Konseyi'nin misyonları yetkilendirmesinin önemini vurgulamaya devam etse de, BM'nin Afrika Birliği'ne ve diğer Afrika örgütlerine kendi saha operasyonlarını başlatmaları için mali destek sunması gerektiğini savunmaktadır. Rapor, blok siyaseti yerine çok kutupluluğun gündemde olduğu ve bunun da itici gücünün diplomasi dolduğu bir dünya tasavvur etmektedir (Gowan, 2023).

Raporu hazırlayan Guterres, giderek eşitsizleşen bir uluslararası düzende çok taraflı iş birliğini hedefleyen bir yaklaşımı savunurken, yeni güvenlik eğilimlerini de uluslararası ekonomik kalkınmanın önündeki engellerle ilişkilendirmektedir. Hükümetlerin uluslararası normların sınırları içinde kalmaları gerektiğini şart koşarak, insan hakları ve sivil topluma dair kapsayıcı bir yaklaşımın önemini vurgulamaktadır. Guterres özellikle Barış İnşa Komisyonu'nu güçlendirmenin 2024 yılı için daha iyi bir kurumsal öncelik olduğunu düşünmektedir. Güvenlik Konseyi reformu konusunda anlaşmaya varmanın zor olduğu düşünülürse bu öncelik, normatif bir ilerleme açısından da mantıklı görünmektedir. BM'nin operasyonel araçlarının sınırlarını vurgulayan ve Soğuk Savaş sonrası müdahalecilik döneminin mirasını arka planda bırakan bu yeni rapor, baskın beş daimî üyesiyle Güvenlik Konseyi'ni de kapsayan yerleşik güç yapılarını sorgulamaktadır. Özellikle yeni teknolojilerin çok taraflı düzenlemelere dahil edilmesi çağrısında bulunan rapor, yeni gelişimleri de normatif bir alana dahil etmeye çalışmaktadır.

A4P girişimi daha ziyade azalan bütçe kaynakları, performans ve hesap verebilirliğe yönelik artan talepler sonucu Genel Sekreter'in çabaları ile şekillendirilmiştir. Guterres dönemi, çok taraflı bir ortamda mümkün olanı müzakere etmeye çalışırken, büyük ölçüde teknik ve içe dönük reformlarla sınırlı kalmış, somut bir normatif gelişme yaşanmamıştır. Günümüzde barış operasyonlarının farklılaşan yapısı ve daha ziyade parçalı operasyonel düzenlemelere yönelik eğilimi nedeniyle, "barışı korumanın geleceğe nasıl uygun hale getirileceği sorusu cevaplanmış gibi durmamaktadır. Hammarskjöld ve Annan gibi karizmatik ve yenilikçi genel sekreterlerden sonra barış ve güvenlik alanlarında liderlik bağlamında geride kalan Guterres, stratejik konulardan ziyade kurumsal konularla ilgili meseleler üzerine

odaklanmıştır. Yine de, NA4P raporu ile beraber barış misyonları konusunda bölgesel yapıların desteklenmesi ve çok taraflılığın desteklenmesi gündemi üzerinden BM'nin barış misyonları konusundaki sorumluluğun paylaşımı ve Barış İnşası Komisyonu'nun güçlendirilmesi gündemi, önemli normatif yeniliklere kapı aralayacaktır.

SONUÇ

BM müdahaleciliğinin merkezini oluşturan barış operasyonları, aynı zamanda kolektif güvenlik sisteminin de en önemli araçlarından biridir. Çalışmamızda operasyonların hukuki meşruiyeti ve kaynağının BM Şartı'nın altı, yedi ve sekizinci bölümlerine dayandırıldığı sonucuna ulaşılmıştır. Barış operasyonlarının yetkilendirilmesi, Güvenlik Konseyi'nin karar alamadığı durumlarda Barış İçin Birlik Kararı üzerinden Genel Kurul tarafından da yapılsa da, genel itibarla Güvenlik Konseyi kararları üzerinden yapıldığı sonucuna varılmıştır.

İkinci Dünya Savaşı'nın hemen ardından yaşanan gelişmeler, Şart'ın uluslararası barışı tehdit eden çatışmaların çözümünde yetersiz olduğu sonucunu doğurmuştur. Bu durum, barışı koruma konseptinin doğmasına yol açmıştır. Barış operasyonları ise “barışı koruma operasyonları” ismi altında literatürde kendine yer bulmuştur. Soğuk Savaş döneminin siyasi yapısı ve uygulamalarından etkilenen geleneksel barışı korumanın normatif ilkeleri eski genel sekreter Dag Hammarjöld ve Kanada Dışişleri Bakanı Lester Pearson tarafından oluşturulmuştur. Rıza, tarafsızlık, öz savunma hariç kuvvet kullanmama ve içişlerine karışmama ilkelerinden oluşan bu normatif yapı özellikle egemenlik normunun sorumluluk boyutu kazanmasıyla aşınmaya başlamıştır. Egemenlik normunun bu yeni anlamının yorumlanması ve yerleşmesinde, norm girişimcisi aktörlerin faaliyetlerinin etkili olduğu sonucuna varılmıştır.

BM müdahalelerinin geleneksel ilkelerini dönüştüren normlar, uluslararası yapı içindeki aktörlerin davranışları çerçevesinde şekillenmektedir. Sosyal davranışları düzenleyen normlar fikri çerçeveler oluşturarak aktörlerin mevcut bir gelişmeyi yorumlayıp anlamlandırmasına hizmet etmektedir. Martha Finnemore'a göre normlar belirli kimlikteki aktörler için uygun davranış standartlarıdır. Bu davranış standartları da uluslararası sistemdeki hâkim, normatif yapıyı şekillendirmekte ve eski normların dönüşmesine katkı sağlamaktadır. Uluslararası normlar ise devletlerin üzerinde anlaştığı ve sosyalleştiği uluslararası yasalardır. Normlar, Soğuk Savaş döneminin sona ermesi ile beraber disiplindeki üçüncü büyük tartışma olarak kavramsallaştırılan kuramsal gelişme neticesinde sosyal teorisinin disipline daha fazla sirayet etmesiyle gündeme gelmiştir. Post pozitivist ve inşacı yaklaşımların mevcut pozitivist paradigmaya meydan okumasıyla normlara daha fazla alan açılmıştır. Normların rolü uluslararası ilişkilerde tartışılmaya başlandığında aktör davranışının belirlenmesi şeklinde sınırlı bir yaklaşımla ele alınmış, pozitivist yaklaşımlarca devletlerin davranışlarının nasıl sınırlandırıldığını ya da devletlerarası iş birliklerinin nasıl sürdürülebilir kılındığını incelemek için kullanılmışlardır. Ancak inşacı yaklaşımlar ile beraber normlar, kendilerine biçilen çeşitli roller çerçevesince, uluslararası ilişkiler alanında yapı, yapan ve eylem arasındaki karşılıklı inşa ilişkisinde ortaya çıkan sayısız soruya cevap sunmuştur.

Böylece materyal bir unsur olarak görülen normlar sosyal olarak inşa edilen ve sosyal süreçlerle yeniden üretilen yapılar olarak açıklanmıştır. Çalışmamız sosyal inşacı yaklaşımın normlara atfettiği bu roller üzerinden araştırma sorumuzu açıklamıştır.

İkinci Dünya Savaşı sonrası devletlerin üzerinde anlaşmış olduğu müdahale etmeme, içişlerine karışmama ve devletlerin egemen eşitliği gibi normların yanında soykırım yasağı ve insan haklarının devletlerce evrensel kabulü bir arada gelişmiştir. Müdahalenin yalnızca meşru müdafaa ile uluslararası barış ve güvenliğin tehlikeye girdiği durumlarda meşru sayılabileceği yaklaşımı birtakım gelişmeler sonucu yetersiz kalmıştır. Soğuk Savaş sonrasında başarısız devletlerde meydana gelen iç çatışmalar ve yerel krizleri de dikkate alan pozitif barış anlayışının ön plana çıkması, BM'nin de korumakla görevli olduğu uluslararası barışın tanımı genişletmiş ve iç sorun olarak kabul edilen insancıl krizler de uluslararası toplumun sorumluluğu çerçevesinde BM'yi ilgilendiren öncelikli meseleler haline gelmiştir. Bununla beraber egemenlik normunun sorumluluk temelinde yeniden yorumlanmasının insani müdahalenin koruma sorumluluğu gibi yeni normlara farklı aktörlerin de desteğiyle evrilmesinde yol açtığı sonucuna ulaşılmıştır.

2005 Dünya Zirvesi Bildirisi'nden bu yana pek çok BM bildirisine konu olan R2P, uluslararası toplum nezdinde kabul görmeye devam etmektedir. Bu durum kendisini koruma sorumluluğunun birinci sütununun devletlerce içselleştirilerek, ihlal eden aktörlere karşı uluslararası bir tepkinin oluşmasıyla göstermektedir. R2P, kavramsal düzeyde yeni bir norm olarak ön plana çıksa da, BM sistemi içerisinde uygulanması konusu, Güvenlik Konseyi'nin daimi üyelerinin siyasi tutumları ile yakından ilişkilidir. Bundan dolayı evrensel düzeyde yerleşikleşmiş bir norm olmaktan uzak olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Soğuk Savaş döneminin sona ermesi; Genel Sekreter'in rolünü ön plana çıkarmıştır. Uluslararası güç dengesinin getirmiş olduğu kısıtlamaların kısmen kalkmasıyla genel sekreterler; Şart'ın evrensel değerleri üzerinden gündem belirleme ve yeni normatif gündemleri ortaya koyma rolünü oynamaya başlamışlardır. ICISS, bağımsız ve saygın norm girişimci aktörlerin bir araya geldiği bir yapı olarak "Genel Sekreter'in Meydan Okuması" sonucu ortaya çıkmıştır. Brahimi ve HIPPO raporları da benzer etkiyle kurulan panellerin ardından ortaya çıkmıştır. Bu tür komisyon ve paneller, yorumsal topluluğun kurumsallaşmış şeklidir. Çünkü söz konusu yapıların üyeleri, bu konulardaki uzmanlıkları nedeniyle seçilmişlerdir. Genel Sekreterlerin özellikle Şart'ı yorumlama yetkileri bağlamında rollerini genişletmesi, uluslararası normatif yapının dönüşümüne katkı sağlayan ve Üçüncü BM'nin aktörlerini bir araya getiren bu tarz panel ve komisyonların oluşturulmasına da katkılar sağlamıştır.

Yeni bir normun teşvik edilmesi konusunda öncü olan Genel Sekreterler hem bir taraftan Şart'a dayanmakta hem de söz konusu yeni normun olası olumsuz sonuçları durumunda BM'nin ilkeleri ile

çelişmemek durumundadır. Bir yandan normatif gündemi ilerletmek için çaba gösterirken, diğer yandan üye devletlerin egemenliğine saygı arasında hassas bir denge üzerinde kalmaktadırlar. Bu bağlamda Şart, bir yandan genel sekreterin hareket özgürlüğünü sınırlandırırken, diğer yandan BM'nin uluslararası toplumdaki rolüne ve egemenlik anlayışına dair değişen fikirler doğrultusunda zaman içinde dinamik (yeniden) yorumlamalara imkân tanıyacak esnekliği barındırmaktadır.

Soğuk Savaş döneminin sonlanmasıyla yeniden canlanan insani müdahale normunun BM çerçevesinde yapılan barış operasyonlarının yeni normatif gerekçesini oluşturmasıyla yeni müdahale uygulamaları ortaya çıkmıştır. Irak müdahalesinin gerekçesi “insan hakları ihlalleri”, Somali müdahalesinin gerekçesi “insani yardım” temelinde açıklanırken; Kosova müdahalesi pratiği ise uluslararası topluma “insani müdahale” şekline sunulmuştur. Tarihin en dramatik soykırımından biri olan Ruanda Krizi ise, BM'nin müdahale konusundaki yönetsel ve yapısal sorunlarını net şekilde ortaya çıkarmıştır. Tüm bu gelişmeler 19.yüzyılda uygulaması olan ancak 20.yüzyılda göz ardı edilen kavramın yeniden uluslararası hukukun görünür bir süjesi haline getirmiştir.

Irak'a ilişkin alınan 689 sayılı Güvenlik Konseyi kararı ile ilk defa bir ülke içinde yaşanan insan hakları ihlalleri ile uluslararası barış ve güvenliğe tehdit arasında bir bağlantı kurulmuştur. Somali'deki müdahale ise, insani yardım faaliyetlerin güvenliği gerekçe gösterilerek yapılmış, Şart'ın yedinci bölümü kapsamında hareket edilmiştir. Bu kapsamda barış gücünün görev tanımı çeşitli barış inşası süreçlerini etkileyecek şekilde genişletilmiştir. Ruanda'da yaşanan soykırıma rağmen; BM barış gücü askerlerinin sadece meşru müdafaa amacıyla sınırlı kuvvet kullanımı söz konusu olmuş, uluslararası toplum tarafından yoğun eleştiri almıştır. BM'nin Kosova'daki müdahalesi ise diğer barış inşası süreçlerinden farklı olarak, kendi dışında bir askeri varlık olan NATO öncülüğündeki KFOR ile gerçekleşmiştir. Konsey'in almış olduğu 1244 sayılı karar ise NATO müdahalesi ardından alınmıştır. Sivil ve askeri görevler bölgesel örgütlerle paylaşılmış; siyasi görevleri AGİT, askeri görevleri ise NATO üstlenmiştir. Bu bakımdan barış inşası faaliyetleri içinde yetki belgesinin yedinci bölüm kapsamında olması ve yetki genişliği açısından biricik bir örnek oluşturmuştur.

Bu tez çalışmasında; genel sekreterlerin BM Şartı'ndaki maddeleri yorumlama yetkilerinin norm girişimcisi rollerini açıklama konusunda en önemli yasal dayanak olduğu bulgusuna ulaşılmıştır. Örneğin; Kofi Annan egemenlik normunu sorumluk boyutuyla yeniden yorumlayarak Şart'ın müdahaleyi yasaklayan maddelerinin yeniden ele alınmasını sağlamıştır. Egemenlik ve müdahale normların çatışmasında Genel Sekreterin müdahale yanlısı tutumu, ICISS'in sonuç raporuna yansımış ve egemenliğin yeniden yorumlanmasıyla koruma sorumluluğu normu üretilmiştir. Koruma sorumluluğu normunun ortaya çıkışında, Genel Sekreter'in motivasyon ve meşruiyet kaynağının BM

Şartı'nın birinci amacı olan uluslararası barış ve güvenliği sağlama amacı olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Norm girişimciliği bağlamında birinci safhada kullanılan başat mekanizmanın, Genel Sekreterlere sunulan gündem belirleme yetkisi eliyle diğer aktörleri yeni normatif gündemlere ikna etme aracı olduğu tespit edilmiştir.

Yeni normatif gündemlerin kimi zaman Genel Kurul tarafından kabul edilen bildiriler; kimi zaman Konsey'e sunulan raporlar; kimi zaman ise Genel Sekreterin talimatı üzerine oluşturulan panel raporları üzerinden belirlendiği sonucuna ulaşılmıştır. Barış operasyonlarının karşılaştıkları zorluklara hem çözüm üretmesi hem de müdahalenin yeni normatif ihtiyaçlarını karşılamak üzere yayımlanan Brahimi Raporu, HIPPO Raporu ve Barışı Koruma Eylemi(A4P)Raporlarında Üçüncü BM'nin aktörleri olan uzman, akademisyen ve hukukçuların rolleri büyüktür. Bu bağlamda panel raporları üzerinden tartışılan ve üretilen yeni norm, fikir ve görevlerin; barış operasyonlarının da evrimine katkı sağladığı sonucuna ulaşılmıştır.

Bu tez çalışmasında, Şart'ın yetkili bir yorumcusu olarak görülen Genel Sekreterlerin BM'nin müdahale konusunda yaşadığı yeni görev ve zorluklara dair oynadıkları rollerinin; onların siyasi yönünü ön plana çıkardığı ortaya çıkmıştır. Nitekim Konsey ile ilgili gündem belirleme, barış ve güvenlik konularına dair görüş bildirmeleri bu konuda kullandıkları en önemli araçlar olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Siyaseten tarafsız konumlarına rağmen BM gibi yasal bir otoriteyi temsil etmeleri onları bağımsız bir güç olarak ortaya çıkarmıştır.

Bu tez çalışmasında, BM müdahaleciliğine dair yaşanan zorluklara çözüm üretmeleri açısından norm üretiminde başat aktör Genel Sekreterler kabul edilse de onların sahadaki özel temsilcileri(GSÖT) ile panellerde raporları hazırlayan uzman ve akademisyenlerin ikincil aktör olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Barış misyonlarının yöneticileri olan Özel Temsilciler; kendilerine Şartın vermiş olduğu geniş yetkiler ile karşılaştıkları normatif zorlukları sahada hızlı bir şekilde çözmektedirler. Ortaya koydukları yeni görevler; BM mevzuatının sahada uygulanmasına dönük pratik çözümler sunmaktadır. Çatışan kurallar olduğunda; sahada hangisinin uygulanacağı konusunda norm hakemi olan bu aktörlerin yeni görevlere öncülük etmeleri onları norm girişimcisi yapmaktadır. Sivillerin Korunması ve Sağlam Barışı Koruma görevleri bunlara örnektir. Ayrıca barış operasyonlarının karşılaştığı çeşitli zorluklara yanıt vermesi açısından Genel Sekreter öncülüğünde toplanan panellerdeki Üçüncü BM'nin aktörleri olan uzman, akademisyen, hukukçu ve hükümet dışı aktörlerin temsilcileri; devletler, Genel Kurul, Konsey ve Sekreterlik bürokrasisi tarafından sorunlu olarak görülen yeni bilgi ve fikir yapılarını avantajları konumları sayesinde ortaya koymakta ve kamuoyu

oluşturmaktadır. Dolayısıyla bu aktörler Genel Sekreterlere alan açarak yeni fikir ve normların tartışılarak, barış operasyonlarının kurumsal gelişimine katkı sağlamaktadır.

Boutras Ghali tarafından yazılan Barış İçin Bir Gündem raporu daha önce BM tarafından resmen tanımlanmayan müdahale konseptlerini tanımlamıştır. Raporun modern barış anlayışına en büyük katkısının çatışma sonrası bir süreç olarak barış inşası kavramının tanımlaması olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Ghali barış inşası konseptini yukarıdan aşağı bir yaklaşımla ele almış, yerel aktörlerin bu süreçteki rollerine değinmemiştir. Demokrasinin teşvik edilmesi gündeminin bir parçası olarak barış inşası uygulamalarında liberal demokratik bir toplumun inşa edilmesi fikri ön plana çıkmıştır. Raporda, rıza ve askeri güç kullanımı prensiplerinin bazı durumlarda göz ardı edilebileceği gündeme gelmiş ve barışı korumanın anlamı yeri gereksinimlere göre genişletilmiştir. Daha sonra yayımlanan Barış İçin Bir Gündem Ek raporunda ise temel ilkelere geri dönüş çağrısı yapılmıştır. Raporda, barışı koruma ve kuvvet kullanımının, alternatif teknikler olarak görülmesi gerektiği ve BM öncülüğündeki barışı zorlama operasyonların sınırlı kalması gerekliliği savunulmuştur.

Kofi Annan döneminin norm girişimciliği bağlamında en aktivist dönem olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Barış operasyonlarının yetkilendirilmesi bağlamında sivillerin korunması görevi Genel Sekreter raporuyla resmen tanımlanmıştır. Bu yetkilendirme ile beraber sağlam barışı koruma fikri de ortaya çıkmış; barış misyonlarına yedinci bölüm kapsamında tüm yetkileri kullanma yetkisi verilmeye başlanmıştır. Somali, Ruanda ve Eski Yugoslavya'daki insancıl krizlere dönük müdahalelerde sivillerin korunması görevi ön plana çıkarken diğer taraftan uluslararası toplumda tartışılan devlet egemenliği ve müdahale tartışmasında Annan'ın müdahale yanlısı rapor ve söylemleri yeni normatif tartışmayı oluşturmuştur. Bu tartışmaların yansıması olan Brahimi Raporu, Ghali döneminin çerçevesi geniş tutulmuş prensiplerinden oluşan raporuyla karşılaştırıldığında daha detaylı tavsiyelere yer vermiştir. Rapor, barışı koruma ve barış inşası faaliyetlerinin başarısı açısından geleneksel ilke ve stratejilerinin yenilenmesini tavsiye etmiştir. Raporun hazırlanmasında Üçüncü BM'nin aktörlerinin etkisi ön plana çıkmıştır. BM uzmanı olan L.Brahimi başkanlığında toplanan panele aynı zamanda çeşitli ülkelerden diplomatlar eşlik etmiştir. Raporun en önemli normatif yeniliği ise; BM müdahaleciliğinde ilk kez bölgesel oluşumların desteklenmesi gündemi olmuştur. Dönemin barış operasyonlarına dair kurumsal gelişmesi ise Barış İnşası Komisyonu'nun kurulması olmuştur. 11 Eylül saldırıları sonrası uluslararası ilişkilerde yaşanan yeni ortam ve zorlukların ele alındığı Yüksek Düzeyli Tehdit Paneli sonrası yayınlanan "Ortak Sorumluluğumuz" raporunda devlet içindeki şiddet konusunda kurumsal bir boşluk tespit edilmiştir. Bu boşluğun doldurulması amacıyla Barış İnşası Komisyonu, Konsey ve Genel Kurul kararlarıyla ülkelerdeki barış çabalarını destekleyen hükümetler arası bir danışma organı olarak tasarlanmıştır.

Annan'ın meydan okuması neticesinde gündeme gelen sorumlu egemenlik anlayışı, ICISS raporuyla tanımı yapılan koruma sorumluluğuna evrilmiştir. 2005 yılındaki Dünya Zirvesi Sonuç Bildirgesi ile çerçevesi sınırlanan bu norm pek çok devlet tarafından kabul edilerek kurumsallaşmaya başlamış ve ikinci safha(yaygınlaşma)ya geçmiştir. İki paragrafa indirgenen normun kapsamından yeniden inşa sorumluluğu ve müdahale kriterleri çıkarılarak yetki hakkı sadece Konsey'e verilmiş, dört büyük suç kapsamında çerçevesi daraltılmıştır. Bu sonuç bildirgesiyle Annan'ın norm girişimcisi olarak R2P'yi bir dönüm noktasına taşıdığı ve sürekli tartışılmalı insani müdahalenin, koruma sorumluluğu gibi nispeten kabul gören bir norma evrilmesine öncülük ettiği sonucuna varılmıştır. Ayrıca döneminde gündeme gelen sivillerin korunması göreviyle de müdahalelerin barışa koruma konseptinden barışa zorlama unsurlarını içerecek şekilde genişlemesine yardımcı olmuştur.

Ban-Ki Moon döneminde yayımlanan R2P Uygulama Raporu ise norma dair üç sütunlu bir yapıyı öngörmüştür. Raporun R2P'ye dair en büyük katkısı, yalnızca kuvvet kullanımı üzerinden şekillenen algının önüne geçmesi olmuştur. Bu dönemde yaşanan Libya müdahalesi de normun uygulanmasının test edilmesi açısından fırsatlar yaratmıştır. R2P ilk kez 1970 ve 1973 sayılı Konsey kararlarıyla bir müdahalenin gerekçesini oluşturmuştur. İki karar da Libya otoritesinin halkının koruma sorumluluğu olduğu vurgusu yapılmıştır. Uluslararası toplumun koruma sorumluluğuna doğrudan atıf yapılmaması da söz konusu insan hakları ihlallerinin uluslararası barış ve güvenliği tehdit ettiği tespitinde bulunulmuştur. Libya'daki mevcut yönetimin, 1970 sayılı kararda Libya otoritesi ve hükümeti olarak, 1973 sayılı kararda ise yalnızca otorite olarak anılması önemli bir bulgudur. Çünkü iki kararda da devlet vurgusu yapılmayarak Libya hükümetinin halkını koruma sorumluluğunu karşılayamadığı bağlantısından hareketle uluslararası hukukun kuvvet kullanımına cevaz verdiği sonucuna ulaşılmıştır. Ancak Libya'nın egemen bir devletten ziyade uluslararası hukukun nesnesi olarak düşünülmesinin ise normun sınırlarını aştığı sonucuna varılmıştır. 1970 sayılı karar, Libya otoritelerinin sivil halkı koruma sorumluluğu olduğu ifade ederek birinci sütun aşamasına ve yaşananların insanlığa karşı suç düzeyine yaklaştığı tespitinde bulunarak alınacak kararın R2P kapsamında gerekçelendirmesini yaptığı sonucuna ulaşılmıştır. 1973 sayılı karar ile ikinci sütunun da aşıldığı görülmektedir. Nitekim doğrudan müdahaleyi içinde barındırmaktadır. NATO öncülüğünde yapılan müdahale ile; Dünya Zirvesi Sonuç Bildirgesi'nin 139. Fotoğrafi ve R2P Uygulama raporunun üçüncü sütununa işaret eden kolektif, zamanında ve kararlı eylem düzeyine doğrudan geçiş yapıldığı sonucuna ulaşılmıştır. Ancak yaşanan süreç her ne kadar koruma sorumluluğuna uygun olarak değerlendirilse de çalışmamızda yapılan müdahalenin orantılılık ilkesini aştığı ve müdahale sonrası çatışmaların şiddetlenerek sivil kayıpların arttığı sonucuna varılmıştır. Böylece yaşanan şiddetin uluslararası müdahaleler sonucu mu yoksa yerel aktörlerden kaynaklı mı olduğu meselesinin karmaşıklaştığı sonucuna ulaşılmıştır.

R2P; norm yaşam döngüsü modeli bağlamında ele alındığında, Libya Müdahalesine kadar pek çok olayda kendisine atıf yapılmıştır. Uygulama Raporu’nun birinci ve ikinci sütunun geniş çapta kabulü ile artık içselleştirilerek üçüncü safhaya geçtiği sonucuna ulaşılmıştır. Günümüzde pek çok devletin egemenliğin mutlak anlayışını öne sürerek vatandaşlarına yönelik keyfi şiddet uygulamalarına bulunamaması bu durumun kanıtıdır. R2P’nin son safhasındaki başat mekanizma ise kurumsallaşma olmuştur. Ancak tez çalışmasının da bu konuda ulaştığı sonuç R2P’nin BM yapısı içinde kurumsallaşmasının halen devam ettiğidir.

Ban-Ki Moon dönemindeki HIPPO, daha geniş barış operasyonları yelpazesi hedefine odaklanmıştır. Panel sonrası yayımlanan rapor özetle o zamana değin yapılan panellerin önerilerinin olumsuz sonuçlarını tespit ederek yeni önermelerde bulunmuştur. Panel sonrası yayınlanan raporda, misyonların gelişimine dair dört temel değişimin gerekliliği vurgulanmıştır. Barış operasyonlarının; idaresinde siyasetin rolünün önceleme gerektirdiği, değişen ihtiyaçlara yanıt vermesi açısından esnetilmesi gerektiği, potansiyel krizlere yanıt verme açısından küresel ve bölgesel ortaklıklara ihtiyaç duyduğu tespiti yapılmıştır. Ayrıca Genel Sekreterin sahaya daha fazla odaklanması gerektiği ileri sürülmüştür. Raporun bulgularının, Brahimi raporunun güncellenmiş bir tamamlayıcısı gibi durduğu sonucuna ulaşılmış olsa da, HIPPO panelinin çalışmalarının Brahimi Raporunun hazırlanmasındaki çalışmalarından daha kapsamlı olduğu ortaya çıkarılmıştır. Çünkü HIPPO’da pek çok üye devlet ve sivil toplumla kapsamlı istişareler gerçekleştirilmiş, barış misyonları ziyaret edilerek sahadaki personelin talepleri dikkate alınmıştır. Raporun geleneksel barışı koruma ilkelerini teyit etse de, bu ilkelerin eylemsizlik için de bir bahane oluşturmaması gerektiğini savunduğu sonucuna ulaşılmıştır. Kavramsal bir yenilik olarak sunulan barışın sürdürülmesi ile temel ilkelerin ışığında siyasetin önceliği vurgulanmış ve kuvvet kullanımına dair ihtiyatlı önerilerde bulunulmuştur.

Antonio Guterres’in ise daha ziyade eşitsizlikler, çatışma ve terörizmin değişen doğası gibi zorluklara odaklandığı sonucuna ulaşılmıştır. BM’nin krizleri yönetme kültüründen ziyade önleme kültürüne dahil olmasını savunması onun döneminin barış misyonlarına yaklaşımını tarif etmektedir. Kuvvet kullanımından siyasetin önceliğine doğru kayan bu normatif değişimi takip eden Guterres, barış operasyonlarını geleceğe uygun hale getirmek üzere A4P’yi başlatmıştır. Bu girişimin barışı koruma faaliyetlerini güçlendirmek adına selefleri olan Brahimi ve HIPPO raporlarının önerilerini birleştirdiği sonucuna ulaşılmıştır. BM uzmanları, çeşitli düşünce kuruluşu temsilcileri ile akademisyenler raporun hazırlanması sürecinde katkıda bulunmuşlardır. Bu gelişmeler sonrası mevcut ve yaşanması muhtemel zorlukların üye ülkelerce tartışıldığı Genel Kurul’un 75. Yıl Anma Bildirgesi’nde, Genel Sekreter’den çözüm önerileri sunması istenmiştir. Bu zorluklara yanıt vermek üzere Ortak Gündemimiz isimli raporu yayınlayan Guterres, barış operasyonları başta olmak üzere

uluslararası barış ve güvenliği ilgilendiren çatışmaların çözümü konusunda yeni bir barış gündemine ihtiyaç olduğu tespitinde bulunmuştur. 2023 yılında yayımladığı bu yeni gündem raporuyla etkili bir kolektif güvenlik sistemini amaçlamış ve bu konuda; güven, dayanışma ve evrensellik ilkeleri ön plana çıkarmıştır. Yeni barış gündemi raporunda çok taraflılık ve bölgesel örgütlerin barışı koruma operasyonları bağlamında rollerinin arttırılmaya çalışılması ile küresel teknolojik gelişmelerin yeniden değerlendirilerek sürdürülebilir barış konusunda fırsatlara çevrilmek istenmesi, ön plana çıkan gündemler olmuştur. Aktivist müdahaleci bir BM vizyonunu yansıtan eski barış gündeminin aksine yeni barış gündemi eskinin mirasından kopuşu temsil etmektedir. Rapor blok siyaseti yerine diplomasinin ön plana çıktığı çok taraflı bir dünyayı tasavvur etmektedir. Müdahale kararlarının alınmasında Konsey'in önemine vurgu yapılsa da, Konsey'in yapısı dahil yerleşik güç yapılarını sorgulanmış ve BM reformu gündemde tutulmuştur. Yeni teknolojilerin çok taraflı düzenlemelere dahil edilmesi çağrısında bulunarak yeni normatif alan genişletilmek istenmiştir.

KAYNAKLAR

- (2015, Haziran 17). Ekim 20, 2024 tarihinde Global Centre for Responsibility to Protect: <https://www.globalr2p.org/resources/report-of-the-high-level-independent-panel-on-peace-operations-on-uniting-our-strengths-for-peace-politics-partnership-and-people/> adresinden alındı
- Acharya, A. (2013). The R2P and Norm Diffusion: Towards A Framework of Norm Circulation. *Global Responsibility to Protect*, 5(4), s. 466-479. doi:<https://doi.org/10.1163/1875984X-00504006>
- Action for Peacekeeping+. (2021). Kasım 30, 2024 tarihinde United Nations Peacekeeping: <https://peacekeeping.un.org/en/action-peacekeeping> adresinden alındı
- Adler, E. (2005). Constructivism and International Relations. W. Carlsnaes, T. Risse, & B. Simmons (Dü) içinde, *Handbook of International Relations*. New York: Sage Publications.
- Ahiakpor, J. C. (1985). The Success and Failure of Dependency Theory: The Experience of Ghana. *International Organization*, 39(3), s. 535-552.
- Aksar, Y. (2017). *Teoride ve Uygulamada Uluslararası Hukuk II*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Annan, K. (1999, Eylül 20). *Press Release:SG/SM/7136-GA/9596*. New York: United Nations Meetings Coverage and Press Releases. Ekim 01, 2024 tarihinde <https://press.un.org/en/1999/19990920.sgsm7136.html> adresinden alındı
- Annan, K. (1999). *S/1999/957*. Security Council. New York: United Nations Digital Library. <https://digitallibrary.un.org/record/279462?v=pdf> adresinden alındı
- Annan, K. (1999). *S/1999/957*. Security Council. New York: United Nations. <https://digitallibrary.un.org/record/279462?ln=en&v=pdf> adresinden alındı
- Annan, K. (2004). *A More Secure World: Our Shared Responsibility*. New York: United Nations. https://www.un.org/peacebuilding/sites/www.un.org.peacebuilding/files/documents/hlp_more_secure_world.pdf adresinden alındı
- Ardıç, S. (2022). BM Barış Gücü. *Selçuk Üniversitesi Adalet Meslek Yüksekokulu Dergisi*, 5(1), s. 39-70.
- Arı, Ö., & Kıran, A. (2011). Uluslararası İlişkilerde Sosyal İnşacılık. *EKEV Akademi Dergisi*, 15(46), s. 49-64.
- Arı, T. (2013). İngiliz Okulu ve Uluslararası Toplum Teorisi. T. Arı içinde, *Uluslararası İlişkiler Teorileri Çatışma, Hegemonya, İşbirliği*. Bursa: MKM Yayınları.
- Armaoğlu, F. (2006). *19.Yüzyıl Siyasi Tarihi*. Alkım Yayınevi.
- Arpalı, S. (tarih yok). İngiliz Okulu ve Uluslararası Toplum Teorisi Bağlamında Uluslararası İlişkilerin Analizi. *Bursa Uludağ Üniversitesi İİBD Dergisi*, 37(1).
- Arsava, F. (2011). Egemenlik ve Koruma Sorumluluğu. *Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 15(1), s. 101-124.
- Arsava, F. (2011). Kuvvet Kullanma Yasağı-Egemenlik Prensibi ve İnsani Müdahale. *21. Yüzyıl Türkiye Enstitüsü Dergisi*(34), s. 1-34.
- Aslantaş, A. (2022). *BM Barışı Koruma Operasyonları Kapsamında Polis Barış Gücünün Rolü ve Etkisi: Haiti-Kosova Misyonu Karşılaştırması*. Bursa Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uluslararası İlişkiler. Bursa: YÖK.
- Bakan, Z. A. (2002). Uluslararası İlişkiler Teorileri Arasında Normatif Teorinin Yerin ve Kapsamı. *Avrasya Dosyası*, 8(2), s. 427-444.

- Balkan Devlen, & Özdamar, Ö. (2010). Uluslararası İlişkilerde İngiliz Okulu Kuramı: Kökenleri, Kavramları ve Tartışmaları. 7(25).
- Balta, E. (2016). *Küresel Siyasete Giriş Uluslararası İlişkilerde Kavramlar, Teoriler, Süreçler*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Barnett, M. (1995). Partners in Peace? The UN, Regional Organizations, and Peace-Keeping. *Review of International Studies*, 21(4), s. 411-433.
- Barnett, M. (2020). Social Constructivism. J. Baylis, S. Smith, & P. Owen (Dü) içinde, *The Globalizations of World Politics: An Introduction to International Relations*. Londra: Oxford University Press.
- Başer, S. (2022). Ruanda Soykırımı'nın Uluslararası Hukuktaki Soykırım Tanımı Kapsamında Değerlendirilmesi. *Güvenlik Stratejileri Dergisi*, 18(41), s. 225-256. <https://doi.org/10.17752/guvenlikstrjtj.1065872> adresinden alındı
- Bayrak, M. E. (2022). *Bariş İçin Birlik Kararı: Uluslararası Bariş ve Güvenliğin Sürdürülmesinde BM Genel Kurul'unun Sorumluluğu*. İstanbul: Oniki Levha Yayınları.
- Bellamy, A. J. (2008). Conflict Prevention and the Responsibility to Protect. *Global Governance*, 14(2), s. 135-156. <https://www.jstor.org/stable/27800699> adresinden alındı
- Bellamy, A. J., & Williams, P. (2010). *Understanding Peacekeeping*. Cambridge: Cambridge Polity Press.
- Bennett, A. L., & Oliver, J. (2015). *Uluslararası Örgütler*. (N. Uslu, Çev.) Ankara: Big Bang Yayınları.
- Bercovitch, J. (2009). *Conflict Resolution in the Twenty-First Century: Principles, Methods, and Approaches*. University of Michigan Press. doi:10.3998/mpub.106467
- Berdal, M. (2019). What Are the Limits to the Use of Force in UN Peacekeeping? C. d. Coning, & M. Peter (Dü) içinde, *UN Peace Operations in A Changing Global Order* (s. 113-132). Palgrave Macmillan. <https://doi.org/10.1007/978-3-319-99106-1> adresinden alındı
- Berdal, M. R. (1993). Whither UN Peacekeeping? *Brassey's for the International Institute for Strategic Studies*(837).
- Bhutto, Z. A. (1967). *Peace-keeping by the United Nations*. Pakistan Publishing House Karachi.
- (2002). *Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nun 377 (V) Sayılı "Bariş İçin Birleşme" Kararı*. Birleşmiş Milletler. Ankara: BM Enformasyon Merkezi UNIC. https://inhak.adalet.gov.tr/Resimler/Dokuman/2312020095425bm_32.pdf adresinden alındı
- Björkdahl, A. (2002). Norms in International Relations: Some Conceptual and Methodological Reflections. *Cambridge Review of International Affairs*, 15(1), s. 9-23.
- Boutros-Ghali, B. (1992). *An Agenda for Peace Report of the Secretary-General*. New York: United Nations. <https://digitallibrary.un.org/record/145749?v=pdf> adresinden alındı
- Boutros-Ghali, B. (1995). *A/50/60-S/1995/1-Supplement to An Agenda For Peace*. General Assembly, Security Council. New York: United Nations Digital Library. <https://digitallibrary.un.org/record/168325?v=pdf> adresinden alındı
- Boutros-Ghali, B. (1995). Democracy: A Newly Recognized Imperative. *Global Governance*, 1(1), s. 3-11. <https://www.jstor.org/stable/27800098> adresinden alındı
- Boutros-Ghali, B. (1996). *An Agenda for Democratization*. New York: United Nations Digital Library. <https://digitallibrary.un.org/record/230086?v=pdf> adresinden alındı
- Bozkurt, E. (1996). *Birleşmiş Milletler Sisteminde Kuvvet Kullanımı ve Körfez Krizi Örneği*. Konya: Atlas Kitabevi.

- Bozkurt, E. (2007). *Uluslararası Hukukta Kuvvet Kullanımı*. Ankara: Asil Yayın Dağıtım Ltd.Şti.
- Buchanan, A., & Keohane, R. (2011). Precommitment Regimes for Intervention: Supplementing the Security Council. *Ethics and International Affairs*, 25(1), s. 41-63. doi:10.1017/S0892679410000018
- Bull, H. (1977). *The Anarchical Society: A Study of Order in World Politics*. Londra: Macmillan Yayınları.
- Bull, H. (1986). *Intervention in World Politics*. Oxford: Oxford University Press.
- Buzan, B. (2004). *From International to World Society?: English School Theory and the Social Structure of Globalization*. Cambridge: Cambridge University Press.
- C.S.C.E. (1975). *Helsinki Final Act*. Helsinki: Organization for Security and Cooperation in Europe. Eylül 10, 2024 tarihinde <https://www.osce.org/files/f/documents/5/c/39501.pdf> adresinden alındı
- Carayannis, T., & Weis, T. (2021). *The "Third" United Nations: How A Knowledge Ecology Helps The UN Think*. New York: Oxford University Press.
- Caşın, M. H., & Derman, G. (2016). *Rus Dış Politikasındaki Değişim ve Kremlin Penceresinden Yeni Ufuklar*. Ankara: SRT Yayınları.
- Cazala, M. S. (2018). Koruma Sorumluluğu'nun Normatif Statüsü. *Öneri Dergisi*, 13(50), s. 65-89. <https://doi.org/10.14783/maruoneri.v13i38778.421869> adresinden alındı
- Centre, U. N. (2017). *New UN chief Guterres pledges to make 2017 'a year for peace'*. Kasım 30, 2024 tarihinde United Nations: <https://www.un.org/en/desa/new-un-chief-guterres-pledges-make-2017-year-peace> adresinden alındı
- Civelek, J. (1990). BM Teşkilatı Tarafından Uluslararası Barış ve Güvenliğin Korunmasında Zorlama Tedbirlerinin Alınması, BM Kuvvetlerinin Kurulması ve Bu Kuvvetlerin Hukuki Dayanağı. *Milletlerarası Hukuk Ve Milletlerarası Özel Hukuk Bülteni*, 10(1-2), s. 13-47.
- Claude, I. L. (1956). *Swords Into Ploughshares: The Problems and Progress of International Organization*. New York: Random House.
- Cohen, R., & Deng, F. (2009).). Mass Displacement Caused by Conflicts and One-Sided Violence: National and International Responses. *SIPRI Yearbook 2009: Armaments, Disarmament and International Security*, s. 15-38. <https://www.sipri.org/sites/default/files/SIPRIYB0901.pdf> adresinden alındı
- Coning, C. d. (2017). Peace Enforcement in Africa: Doctrinal Distinctions Between the African Union and United Nations. *Contemporary Security Policy*, 38(1), s. 145-160. <https://doi.org/10.1080/13523260.2017.1283108> adresinden alındı
- Coning, C. d. (2018). United Nations Peace Operations in a Changing Global Order. C. d. Coning, C. d. Coning, & M. Peter (Dü) içinde, *United Nations Peace Operations in a Changing Global Order*.
- Çağlayan, S. (2018). Koruma Sorumluluğu'nun Bir Eleştirisi: "Koruma Öncelikli Sorumluluk". *Uyuşmazlık Mahkemesi Dergisi*(12), s. 335-360. <https://doi.org/10.18771/mdergi.496822> adresinden alındı
- Çakmakçı, E. (2017). *BM Barışı Koruma Harekatları ve BM Kıbrıs Barış Koruma Gücü (UNFICYP)*. Dumlupınar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kamu Yönetimi. Kütahya: YÖK.
- Çaycı, S. (1993). Barış Gücü Harekâtının Hukuksal Esasları. *Silahlı Kuvvetler Dergisi*(335), s. 103-112.
- Çaycı, S. (1994). Barışı Destekleme Harekâtı. *Silahlı Kuvvetler Dergisi*(341), s. 29-37.
- Çaycı, S. (1994). Silahlı Kuvvetlerinin Kullanılması, Doktora Tezi. Ankara: Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

- Çaycı, S. (1994). Umut Harekatı. *Silahlı Kuvvetler Dergisi*, 112(336), s. 42-47.
- Çoban, E. (2008). Uluslararası Hukukta Soykırım Suçu ve Suça Zemin Hazırlayan Toplumsal Yapılar: Ruanda Örneği. *Uluslararası İlişkiler*, 5(17), s. 47-72.
- D.Murphy, S. (1996). *Humanitarian Intervention: The United Nations in an Evolving World Order*. Pennsylvania : University of Pennsylvania Press.
- Darby, P. (2008). A Disabling Dicipline? C. Smith, D. Snidal, C. R. Smith, & D. Snidal (Dü) içinde, *The Oxford Handbokk of International Relations* (s. 94-108). New York: Oxford University Press.
- Demir, C. K. (2019). Barışı Koruma. *Güvenlik Yazıları Serisi*, 32, s. 1-7. doi:10.13140/RG.2.2.36010.98243
- Demirdöğen, Ü. D. (2006). Birleşmiş Milletler Barışı Koruma Operasyonları ve Güç Kullanma Olgusu(1946-1996). *Akdeniz İ.İ.B.F. Dergisi*, 11, s. 236-257.
- Demirel, N. (2013). Uluslararası Hukukta İnsani Müdahale ve Hukuki Meşruiyet Sorunu. *FSM İlmi Araştırmalar İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi*, 1, s. 152-172.
- Deng, F. (2010). From 'Sovereignty as Responsibility' to the 'Responsibility to Protect. *Global Responsibility to Protect*, 2(4), s. 353-370.
- Deng, F. M., Kimaro, S., Lyons, T., Rothchild, Donald, & Zartman, I. (1996). *Sovereignty as Responsibility: Conflict Management in Africa*. Brookings Institution Press.
- Department of Peacekeeping Operations. (2009). *A New Partnership Agenda: Charting a New Horizon for UN Peacekeeping*. New York. https://peacekeeping.un.org/sites/default/files/newhorizon_0.pdf adresinden alındı
- Dizdaroğlu, C. (2019). Barış İnşası. *Güvenlik Yazıları Serisi*, 13, s. 1-8. doi:10.13140/RG.2.2.21723.31520
- Doğan, N. (2014). BM ve Meşru Güç Kullanımı. N. Doğan , C. Çakmak, & H. Aslan (Dü) içinde, *Birleşmiş Milletler : BM Sistemi ve Reformu*. Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Donnelly, J. (2005). Realism. A. L.-S. Scott Burchill içinde, *Theories of International Ralations*. New York: Palgrave Macmillan.
- Doyle, M., & Recchia, S. (2011). Liberalism in International Relations. B. Badie (Dü.) içinde, *International Encyclopedia of Political Science* (s. 1434-1439). Los Angeles: Sage.
- DPO, U. N. (2024). *Uganda-Rwanda-UNOMUR Background*. Ağustos 10, 2024 tarihinde United Nations Peacekeeping: <https://peacekeeping.un.org/mission/past/unomur.htm> adresinden alındı
- Duran, H. (2001). BM ve Müdahale. *Süleyman Demirel Üniversitesi İİBF Dergisi*, 6(2), s. 131-142.
- Dülger, K. (2012). Avrupa Parlamentosunun İnsani Müdahale Kriterleri Hakkındaki Kararı. *Küresel Bakış*(6), s. 111-116.
- Eizenstat, S. E., Porter, J., & Weinstein, J. (2005). Rebuilding Weak States. *Foreign Affairs*, 84(1), s. 134-146. <https://www.jstor.org/stable/20034213> adresinden alındı
- Elçi, İ. H. (2022). İngiliz Okulu'nun Düzen-Adalet Tartışması Bağlamında BM Barışı Destekleme Operasyonlarının Analizi. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 77(3).
- Elçi, İ. H. (2022). İngiliz Okulu'nun Düzen-Adalet Tartışması Bağlamında BM Barışı Destekleme Operasyonlarının Analizi. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 77(3), s. 463-484.
- Elster, J. (2009). Norms. P. Bearman, & P. Hedström (Dü) içinde, *The Oxford Handbook of Analytical Sociology*. Oxford: Oxford University Press.
- Epik, A. (2024). *İnsani Müdahale, Koruma Sorumluluğu ve Kıbrıs Barış Harekatı*. Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü , Uluslararası İlişkiler. Çanakkale: YÖK.

- Ercan, P. G. (2014). Uluslararası Müdahale. Ş. Kardaş, & A. Balcı (Dü) içinde, *Uluslararası İlişkilere Giriş: Tarih, Teori, Kavram ve Konular* (s. 316-321). İstanbul: Küre Yayınları.
- Ercan, P. G. (2015). İkinci On Yılına Girerken Koruma Sorumluluğunu Yeniden Düşünmek: Lex Ferenda Olarak R2P. *Hacettepe HFD*, 5(2), s. 165-182.
- Ercan, P. G. (2022). Contested Legitimacy of the Responsibility to Protect in an Era of Humanitarian Crises. G. O. Gök, & H. Mehmetçik (Dü) içinde, *The Crises of Legitimacy in Global Governance*. New York: Routledge.
- Erdağ, R. (2014). BM Genel Sekreterliği: BM Genel Sekreterliğinin Birimleri, Bürokratik ve Siyasi Rolü. N. Doğan, C. Çakmak, & K. Aslan (Dü) içinde, *Birleşmiş Milletler BM Sistemi ve Reformu* (s. 109-129). Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Erdem, M. (2007). *Bölgesel Örgütlerin Barış Operasyonlarındaki Rol ve Etkinliklerinin Analizi*. Kara Harp Okulu Komutanlığı, Savunma Bilimleri Enstitüsü, Güvenlik Bilimleri. Ankara: YÖK.
- Ertem, H. S. (2012). Kimlik ve Güvenlik İlişisine Konstrüktivist Bir Yaklaşım: “Kimliğin Güvenliği” ve ‘Güvenliğin Kimliği’. *Güvenlik Stratejileri Dergisi*, 8(16), s. 177-236.
- Ertuğrul, Ü. E. (2016). Koruma Sorumluluğu: İnsani Müdahaleyi Makyajlamak. *Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 20(2), s. 441-470. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/ahbvuhfd/issue/48094/608122> adresinden alındı
- Eryücel, E. (2014). İnsani Müdahalenin Meşruluğu Sorunu ve Yeni Bir Meşruiyet Arayışı Olarak Koruma Sorumluluğu Yaklaşımı. *Akademik Hassasiyetler Dergisi*, 1(1), s. 140-162.
- Evans, G. (2006). From Humanitarian Intervention to Responsibility to Protect. *Wisconsin International Law Journal*, 24(3).
- Eyre, D., & Schuman, M. (1996). Status, Norms and the Proliferation of Conventional Weapons: An Institutional Theory Approach. P. J. Katzenstein (Dü.) içinde, *The Culture of National Security: Norms and Identity in World Politics* (s. 79-113). Columbia University Press.
- F.Kennan, G. (1985). Morality and Foreign Policy. *Foreign Policy*, 64(2), s. 205-218.
- Finnemore, M. (1996). Constructing Norms of Humanitarian Intervention. P. Katzenstein (Dü.) içinde, *The Culture of National Security: Norms and Identity in World Politics*. New York: Colombia Üniversitesi Yayınları.
- Finnemore, M. (1996). *National Interests in International Society*. New York: Cornell University Press.
- Finnemore, M. (2008). Paradoxes in Humanitarian Intervention. R. M. Price (Dü.) içinde, *Moral Limit and Possibility in World Politics*. New York: Cambridge University Press.
- Finnemore, M., & Hollis, D. (2016). Constructing Norms for Global Cybersecurity. *The American Journal of International Law*, 110(3), s. 425-479. <https://www.jstor.org/stable/10.5305/amerjintelaw.110.3.0425> adresinden alındı
- Finnemore, M., & Sikkink, K. (1998). International Norm Dynamics and Political Change. *International Organization*, 52(4), s. 887-917.
- Florini, A. (1996). The Evolution of International Norms. *International Studies Quarterly*, 40(3), s. 363-389. <https://doi.org/10.2307/2600716> adresinden alındı
- Frank, A. G. (1971). The Development of Underdevelopment. R. I. Rhodes (Dü.) içinde, *Imperialism and Underdevelopment: A Reader* (s. 4-17). New York: Monthly Review Press.
- Friedrich, J. (2005). UNMIK in Kosovo: Struggling with Uncertainty. *Max Planck Yearbook of United Nations Law*, 9(1), s. 225-293. https://www.mpil.de/files/pdf2/mpunybfriedrich_9_225_293.pdf adresinden alındı

- Frost, M. (1996). *Ethics in International Relations: A Constitutive Theory*. New York: Cambridge University.
- Galtung, J. (1976). Three Approaches to Peace: Peacekeeping, Peacemaking and Peacebuilding. J. Galtung, & J. Galtung (Dü.) içinde, *In Peace, War and Defense: Essays in Peace Research II*. Copenhagen: Ejlers.
- Geis, A., & Müller, H. (2013). Investigating ‘Democratic Wars’ as the Flipside of Democratic Peace. (N. Schörnig, & A. Geis, Dü) *The Militant Face of Democracy: Liberal Forces for Good*, s. 3-23.
- General Assembly, & Security Council. (2000). *A/55/305-S/2000/89 Identical letters dated 21 August 2000 from the Secretary-General to the President of the General Assembly and the President of the Security Council*. New York: United Nations Digital Library. Eylül 01, 2024 tarihinde https://peacekeeping.un.org/sites/default/files/a_55_305_e_brahimi_report.pdf adresinden alındı
- Ghali, B. B. (1992). *An Agenda for Peace : Preventive Diplomacy, Peacemaking and Peacekeeping : Report of the Secretary-General*. United Nations. New York: United Nations Digital Library. <https://digitallibrary.un.org/record/145749?v=pdf> adresinden alındı
- Ghali, B. B. (1992). Empowering the United Nations. *Foreign Affairs*, 71(5), s. 809-102. <https://www.jstor.org/stable/20045405> adresinden alındı
- Giddens, A. (1984). *The Constitution of Society: Outline of the Theory of Structuration*. Los Angeles: California University Press.
- Global Centre for the Responsibility to Protect. (2017). *Peacekeeping, Civillian Protection and the Responsibility to Protect: A Handbook for Trainers*. Kasım 01, 2024 tarihinde <https://www.globalr2p.org/peacekeeping-civilian-protection-and-the-responsibility-to-protect-a-handbook-for-trainers-and-supplemental-documents/> adresinden alındı
- Gowan, R. (2023, Temmuz 19). *What's New about the UN's New Agenda for Peace?* Aralık 1, 2024 tarihinde International Crisis Group: <https://www.crisisgroup.org/global/whats-new-about-uns-new-agenda-peace> adresinden alındı
- Gozzi, G. (2017). The “Discourse” of International Law and Humanitarian Intervention. *Ratio Juris*, 30(2), s. 186-204. <https://doi.org/10.1111/raju.12159> adresinden alındı
- Gök, G. O. (2019). Afrikada Bm’nin Kriz Yönetimi Sürecindeki Değişen Rolü. A. N. Ünalımsı, & C. Gürseler (Dü) içinde, *Afrika’da Krizler, Kriz Yönetimi Ve Türkiye*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Gözen Ercan, P. (2012). The Responsibility to Protect: An International Norm?. *USAK Yearbook of International Politics and Law*, s. 243-262.
- Gözen, R. (2017). İdealizm. R. Gözen (Dü.) içinde, *Uluslararası İlişkiler Teorileri*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Guterres, A. (2018). *Secretary-General’s Initiative on Action for Peacekeeping: A4P Our Core Agenda for Peacekeeping*. Secretary General of UN, New York. Kasım 30, 2024 tarihinde <https://www.un.org/en/A4P/> adresinden alındı
- Guterres, A. (2018, Mart 28). *Secretary-General’s remarks to Security Council High-Level Debate on Collective Action to Improve UN Peacekeeping Operations*. Kasım 30, 2024 tarihinde United Nations Secretary General: <https://www.un.org/sg/en/content/sg/statement/2018-03-28/secretary-generals-remarks-security-council-high-level-debate-collective-action-improve-un-peacekeeping-operations> adresinden alındı
- Guterres, A. (2021). *Our Common Agenda – Report of the Secretary-General*. New York: United Nations Digital Library. <https://www.un.org/en/content/common-agenda-report/> adresinden alındı

- Guterres, A. (2023, Temmuz). *A New Agenda for Peace*. United Nations Department of Political and Peacebuilding Affairs: <https://dppa.un.org/en/a-new-agenda-for-peace> adresinden alındı
- Guzzini, S. (2000). A Reconstruction of Constructivism in International Relations. *European Journal of International Relations*, 6(2), s. 147-182. <https://doi.org/10.1177/1354066100006002001> adresinden alındı
- Gülgezen, G. (2020). İnsani Müdahale ve Kosova Örneği. *Süleyman Demirel Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 10(2), s. 139-170.
- Güngör, U. (2007). *Türkiye'nin Barış Operasyonlarına Yaklaşımının Analizi*. Bilkent Üniversitesi Sosyal Bilimler ve Ekonomi Enstitüsü. İstanbul: YÖK.
- Gürsoy, U. (2022). *Sürdürülebilir Barış Çerçevesinde BM Barış Koruma Güçlerinin Yapısal ve Fonksiyonel Dönüşümü*. Hitit Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uluslararası İlişkiler ve Güvenlik Çalışmaları Anabilim Dalı. Çorum: YÖK.
- Güzelipek, Y. A. (2015). Uluslararası Toplum Ve Ruanda'da Normalleşme Çabaları. *AİBÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 15(2), s. 189-206. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/basbed/issue/16844/432068> adresinden alındı
- Halistoprak, B. (2019). Barışı Destekleme Operasyonları. *Güvenlik Yazıları Serisi*, 5, s. 1-8. doi:10.13140/RG.2.2.21197.38889
- Hancılar, Ö. (2011). Uluslararası Hukukta İnsani Müdahale. *Çankaya University Journal of Law*, 7(2), s. 97-124.
- Helman, G. B., & R. Ratner, S. (1992). Saving Failed States. *Foreign Policy*, 89, 3-20. <https://www.jstor.org/stable/1149070> adresinden alındı
- Heywood, A. (2011). *Siyaset*. (B. Özipek, Ş. Bican, Yıldız Mete, & Z. Kopuzlu, Çev.) Ankara: Adres Yayınları.
- HIPPO. (2015). Uniting Our Strengths for Peace: Politics, Partnership and People. New York: United Nation Digital Library. https://www.g7plus.org/wp-content/uploads/2022/07/HIPPO-Report_Uniting-our-strengths-for-peace-politics-partnership-and-people.pdf adresinden alındı
- Hoffman, M. J. (2016). Normative Approaches. M. Light, & A. Groom (Dü) içinde, *International Relations: A Handbook of Current Theory*. Londra: Bloomsbury Academic.
- Hoffmann, S. (1995). The Crisis of Liberal Internationalism. *Foreign Policy*, 98, s. 159-177. <https://www.jstor.org/stable/1148964> adresinden alındı
- Hürsoy, Ş. (2006). Birleşmiş Milletler Barış Operasyonlarının Yeniden Yapılandırılması Çerçevesinde Avrupa Birliği ve Türkiye'nin Sivil Katkıları. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 61(1), s. 201-222. https://doi.org/10.1501/SBFder_0000001384 adresinden alındı
- Indar Jit, R., Harbottle, M., & Egge, B. (1974). *The Thin Blue Line: International Peacekeeping And Its Future*. Londra: Yale University Press.
- İpek, V., & Oyman, Ç. (2019). Postkolonyal Teori ve Uluslararası İlişkiler. R. Gözen, & R. Gözen (Dü.) içinde, *Uluslararası İlişkiler Teorileri* (s. 405). İstanbul: İletişim Yayınları.
- J.Bellamy, A. (2010). *The Institutionalisation of Peacebuilding: What Role for the Un Peacebuilding Commission?* Londra: Palgrave Advances.
- J.Morgenthau, H. (1948). *Politics Among Nations: The Struggle For Power and Peace*. New York: Alfred A. Knopf.
- J.Morgenthau, H. (1970). *Uluslararası Politika, Güç ve Barış Mücadelesi* (Cilt 1). (B. Oran, & Ü. Öskay, Çev.) Ankara: Türkiye Siyasi İlimler Derneği Yayınları.

- J.Wheeler, N., & Morris, J. (1996). Humanitarian Intervention and State Practice at the End of the Cold War. R. Fawn, & J. Larkins (Dü) içinde, *International Society After the Cold War*. London: Millennium Publishing.
- Johnstone, I. (2007). The Secretary-General as Norm Entrepreneur. S. Chesterman (Dü.) içinde, *Secretary or General?: The UN Secretary-General in World Politics* (s. 123-138). Cambridge University Press. <https://doi.org/10.1017/CBO9780511618680.009> adresinden alındı
- Karabulut, B. (2016). *Uluslararası İlişkiler Kavramlar Teoriler Kurumlar*. Ankara: Barış Kitabevi.
- Karacasulu, N. (2012). ULUSLARARASI İLİŞKİLERDE POSTMODERN ANALİZLER-1. U. İ. Yaklaşımları, & T. Arı (Dü.) içinde, *Uluslararası İlişkilerde Postmodern Analizler-1* (s. 109-126). Bursa: MKM Yayınları.
- Karagül, S., & Demirbaş, Ç. (2018). Koruma Sorumluluğu Doktrini Açısından Suriye Krizi: Bir 'İnsancıl Müdahalesizlik' Örneği. *Yönetim Bilimleri Dergisi*, 15(30), s. 481-510.
- Karlsrud, J. (2013). Special Representatives of the Secretary-General as Norm Arbitrators? Understanding Bottom-up Authority in UN Peacekeeping. *Global Governance*, 19(4), s. 525-544.
- Karpuzcu, T. (2021). İnsani Müdahalenin Müdahale Edilen Ülke Üzerinde Yarattığı Etkinin Ruanda ve Somali Örnekleri Üzerinden Eleştirel Bir Yaklaşım ile İncelemesi. *Türkiye Siyaset Bilimi Dergisi*, 4(2), s. 351-369.
- Katzenstein, P. J. (1996). *The Culture of National Security: Norms and Identity in World Politics*. (P. J. Katzenstein, Dü.) New York: Columbia University Press.
- Katzenstein, P. J. (1998). *Cultural Norms and National Security: Police and Military in Postwar Japan*. New York: Cornell University Press.
- Kaya, S. (2008). Uluslararası İlişkilerde Konstrüktivist Yaklaşımlar. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 63(3), s. 83-111.
- Kelleci, T., & Bodur Ün, M. (2017). TWAIL ve Yeni Bir Hâkimiyet Aracı Olarak Koruma Sorumluluğu (R2P): Libya Örneği. *Uluslararası İlişkiler*, 14(56), s. 89-104.
- Kenkel, K. M. (2013). Five Generations Of Peace Operations: From The 'Thin Blue Line' To 'Painting A Country Blue. *Revista Brasileira De Política Internacional*, 56(1), s. 122-143.
- Kenkel, M. K. (2013). Five Generations of Peace Operations: From the "Thin Blue Line" to "Painting A Country Blue". *Revista Brasileira de Política Internacional*, 56(1), s. 122-143. doi:<https://doi.org/10.1590/S0034-73292013000100007>
- Kerem, M. Q. (2020). *Birleşmiş Milletler Barış Operasyonlarında Yumuşak Güç Unsuru: Lübnan, Kosova ve Kıbrıs Örnekler*. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler. İstanbul: YÖK.
- Keskin, F. (1998). *Uluslararası Hukukta Kuvvet Kullanma: Savaş, Karışma ve BM*. Ankara: Mülkiyeliler Birliği Vakfı Yayınları.
- Keskin, F. (1999). Yeni Barış Güçleri. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 54(4), s. 67-81.
- Keskin, F. (2002). BM ve Kuvvet Kullanma. *Avrasya Dosyası*, 8(1), s. 149-174. Ekim 01, 2024 tarihinde <https://www.21yyte.org/assets/uploads/files/149-174%20Funda%20Keskin.pdf> adresinden alındı
- Keskin, F. (2009). Darfur: Koruma Yükümlülüğü ve İnsancıl Müdahale Kavramları Çerçevesinde Bir İnceleme. *Uluslararası İlişkiler Dergisi*, 6(1).
- Keskin, F. (2014). Türkiye ve Birleşmiş Milletler. N. Doğan, C. Çakmak, & K. Arslan (Dü) içinde, *BM Sistemi ve Bm'de Reform Tartışmaları* (s. 259-285). Ankara: Siyasal Kitabevi.

- Kılıç, Y. (2014). *BM Barış Operasyonları ve Soğuk Savaş Sonrası Dönemde BM Barış Operasyonlarının Değişiminin İncelenmesi*. Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kamu Yönetimi. Isparta: YÖK.
- King, E., & Matthews, R. (2012). A New Agenda for Peace: 20 Years Later. *International Journal*, 67(2), s. 275-293.
- Kıvıl, S. (2021). *BM Barış Misyonlarının Uluslararası Çatışmaların Çözümündeki Rolü: UNFICYP, UNIMOG ve UNSMIS Örnekleri*. Bursa Udağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uluslararası İlişkiler. Bursa: YÖK.
- Krasner, S. D. (1982). Structural Causes and Regime Consequences: Regimes as Intervening Variables. *International Organization*, 36(2), s. 185-205. <http://www.jstor.org/stable/2706520> adresinden alındı
- Kratochwill, F. (1999). *Rules, Norms, and Decisions: On the Conditions of Practical and Legal Reasoning in International Relations and Domestic Affairs*. Londra: Cambridge University Press.
- Kratochwill, F. (2016). A Funny Thing Happened on The Way to The Forum: Ruminations Concerning The Disappearance of Constructivism and Its Survival in The Farcical Mode. *European Review of International Studies*, 3(3), s. 118-136. <https://www.jstor.org/stable/26583592> adresinden alındı
- Kurunç, H. (2012). *BM Müdahaleleri: Barışı Koruma ve Barışa Zorlama Operasyonlarının İncelenmesi, Doktora Tezi*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü. <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp> adresinden alındı
- Küçük, M. (2009). Uluslararası İlişkiler Kuramında 'Konstruktivist Dönüşü Anlamak. *Ege Akademik Bakış*, 9(2), s. 771-795.
- Küçük, M. (2017). Uluslararası İlişkilerde Sosyal İnşacılık. R. Gözen (Dü.) içinde, *Uluslararası İlişkiler Teorileri*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Lapid, Y. (1989). The Third Debate: On the Prospects of International Theory in a Post-Positivist Era. *International Studies Quarterly*, 33(3), s. 235-254. <https://www.jstor.org/stable/2600457?origin=JSTOR-pdf> adresinden alındı
- League of Arab States. (2011). *S/2011/137*. Security Council. United Nations Digital Library. <https://digitallibrary.un.org/record/699706?v=pdf> adresinden alındı
- Lederach, J. P. (1997). *Building Peace: Sustainable Reconciliation in Divided Societies*. Washington DC: United States Institute of Peace Press.
- Linklater, A. (2016). İngiliz Okulu. *Uluslararası İlişkiler Teorileri*. içinde İstanbul: Küre Yayınları.
- Little, R. (1975). *Intervention: External Involvement in Civil Wars*. Londra: Martin Robertson.
- M. Welsh, J. (2004). *Humanitarian Intervention and International Relations*. New York: Oxford University Press.
- M. Williams, R. (1968). The Concept of Norms. *International Encyclopedia of the Social Sciences*. içinde New York: Macmillan.
- Makau, M., & Anghie, A. (2000). What Is TWAIL? *American Society of International Law*(94), s. 31-40.
- Martin, I. (2020, Eylül 30). *Lessons From the High-Level Panel's 2015 Review for the Future of Peace Operations*. Kasım 15, 2024 tarihinde IPI Global Observatory: <https://theglobalobservatory.org/2020/09/lessons-from-hippo-2015-review-for-future-peace-operations/> adresinden alındı

- Mengiler, Ö. (2014). *Çatışmadan Barışa BM Barışı Kurma Komisyonu*. Ankara: İmaj Yayınevi.
- Mercan, S. S. (2011). Siyasal Bütünleşme Kuramları Işığında AB Genişlemesi. *Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi*, 10(1), s. 67-83. https://doi.org/10.1501/Avraras_0000000160 adresinden alındı
- Mill, J. S. (2007). A Few Words on Non-Intervention. *The Spirit of the Age: Victorian Essays*, s. 157-171.
- Miller, B. (2010). Contrasting Explanations for Peace: Realism vs. Liberalism in Europe and the Middle East. *Contemporary Security Policy*, 31(1). <https://doi.org/10.1080/13523261003640967> adresinden alındı
- Morgenthau, H. J. (1967). To Intervene or Not to Intervene. *Foreign Affairs*, 45(3), 425-436. <https://www.jstor.org/stable/20039247> adresinden alındı
- NATO's Role In Relation To The Conflict in Kosovo*. (1999, Temmuz 15). Ekim 25, 2024 tarihinde NATO: <https://www.nato.int/kosovo/history.htm#B> adresinden alındı
- Nicholas, M. (2004). Humanitarian Intervention in The Balkans. J. M. Welsh (Dü.) içinde, *Humanitarian Intervention and International Relations*. Oxford: Oxford University Press.
- Nuhiç, H. (2010). Uluslararası Hukuk ve BM Kararları Çerçevesinde Saldırı Kavramı, Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Nye, J. S., & Welch, D. (2015). *Küresel Çatışmayı ve İşbirliğini Anlamak*. (R. Akman, Çev.) İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- O.Keohane, R., & Nye, J. (tarih yok). Güç ve Karşılıklı Bağımlılığı Yeniden Ele Almak. *Uluslararası İlişkiler*, 12(46), s. 79-104.
- Odman, T. (2004). Barışı Destekleme Operasyonları. *Çağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 1(1), s. 68-102.
- Odman, T. (2006). *Uluslararası Uyuşmazlıkların Yargı Dışı Barışçıl Yöntemlerle Çözümlemesi ve Barışı Destekleme Operasyonları*. Adana: Çağ Üniversitesi Yayınları.
- Oğuz, Ş. (2016). The Evolution of Peace Operations and the Kosovo Mission. *Uluslararası İlişkiler*, 13(51), s. 99-114.
- Olsen, J. P., & March, J. (1998). The Institutional Dynamics of International Political Orders. *International Organization*, 52(4), s. 943-969. doi:10.1162/002081898550699
- Onuf, N. (1989). *World of Our Making: Rules and Rule in Social Theory and International Relations*. New York: Columbia University Press.
- Onuf, N. (1998). Constructivism: A User's Manual International Relations. K. Vendulka, & N. Onuf (Dü.) içinde, *International Relations In A Constructed World* (s. 59-76). Londra.
- Orallı, L. E. (2014). Uluslararası Hukukta ve BM Sisteminde Askeri Müdahale Olgusu. *Tesam Akademi Dergisi*, 1(1), s. 102-127.
- Öncü, M. (2006). Öncü, Mehmet, BM Barışı Koruma Operasyonlarının Hukuki Temelleri, , Cilt:2 No:6, s.s.31-57, 2006. *Uluslararası Hukuk ve Politika*, 2(6), s. 31-57.
- Özdal, B., & Karaca, R. (2020). *Diplomasi Tarihi I*. Bursa: Dora Yayınları.
- Özdek, Y. (2000). *Uluslararası Politika ve İnsan Hakları*. Ankara: Öteki Yayınevi.
- Özdek, Y. (2000). *Uluslararası Politika ve İnsan Hakları*. Ankara: Öteki Yayınevi.
- Öztürk, Z. A. (2011). İnsani Müdahale: Ne Kadar insani, Ne Kadar Siyasi? *21. Yüzyıl Türkiye Enstitüsü Dergisi*(30), s. 23-28.

- Palabıyık, M. S. (2017). İngiliz Okulu. R. Gözen (Dü.) içinde, *Uluslararası İlişkiler Teorileri*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Peter, M. (2019). Peacekeeping: Resilience of an Idea. C. d. Coning (Dü.) içinde, *UN Peace Operations in A Changing Global Order* (s. 25-44). Palgrave Macmillan. doi:10.1007/978-3-319-99106-1
- Policy Brief | New Agenda For Peace | SG/SM/21885*. (2023, Temmuz 20). Kasım 30, 2024 tarihinde United Nations Office to the African Union: <https://unoau.unmissions.org/policy-brief-new-agenda-peace-july-20-2023> adresinden alındı
- Portugal's Antonio Guterres Set To Be UN Secretary General*. (2016, Ekim 5). Kasım 30, 2024 tarihinde BBC News: <https://www.bbc.com/news/world-37566898> adresinden alındı
- President of the General Assembly. (2005). *A/59/HLPM/CRP.1 Revised draft outcome document of the High-level Plenary Meeting of the General Assembly of September 2005*. New York: United Nations Digital Library. <https://digitallibrary.un.org/record/554199?v=pdf> adresinden alındı
- Radoshitzky, M. H. (2016, Kasım 8). The New UN Secretary-General. *Institute for National Security Studies*, 866. Kasım 30, 2024 tarihinde <https://www.inss.org.il/publication/the-new-un-secretary-general/> adresinden alındı
- (2001). *Report of the International Commission on Intervention and State Sovereignty*. Ottawa: The International Development Research Centre. <https://www.globalr2p.org/resources/the-responsibility-to-protect-report-of-the-international-commission-on-intervention-and-state-sovereignty-2001/> adresinden alındı
- Reus-Smit, C. (2005). Constructivism. R. Devetak (Dü.) içinde, *Theories Of International Relations*. Londra: Macmillan Yayınları,.
- Rosenau, J. N. (1969). Intervention As A Scientific Concept. *Journal of Conflict Resolution*, 13(2), s. 149-171.
- Rumelili, B. (2016). İnşacılık. E. Balta (Dü.) içinde, *Küresel Siyasete Giriş*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Rushton, S. (2008). The UN Secretary-General and Norm Entrepreneurship: Boutros Boutros-Ghali and Democracy Promotion. *Global Governance*, 14(1), s. 95-110. <https://www.jstor.org/stable/27800693> adresinden alındı
- Sander, O. (2012). *Siyasi Tarih 1918-1994* (21. b.). İstanbul: İmge Kitabevi.
- Saylan, A. (2021). Soykırıma Giden Bir İç Savaş: Ruanda. *Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 5(1), s. 29-48.
- Secretary-General, U. (2005). *A/59/2005: Report of the Secretary: In Larger Freedom: Towards Development, Security and Human Rights For All*. New York: United Nations Digital Library. <https://digitallibrary.un.org/record/543857?v=pdf#files> adresinden alındı
- Silverstone, S. A. (2011). Intervention and Use of Force. D. Armstrong (Dü.) içinde, *International Relations*. <https://www.oxfordbibliographies.com/display/document/obo-9780199743292/obo-9780199743292-0047.xml> adresinden alındı
- Sterling-Folker, J. (2016). Neoliberalizm. T. Dunne, M. Kurkı, & S. Smith (Dü.) içinde, *Uluslararası İlişkiler Teorileri*. Sakarya: Sakarya Üniversitesi Kültür Yayınları.
- Sugden, R. (2000). The Motivating Power of Expectations. J. Nida-Rümelin, & W. Spohn (Dü.) içinde, *Rationality, Rules, and Structure*. Kluwer Academic Publishers. doi:10.1007/978-94-015-9616-9_7
- Süslü, B. (2023). Soykırım Yasağı Normunun Yaşam Döngüsü: Aktörler, Motivasyonlar ve Mekanizmalar. *Uluslararası Suçlar ve Tarih*(24), s. 83-103. <https://doi.org/10.54842/ustich.1176662> adresinden alındı

- Tabak, H. (2014). Normlar ve Uluslararası İlişkiler: Türkçe Yazın İçin Geç Kalınmış Bir Araştırma Gündemi. İ. Demir (Dü.) içinde, *Türkiye'nin Dış Politikası*. Bursa: Dora Yayınları.
- Tabak, H. (2017). Normlar, Uluslararası İlişkiler ve Dış Politika. E. Efegil (Dü.) içinde, *Sosyolojik Undurların Dış Politikaya Etkisi*. İstanbul: Gündoğan Yayınları.
- Taşdemir, F. (2006). *Uluslararası Terörizme Karşı Devletlerin Kuvvete Başvurma Yetkisi*. Ankara: USAK Yayınları.
- Telli, A. (2012, Nevşehir). İnsani Müdahaleden Koruma Sorumluluğuna Geçiş: Eski Sorun, Yeni Kavram. *NEU Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 1(2), s. 206-220.
- Teson, F. (1988). *Humanitarian Intervention: An Inquiry into Law and Morality*. New York: Transnational Publishers.
- Thukydides. (2019). *Peloponnessos Savaşları*. (F. Akdemir, Çev.) İstanbul: Belge Yayınları.
- Toni, E. (2016). Normatif Uluslararası İlişkiler Teorisi. T. Dunn, K. Milia, & S. Steve (Dü) içinde, *Uluslararası İlişkiler Teorileri*. Sakarya Üniversitesi Kültür Yayınları.
- Türkan, H. (2012). *Yirminci Yüzyılda BM Güvenlik Konseyi Daimi Temsilcisi 5 Devletin İşlediği Soykırımlar ve Katliamlar*. İstanbul: UHİM.
- U. S.-G., & U. H.-L. (2015). *A/70/95 - S/2015/446*. General Assembly, Security Council. New York: United Nations Digital Library. <https://digitallibrary.un.org/record/795940?v=pdf> adresinden alındı
- UN DPKO/DFS. (2010). *Draft DPKO/DFS Concept Note on Robust Peacekeeping*. New York.
- UN General Assembly. (2000). *A/RES/55/2- United Nations Millennium Declaration*. New York: United Nations Digital Library. <https://digitallibrary.un.org/record/422015?v=pdf> adresinden alındı
- UN General Assembly Resolutions Referencing R2P. (2024, Mayıs 23). Aralık 27, 2024 tarihinde Global Centre for Responsibility to Protect: <https://www.globalr2p.org/resources/un-general-assembly-resolutions-referencing-r2p-2/> adresinden alındı
- UN Information, D. o. (2009). *Press Conference on General Assembly Dialogue on Responsibility to Protect*. New York: United Nations Meetings Coverage and Press Releases. https://press.un.org/en/2009/090723_ga.doc.htm adresinden alındı
- United General Assembly. (2020). *A/RES/75/I*. General Assembly. New York: United Nations Digital Library. <https://digitallibrary.un.org/record/3885081?v=pdf> adresinden alındı
- United Nations. (1945, Haziran 26). *Charter of the UN and Statute of the International Court of Justice*. United Charter: <https://www.un.org/en/about-us/un-charter/full-text> adresinden alındı
- United Nations. (1970). *A/RES/25/2625*. New York: United Nations. <https://digitallibrary.un.org/record/202170?v=pdf> adresinden alındı
- United Nations. (1990). *S/RES/660*. New York: United Nations Security Council. Eylül 20, 2024 tarihinde <https://documents.un.org/doc/resolution/gen/nr0/575/10/pdf/nr057510.pdf> adresinden alındı
- United Nations. (1990). *S/RES/678*. New York: United Nations Security Council. Eylül 20, 2024 tarihinde <https://documents.un.org/doc/resolution/gen/nr0/575/28/pdf/nr057528.pdf> adresinden alındı
- United Nations. (1991). *S/RES/688*. New York: United Security Council. Eylül 10, 2024 tarihinde <https://documents.un.org/doc/resolution/gen/nr0/596/24/pdf/nr059624.pdf> adresinden alındı
- United Nations. (1991). *S/RES/689*. New York: United Nations Security Council. Eylül 25, 2024 tarihinde <https://documents.un.org/doc/resolution/gen/nr0/596/25/pdf/nr059625.pdf> adresinden alındı

- United Nations. (1992). *S/RES/751*. New York: United Nations Security Council. Eylül 25, 2024 tarihinde <https://documents.un.org/doc/resolution/gen/nr0/011/10/pdf/nr001110.pdf> adresinden alındı
- United Nations. (1993). *S/RES/872*. New York: United Nations Security Council. Eylül 25, 2024 tarihinde <https://documents.un.org/doc/resolution/gen/nr0/700/57/pdf/nr070057.pdf> adresinden alındı
- United Nations. (1997). *S/RES/1119*. New York: United Nations Security Council. Eylül 30, 2024 tarihinde <https://documents.un.org/doc/undoc/gen/n97/194/86/pdf/n9719486.pdf> adresinden alındı
- United Nations. (1998). *S/RES/1207*. New York: United Nations Security Council. Eylül 30, 2024 tarihinde <https://documents.un.org/doc/undoc/gen/n98/357/01/pdf/n9835701.pdf> adresinden alındı
- United Nations. (1999). *Interim Agreement for Peace and Self-Government in Kosovo (Rambouillet Accords)*. United Security Council. Eylül 30, 2024 tarihinde The Guardian: <https://peacemaker.un.org/en/node/9377> adresinden alındı
- United Nations. (1999, Haziran). *UNMIK Fact Sheet*. Ekim 22, 2024 tarihinde United Nations Peacekeeping: <https://peacekeeping.un.org/en/mission/unmik> adresinden alındı
- United Nations. (2000). *A/55/305-S/2000/809*. United Nations General Assembly Security Council. New York: United Nations. https://peacekeeping.un.org/sites/default/files/a_55_305_e_brahimi_report.pdf adresinden alındı
- United Nations. (2005). *A/RES/60/1:2005 World Summit Outcome*. General Assembly. New York: United Nations Digital Library. <https://peacemaker.un.org/en/documents/ares601-2005-world-summit-outcome> adresinden alındı
- United Nations. (2005). *A/RES/60/180*. General Assembly. New York: United Nations Digital Library. <https://digitallibrary.un.org/record/563072?ln=en&v=pdf> adresinden alındı
- United Nations. (2006). *S/RES/1674*. Security Council. New York: United Nations Digital Library. <https://digitallibrary.un.org/record/573969?v=pdf> adresinden alındı
- United Nations. (2008). *United Nations Peacekeeping Operations Principles and Guidelines*. New York: UN Department of Peacekeeping Operations Department of Field Support. https://peacekeeping.un.org/sites/default/files/capstone_eng_0.pdf adresinden alındı
- United Nations. (2011). *S/RES/1970*. Security Council. New York: United Nations Digital Library. <https://digitallibrary.un.org/record/698927?v=pdf> adresinden alındı
- United Nations. (2011). *S/RES/1975*. Security Council. New York: United Nations Digital Library. <https://digitallibrary.un.org/record/700150?v=pdf> adresinden alındı
- United Nations. (2024, Mayıs 1). *Our History*. United Nations Peacekeeping: <https://peacekeeping.un.org/en/our-history> adresinden alındı
- United Nations Dag Hammarskjöld Library*. (2024). United Nations: <https://ask.un.org/faq/177134> adresinden alındı
- United Nations. (tarih yok). *Historical Timeline of UN Peacekeeping*. Eylül 01, 2024 tarihinde United Nations Peacekeeping: <https://peacekeeping.un.org/en/historical-timeline-of-un-peacekeeping> adresinden alındı
- United Nations. (tarih yok). *International Day of UN Peacekeepers*. Haziran 10, 2024 tarihinde UN: <https://www.un.org/en/events/peacekeepersday/background.shtml> adresinden alındı

- United Nations. (tarih yok). *Past Peace Operations*. Mayıs 10, 2024 tarihinde United Nations Peacekeeping: <https://peacekeeping.un.org/en/past-peacekeeping-operations> adresinden alındı
- United Nations Peacekeeping. (2021). *A4P+ Priorities for 2021-2023*. New York: United Nations Digital Library. Kasım 30, 2024 tarihinde https://peacekeeping.un.org/sites/default/files/a4p_background_paper.pdf adresinden alındı
- United Nations. (tarih yok). *Principles of Peacekeeping*. Kasım 11, 2024 tarihinde United Nations Peacekeeping: <https://peacekeeping.un.org/en/principles-of-peacekeeping#:~:text=Robust%20peacekeeping%20involves%20the%20use,main%20parties%20to%20the%20conflict> adresinden alındı
- United Nations. (tarih yok). *Resolution 1001 (ES-I)*. United Nations General Assembly. New York: United Nations Digital Library. Nisan 10, 2024 tarihinde <https://digitallibrary.un.org/record/208418?v=pdf> adresinden alındı
- United Nations Secretary General. (2009). *A/63/677: Implementing The Responsibility to Protect*. General Assembly, New York. <https://digitallibrary.un.org/record/647126?v=pdf> adresinden alındı
- United Nations Security Council. (2011). *S/RES/1970*. United Nations Security Council. New York: United Nations Digital Library. <https://digitallibrary.un.org/record/698927?v=pdf> adresinden alındı
- Ülger, İ. K. (2016). Kosova'nın Bağımsızlığının Self Determinasyon Çerçevesinde Analizi. *Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*(31), s. 39-64. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/kosbed/issue/25688/271100> adresinden alındı
- Ülkü Arıboğan, Ayman, G., & Dedeoğlu, B. (2000). *Uluslararası İlişkiler Sözlüğü*. (F. Sönmezoğlu, Dü.) İstanbul: Der Yayınları.
- Velibeyoğlu, C. (2005). *Uluslararası Hukukta Huvvet Kullanma BM Barışı Koruma Haraketleri ile Egemenlik*. Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kamu Hukuku. İstanbul: YÖK.
- Wallerstein, I. (1974). *The Modern World System I*. California: University of California Press.
- Waltz, K. (1979). *Theory of International Politics*. Boston: Addison-Wesley Publishing Company .
- Weber, C. (2009). *Simulating Sovereignty: Intervention, the State and Symbolic Exchange*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Weiss, T. G., Carayannis, T., & Jolly, R. (2009). The "Third" United Nations. *Global Governance*, 15(1), s. 123-142.
- Wendt, A. (1987). The Agent-Structure Problem in International Relations Theory. 41(3), s. 335-370. <http://www.jstor.org/stable/2706749> adresinden alındı
- Wendt, A. (1995). Constructing International Politics. *International Security*, 20(1), s. 71-81. <https://doi.org/10.2307/2539217> adresinden alındı
- Wendt, A. (2003). *Social Theory of International Politics*. New York: Cambridge Studies.
- Wesley, M. (2005, Eylül). Toward a Realist Ethics of Intervention. *Ethics & International Affairs*, 19(2), s. 55-72.
- Wheeler, N., & Dunne, T. (1996). Hedley Bull's Pluralism of the Intellect and Solidarism of the Will. *International Affairs*, 72, s. 91-108.
- Wiltze, E. Ç. (2016). Liberalizm, İşbirliği Kolektif Güvenlik ve Neoliberal Kurumsalcılık. E. Balta (Dü.) içinde, *Küresel Siyasete Giriş*. İletişim Yayınları.

- Wiseman, J. d. (1987). The United Nations and International Peacekeeping: A Comparative Analysis. UNITAR içinde, *The United Nations and The Maintenance of International Peace and Security* (s. 264-399). Martinus Nijhoff Publishers.
- Yalçinkaya, H. (2008). *Savaş-Uluslararası İlişkilerde Güç Kullanımı*. İstanbul: İmge Kitabevi.
- Yavaş, G. (2002). *Soğuk Savaş Sonrası Dönemde BM Barış Koruma'nın Yeni Boyutları: Eski Yugoslavya'da BM Koruma Görev Kuvveti (BMKGK) Örneği*. Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler. İstanbul: YÖK.
- Yavaşgel, E., & Polat, V. (2014). Ortadoğu'da Levadian'a Karşı Sivil Devrimler. H. Çomak, & C. Sancaklar (Dü) içinde, *Ortadoğu Analizi 2 Kutuplu Sistem Sonrası Orta Doğu Ve Arap Baharı*. Beta Yayıncılık.
- Yesevi, Ç. G. (2021). Uluslararası İlişkiler Bilim Dalında Sosyal İnşacılık Yaklaşımının İncelenmesi. *Elektronik Siyaset Bilimi Araştırmaları Dergisi*, 12(1), s. 52-74.

